Title: Canne al vento (Reeds in the Wind)

Author: Grazia Deledda

Translator: Christos Alexandridis

Release Date: May 1, 2009 [EBook #28658]

Language: Greek

Character set encoding: UTF-8

ΚΑΛΑΜΙΕΣ ΣΤΟΝ ΑΝΕΜΟ

ΓΚΡΑΤΣΙΑ ΝΤΕΛΕΝΤΑ
(GRAZIA DELEDDA)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Λίγα λόγια για τη συγγραφέα

Η Γκράτσια Ντελέντα (Grazia Deledda) γεννήθηκε το 1871 στο Νούορο της Σαρδηνίας. Αν και καταγόταν από ευκατάστατη οικογένεια, οι σπουδές της υπήρξαν πολύ περιορισμένες και δεν ξεπέρασαν εκείνες της τέταρτης τάξης της στοιχειώδους εκπαίδευσης. Σε ένα περιβάλλον ασφυκτικό και εχθρικό για την ανάπτυξη της γυναικείας προσωπικότητας, όπως ήταν γενικά η ιταλική επαρχία και ειδικότερα η Σαρδηνία στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, μόνη διέξοδος για τις ανησυχίες και τα ενδιαφέροντα της νεαρής Ντελέντα ήταν η ανάγνωση λογοτεχνικών έργων. Διάβαζε με πάθος ό, τι της έπεφτε στο χέρι: Μπαλζάκ, Δουμά, Ουγκώ, Βύρωνα, Σκοτ κι έτσι άρχισε να εκδηλώνεται νωρίς η έφεσή της στα γράμματα.

Τα πρώτα της έργα υπήρξαν ποιήματα, αλλά σύντομα εγκατέλειψε την ποίηση για να αφοσιωθεί οριστικά στην πεζογραφία. Το 1886 δημοσιεύει το πρώτο της διήγημα σε μια εφημερίδα του Νούορο και συνεχίζει να γράφει διηγήματα για τον τοπικό τύπο.

Το 1896 δημοσιεύει το πρώτο της μυθιστόρημα με τίτλο *Η οδός του κακού (La via del male)* και δέχεται ευμενείς κριτικές από το λογοτέχνη και κριτικό Λουΐτζι Καπουάνα (Luigi Capuana). Έτσι άρχισε να γίνεται γνωστή και έξω από τα στενα πλαίσια του νησιού της.

Στο μεταξύ οι αναγνώσεις της λογοτεχνικών έργων γίνονται τώρα πιο συστηματικές και είναι πιο εμφανείς στο γράψιμό της οι επιδράσεις των βεριστών (ιταλοί ρεαλιστές και νατουραλιστές πεζογράφοι) αλλά και του Ντ' Ανούντσιο, των Γάλλων ρεαλιστών και νατουραλιστών καθώς και των Ρώσων Τολστόι και Ντοστογιέφσκι.

Το 1899 αφήνει για πρώτη φορά τη γενέθλια πόλη και μεταβαίνει στο Καλίαρι, όπου γνωρίζεται με τον μέλλοντα σύζυγό της, τον οποίο παντρεύεται τον επόμενο χρόνο και μετακομίζει μαζί του οριστικά στη Ρώμη. Εκεί θα ζήσει μέχρι το θάνατό της (το 1936), αφοσιωμένη στο γράψιμο και στην οικογένειά της (το σύζυγο και τα δυο παιδιά της), μακριά από τη δημοσιότητα και την κοσμική ζωή της πόλης. Στη Ρώμη εξάλλου θα γράψει και τα έργα τής ωριμότητάς της, τα σπουδαιότερα από τα οποία είναι τα μυθιστορήματα: *Ελίας Πορτούλου (Elias Portulu, 1900), Στάχτη (Cenere, 1904), Ο κισσός (L' edera, 1906), Καλαμιές στον άνεμο (Canne al vento, 1913), Μαριάννα Σίρκα (Marianna Sirca, 1915), Η πυρκαγιά του ελαιώνα (L' incendio dell' uliveto, 1917), Η μητέρα (La madre, 1919), Η εκκλησία της μοναξιάς (La chiesa della solitudine, 1936).* Μετά το θάνατό της κυκλοφόρησε το σχεδόν αυτοβιογραφικό μυθιστόρημά της *Κόζιμα (Cosima, 1937).* Εκτός από τα παραπάνω έγραψε και πληθος διηγημάτων καθώς και μερικά ακόμη μυθιστορήματα.

Η δράση σε όλα σχεδόν τα έργα της τοποθετείται στη Σαρδηνία και περιστρέφεται γύρω από την πάλη του νέου με το παλιό, της ανερχόμενης αστικής τάξης με την αρχαϊκή, φεουδαρχική σχεδόν, κοινωνία του νησιού, αλλά και σε ατομικό επίπεδο τη συνειδησιακή πάλη του καλού με το κακό, το διαρκή αγώνα για λύτρωση.

Το 1926 έλαβε το βραβείο Νόμπελ για τη λογοτεχνία.

«Καλαμιές στον άνεμο» ή η πορεία προς τη λύτρωση.

Πρόκειται ίσως για το γνωστότερο διεθνώς μυθιστόρημα της Ντελέντα. Κι εδώ η υπόθεση εκτυλίσσεται στη Σαρδηνία. Το κύριο πρόσωπο του έργου, ο Έφις, είναι ο ηλικιωμένος υπηρέτης στο σπίτι της οικογένειας Πιντόρ. Από την ξεπεσμένη οικογένεια ευγενών έχουν απομείνει μόνο τρεις αδελφές: δυο γεροντοκόρες και μια νεότερη,

ανύπαντρη κι εκείνη. Ο υπηρέτης έταξε σκοπό στη ζωή του να υπηρετήσει με πλήρη αφοσίωση τις τρεις γυναίκες που απόμειναν μόνες και απροστάτευτες, επειδή πιστεύει πως έτσι θα εξιλεωθεί από μια παλιά κρυφή ενοχή που τον βαραίνει: σκότωσε άθελά του το αφεντικό του, στην προσπάθεια να φυγαδεύσει στη Ρώμη μαζί με τον εραστή της την τέταρτη αδελφή, τη Λία, που αγαπούσε κρυφά χωρίς ανταπόκριση.

Μέσα σ' έναν κόσμο που αλλάζει, όπου η παράδοση και οι αρχαϊκές κοινωνικές δομές αντιστέκονται όσο μπορούν στην εισβολή των νέων οικονομικών σχέσεων και των αντιλήψεων που τις συνοδεύουν
«Το παρελθόν κυριαρχούσε ακόμη στον τόπο»
«Οι ψυχές των γερόντων ξαναζούν μέσα στους νέους»
«Τώρα οι κύριοι είναι ακριβώς οι έμποροι»
Ο Έφις ζει το προσωπικό του δράμα σαν ντοστογιεφσκικός ήρωας, ζητώντας τη λύτρωση μέσα από τον πόνο και την ταπείνωση. Δεν καταλαβαίνει τις αλλαγές που συντελούνται γύρω του. Γνωρίζει ποια είναι η κοινωνική του θέση και την αποδέχεται αδιαμαρτύρητα• *«είμαι ένας ταπεινός υπηρέτης»*, επαναλαμβάνει συχνά και δέχεται χωρίς αντίδραση την ξιπασιά της νεαρής κυράς του
«Εσύ δεν είσαι παρά ένας υπηρέτης! Δεν μας το συγχωρείς που είμαστε από αρχοντική γενιά...»
Από αρχοντική γενιά, ναι, αλλά εάν δεν τις φρόντιζε ο γερο-υπηρέτης, θα πέθαιναν και οι τρεις από την πείνα. Αποκαλυπτικός είναι ο διάλογος μεταξύ του Έφις και του Τζατσίντο, γιού της νεκρής πια Λία και ανεψιού των αδελφάδων Πιντόρ, που ήρθε στο νησί από τη Ρώμη, άθλιος και δυστυχισμένος, για να κάνει την τύχη του και που αποτελεί το φορέα των νέων ιδεών και της «τεχνολογίας» (φέρνει μαζί του το ποδήλατο, το τέρας της αποκαλύψεως για τους νησιώτες, δέχεται να δουλέψει ως εργάτης, αν και είναι ευγενικής καταγωγής κ.α.)
«... ξανάρχισε (ο Τζατσίντο) τις ιστορίες για τα μυθικά πλούτη των Στεριανών Κυρίων, για τις κακές τους συνήθειες και τη διαφθορά τους.
- Και αυτοί είναι άνθρωποι ευχαριστημένοι; ρώτησε ο Έφις σχεδόν θυμωμένα.
- Κι εμείς είμαστε άνθρωποι ευχαριστημένοι;
- Εγώ ναι, κύριέ μου! είπε ο Έφις.»
Γιατί όμως είναι ευχαριστημένος; Γιατί ξέρει πως
«Γεννηθήκαμε για να υποφέρουμε, όπως Εκείνος και γι' αυτό πρέπει να κλαίμε και να σωπαίνουμε».

Η ευτυχία είναι δώρο του Θεού, είναι η λύτρωση που την κερδίζουμε παλεύοντας καθημερινά με το κακό, με τα πάθη μας, προσφέροντας τους εαυτούς μας στους άλλους με αυταπάρνηση.
«Εσύ (Έφις) πού τη βρήκες την πραγματική σωτηρία;»
τον ρωτάει ο Τζατσίντο και απαντάει ο ίδιος
«*Ζώντας για τους άλλους• αυτό θέλω να κάνω κι εγώ».*

Τη λύτρωση όμως την κερδίζουμε κυρίως περνώντας μέσα από την αμαρτία και τον πόνο, ψυχικό και σωματικό, γιατί έτσι αναδεικνύεται το θεϊκό μεγαλείο κι εμείς αγγίζουμε την αιωνιότητα

«Κύριε, σ' ευχαριστώ, πάρε τώρα την ψυχή μου. Είμαι ευτυχισμένος που υπέφερα, που αμάρτησα, γιατί δοκιμάζω το θεϊκό σου έλεος, τη συγχώρεσή σου, τη βοήθειά σου, την απέραντη μεγαλοσύνη σου.» προσεύχεται ο Έφις.

Άλλη οδός σωτηρίας δεν υπάρχει, δεν υπάρχει άλλη διέξοδος γιατί
«- Σαν τις καλαμιές στον άνεμο είμαστε. Εμείς είμαστε τα καλάμια και η μοίρα είναι ο άνεμος.
- Γιατί όμως μια τέτοια μοίρα;
- Και ο άνεμος γιατί; Ο Θεός μόνο ξέρει.
- Γεννηθήτω, τότε, το θέλημά Του.»

Εξάλλου, όπως λέει και μια από τις κυράδες του,
«Μπροστά στο Θεό δεν υπάρχουν ούτε υπηρέτες ούτε αφεντικά»
γιατί
«…μέσα μας βρίσκεται η γιατρειά. Καρδιά πρέπει να έχουμε, τιποτ' άλλο…»

Έτσι, το υπαρξιακό πρόβλημα του Έφις λύνεται μέσα από τη θρησκευτική πίστη. Όλη η ζωή του δεν είναι άλλο παρά η πορεία μιας κολασμένης ψυχής που πρέπει να φτάσει στον αιώνιο προορισμό της.

Αν και η Ντελέντα επηρεάστηκε από το βερισμό, ο τρόπος γραφής της βρίσκεται πιο κοντά στο ρομαντισμό. Από το βερισμό κρατά τη ρεαλιστική του διάσταση, αλλά δεν αποστασιοποιείται εντελώς από τα πρόσωπα και τα γεγονότα που περιγράφει.

Το αφηγηματικό της ύφος δίνει έμφαση στον περιβάλλοντα χώρο και τονίζει τις ψυχικές και συναισθηματικές καταστάσεις των προσώπων. Ο λυρισμός, οι συχνές, μέχρις υπερβολής, παρομοιώσεις και οι μεταφορές τοποθετούν τον αναγνώστη σ' έναν χώρο που μοιάζει να είναι κι αυτός ζωντανός και να συμμετέχει στα δρώμενα, συμπάσχοντας με τους ανθρώπους. Έτσι, τα φυσικά φαινόμενα προσωποποιούνται συχνά, προεκτείνοντας το ανθρώπινο δράμα.
«Περνάει ο άνεμος και τα καλάμια τρέμουν και ψιθυρίζουν: Έφις θυμάσαι, Έφις θυμάσαι; Έφυγες, ξαναγύρισες, είσαι πάλι ανάμεσά μας σαν κάποιος της οικογένειας. Άλλος λυγίζει και άλλος σπάει, άλλος αντέχει σήμερα, αλλά θα λυγίσει αύριο και μεθαύριο θα σπάσει. Έφις θυμάσαι;»

Οι διάλογοι, από την άλλη, είναι συχνοί και όλο ζωντάνια, με κάποιες διαλεκτικές πινελιές εδώ κι εκεί. Ο τρόπος που εκφράζονται τα πρόσωπα του μυθιστορήματος αντανακλά πολλές φορές την κοινωνική τους θέση, αλλά και τις σχέσεις που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ τους. Έτσι, ο μεγαλοκτηματίας ευγενής, ξάδελφος των αδελφάδων Πιντόρ βλέπει αφ' υψηλού τους πάντες και απευθύνεται με τρόπο περιφρονητικό και σχεδόν υβριστικό στους κοινωνικά κατωτέρους του. Το ίδιο και η Νοέμι, η νεώτερη αδελφή και θεματοφύλακας της παράδοσης και της τιμής και αξιοπρέπειας της ξεπεσμένης της

οικογένειας, μιλάει πολλές φορές αλαζονικά και ειρωνικά προς τον υπηρέτη, ο οποίος, αν και είναι ευγενικός και προσηνής προς τις κυράδες του και δουλικός προς τον ξάδελφό τους, χρησιμοποιεί ωστόσο σκληρή πολλές φορές γλώσσα προς την τοκογλύφο, που βρίσκεται στην ίδια κοινωνική βαθμίδα με αυτόν.

Συχνές είναι τέλος και οι φολκλορικές αναφορές στα ήθη, τα έθιμα, στη μουσική και τους χορούς, στις τοπικές φορεσιές των κατοίκων του νησιού, ακόμη και στην αρχιτεκτονική των κατοικιών.

Χρίστος Αλεξανδρίδης

ΚΑΛΑΜΙΕΣ ΣΤΟΝ ΑΝΕΜΟ

Κεφάλαιο πρώτο

Όλη τη μέρα ο Έφις, υπηρέτης στις κυρίες Πιντόρ, δούλευε για να ενισχύσει το πρωτόγονο ανάχωμα που είχε κατασκευάσει ο ίδιος σιγά σιγά με τα χρόνια και με κόπο, κάτω στο βάθος του μικρού κτήματος, πλάι στο ποτάμι, και ενώ έπαιρνε να βραδιάζει ατένιζε το έργο του από ψηλά, καθισμένος μπροστά στην καλύβα, κάτω από το γλαυκό φρύδι που σχημάτιζαν τα καλάμια στα μισά της πλαγιάς του λευκού *Λόφου των Περιστεριών.*

Να το ολόκληρο στα πόδια του, σιωπηλό κι εδώ κι εκεί να γυαλίζει από τα νερά στο λιόγερμα, το κτηματάκι που ο Έφις λογάριαζε περισσότερο δικό του παρά των κυράδων του. Τριάντα χρόνια κατοχής και εργασίας το είχαν κάνει δικό του και οι αιμασιές από φραγκοσυκιές που το κλείνουν από πάνω προς τα κάτω σαν δυο γκρίζοι τοίχοι που σέρνονται από πεζούλα σε πεζούλα, από το λόφο μέχρι το ποτάμι, του φαίνονται να είναι τα σύνορα του κόσμου.

Ο υπηρέτης δεν κοίταζε πέρα από το κτηματάκι και για το λόγο ότι τα χωράφια που βρίσκονταν από τη μια μεριά και από την άλλη ανήκαν κάποτε στις κυράδες του: γιατί να θυμάται τα παλιά; Ανώφελη, θλιβερή θύμηση. Καλύτερα να σκέφτεται το μέλλον και να ελπίζει στη βοήθεια του Θεού.

Και ο Θεός υποσχόταν μια καλή χρονιά ή τουλάχιστον γέμιζε με λουλούδια όλες τις αμυγδαλιές και τις ροδακινιές της κοιλάδας που βρισκόταν ανάμεσα σε δυο σειρές λευκών λόφων, με τα αχνογάλαζα βουνά στο βάθος προς τη δύση και με τη θάλασσα στην ανατολή. Η

κοιλάδα σκεπασμένη με την ανοιξιάτικη βλάστηση, με νερά, με θάμνους, με λουλούδια, έδινε την εντύπωση μιας κούνιας γεμάτης με πράσινα πέπλα και γαλάζιες κορδέλες, με το μονότονο μουρμούρισμα του ποταμού σαν εκείνο ενός μικρού παιδιού που αποκοιμιέται.

Οι μέρες όμως ήταν κιόλας πολύ ζεστές και ο Έφις σκεφτόταν και τις μπόρες που φουσκώνουν το ποτάμι χωρίς αναχώματα και το κάνουν να τινάζεται σαν θεριό και να καταστρέφει τα πάντα. Να ελπίζει κανείς, ναι, αλλά όχι και να έχει εμπιστοσύνη ν’ αγρυπνά σαν τις καλαμιές πάνω στο φρύδι του λόφου που σε κάθε φύσημα του ανέμου χτυπά η μια τα φύλλα της άλλης σαν να ειδοποιούνται μεταξύ τους για τον κίνδυνο.

Γι’ αυτό είχε δουλέψει όλη τη μέρα και τώρα, περιμένοντας να πέσει η νύχτα και για να μη μένει αργός, έπλεκε μια ψάθα από βούρλα και παρακαλούσε το Θεό να πιάσει τόπο η δουλειά του. Τι αξία έχει ένα μικρό ανάχωμα εάν ο Θεός δεν το κάνει, με τη θέλησή του, δυνατό σαν βουνό;

Εφτά βούρλα λοιπόν, πλεγμένα σ' ένα κλαδί λυγαριάς και μαζί εφτά προσευχές στον Κύριο και στην Παναγία του Ριμέντιο, μεγάλη η χάρη της. Να εκεί κάτω στο γαλάζιο ορίζοντα του δειλινού το εκκλησάκι της και ο περίβολος από καλύβες ήρεμος σαν προϊστορικό χωριό, εγκαταλειμμένο εκεί από αιώνες. Εκείνη την ώρα, ενώ το φεγγάρι ξεπρόβαλε σαν μεγάλο τριαντάφυλλο ανάμεσα στους θάμνους του λόφου και οι φλόμοι σκόρπιζαν τη μυρωδιά τους στις όχθες του ποταμού, προσεύχονταν και οι κυράδες του Έφις: η ντόνα Έστερ, η μεγαλύτερη, ας είναι ευλογημένη, θα τον μνημόνευε σίγουρα κι αυτόν τον αμαρτωλό. Αρκούσε αυτό για να νοιώθει ικανοποιημένος και αποζημιωμένος για τους κόπους του.

Κάποια βήματα που πλησίαζαν τον έκαναν να σηκώσει τα μάτια. Νόμισε πως τα αναγνώρισε: ήταν τα γρήγορα και ελαφριά βήματα ενός παιδιού, βήματα αγγέλου που τρέχει να αναγγείλει τα χαρμόσυνα μηνύματα, και τα θλιβερά. Ας γίνει το θέλημα του Θεού: εκείνος στέλνει τα καλά και τα κακά μαντάτα. Η καρδιά του όμως άρχισε να τρέμει και τα μαύρα και σκασμένα δάχτυλά του έτρεμαν κι αυτά με τα ασημί βούρλα που γυάλιζαν στο φως του φεγγαριού σαν υδάτινες κλωστές.

Τα βήματα δεν ακούγονταν πια. Ο Έφις όμως έμενε ακόμη εκεί και περίμενε ακίνητος.

Το φεγγάρι ανέβαινε μπροστά του και οι φωνές του απόβραδου ειδοποιούσαν τους ανθρώπους ότι η μέρα τους είχε τελειώσει. Ήταν η ρυθμική φωνή του κούκου, το τραγούδι των πρώιμων τριζονιών, ο στεναγμός κάποιου πουλιού ήταν ο αναστεναγμός των καλαμιών και η φωνή, όλο και πιο καθάρια, του ποταμού. Πάνω απ’ όλα όμως ήταν μια πνοή, ένα λαχάνιασμα όλο μυστήριο που έμοιαζε να βγαίνει μέσα από την ίδια τη γη. Ναι, η μέρα του δουλευτή είχε τελειώσει, άρχιζε όμως η

φανταστική ζωή των αερικών, των νεράιδων, των περιπλανώμενων ξωτικών. Τα φαντάσματα των παλιών Βαρόνων κατέβαιναν από τα χαλάσματα του κάστρου πάνω από το χωριό Γκάλτε, ψηλά, στον ορίζοντα στα αριστερά του Έφις, και έτρεχαν στην ακροποταμιά κυνηγώντας αγριογούρουνα και αλεπούδες. Τα όπλα τους γυάλιζαν ανάμεσα στις σκλήθρες της όχθης και το ξεψυχισμένο γαύγισμα των σκυλιών από μακριά φανέρωνε το πέρασμά τους.

Ο Έφις άκουγε το θόρυβο που έκαναν πλένοντας τα ρούχα τους κάτω στο ποτάμι οι *πάνας*, γυναίκες που είχαν πεθάνει στη γέννα, χτυπώντας τα με τις κοκάλες των πεθαμένων και νόμιζε ότι διέκρινε τον *αματατόρε*, ένα στοιχειό με εφτά σκουφιά που μέσα τους έκρυβε έναν θησαυρό, να πηδά εδώ κι εκεί κάτω από το δάσος με τις μυγδαλιές και να τρέχουν πίσω του βρικόλακες με ατσάλινες ουρές.

Το πέρασμά του έκανε τα κλαδιά και τις πέτρες να λάμπουν κάτω από το φεγγάρι και με τα κακά πνεύματα ενώνονταν κι εκείνα των αβάπτιστων παιδιών, πνεύματα λευκά που πετούσαν στον αέρα και μεταμορφώνονταν σε ασημένια συννεφάκια πίσω από το φεγγάρι. Και οι νάνοι και οι *γιάνας*, μικρές νεράιδες που τη μέρα μένουν στο καμωμένο από βράχους σπίτι τους να υφαίνουν χρυσό πανί σε χρυσούς αργαλειούς, χόρευαν στον ίσκιο των μεγάλων θάμνων της αγριελιάς, ενώ οι γίγαντες πρόβαλαν ανάμεσα από τους φεγγαρολουσμένους βράχους των βουνών, κρατώντας από τα χαλινάρια τα τεράστια πράσινα άλογά τους που μόνο εκείνοι μπορούν να καβαλικέψουν και κατασκόπευαν εάν εκεί κάτω, ανάμεσα στις εκτάσεις του βλαβερού φλόμου κρυβόταν κανείς δράκος ή εάν το μυθικό φίδι *κανανέα*, που ζούσε από τα χρόνια του Χριστού ακόμη, σερνόταν πάνω στην άμμο γύρω από το βάλτο.

Τις νύχτες με φεγγάρι ιδιαίτερα, όλο εκείνο το μυστηριώδες πλήθος δίνει ζωή στους λόφους και στις κοιλάδες. Ο άνθρωπος δεν έχει δικαίωμα να το ενοχλήσει με την παρουσία του, έτσι όπως τα πνεύματα τον σεβάστηκαν όσο κρατούσε η πορεία του ήλιου. Είναι ώρα λοιπόν ν' αποσυρθεί κανείς και να κλείσει τα μάτια κάτω από την προστασία του φύλακα αγγέλου.

Ο Έφις σταυροκοπήθηκε και σηκώθηκε, αλλά περίμενε ακόμη μήπως έρθει κανείς. Έσπρωξε όμως τη σανίδα που χρησίμευε για πόρτα και ακούμπησε επάνω της ένα μεγάλο σταυρό από καλάμια για να εμποδίσει τα αερικά και τους πειρασμούς να μπουν στην καλύβα.

Το φως του φεγγαριού φώτιζε μέσα από τις χαραμάδες το στενό δωμάτιο που χαμήλωνε στις γωνίες, ήταν όμως αρκετά μεγάλο γι' αυτόν που ήταν μικροκαμωμένος και αδύνατος σαν έφηβος. Από την κωνική σκεπή, φτιαγμένη από καλάμια και βούρλα, που σκέπαζε τους τοίχους από ξερολιθιά και είχε μια τρύπα στη μέση για να βγαίνει ο καπνός, κρέμονταν αρμαθιές κρεμμύδια και μάτσα από αποξεραμένα βότανα, σταυροί από φοινικόφυλλα και κλαδιά από αγιασμένα βάγια,

ένα ζωγραφισμένο κερί, ένα δρεπάνι για να διώχνει τους βρικόλακες και ένα σακουλάκι κριθάρι ενάντια στις *πάνας*. Στο φύσημα του ανέμου έτρεμε όλο το καλύβι και η αραχνιές γυάλιζαν στο φεγγαρόφωτο. Καταγής αναπαυόταν η στάμνα με τα χερούλια στα πλευρά και η χύτρα αναποδογυρισμένη κοιμόταν πλάι της.

Ο Έφις ετοίμασε την ψάθα, αλλά δεν ξάπλωσε. Του φαινόταν πάντα ότι άκουγε θόρυβο από παιδικά βήματα. Σίγουρα κάποιος ερχότανε• και πραγματικά τα σκυλιά άρχισαν ξαφνικά να γαβγίζουν στα κοντινά κτήματα και όλο το τοπίο που λίγο πριν έμοιαζε να κοιμάται μέσα στον ψίθυρο της προσευχής των βραδινών ήχων, γέμισε από αντίλαλους και βοή, σαν να ξυπνούσε απότομα.

Ο Έφις άνοιξε πάλι. Μια μαύρη φιγούρα ανέβαινε τον ανήφορο όπου τα χαμηλά κουκιά κυμάτιζαν κιόλας ασημένια στο φεγγαρόφωτο, κι εκείνος, που τη νύχτα ακόμη και οι ανθρώπινες μορφές του φαίνονταν μυστηριώδεις, ξανάκανε το σταυρό του. Τον φώναξε όμως μια γνώριμη φωνή: ήταν η νεανική φωνή, λίγο λαχανιασμένη όμως, ενός αγοριού που κατοικούσε πλάι στο σπίτι των Πιντόρ.
«Μπαρμπα- Εφισέ, μπαρμπα- Εφισέ!»
«Τι τρέχει, Τζουανάντό; Είναι καλά οι κυράδες μου;»
«Ναι, είναι καλά, μου φαίνεται. Με στέλνουν μόνο για να σας πω να γυρίσετε αύριο νωρίς στο χωριό, γιατί θέλουν να σας μιλήσουν. Μπορεί να είναι για κάποιο κίτρινο γράμμα που είδα στο χέρι της ντόνας Νοέμι. Η ντόνα Νοέμι το διάβαζε και η ντόνα Ρουθ με άσπρο μαντίλι στο κεφάλι σαν καλόγρια, που σκούπιζε την αυλή, στεκόταν ακίνητη ακουμπώντας στη σκούπα και άκουγε».
«Ένα γράμμα; Δεν ξέρεις από ποιόν είναι;»
«Όχι, δεν ξέρω να διαβάζω. Η γιαγιά μου όμως λέει ότι μπορεί να είναι από τον κυρ Τζατσίντο, τον ανιψιό που έχουν οι κυράδες σας».

Ναι, ο Έφις το ένοιωθε έτσι πρέπει να ήταν. Έξυνε ωστόσο σκεφτικός το μάγουλο, με χαμηλωμένο το κεφάλι, και έλπιζε αλλά και φοβόταν μήπως κάνει λάθος.

Το αγόρι κάθισε κουρασμένο στην πέτρα μπροστά στο καλύβι και έλυνε τα κορδόνια του ενώ ρωτούσε μήπως βρισκόταν τίποτε για να φάει.
«Έτρεξα σαν ελαφάκι επειδή φοβόμουν τ' αερικά……»

Ο Έφις σήκωσε το χαλκοπράσινο πρόσωπό του, σκληρό σαν μπρούντζινη μάσκα, και κοίταξε το αγόρι με τα μικρά γαλαζωπά του μάτια, χωμένα μες στις κόγχες και περιτριγυρισμένα από ρυτίδες: κι εκείνα τα μάτια, ζωντανά και λαμπερά, φανέρωναν μια παιδική αγωνία.
«Σου είπαν εάν πρέπει να γυρίσω αύριο ή απόψε;»
«Αύριο, σας είπα! Όσο θα λείπετε στο χωριό εγώ θα είμαι εδώ να φυλάω το κτήμα».

Ο υπηρέτης ήταν συνηθισμένος να υπακούει στις κυράδες του και δε ζήτησε άλλες εξηγήσει. Τράβηξε ένα κρεμμύδι από την αρμαθιά, ένα

κομμάτι ψωμί από το δισάκι και ενώ το παιδί έτρωγε γελώντας και κλαίγοντας από τη μυρωδιά του καυτερού κολατσιού, ξανάρχισαν την κουβέντα. Τα σημαντικότερα πρόσωπα του χωριού μπερδεύονταν στην κουβέντα τους. Πρώτος στη σειρά ο Ρετόρος [1], μετά η αδελφή του, έπειτα ο Μιλέζος που είχε παντρευτεί την κόρη εκείνης και που είχε γίνει, από πλανόδιος πωλητής πορτοκαλιών και κανατιών, ο πλουσιότερος έμπορος του χωριού. Ακολουθούσε ο ντον Πρέντου, ο Πρόεδρος του χωριού, που ήταν ξάδελφος των κυράδων του Έφις. Ο ντον Πρέντου ήταν πλούσιος, όχι όμως σαν τον Μιλέζο. Μετά ερχόταν η Καλίνα, η τοκογλύφος, πλούσια κι εκείνη, αλλά με μυστηριώδη τρόπο.

«Οι κλέφτες προσπάθησαν ν' ανοίξουν πέρασμα στον τοίχο της. Άδικος κόπος• είναι στοιχειωμένος. Κι εκείνη γελούσε, σήμερα το πρωί, στην αυλή της και έλεγε ότι κι αν μπουν θα βρουν μόνο στάχτες και καρφιά, γιατί είναι φτωχή σαν το Χριστό. Η γιαγιά μου όμως λέει ότι η θεια-Καλίνα έχει ένα σακουλάκι γεμάτο χρυσάφι, κρυμμένο μες στον τοίχο».

Κατά βάθος όμως λίγο ενδιέφεραν στον Έφις εκείνες οι ιστορίες. Ξαπλωμένος πάνω στο ψαθί, με το ένα χέρι κάτω από τη μασχάλη και το άλλο κάτω από το μάγουλο, ένοιωθε την καρδιά του να χτυπά και το θρόισμα των καλαμιών πάνω στο φρύδι του λόφου του φαινόταν να είναι ο αναστεναγμός κάποιου κακού πνεύματος.

Το κίτρινο γράμμα! Κίτρινο, άσχημο χρώμα. Ποιος ξέρει τι έμελλε ακόμη να συμβεί στις κυράδες του. Εδώ και είκοσι χρόνια, όταν κάποιο γεγονός έσπαγε τη μονοτονία της ζωής στο σπίτι των Πιντόρ, ήταν πάντα μια συμφορά.

Ξάπλωσε και το παιδί, αλλά δεν είχε όρεξη για ύπνο.
«Μπαρμπα-Έφις, και σήμερα η γιαγιά μου έλεγε ότι οι κυράδες σας ήταν πλούσιες, όπως ο ντον Πρέντου. Είναι αλήθεια ή όχι;»
«Αλήθεια είναι,» είπε ο υπηρέτης αναστενάζοντας. «Δεν είναι όμως ώρα να θυμόμαστε τέτοια πράγματα. Κοιμήσου».

Το παιδί χασμουρήθηκε.
«Η γιαγιά μου όμως λέει ότι όταν πέθανε η ντόνα Μαρία Κριστίνα, η παλιά, καλή κυρά σας, σαν να έπεσε ανάθεμα στο σπίτι σας. Είναι αλήθεια ή όχι;»
«Κοιμήσου, σου λέω, δεν είναι ώρα .....».
«Ε, αφήστε με να μιλήσω! Και γιατί το' σκασε η ντόνα Λία, η μικρή σας κυρά; Η γιαγιά μου λέει ότι εσείς το ξέρετε, ότι τη βοηθήσατε να το σκάσει, τη ντόνα Λία. Τη συνοδέψατε μέχρι τη γέφυρα, όπου κρύφτηκε, μέχρι που πέρασε ένα κάρο που την πήρε και την πήγε μέχρι τη θάλασσα. Εκεί μπαρκάρισε. Και ο ντον Τζάμε, ο πατέρας της, το αφεντικό σας, την έψαχνε, την έψαχνε, μέχρι που πέθανε. Πέθανε εκεί, πλάι στη γέφυρα. Ποιος τον σκότωσε; Η γιαγιά μου λέει ότι το γνωρίζετε......»

«Η γιαγιά σου είναι μια στρίγκλα! Εκείνη κι εσύ, εσύ κι εκείνη αφήστε ήσυχους τους νεκρούς!» φώναξε ο Έφις, αλλά η φωνή του ήταν βραχνή και το παιδί γέλασε με αυθάδεια.
«Μη θυμώνετε, γιατί σας κάνει κακό, μπαρμπα-Έφις! Η γιαγιά μου λέει ότι ήταν ένα στοιχειό που σκότωσε τον ντον Τζάμε. Είναι αλήθεια ή όχι;»

Ο Έφις δεν απάντησε• έκλεισε τα μάτια, έκλεισε με το χέρι το αυτί, αλλά η φωνή του παιδιού βούιζε μες στο σκοτάδι και του φαινόταν να είναι εκείνη η ίδια η φωνή των πνευμάτων του παρελθόντος.

Και να που σιγά σιγά όλα μαζεύονται τριγύρω, περνούν μέσα από τις σχισμές, όπως οι αχτίδες του φεγγαριού: είναι η ντόνα Μαρία Κριστίνα, όμορφη και ήρεμη σαν αγία, είναι ο ντον Τζάμε, κόκκινος και βίαιος σαν το διάβολο, είναι οι τέσσερις θυγατέρες που στο χλωμό τους πρόσωπο έχουν την ηρεμία της μητέρας τους και βαθιά μες στα μάτια τους τη φλόγα του πατέρα, είναι οι υπηρέτες, οι υπηρέτριες, οι συγγενείς, οι φίλοι, όλος εκείνος ο κόσμος που πλημμυρίζει το πλούσιο σπίτι των απογόνων των Βαρόνων της περιοχής. Περνάει όμως ο άνεμος της δυστυχίας και ο κόσμος σκορπάει, όπως τα σύννεφα στον ουρανό γύρω από το φεγγάρι, όταν φυσάει η τραμουντάνα.

Η ντόνα Κριστίνα πέθανε το χλωμό πρόσωπο των θυγατέρων χάνει κάτι από την ηρεμία του και η φλόγα στο βάθος των ματιών μεγαλώνει: μεγαλώνει όσο ο ντον Τζάμε, μετά το θάνατο της γυναίκας του, παίρνει όλο και περισσότερο το αυταρχικό ύφος των προγόνων του Βαρόνων και, όπως εκείνοι, κρατάει κλειστά μέσα στο σπίτι, σαν να ήταν σκλάβες, τα τέσσερα κορίτσια, περιμένοντας αντάξιούς τους γαμπρούς. Και σαν σκλάβες εκείνες έπρεπε να δουλεύουν, να ζυμώνουν, να υφαίνουν, να ράβουν, να μαγειρεύουν, να μάθουν να φυλάνε το έχει τους και πάνω απ’ όλα δεν έπρεπε να σηκώνουν τα μάτια τους στους άντρες, ούτε να επιτρέπουν στον εαυτό τους να σκεφτεί κάποιον που δε θα προοριζόταν να γίνει άντρας τους. Τα χρόνια όμως περνούσαν και γαμπρός πουθενά. Και όσο γερνούσαν τα κορίτσια του, τόσο περισσότερο ο ντον Τζάμε απαιτούσε από εκείνες μεγαλύτερη αυστηρότητα στο ήθος. Αλίμονο αν τις έβλεπε να προβάλουν στα παράθυρα που έβλεπαν στο σοκάκι πίσω από το σπίτι, ή αν έβγαιναν χωρίς την άδειά του. Τις χαστούκιζε λούζοντάς τες με βρισιές και απειλούσε με θάνατο τους νεαρούς που περνούσαν δυο συνεχόμενες φορές απ’ το σοκάκι.

Ο ίδιος, ωστόσο, περνούσε τις μέρες του τριγυρνώντας στο χωριό ή καθόταν στον πέτρινο πάγκο μπροστά στο μαγαζί της αδελφής του Ρετόρου. Οι άνθρωποι έστριβαν τη γωνία μόλις τον έβλεπαν, τόσο πολύ φοβόνταν την κακογλωσσιά του. Τσακωνόταν με όλους, και ζήλευε τόσο τα καλά των άλλων, που όταν περνούσε πλάι από ένα όμορφο κτήμα έλεγε: «που να σας το φάνε τα δικαστήρια». Τα δικαστήρια όμως στο τέλος έτρωγαν τα δικά του χωράφια και μια πρωτάκουστη συμφορά τον βρήκε ξαφνικά σαν θεϊκή τιμωρία για την έπαρση και τις

προκαταλήψεις του. Η ντόνα Λία , η τρίτη από τις θυγατέρες του, εξαφανίστηκε μια νύχτα από το πατρικό σπίτι και για πολύ καιρό δεν ήξερε κανείς τίποτε για την τύχη της. Η σκιά του θανάτου έπεσε πάνω στο σπίτι. Δεν είχε ξαναγίνει ποτέ στο χωριό ένα τέτοιο σκάνδαλο· ποτέ ένα κορίτσι ευγενικής καταγωγής και με καλή ανατροφή, όπως η Λία, δεν το είχε σκάσει μ’ αυτόν τον τρόπο. Ο ντον Τζάμπε κόντεψε να τρελαθεί· έτρεξε από εδώ και από εκεί, σ’ όλα τα γύρω χωριά και στα παράλια ψάχνοντας τη Λία, κανείς όμως δεν ήξερε να του δώσει νέα της. Στο τέλος εκείνη έγραψε στις αδελφές της λέγοντάς τες ότι βρισκόταν σε σίγουρο μέρος και ότι ήταν ευχαριστημένη που έσπασε τις αλυσίδες της. Οι αδελφές της όμως δεν τη συγχώρεσαν, δεν της απάντησαν. Ο ντον Τζάμε έγινε πιο τυραννικός μαζί τους. Πουλούσε τα απομεινάρια της περιουσίας του, κακομεταχειριζόταν τον υπηρέτη, ενοχλούσε όλον τον κόσμο με τους καυγάδες του, ταξίδευε πάντα με την ελπίδα να ανταμώσει την κόρη του και να την ξαναφέρει στο σπίτι. Η σκιά της ατίμωσης που έπεφτε πάνω του και σ’ όλη του την οικογένεια, εξ αιτίας της απόδρασης της Λία, τον βάραινε σαν μαρτύριο κατάδικου. Ένα πρωί βρέθηκε νεκρός στη δημοσιά, πάνω στη γέφυρα , μετά το χωριό. Πρέπει να είχε πεθάνει από συγκοπή, επειδή δεν είχε κανένα ίχνος βίας επάνω του, μόνο μια μικρή πράσινη κηλίδα στο λαιμό, κάτω από το σβέρκο.

Ο κόσμος είπε πως μπορεί ο ντον Τζάμε να είχε τσακωθεί με κάποιον που τον σκότωσε χτυπώντας τον με ξύλο, αλλά με τον καιρό αυτή η φήμη έπαψε και υπερίσχυσε η βεβαιότητα ότι πέθανε από συγκοπή εξ αιτίας της φυγής της κόρης του.

Η Λία στο μεταξύ, ενώ οι ατιμασμένες από τη φυγή της αδελφές της δεν έβρισκαν γαμπρό, έγραψε αναγγέλλοντας το γάμο της. Ο γαμπρός ήταν ένας ζωέμπορος που τον είχε συναντήσει τυχαία στο ταξίδι της φυγής της. Ζούσαν στην Τσιβιταβέκια, σχετικά άνετα και σύντομα θα αποκτούσαν παιδί.

Οι αδελφές της δεν της συγχώρεσαν το καινούργιο της σφάλμα: το γάμο της με έναν πληβείο που τον συνάντησε κάτω από εκείνες τις θλιβερές συνθήκες, και δεν της απάντησαν.

Λίγο καιρό μετά η Λία ξαναέγραψε αναγγέλλοντας τη γέννηση του Τζατσίντο. Εκείνες έστειλαν ένα δωράκι στον μικρό τους ανιψιό, αλλά δεν έγραψαν στη μητέρα.

Και τα χρόνια πέρασαν. Ο Τζατσίντο μεγάλωνε και κάθε χρόνο το Πάσχα και τα Χριστούγεννα έγραφε στις θείες του και οι θείες του έστελναν ένα δώρο. Μια φορά έγραψε ότι σπούδαζε, μια άλλη φορά ότι ήθελε να πάει στο ναυτικό, και μια φορά ακόμη ότι είχε βρει δουλειά. Μετά ανήγγειλε το θάνατο του πατέρα του, μετά το θάνατο της μητέρας του και στο τέλος εξέφρασε την επιθυμία να τις επισκεφθεί και να μείνει μαζί τους, εάν εύρισκε δουλειά στο χωριό. Η μικροαπασχόλησή του στο Τελωνείο δεν του άρεσε· ήταν μια ταπεινή

και κοπιαστική δουλειά, του έτρωγε τα νιάτα. Εκείνος αγαπούσε τη φιλόπονη ζωή, βέβαια, αλλά την απλή ζωή, στον καθαρό αέρα. Όλοι τον συμβούλευαν να πάει στο νησί της μητέρας του, για να δοκιμάσει την τύχη του με μια τίμια δουλειά.

Οι θείες άρχισαν να το συζητούν και όσο περισσότερο το συζητούσαν, τόσο λιγότερο συμφωνούσαν.
«Να δουλέψει;», έλεγε η ντόνα Ρουθ, η πιο ήρεμη. Αφού το χωριουδάκι τους δεν μπορούσε να θρέψει ούτε εκείνους που είχαν γεννηθεί εκεί.

Η ντόνα Έστερ, αντίθετα, ευνοούσε τα σχέδια του ανεψιού, ενώ η ντόνα Νοέμι, η νεότερη από τις τρεις, χαμογελούσε ψυχρά και κοροϊδευτικά.
«Μπορεί να πιστεύει ότι θα έλθει εδώ να κάνει τον κύριο. Ας έλθει, ας έλθει! Θα πάει για ψάρεμα στο ποτάμι......»
«Ο ίδιος λέει ότι θέλει να δουλέψει, Νοέμι, αδελφούλα μου! Θα δουλέψει επομένως: θα κάνει τον έμπορο, όπως ο πατέρας του».
«Τότε θα έπρεπε να το είχε κάνει προηγουμένως. Οι συγγενείς μας δεν αγόρασαν ποτέ βόδια».
«Άλλοι καιροί, Νοέμι, αδελφούλα μου! Εξ άλλου, τώρα οι κύριοι είναι ακριβώς οι έμποροι. Βλέπεις τον Μιλέζο; Λέει: ο Βαρόνος του Γκάλτε τώρα είμαι εγώ».

Η Νοέμι γελούσε, με κακία στο βλέμμα των βαθιών της ματιών, και το γέλιο της αποθάρρυνε την ντόνα Έστερ περισσότερο απ’ όλα τα επιχειρήματα της άλλης της αδελφής.

Κάθε μέρα η ίδια ιστορία: το όνομα του Τζατσίντο αντηχούσε σ’ όλο το σπίτι, και όταν οι τρεις αδελφές σώπαιναν εκείνος βρισκόταν ανάμεσά τους, όπως συνέβαινε, εξ άλλου, πάντα από την ημέρα της γέννησής του, και η άγνωστη μορφή του γέμιζε ζωντάνια το κατεστραμμένο σπίτι.

Ο Έφις δε θυμόταν να είχε ποτέ πάρει άμεσα μέρος στις συζητήσεις των κυράδων του. Δεν τολμούσε, κυρίως επειδή δε ζητούσαν τη γνώμη του, έπειτα γιατί δεν ήθελε να έχει ενοχές• επιθυμούσε όμως να έλθει το παιδί.

Τον αγαπούσε, τον είχε από την αρχή αγαπήσει σαν μέλος της οικογένειας.

Μετά το θάνατο του ντον Τζάμε είχε μείνει με τις τρεις κυρίες για να τις βοηθήσει να τα βγάλουν πέρα με τις μπερδεμένες τους υποθέσεις. Οι συγγενείς δε νοιάζονταν για εκείνες, αντίθετα, τις υποτιμούσαν και τις απέφευγαν. Δεν τα κατάφερναν παρά μόνο στις δουλειές του σπιτιού και ούτε που γνώριζαν το κτηματάκι, τελευταίο απομεινάρι της περιουσίας τους.
«Θα μείνω άλλον ένα χρόνο στην υπηρεσία τους», είχε πει ο Έφις, παρακινούμενος από συμπόνια για την εγκατάλειψή τους από όλους. Και έμεινε είκοσι χρόνια.

Οι τρεις γυναίκες ζούσαν από τα εισοδήματα του κτήματος που εκείνος καλλιεργούσε. Τις δύσκολες χρονιές η ντόνα Έστερ έλεγε στον υπηρέτη, μόλις έφτανε η ώρα να τον πληρώσει (τριάντα σκούδα το χρόνο κι ένα ζευγάρι άρβυλα):
«Κάνε υπομονή, για το Θεό. Δε θα χάσεις αυτό που δικαιούσαι».

Κι εκείνος έκανε υπομονή, και η πίστωσή του μεγάλωνε χρόνο το χρόνο, τόσο που η ντόνα Έστερ, μισοαστεία, μισοσοβαρά, του υποσχόταν να τον αφήσει κληρονόμο του κτήματος και του σπιτιού, παρ' όλο που ήταν πιο γέρος από εκείνες.

Γέρος πια και αδύναμος δεν έπαυε όμως να είναι άντρας και αρκούσε η σκιά του για να προστατεύει ακόμη τις τρεις γυναίκες.

Τώρα ήταν εκείνος που ονειρευόταν για λόγου τους μια καλή τύχη: τουλάχιστον η Νοέμι να εύρισκε σύζυγο! Εάν το κίτρινο γράμμα, ύστερα από όλα αυτά, έφερνε μια καλή είδηση; Εάν ανήγγειλε κάποια κληρονομιά; Εάν ζητούσαν τη Νοέμι σε γάμο; Οι κυρίες Πιντόρ εξακολουθούσαν να έχουν πλούσιους συγγενείς στο Σάσαρι και στο Νούορο: γιατί δε θα μπορούσε κάποιος από εκείνους να ζητήσει σε γάμο τη Νοέμι; Θα μπορούσε το κίτρινο γράμμα να το είχε γράψει και ο ίδιος ο ντον Πρέντου...

Και να που μες στην κουρασμένη φαντασία του υπηρέτη τα πράγματα αλλάζουν ξαφνικά όψη, όπως από τη νύχτα στη μέρα. Όλα είναι φως, μια γλύκα: οι ευγενικές του κυράδες ξανανιώνουν, ξανασηκώνονται και πετούν σαν τους αετούς που ξανάβγαλαν φτερά. Το σπίτι τους ξαναγεννιέται από τα ερείπιά του και όλα τριγύρω ξανανθίζουν όπως η κοιλάδα την άνοιξη.

Και σ' εκείνον, τον κακόμοιρο υπηρέτη, δε μένει παρά να αποσυρθεί για το υπόλοιπο της ζωής του στο κτηματάκι, ν' απλώσει την ψάθα του και ν' αναπαυθεί με τη βοήθεια του Θεού, ενώ μες στη σιγαλιά της νύχτας οι καλαμιές ψιθυρίζουν την προσευχή της γης που αποκοιμιέται.

Κεφάλαιο δεύτερο

Την αυγή έφυγε αφήνοντας πίσω του το αγόρι να φυλάει το κτήμα.

Η δημοσιά μέχρι το χωριό ήταν ανηφορική κι εκείνος περπατούσε αργά επειδή τον προηγούμενο χρόνο τον είχαν εύρει οι θέρμες της μαλάριας και τα πόδια του δεν τον βαστούσαν πια. Κάθε τόσο σταματούσε και γύριζε να κοιτάξει το κτηματάκι που ήταν καταπράσινο ανάμεσα στους δυο τοίχους που σχημάτιζαν οι φραγκοσυκιές και το καλύβι εκεί πάνω, μαύρο ανάμεσα στο γλαυκό των καλαμιών και στο λευκό του βράχου, του φαινόταν να μοιάζει με φωλιά, μια πραγματική φωλιά. Κάθε φορά που έφευγε από εκεί το κοίταζε έτσι, τρυφερά και μελαγχολικά, σαν ένα πουλί που μεταναστεύει. Ένοιωθε ν' αφήνει εκεί πάνω το καλύτερο

κομμάτι του εαυτού του, τη δύναμη που δίνει η μοναξιά, το ξεμονάχιασμα από τον κόσμο, και ανηφορίζοντας τη δημοσιά που περνούσε ανάμεσα από ρείκια, βούρλα και χαμηλές σκλήθρες στο μήκος του ποταμού, του φαινόταν πως είναι προσκυνητής, με το μικρό μάλλινο δισάκι στον ώμο και με ένα μπαστούνι από κουφοξυλιά στο χέρι, να κατευθύνεται σ' έναν τόπο μετάνοιας: στον κόσμο.

Ας γίνει όμως το θέλημα του Θεού και ας προχωρήσουμε. Να που ανοίγει ξαφνικά η κοιλάδα και στην απότομη κορυφή ενός λόφου, όμοιου με έναν τεράστιο σωρό από χαλάσματα, εμφανίζονται τα ερείπια του Κάστρου. Από ένα μαύρο τείχος ένα γαλάζιο παράθυρο ανοιχτό, όμοιο με το μάτι του παρελθόντος, κοιτάζει το μελαγχολικό τριανταφυλλί πανόραμα του ήλιου που ανατέλλει, την κυματιστή πεδιάδα με τα γκρίζα στίγματα της άμμου και τα κιτρινωπά βουρλοτόπια, την πρασινωπή φλέβα του ποταμού, τα λευκά χωριουδάκια με το καμπαναριό στη μέση σαν το στύλο μες στο άνθος, τα βουναλάκια πάνω από τα μικρά χωριά και στο βάθος το σύννεφο βαμμένο μαβί και χρυσό στα βουνά του Νούορο.

Ο Έφις περπατάει, μικροκαμωμένος και μελαψός, μέσα σ' αυτό το φωτεινό μεγαλείο. Ο ήλιος από το πλάι κάνει ν' αστράφτει όλη η πεδιάδα• σε κάθε βούρλο και από μια ασημένια κλωστή, από τον θάμνο κάθε φλόμου ξεχύνεται το τιττύβισμα κάποιου πουλιού• και να ο λευκοπράσινος κώνος του βουνού Γκάλτε με λωρίδες σκιάς και φωτός, και στους πρόποδές του το χωριό που μοιάζει ν' αποτελείται μόνο από τα ερείπια της αρχαίας ρωμαϊκής πόλης.

Μακριοί μαντρότοιχοι κατεστραμμένοι, χαμόσπιτα χωρίς σκεπή, τοίχοι γδαρμένοι, απομεινάρια από αυλές και φράχτες, τρώγλες άθικτες πιο μελαγχολικές και από τα ίδια τα ερείπια συνοδεύουν τους ανηφορικούς δρόμους, στρωμένους καταμεσής με μεγάλους λίθους. Σκόρπιες εδώ κι εκεί πέτρες ηφαιστείου μαρτυρούν για την καταστροφή που χτύπησε την αρχαία πόλη και σκόρπισε τους κατοίκους της. Μερικά καινούργια σπίτια κάνουν δειλά την εμφάνισή τους μέσα σε όλη αυτή την κατάπτωση και ροδιές, χαρουπιές, συστάδες από φραγκοσυκιές και φοινικιές δίνουν μια ποιητική νότα στο θλιβερό τοπίο.

Όσο όμως ο Έφις ανέβαινε, η θλίψη αυτή μεγάλωνε, για να φτάσει στο αποκορύφωμά της με τα απομεινάρια του παλιού νεκροταφείου και των ερειπίων της εκκλησίας που απλώνονταν στην καταραχιά, στη σκιά του Βουνού, ανάμεσα σε βάτα και φλόμους. Τα σοκάκια ήταν έρημα και τα κάθετα βράχια του Βουνού έμοιαζαν τώρα με μαρμάρινους πύργους.

Ο Έφις σταμάτησε μπροστά σε μιαν εξώπορτα πλάι στην είσοδο του παλιού νεκροταφείου. Ήταν σχεδόν ίδιες οι δυο είσοδοι με τρία σπασμένα, χορταριασμένα σκαλοπάτια η κάθε μία, ενώ όμως η είσοδος του παλιού νεκροταφείου έφερε ένα ξύλινο διαβρωμένο υπέρθυρο, εκείνη των τριών γυναικών είχε ένα χτιστό αψιδωτό υπέρθυρο και επάνω στη δοκό του υπήρχαν τα ίχνη ενός οικόσημου: ένα κεφάλι

πολεμιστή με κράνος και ένα χέρι οπλισμένο με σπαθί• το μότο έγραφε: *quis resistit hujas?*

Ο Έφις διέσχισε τη μεγάλη τετράγωνη αυλή που ήταν λιθόστρωτη στο κέντρο, όπως οι δρόμοι, με ένα αυλάκι για τα νερά της βροχής και έβγαλε το δισάκι από τον ώμο κοιτάζοντας μήπως πρόβαλε καμία από τις κυράδες του. Το σπίτι, ισόγειο και ένας όροφος μόνο, βρισκόταν στο βάθος της αυλής, και αμέσως από πίσω υψωνόταν το Βουνό λες και κρεμόταν από πάνω του σαν τεράστιος λευκοπράσινος σκούφος.

Τρεις μικρές πόρτες βρίσκονταν κάτω από ένα ξύλινο μπαλκόνι που περιέβαλλε όλο το επάνω πάτωμα του σπιτιού και όπου ανέβαινε κανείς από μια εξωτερική σκάλα σε κακή κατάσταση. Μια μαυρισμένη τριχιά, δεμένη και στερεωμένη σε πασσάλους καρφωμένους στις γωνίες των σκαλοπατιών, είχε πάρει τη θέση της κατεστραμμένης κουπαστής της σκάλας. Οι πόρτες, τα υποστυλώματα και το κάγκελο του μπαλκονιού ήταν φτιαγμένα από ξύλο λεπτοσκαλισμένο. Όλα όμως ήταν ετοιμόρροπα και το ξύλο σαρακοφαγωμένο, μαυρισμένο, λες και θα γινόταν σκόνη με το παραμικρό χτύπημα, σαν να το κομμάτιασε αόρατο τρυπάνι.

Εδώ κι εκεί όμως, στα κάγκελα του μπαλκονιού, εκτός από τα κομψά κολονάκια που ήταν άθικτα ακόμη, φαίνονταν τα υπολείμματα μιας κορνίζας στολισμένης με ανάγλυφα φύλλα, λουλούδια και φρούτα και ο Έφις θυμόταν ότι από μικρό παιδί ακόμη εκείνο το μπαλκόνι είχε ξυπνήσει μέσα του έναν θρησκευτικό σεβασμό, όπως ο άμβωνας και το κάγκελο του ιερού της εκκλησίας.

Μια κοντόχοντρη γυναίκα, μαυροντυμένη, με ένα λευκό μαντίλι γύρο από το σκληρό, μαυριδερό πρόσωπο, εμφανίστηκε στο μπαλκόνι. Έσκυψε, είδε τον υπηρέτη και τα μαύρα, αμυγδαλωτά μάτια της άστραψαν από χαρά.
«Ντόνα Ρουθ, καλημέρα, κυρά μου!»

Η ντόνα Ρουθ κατέβηκε γρήγορα, αφήνοντας να φανούν οι χοντρές της γάμπες με τις τιρκουάζ κάλτσες. Του χαμογελούσε και φαίνονταν τα γερά της δόντια κάτω από το σκούρο, τριχωτό χείλος της.
« Και η ντόνα Έστερ; Και η ντόνα Νοέμι;»
«Η Έστερ πήγε στην εκκλησία, η Νοέμι σηκώνεται τώρα. Καλός ο καιρός, Έφις! Πώς πάει εκεί κάτω;»
«Καλά, καλά, δόξα τω Θεώ, όλα καλά.»

Ακόμη και η κουζίνα ήταν παμπάλαια: ευρύχωρη, χαμηλοτάβανη με σταυρωτά δοκάρια στο ταβάνι μαυρισμένα από την καπνιά. Πάγκοι από δουλεμένο ξύλο ακουμπούσαν στον τοίχο στις δυο πλευρές του μεγάλου τζακιού. Πίσω από τα κάγκελα του παραθυριού πρασίνιζε στο βάθος το βουνό. Πάνω στους γυμνούς κοκκινωπούς τοίχους φαίνονταν ακόμη τα ίχνη από τις χάλκινες κατσαρόλες που δεν υπήρχαν πια και τα λεία και

γυαλιστερά κρεμαστάρια όπου κάποτε κρεμούσαν τις σέλλες, τα δισάκια, τα όπλα, έμοιαζε να είχαν απομείνει εκεί σαν ενθύμια.
«Λοιπόν, ντόνα Ρουθ;.....», ρώτησε ο Έφις, τη στιγμή που η γυναίκα έβαζε στη φωτιά μια μικρή χάλκινη καφετιέρα. Εκείνη όμως έστρεψε το πλατύ, μελαχρινό πρόσωπό της, που το περιέβαλε η άσπρη μαντήλα, και του έκανε νόημα να έχει υπομονή.
«Πήγαινε να μου φέρεις λίγο νερό, ώσπου να κατέβει η Νοέμι.»

Ο Έφις πήρε τον κουβά κάτω από το κάθισμα και ξεκίνησε, αλλά όταν έφτασε στην πόρτα έστρεψε δειλά, κοιτάζοντας τον κουβά που κουνιόταν.
«Το γράμμα είναι από τον ντον Τζατσιντίνο;»
«Το γράμμα; Τηλεγράφημα είναι......»
« Χριστέ μου! Δεν πιστεύω να έπαθε τίποτα κακό;»
«Τίποτα, τίποτα! Πήγαινε.....»

Δεν είχε νόημα να επιμένει πριν κατέβει η ντόνα Νοέμι. Η ντόνα Ρουθ, παρ’ όλο που ήταν η μεγαλύτερη από τις τρεις αδελφές και κρατούσε τα κλειδιά του σπιτιού (δεν υπήρχε δα και τίποτε να ασφαλίσει) δεν έπαιρνε ποτέ καμία πρωτοβουλία και καμία ευθύνη.

Πήγε στο πηγάδι που έμοιαζε με *νουράγκε* [2] σκαμμένο σε μια γωνιά της αυλής και ήταν προστατευμένο από έναν πέτρινο φράχτη που πάνω του άνθιζαν, μέσα σε παλιά σπασμένα λαγήνια, βιόλες και γιασεμιά. Ένα από αυτά σκαρφάλωνε στον τοίχο και από εκεί πρόβαλε προς τα έξω, λες και ήθελε να δει τι υπήρχε πέρα, στον κόσμο.

Πόσες αναμνήσεις δεν ξυπνούσε στην καρδιά του υπηρέτη αυτή η γωνιά της αυλής, θλιβερή με τα μούσκλια της, χαρούμενη με το σκούρο χρυσαφί από τις βιόλες και με το ανοιχτοπράσινο των γιασεμιών της!

Σαν να έβλεπε ακόμη την ντόνα Λία, χλωμή και λεπτή σαν κυπαρίσσι, να προβάλλει στο μπαλκόνι με το βλέμμα καρφωμένο μακριά, να προσπαθεί να διακρίνει κι εκείνη τι υπήρχε πέρα, στον κόσμο. Έτσι την είχε δει την μέρα της φυγής, ακίνητη εκεί πάνω, όμοια με καπετάνιο που εξερευνά με το βλέμμα το μυστήριο της θάλασσας...

Πόσο βαραίνουν αυτές οι αναμνήσεις! Βαραίνουν σαν τον κουβά γεμάτο με νερό που τραβάει προς τα κάτω, προς το πηγάδι.

Σηκώνοντας όμως τα μάτια ο Έφις είδε ότι δεν ήταν η Λία εκείνη η ψηλή γυναίκα που πρόβαλε ευκίνητη στο μπαλκόνι και κούμπωνε τα μανίκια από το μακρύ, μαύρο πανωφόρι της.
«Ντόνα Νοέμι, καλημέρα, κυρά μου! Δεν θα κατεβείτε;»

Εκείνη έσκυψε λίγο το κεφάλι με τα πυκνά, χρυσόμαυρα μαλλιά, που έλαμπαν γύρω από το χλωμό πρόσωπο σαν δυο λωρίδες σατέν. Απάντησε στο χαιρετισμό με τα μάτια, μαύρα χρυσαφί κι εκείνα κάτω από μακριά ματόκλαδα, αλλά δεν μίλησε και δεν κατέβηκε.

Άνοιξε διάπλατα πόρτες και παράθυρα – δεν υπήρχε κίνδυνος το ρεύμα του αέρα να χτυπήσει και να σπάσει τα τζάμια (έλλειπαν εδώ και χρόνια!) – και έφερε έξω, να την απλώσει στον ήλιο, μια κίτρινη κουβέρτα.
«Δεν θα κατεβείτε, ντόνα Νοέμι;», ξανάπε ο Έφις με το κεφάλι στραμμένο ψηλά, κάτω από το μπαλκόνι.
«Τώρα, τώρα.»

Συνέχιζε όμως ν' απλώνει την κουβέρτα και σαν να σταματούσε λίγο για να παρατηρήσει το τοπίο στα δεξιά και το τοπίο στα αριστερά, και τα δυο μελαγχολικά όμορφα, με την αμμώδη πεδιάδα να την διασχίζει το ποτάμι, με σειρές από λεύκες, με χαμηλές σκλήθρες, με βουρλοτόπια και φλόμους, με την εκκλησία μαυρισμένη από τα βάτα, το παλιό νεκροταφείο χορταριασμένο και μέσα στο πράσινο να ασπρίζουν σαν μαργαρίτες τα κόκαλα των νεκρών, και στο βάθος ο λόφος με τα ερείπια του Κάστρου.

Χρυσά σύννεφα στεφάνωναν τον λόφο και τα ερείπια και η γλυκύτητα και η ησυχία του πρωινού έδιναν σ' όλο το τοπίο μια ηρεμία νεκροταφείου. Το παρελθόν κυριαρχούσε ακόμη στον τόπο. Τα ίδια τα κόκαλα των νεκρών έμοιαζαν να είναι τα λουλούδια του, τα σύννεφα το διάδημά του.

Αυτό δεν έκανε καμία εντύπωση στη Νοέμι. Από κοριτσάκι είχε συνηθίσει να βλέπει τα κόκαλα που τον χειμώνα ζεσταίνονταν λες στον ήλιο και την άνοιξη άστραφταν με τις δροσοσταλίδες. Κανείς δεν σκέφτηκε να τα πάρει από εκεί• γιατί να το σκεφτεί εκείνη; Η ντόνα Έστερ όμως, κάθε φορά που ανηφορίζει με αργό και ήρεμο βήμα το καλντερίμι από την καινούργια εκκλησία του χωριού (όταν είναι σπίτι πάντα βιάζεται, έξω όμως τα κάνει όλα με ηρεμία, επειδή μια γυναίκα από ευγενική γενιά πρέπει να είναι αποφασιστική και ήρεμη) όταν φτάνει μπροστά στο παλιό νεκροταφείο σταυροκοπιέται και προσεύχεται για την ψυχή των νεκρών. . . .

Η ντόνα Έστερ δεν ξεχνά ποτέ τίποτα και δεν παύει να παρατηρεί• έτσι, μόλις μπήκε στην αυλή, κατάλαβε ότι κάποιος τράβηξε νερό από το πηγάδι. Έβαλε στη θέση του τον κουβά, έβγαλε ένα πετραδάκι από μια γλάστρα με βιόλες και μόλις μπήκε στην κουζίνα χαιρέτησε τον Έφις και τον ρώτησε εάν του είχαν φτιάξει καφέ.
«Μου έφτιαξαν, μου έφτιαξαν, ντόνα Έστερ, κυρά μου!»

Στο αναμεταξύ η ντόνα Νοέμι είχε κατέβει με το τηλεγράφημα στο χέρι, αλλά δεν αποφάσιζε να το διαβάσει, λες και της άρεσε να μεγαλώνει την αγωνία και την περιέργεια του υπηρέτη.
«Έστερ», είπε, ενώ καθόταν στον πάγκο πλάι στο τζάκι, «γιατί δεν βγάζεις το σάλι;»
«Έχει λειτουργία στην εκκλησία σήμερα το πρωί• θα ξαναβγώ. Διάβασε.»

Κάθισε κι εκείνη στον πάγκο και η ντόνα Ρουθ την μιμήθηκε. Καθισμένες έτσι οι τρεις αδελφές έμοιαζαν καταπληκτικά• μόνο που αντιπροσώπευαν τρεις διαφορετικές ηλικίες: η ντόνα Νοέμι ήταν ακόμη νέα, η ντόνα Έστερ ηλικιωμένη και η ντόνα Ρουθ ήδη γριά, αλλά κοτσονάτη, ευγενική, γαλήνια. Τα μάτια της ντόνας Έστερ, λίγο πιο ανοιχτόχρωμα από εκείνα των αδερφάδων της, μ' ένα χρώμα καστανό χρυσαφί, είχαν μια λάμψη παιδική και πονηρή ταυτόχρονα.

Ο υπηρέτης κάθισε απέναντί τους και περίμενε. Η ντόνα Νοέμι όμως, αφού ξεδίπλωσε το κίτρινο χαρτί, το κοίταζε με βλέμμα προσηλωμένο σαν να μην μπορούσε να ξεχωρίσει τις λέξεις και τελικά το ανέμισε οργισμένη.
«Λοιπόν, λέει πως φτάνει σε λίγες μέρες. Αυτό είναι όλο!»

Σήκωσε τα μάτια και κοκκίνισε κοιτάζοντας αυστηρά κατά πρόσωπο τον Έφις• και οι άλλες δυο τον κοίταζαν.
«Το καταλαβαίνεις; Έτσι, απλά, σαν να έρχεται στο σπίτι του!»
«Τι λες;», ρώτησε η ντόνα Έστερ, βγάζοντας ένα δάχτυλο μέσα από τον κόμπο που έκανε το σάλι.

Ο Έφις είχε μια μακάρια όψη: οι πυκνές ρυτίδες γύρο από τα ζωηρά του μάτια έμοιαζαν με ακτίνες, και ο ίδιος δεν προσπαθούσε να κρύψει την χαρά του.
«Είμαι ένας ταπεινός υπηρέτης, λέω όμως ότι η Θεία Πρόνοια ξέρει τι κάνει!»
«Θεέ μου, σ' ευχαριστώ! Υπάρχει κάποιος τουλάχιστον που καταλαβαίνει τον λόγο», είπε η ντόνα Έστερ.

Η Νοέμι όμως χλόμιασε πάλι. Λόγια διαμαρτυρίας της έρχονταν στα χείλη και παρ' όλο που κατόρθωνε πάντα να συγκρατιέται μπροστά στον υπηρέτη, που φαίνεται πως δεν του έδινε και πολύ σημασία, αυτή τη φορά δεν μπόρεσε να μην τον αντικρούσει.
«Δεν έχει καμιά δουλειά εδώ η Θεία Πρόνοια και δεν πρόκειται γι' αυτό. Πρόκειται για......», και πρόσθεσε μετά από μια στιγμή δισταγμού, «πρόκειται για μια ξεκάθαρη απάντηση που πρέπει να του δώσουμε, ότι στο σπίτι μας δεν υπάρχει θέση για εκείνον!»

Τότε ο Έφις άνοιξε τα χέρια και έκλινε λίγο το κεφάλι σαν να ήθελε να πει: τότε γιατί θέλετε τη συμβουλή μου; - αλλά η ντόνα Έστερ έβαλε τα γέλια και σήκωσε, χτυπώντας τες νευρικά, τις δυο μαύρες άκρες από το σάλι της.
«Και πού θα 'θελες να πάει, λοιπόν; Στο σπίτι του Ρετόρου σαν τους ξένους που δεν βρίσκουν πού να μείνουν;»
«Εγώ δεν θα του έδινα καμία απάντηση», πρότεινε η ντόνα Ρουθ παίρνοντας από τα χέρια της Νοέμι το τηλεγράφημα που εκείνη δίπλωνε και ξεδίπλωνε νευρικά. «Εάν έλθει, καλώς να ορίσει. Θα μπορούσαμε να τον υποδεχτούμε σαν να ήταν ξένος. Καλώς τον τον ξένο!», είπε σαν να χαιρετούσε κάποιον που έμπαινε εκείνη τη στιγμή

από την πόρτα. «Εντάξει. Και εάν συμπεριφερθεί άσχημα, θα τα μαζέψει και θα φύγει όσο είναι καιρός.»

Η ντόνα Έστερ όμως χαμογελούσε κοιτάζοντας την αδελφή της που ήταν η πιο δειλή και η πιο αναποφάσιστη από τις τρεις και σκύβοντας της χτύπησε με το χέρι το γόνατο.
«Να τον διώξουμε, θέλεις να πεις; Σπουδαία εντύπωση θα κάνουμε! Και θα έχεις το θάρρος να το κάνεις εσύ, Ρουθ;»

Ο Έφις σκεφτόταν. Ξαφνικά σήκωσε το κεφάλι και ακούμπησε το χέρι στο στήθος του.
«Αυτό θα το αναλάβω εγώ!», υποσχέθηκε με αποφασιστικότητα.

Το βλέμμα του διασταυρώθηκε μ’ εκείνο της Νοέμι κι εκείνος που πάντα φοβόταν τα υγρά και ψυχρά της μάτια σαν θάλασσα βαθιά, κατάλαβε πως η νεαρή κυρά του έπαιρνε στα σοβαρά την υπόσχεσή του.

Δεν μετάνιωσε όμως που την έδωσε. Πολλές άλλες ευθύνες είχε αναλάβει στη ζωή του.

Έμεινε στο χωριό όλη την μέρα.

Ανησυχούσε για το κτήμα – αν και την εποχή εκείνη λίγα πράγματα ήταν εκείνα που θα μπορούσε να κλέψει κανείς – αλλά του φαινόταν ότι μια κρυφή διχόνοια ταλάνιζε τις κυράδες του και δεν ήθελε να φύγει εάν προηγουμένως δεν τις έβλεπε φιλιωμένες.

Η ντόνα Έστερ, αφού έβαλε λίγη τάξη, ξαναβγήκε για να πάει στην εκκλησία. Ο Έφις της υποσχέθηκε να την συναντήσει στην εκκλησία, αλλά την ώρα που η ντόνα Νοέμι ανέβαινε πάλι επάνω, εκείνος ξαναμπήκε στην κουζίνα και παρακάλεσε χαμηλόφωνα την ντόνα Ρουθ, που είχε γονατίσει στο πάτωμα και ζύμωνε επάνω σε μια χαμηλή τάβλα, να του δώσει το τηλεγράφημα. Η γυναίκα σήκωσε το κεφάλι και με το χέρι της μέσα στο αλεύρι τράβηξε πίσω τη μαντίλα της.
«Την άκουσες;», είπε χαμηλόφωνα υπονοώντας την Νοέμι. «Πάντα η ίδια! Η περηφάνια την κουμαντάρει......»
«Δίκιο έχει!» είπε ο Έφις σκεφτικός. «Όταν είναι κανείς ευγενής είναι ευγενής, ντόνα Ρουθ. Βρίσκεις ένα νόμισμα χωμένο μέσα στη γη. Νομίζεις ότι είναι σιδερένιο επειδή είναι μαυρισμένο, εάν όμως το καθαρίσεις βλέπεις ότι είναι χρυσό. Το χρυσάφι είναι πάντα χρυσάφι.....»

Η ντόνα Ρουθ κατάλαβε ότι ήταν ανώφελο να δικαιολογήσει στον Έφις την αδικαιολόγητη περηφάνια της Νοέμι και, έτοιμη πάντα να ακολουθήσει την γνώμη των άλλων, χάρηκε γι’ αυτό.
«Θυμάσαι πόσο υπεροπτικός ήταν ο πατέρας μου;», είπε, χώνοντας μέσα στη χλωμή ζύμη τα κόκκινα χέρια της με τις γαλάζιες φλέβες. «Κι εκείνος έτσι μιλούσε. Εκείνος βέβαια δεν θα επέτρεπε στον Τζατσιντίνο ούτε καν να ξεμπαρκάρει. Τι λες, Έφις;»

«Εγώ; Εγώ είμαι ένας ταπεινός υπηρέτης, αλλά λέω πως ο ντον Τζατσιντίνο θα ξεμπαρκάριζε οπωσδήποτε.»
«Γιός της μάνας του, θέλεις να πεις;» αναστέναξε η ντόνα Ρουθ και ο υπηρέτης αναστέναξε κι εκείνος. Η σκιά του παρελθόντος ήταν πάντα εκεί, γύρω τους.

Ο άντρας όμως έκανε μια χειρονομία σαν να ήθελε να διώξει τη σκιά εκείνη και παρατηρώντας τις κινήσεις των κόκκινων χεριών που τραβούσαν, δίπλωναν και χτυπούσαν τη λευκή ζύμη, συνέχισε ήρεμα.
«Είναι καλό παιδί και η Θεία Πρόνοια θα το βοηθήσει. Πρέπει να προσέξουμε όμως μην το πιάσουν οι πυρετοί της μαλάριας. Πρέπει να του αγοράσουμε και ένα άλογο, επειδή οι στεριανοί δεν συνηθίζουν να πηγαίνουν με τα πόδια. Θα το φροντίσω εγώ. Αυτό που έχει σημασία είναι οι αφεντιές σας να συμφωνήσουν.»

Εκείνη όμως απάντησε αμέσως αγέρωχα.
«Γιατί; Δεν συμφωνούμε, λες; Μας άκουσες μήπως να μαλώνουμε; Δεν θα πας στη εκκλησία, Έφις;»

Κατάλαβε ότι τον έδιωχνε και βγήκε στην αυλή, κοίταξε όμως μήπως μπορούσε να μιλήσει και με την ντόνα Νοέμι. Να την που βγήκε στο μπαλκόνι να μαζέψει την κουβέρτα. Χαμένος κόπος να την παρακαλέσει να κατέβει, έπρεπε ν’ ανέβει εκείνος.
«Ντόνα Νοέμι, μου επιτρέπετε μια ερώτηση; Είστε ευχαριστημένη;»

Η Νοέμι τον κοίταξε έκπληκτη κρατώντας την κουβέρτα στην αγκαλιά.
«Για ποιο πράγμα;»
«Που θα έρθει ο ντον Τζατσιντίνο. Θα δείτε, είναι καλό παιδί.»
«Εσύ πού τον γνώρισες;»
«Φαίνεται από το γράψιμο. Μπορεί να κάνει πολλά. Πρέπει όμως να του αγοράσουμε ένα άλογο.....»
«Και σπιρούνια τότε!»
«.... Σημασία έχει να συμφωνήσουν οι εξοχότητές σας. Αυτό είναι το σημαντικό.»

Εκείνη τράβηξε μια κλωστή από την κουβέρτα και την πέταξε στην αυλή. Το πρόσωπό της σκοτείνιασε.
«Πότε δεν συμφωνήσαμε; Μέχρι τώρα, πάντα.»
«Ναι... όμως φαίνεται ότι δεν είστε ευχαριστημένη από τον ερχομό του Τζατσίντο.»
«Πρέπει ν’ αρχίσω να τραγουδάω; Δεν είναι δα και ο Μεσσίας!», είπε μπαίνοντας πλάγια στο πορτάκι απ’ όπου φαινόταν το εσωτερικό ενός λευκού δωματίου με ένα παλιό κρεβάτι, μια παλιά κασέλα, ένα παραθυράκι χωρίς τζάμια, ανοιχτό με φόντο το πράσινο του Βουνού.

Ο Έφις κατέβηκε, έκοψε μια μικρή ροζ βιολέτα και κρατώντας την ανάμεσα στα δάχτυλα, που είχε σταυρωμένα πίσω στην πλάτη, κατευθύνθηκε προς την εκκλησία.

Η ησυχία και η δροσιά του απότομου Βουνού κυριαρχούσαν τριγύρω. Μόνο οι τρίλιες των μελισσοφάγων μέσα στα βάτα έδιναν ζωντάνια στον τόπο και συνόδευαν την μονότονη προσευχή των γυναικών στην εκκλησία. Ο Έφις μπήκε ακροπατώντας, με τη βιολέτα στο χέρι και γονάτισε πίσω από την κολόνα του άμβωνα.

Η εκκλησία ερειπωνόταν. Όλα εκεί μέσα ήταν γκρίζα, υγρά και σκονισμένα. Από τις τρύπες της ξύλινης οροφής έμπαιναν λοξά φωτεινές ακτίνες ασημί σκόνης που κατέληγαν επάνω στα κεφάλια των γονατισμένων καταγής γυναικών, και οι κιτρινισμένες φιγούρες που ξεπηδούσαν από το μαυρισμένο φόντο των ραγισμένων τοιχογραφιών, που ακόμη κοσμούσαν τους τοίχους, έμοιαζαν μ' αυτές τις γυναίκες, ντυμένες στα μαύρα και τα βιολετιά, όλες χλωμές σαν το φίλντισι, ακόμη και οι πιο ωραίες, οι πιο λεπτές, με στήθος άσαρκο και την κοιλιά πρησμένη από της θέρμες της μαλάριας. Και η προσευχή ηχούσε αργόσυρτη και μονότονη και έμοιαζε να πάλλεται μακριά, πέρα από τον χρόνο. Η λειτουργία ήταν για τα σαράντα κάποιου και ένα μαύρο ύφασμα με χρυσές φράντζες σκέπαζε το κάγκελο του ιερού. Ο παπάς ντυμένος στα άσπρα και μαύρα έστρεφε αργά με υψωμένα τα χέρια, με δυο ακτίνες φωτός να τον περιβάλλουν, που λες και ξεπηδούσαν από το κεφάλι του, όμοιο μ' εκείνο ενός προφήτη. Αν δεν υπήρχε ο ήχος από το καμπανάκι του μικρού νεωκόρου που λες και έδιωχνε από τριγύρω τα πνεύματα, ο Έφις, παρά το φως και το κελάηδα των πουλιών, θα πίστευε ότι παίρνει μέρος σε μια λειτουργία φαντασμάτων. Να, όλοι είναι εδώ: ο ντον Τζάμε γονατισμένος στο προσευχητάρι της οικογένειας και λίγο πιο πέρα η ντόνα Λία χλωμή μέσα στο μαύρο της σάλι, όπως η φιγούρα ψηλά στην παλιά ζωγραφιά που όλες οι γυναίκες κοιτάζουν κάθε τόσο και που μοιάζει να προβάλλει πράγματι σε ένα μαύρο, ετοιμόρροπο μπαλκόνι. Είναι η φιγούρα της Μαγδαληνής που, όπως λένε, έγινε εκ του φυσικού: η αγάπη, η θλίψη, οι τύψεις και η ελπίδα γελούν και κλαίνε μέσα στα βαθειά της μάτια και στο πικραμένο στόμα της…

Ο Έφις την κοιτά και νοιώθει, όπως πάντα μπροστά σ' αυτή την φιγούρα που ξεπροβάλλει απ' τα σκοτάδια ενός παρελθόντος χωρίς όρια, ζάλη σαν να ήταν εκείνος που αιωρείται σ' ένα μαύρο κενό όλο μυστήριο. . . Σαν να θυμάται μια προηγούμενη ζωή, παμπάλαια. Του φαίνεται πως ζωντανεύει το κάθε τι γύρω του, με μια ζωή όμως φανταστική, μυθική. Οι νεκροί ανασταίνονται, ο Χριστός που βρίσκεται πίσω από το κιτρινωπό παραπέτασμα του ιερού και δυο φορές το χρόνο μόνο τον δείχνουν στο λαό, κατεβαίνει από την κρυψώνα του και περπατάει. Κι Αυτός είναι αδύνατος, χλωμός, σιωπηλός. Περπατάει και ο λαός τον ακολουθεί και στη μέση του κόσμου είναι αυτός, ο Έφις, που προχωρά, προχωρά, με το λουλούδι στο χέρι, με την καρδιά του να σκιρτά από τρυφερότητα… Οι γυναίκες ψάλλουν, τα πουλιά κελαηδούν. Η ντόνα Έστερ περπατάει πλάι στον υπηρέτη με γρήγορα μικρά βήματα, με το δάχτυλο έξω από τον κόμπο που κάνει το σάλι. Η λιτανεία βγαίνει από το χωριό και το χωριό είναι ολάνθιστο από τις ροδιές και την αγράμπελη. Τα σπίτια είναι καινούργια, η εξώπορτα της

οικογένειας Πιντόρ είναι καινούργια, από καρυδιά, γυαλίζει και το μπαλκόνι είναι ανέπαφο….. Όλα είναι καινούργια, όλα είναι όμορφα. Η ντόνα Μαρία Κριστίνα είναι ζωντανή και προβάλλει στο μπαλκόνι όπου είναι απλωμένες οι κουβέρτες από μετάξι. Η ντόνα Νοέμι είναι κοπελίτσα, αρραβωνιασμένη με τον ντον Πρέντου και ο ντον Τζάμε, που ακολουθεί κι αυτός την λιτανεία, κάνει, όπως πάντα, τον θυμωμένο, αλλά είναι πολύ ευχαριστημένος…..

Όμως η ψαλμωδία των γυναικών σταμάτησε και μερικές σηκώθηκαν για να φύγουν. Ο Έφις, που είχε ακουμπήσει το κεφάλι στην κολόνα του άμβωνα, τινάχτηκε από τ' όνειρό του και ακολούθησε την ντόνα Έστερ που έβγαινε από την εκκλησία για να γυρίσει σπίτι.

Ο ήλιος από ψηλά χτυπούσε τώρα αλύπητα το χωριουδάκι που ήταν περισσότερο από κάθε άλλη φορά έρημο μέσα στο εκτυφλωτικό φως του ζεστού ήδη πρωινού. Οι γυναίκες μόλις βγήκαν από την εκκλησία σκόρπισαν εδώ κι εκεί, σιωπηλές σαν φαντάσματα, και απλώθηκε πάλι η μοναξιά και η σιωπή γύρω από το σπίτι των Πιντόρ. Η ντόνα Έστερ πλησίασε στο πηγάδι για να στηρίξει μ' ένα ξύλο μια γαριφαλιά, ανέβηκε γρήγορα τις σκάλες και έκλεισε τα πορτοπαράθυρα. Στο πέρασμά της το ξώστεγο έτριζε και από τον τοίχο και το φθαρμένο ξύλο έπεφτε μια γκρίζα σκόνη σαν στάχτη.

Ο Έφις την περίμενε να κατέβει. Καθισμένος στα σκαλοπάτια κάτω από τον ήλιο, με τον σκούφο του γερμένο για να του κάνει λίγο ίσκιο στο πρόσωπο, πελεκούσε με το σουγιά του ένα μικρό κομμάτι ξύλο που η ντόνα Ρουθ ήθελε να βάλει κάτω από την εξώπορτα, αλλά η ανταύγεια της λάμας στον ήλιο τον ενοχλούσε στα μάτια και η βιόλα, που είχε κιόλας μαραθεί, έτρεμε πάνω στο γόνατό του. Μπερδεμένες σκέψεις του περνούσαν από το μυαλό και σκεφτόταν τις θέρμες της μαλάριας που τον είχαν ταλαιπωρήσει την προηγούμενη χρονιά.
«Ξαναγυρίζουν οι διαολεμένες;»

Η ντόνα Έστερ ξανακατέβηκε με ένα βαζάκι από φελλό στο χέρι. Τραβήχτηκε στην άκρη για να την αφήσει να περάσει και σήκωσε το πρόσωπο που το σκίαζε ο σκούφος.
«Κυρά μου, δεν θα ξαναβγείτε;»
«Πού να πάω τέτοια ώρα; Δεν με κάλεσε κανείς για τραπέζι!»
« Θα 'θελα να σας πω κάτι. Είστε ευχαριστημένη;»
«Για ποιο πράγμα, ψυχή μου;»

Τον συμπεριφερόταν σαν μάνα, χωρίς όμως οικειότητα. Τον θεωρούσε πάντα απλοϊκό άνθρωπο.
«Που…. που συμφωνείτε όλες για τον ερχομό του Τζατσιντίνο;»
«Ναι, είμαι ευχαριστημένη. Έτσι έπρεπε να γίνει.»
«Είναι καλό παιδί. Θα πλουτίσει. Πρέπει να του αγοράσουμε ένα άλογο. Όμως…..»
«Όμως;»

«Δεν πρέπει να τον αφήσουμε πολύ ελεύθερο, στην αρχή. Τα παιδιά είναι πάντα παιδιά... Θυμάμαι όταν ήμουν παιδί. Εάν κάποιος μου επέτρεπε να του σφίξω το μικρό του δαχτυλάκι εγώ του έστριβα όλο το χέρι. Και έπειτα οι άντρες της ράτσας Πιντόρ, το ξέρετε δα ντόνα Έστερ, είναι υπερήφανοι….»
«Εάν έρθει ο ανεψιός μου, Έφις, θα του πω όπως στους ξένους: κάθισε, είσαι σαν στο σπίτι σου. Θα καταλάβει όμως πως εδώ θα είναι φιλοξενούμενος….»

Τότε ο Έφις σηκώθηκε τινάζοντας από το παντελόνι του τις σχίζες του ξύλου. Όλα πήγαιναν καλά, και όμως κάποια ανησυχία τον τυραννούσε• κάτι ακόμη ήθελε να πει αλλά δεν τολμούσε.

Ακολούθησε βήμα βήμα τη γυναίκα, έβγαλε τον σκούφο για να τοποθετήσει με δύναμη το κομμάτι το ξύλο κάτω από την πόρτα και περίμενε πάλι με υπομονή να επιστρέψει η ντόνα Έστερ στο πηγάδι για νερό.
«Δώστε, δώστε σ' εμένα», είπε παίρνοντάς της τον κουβά από το χέρι και ενώ ανέβαζε το νερό κοίταζε μέσα στο πηγάδι, για να μην κοιτάζει κατά πρόσωπο την κυρά του, επειδή ντρεπόταν να της ζητήσει τα λεφτά που του χρωστούσε.
«Ντόνα Έστερ, δεν βλέπω πια τα δεμάτια με τα καλάμια. Τα πουλήσατε;»
«Ναι, άλλα πούλησα σε κάποιον από το Νούορο και άλλα τα χρησιμοποίησα για να επισκευάσω την σκεπή και έτσι πλήρωσα και τον χτίστη. Ξέρεις ότι την τελευταία μέρα της σαρακοστής ο αέρας πέταξε τα κεραμίδια.»

Κι έτσι εκείνος δεν επέμενε. Υπάρχουν πολλοί τρόποι να διορθώσει κανείς τα πράγματα, χωρίς να ταπεινώνει τους ανθρώπους που αγαπά! Γι' αυτό πήγε στην Καλίνα, την τοκογλύφο, σταματώντας να πει μια καλημέρα στην γιαγιά του αγοριού που του φύλαγε το κτήμα. Ψηλή και λιπόσαρκη, με πρόσωπο αρχαίας αιγύπτιας πλαισιωμένο από μια μαύρη μαντίλα που οι άκρες της ήταν δεμένες πάνω στο κεφάλι, η γριά έγνεθε καθισμένη στο σκαλάκι του χαμόσπιτού της από μαυρισμένες πέτρες. Είχε μια σειρά κοραλλιών γύρω από τον μακρύ, κιτρινωπό και ρυτιδιασμένο λαιμό της. Δυο χρυσά σκουλαρίκια κρέμονταν στ' αυτιά της σαν λαμπερές σταγόνες που δεν έλεγαν να πέσουν. Έμοιαζε να έχει ξεχάσει, γερνώντας, να βγάλει από πάνω της τα κοσμήματα αυτά της νιότης της.
«Η Παναγιά μαζί σου θεια-Ποτόι. Πώς τα περνάτε; Το αγόρι έμεινε εκεί πάνω, αλλά απόψε θα γυρίσει.»

Τον κοίταζε με τα γυάλινα μάτια της.
«Α, είσαι ο Έφις; Ο Θεός μαζί σου. Λοιπόν, από ποιόν ήταν το γράμμα; Από τον ντον Τζατσιντίνο; Εάν έρθει, να τον υποδεχτείτε καλά. Στο κάτω κάτω γυρίζει στο σπίτι του. Είναι η ψυχή του ντον Τζάμε, επειδή οι ψυχές των γερόντων ξαναζούν μέσα στους νέους. Κοίτα την Γκριζέντα, την εγγονή μου! Γεννήθηκε πριν δέκα έξι χρόνια, στη γιορτή

του Χριστού, την ώρα που πέθαινε η μάνα της. Λοιπόν, κοίτα την καλά: δεν είναι η μάνα της ξαναγεννημένη; Να την....»

Και πράγματι η Γκριζέντα ανέβαινε από το ποτάμι με ένα πανέρι ρούχα στο κεφάλι, ψηλή, με το μεσοφόρι σηκωμένο πάνω από τις γάμπες της που γυάλιζαν και ήταν ίσιες σαν της ελαφίνας. Και τα μάτια της ήταν σαν της ελαφίνας λοξά και υγρά σ' ένα χλωμό πρόσωπο σαν παλιό μετάλλιο. Μια κόκκινη κορδέλα στόλιζε το στήθος της, από την μια άκρη στην άλλη του μικρού κορσέ που ήταν ανοιχτός πάνω από το πουκάμισο και υποβάσταζε τα άγουρα στήθη της.
«Μπαρπα- Έφις!», φώναξε, χαδιάρικα και αυστηρά, βάζοντας το πανέρι πάνω στο κεφάλι του και ψαχουλεύοντας τις τσέπες του.
«Εγώ πάντα σας σκέφτομαι, καλέ μου, κι εσείς δεν έχετε τίποτε να μου δώσετε.... Ούτε ένα αμύγδαλο!»

Ο Έφις την άφηνε να τον ψαχουλεύει και χαιρόταν τη χάρη της. Η γριά όμως με ανέκφραστο το πρόσωπο και τα μάτια γυάλινα είπε με γλύκα: «Ο μακαρίτης ντον Τζάμε γυρίζει πίσω.»

Η Γκριζέντα κοκάλωσε και το όμορφο πρόσωπο και τα όμορφα μάτια της πήραν αμυδρά την όψη της γιαγιάς της.
«Γυρίζει πίσω;»
«Αφήστε τα τώρα αυτά!» είπε ο Έφις απιθώνοντας το πανέρι στα πόδια του κοριτσιού, αλλά εκείνη άκουγε σαν μαγεμένη τα λόγια της γιαγιάς, και εκείνος κατεβαίνοντας το σοκάκι νόμιζε πως ξανάβλεπε το παρελθόν σε κάθε γωνιά. Να, εκεί κάτω, καθισμένος στο πέτρινο παγκάκι που ακουμπά στο γκρίζο σπίτι του Μιλέζου, ένας μεγαλόσωμος άντρας ντυμένος στα βελούδα. Το καφέ χρώμα της φορεσιάς του τονίζει το κόκκινο του προσώπου του και το μαύρο του γενιού του.

Δεν είναι ο ντον Τζάμε; Σαν κι εκείνον προτάσσει το στήθος του και έχει τους αντίχειρες μέσα στα τσεπάκια του γιλέκου του. Τα άλλα δάχτυλά του, κόκκινα, συμπλέκονται με τη χρυσή αλυσίδα του ρολογιού. Κάθεται εκεί όλη την ημέρα για να κοιτάζει τους περαστικούς και να τους κοροϊδεύει. Πολλοί αλλάζουν δρόμο επειδή τον φοβούνται και το ίδιο κάνει και ο Έφις, για να φτάσει στο σπίτι της τοκογλύφου χωρίς να γίνει αντιληπτός.

Μια αιμασιά από φραγκοσυκιές έζωνε σαν τοίχος βαρύς την αυλή της θεια Καλίνα. Εκείνη έγνεθε επίσης, ήταν μικροκαμωμένη και φορούσε κεντητές παντόφλες, χωρίς κάλτσες. Το μικρό της πρόσωπο ήταν πανιασμένο και τα μάτια της, μάτια αρπαχτικού, χρύσιζαν και γυάλιζαν στη σκιά της μαντίλας που φορούσε στο κεφάλι.
«Έφις, καρδούλα μου, πώς είσαι; Και οι κυράδες σου πώς είναι; Πώς και με θυμήθηκες;. Κάτσε, κάτσε, ξεκουράσου.»

Νωθρές κότες που τσιμπιόντουσαν κάτω από τα φτερά τους, ζωηρά γατάκια που κυνηγούσαν ροδαλά γουρουνάκια, περιστέρια λευκά και γλαυκά, ένα γαϊδούρι δεμένο σ' έναν πάσαλο και τα χελιδόνια στον

αέρα έδιναν στην αυλή την όψη της Κιβωτού του Νώε. Το σπιτάκι είχε για φόντο το παλιό, ανακαινισμένο σπίτι του Μιλέζου που ήταν ψηλό, με καινούργια σκεπή, αλλά με τους τοίχους εδώ κι εκεί φαγωμένους και γδαρμένους λες από τον χρόνο που πεισματώνει σε όσους θέλουν να του αρπάξουν τη λεία.
«Το κτήμα;», είπε ο Έφις ακουμπώντας στον τοίχο πλάι στη γυναίκα. «Καλά πάει. Φέτος θα έχουμε περισσότερα αμύγδαλα παρά φύλλα. Έτσι θα σε ξεχρεώσω, Καλί! Μην ανησυχείς....»

Εκείνη ζάρωσε τα άτριχα φρύδια της, ενώ παρακολουθούσε το νήμα από το αδράχτι.
«Δεν ανησυχώ, ξέρεις! Μακάρι να 'ταν όλοι σαν κι εσένα και τα εφτά σκούδα που μου χρωστάς να ήταν εκατό!»
«Ο διάολος να σε πάρει», σκαφτόταν ο Έφις. «Μου δάνεισες τέσσερα σκούδα τα Χριστούγεννα και τώρα τα έκανες κιόλας εφτά!»
«Λοιπόν, Καλί», πρόσθεσε χαμηλόφωνα με σκυμμένο το κεφάλι σαν να μιλούσε στα γουρουνάκια που μυρίζονταν με επιμονή τα πόδια του. «Καλί, δώσε μου άλλο ένα σκούδο! Έτσι θα γίνουν οχτώ, και τον Ιούλιο, μα την αλήθεια, θα σου τα επιστρέψω μέχρι την τελευταία δεκάρα.....»

Η τοκογλύφος δεν απάντησε αλλά τον κοίταξε για πολλή ώρα από πάνω μέχρι κάτω, σήκωσε το χέρι και τον μούντζωσε.

Ο Έφις τινάχτηκε και της έπιασε το χέρι, ενώ τα γουρουνάκια το έσκαγαν τρομαγμένα και από πίσω τους τα γατάκια και μέσα σ' αυτή την αναμπουμπούλα οι κότες φτερούγιζαν.
«Καλί, που να σε πάρει ο διάολος, εάν δεν ήταν κάποιοι σαν κι εμένα, εσύ αντί να κάνεις την τοκογλύφο θα πήγαινες να μαζέψεις βδέλλες...»
«Καλύτερα να μαζεύω βδέλλες, παρά να μου πίνουν το αίμα κάποιοι σαν κι εσένα, συφοριασμένε! Ναι, βλάκα, θα σου το δώσω το σκούδο• και δέκα και εκατό θα σου δώσω, εάν θέλεις, όπως δίνω σε πιο καθωσπρέπει ανθρώπους από σένα, στις κυράδες σου, στους ευγενείς και τους συγγενείς των Βαρόνων, αλλά τις μούντζες θα σου τις δίνω πάντα, όσο θα είσαι ηλίθιος, δηλαδή μέχρι που να πεθάνεις.... Πάντα θα σου τις δίνω....»

Και πήγε να πάρει πέντε ασημένιες λίρες.

Ο Έφις έφυγε, με τα λεφτά στο χέρι, ενώ τον ακολουθούσαν οι ειρωνικοί αποχαιρετισμοί της γυναίκας.
«Πες στις κυράδες σου να φυλάγονται καλά.»

Εκείνος όμως ήταν αποφασισμένος να υποφέρει τα πάντα, αρκεί να κάνει καλή εντύπωση στον Τζατσιντίνο όταν φτάσει. Ήθελε ν' αγοράσει έναν καινούργιο σκούφο για να τον υποδεχτεί και έτσι κατέβηκε στο μαγαζί του Μιλέζου, συμβιβασμένος ακόμη και με την ιδέα να χαιρετήσει τον άνθρωπο που καθόταν στο παγκάκι. Ήταν ο ντον Πρέντου, ο πλούσιος συγγενής των κυριών του.

Ο ντον Πρέντου απάντησε με ένα περιφρονητικό νεύμα της κεφαλής, από κάτω προς τα επάνω, καταδέχτηκε όμως να στήσει αυτί για ν' ακούσει τι αγόραζε ο υπηρέτης.
«Δώσε μου ένα σκούφο, Αντόνι Φραντσί, αλλά να είναι μακρύς και όχι σκοροφαγωμένος….»
«Δεν τον πήρα δα και από το σπίτι των κυράδων σου», απάντησε ο κακόγλωσσος Μιλέζος. Και απ' έξω ο ντον Πρέντου ξερόβηξε, σημάδι επιδοκιμασίας, ενώ ο μαγαζάτορας σκαρφάλωνε πάνω σε μια ξύλινη μικρή σκάλα.
«Όλα γερνούν και όλα μπορούν να ξανανιώσουν, σαν τον χρόνο», αντέτεινε ο Έφις, παρακολουθώντας με τα μάτια τη λεπτή φιγούρα του Μιλέζου που φορούσε ακόμη το μακρύ τριχωτό πανωφόρι του χωριού του.

Το μαγαζάκι ήταν μικρό αλλά γεμάτο έως απάνω. Στα ράφια κοκκίνιζαν τα τόπια με το σκαρλάτο και πλάι έλαμπε το πράσινο των μπουκαλιών με τη μέντα. Τα σακιά με το αλεύρι πρότασσαν τις άσπρες τους κοιλιές ενάντια στις μαύρες καμπούρες των βαρελιών με τις ρέγκες και στη μικρή βιτρίνα οι γυμνές γυναίκες των εικονογραφημένων καρτών χαμογελούσαν στα βάζα με τα μπαγιάτικα ζαχαρωτά και στα ρολά με τις ξεθωριασμένες κορδέλες.

Ενώ ο Μιλέζος έβγαζε από ένα κουτί τους μακριούς σκούφους από μαύρο πανί και ο Έφις μετρούσε με ανοιχτή την παλάμη την περίμετρό τους, κάποιος άνοιξε την μικρή πόρτα που έβγαζε στην αυλή και στο βάθος, με φόντο γιρλάντες από αμπέλι, φάνηκε, καθισμένη επάνω σε μια μεγάλη πολυθρόνα, μια επιβλητική γυναίκα που έγνεθε ήρεμη σαν βασίλισσα του παλιού καιρού.
«Να η πεθερά μου• ρώτησέ την να σου πει εάν αυτά τα σκουφιά δεν μου κοστίζουν εννιά *πέζα*», είπε ο Μιλέζος, ενώ ο Έφις δοκίμαζε ένα τραβώντας επάνω στο μέτωπό του το άνοιγμα του σκούφου και διπλώνοντας την κορυφή επάνω στο κεφάλι του. «Διάλεξες τον καλύτερο, δεν είσαι αφελής, όπως λένε! Δεν βλέπεις ότι είναι ένας γαμπριάτικος σκούφος;»
«Μου είναι στενός.»
«Επειδή είναι καινούργιος, άνθρωπέ μου, παρ' τον. Εννιά *πέζα*• τζάμπα είναι.»

Ο Έφις τον έβγαλε και τον χάιδεψε σκεφτικός. Στο τέλος έβαλε πάνω στον πάγκο το νόμισμα που του έδωσε η τοκογλύφος.

Ο ντον Πρέντου έσκυψε να κοιτάξει από την πόρτα. Το γεγονός ότι ο Έφις αγόραζε ένα τόσο πολυτελή σκούφο τράβηξε την προσοχή και της πεθεράς του Μιλέζου. Κάλεσε τον υπηρέτη μ' ένα νεύμα της κεφαλής και τον ρώτησε με μεγαλοπρεπές ύφος πώς ήταν οι κυράδες του. Στο κάτω κάτω ήταν γυναίκες ευγενικής καταγωγής και άξιζαν τον σεβασμό του καθωσπρέπει κόσμου. Μόνο οι τυχοδιώκτες νεόπλουτοι, σαν τον Μιλέζο τον γαμπρό της, μπορούσαν να μην τις έδειχναν τον πρεπούμενο σεβασμό.

«Δώσε τους τα χαιρετίσματά μου και πες στην ντόνα Ρουθ ότι σύντομα θα πάω να την επισκεφτώ. Ήμασταν πάντα καλές φίλες με την ντόνα Ρουθ, αν και εγώ δεν είμαι από ευγενική γενιά.»
«Εσείς έχετε την ευγένεια στην ψυχή», απάντησε γαλαντόμος ο Έφις, εκείνη όμως έστριψε ελαφρά το αδράχτι σαν να ήθελε να πει «δεν βαριέσαι!»
«Και ο αδελφός μου ο Ρετόρος εκτιμάει πολύ τις κυράδες σου. Με ρωτάει πάντα: “πότε θα ξαναπάμε μαζί με τις κυρίες στο πανηγύρι της Παναγίας του Ριμέντιο;” »
«Ναι», συνέχισε με ένα τόνο νοσταλγίας, «στα νιάτα μας πηγαίναμε όλοι μαζί στο πανηγύρι. Διασκεδάζαμε με το τίποτα. Τώρα ο κόσμος φαίνεται ότι ντρέπεται να γελάει.»

Ο Έφις δίπλωνε προσεχτικά τον σκούφο του.
«Πρώτα ο Θεός, φέτος οι κυράδες μου θα πάνε στο πανηγύρι…. για να προσευχηθούν και όχι για να διασκεδάσουν….»
«Χαίρομαι που τ’ ακούω. Πες μου κάτι, εάν επιτρέπεται: είναι αλήθεια ότι έρχεται ο γιος της Λία; Το λέγανε σήμερα εδώ, στο μαγαζί.»

Καθώς ο Μιλέζος πλησίασε στην πόρτα και γελούσε με κάτι που ο ντον Πρέντου του έλεγε χαμηλόφωνα, ο Έφις αναφώνησε με αξιοπρέπεια.
«Αλήθεια είναι! Βρίσκομαι εδώ, στο χωριό, γιατί πρέπει να του αγοράσω ένα άλογο.»
«Ένα άλογο από καλάμι;» ρώτησε τότε ο ντον Πρέντου, γελώντας ηλίθια. «Α, να γιατί σε είδα να βγαίνεις από τη φωλιά της Καλίνα.»
«Κι εσάς τι σας νοιάζει; Από εσάς δεν ζητήσαμε ποτέ τίποτα!»
«Φυσικά, ανόητε! Δεν θα σας έδινα ποτέ τίποτε! Μια καλή συμβουλή μόνο, αυτή ναι! Αφήστε αυτό το παλικάρι εκεί που βρίσκεται!»

Αλλά ο Έφις βγήκε από το μαγαζί με το κεφάλι ψηλά, με το σκούφο στη μασχάλη, και απομακρυνόταν δίχως να απαντήσει.

Κεφάλαιο τρίτο

Άδικα όμως τις μέρες που ακολούθησαν και για εβδομάδες οι αδελφές Πιντόρ περίμεναν τον ανιψιό.

Η ντόνα Έστερ ζύμωσε για την περίσταση ψωμί, ένα ψωμί άσπρο και λεπτό σαν την όστια, όπως συνηθίζεται μόνο στις γιορτές, και κρυφά από τις αδελφές της αγόρασε και ένα κουτί μπισκότα. Στο κάτω κάτω ήταν ένας επισκέπτης εκείνος που θα ερχότανε και η φιλοξενία είναι πράγμα ιερό. Η ντόνα Ρουθ από τη μεριά της ονειρευόταν κάθε βράδυ τον ερχομό του ανιψιού και κάθε μέρα κατά τις τρεις, την ώρα που έφτανε η ταχυδρομική άμαξα, κρυφοκοίταζε από την εξώπορτα. Η ώρα όμως περνούσε και όλα παρέμεναν ακίνητα τριγύρω.

Στις αρχές του Μάη η ντόνα Νοέμι έμεινε μόνη στο σπίτι επειδή οι αδελφές της είχαν πάει στο πανηγύρι της Παναγίας του Ριμέντιο, όπως συνήθιζαν πάντα εδώ και πάρα πολλά χρόνια, για να προσκυνήσουν – όπως έλεγαν – αλλά και για να διασκεδάσουν λιγάκι.

Της Νοέμι δεν της άρεσε ούτε το ένα ούτε το άλλο, και όμως, την ώρα που καθόταν στη ζεστή σκιά του σπιτιού, εκείνο το μακρόσυρτο, φωτεινό απομεσήμερο, παρακολουθούσε με τη σκέψη νοσταλγικά το ταξίδι των αδερφάδων της. Ξανάβλεπε την γκρίζα και στρογγυλή εκκλησούλα όμοια με μεγάλη αναποδογυρισμένη φωλιά στη μέση της χλόης που σκέπαζε τη μεγάλη αυλή, τις πέτρινες καλύβες γύρω γύρω όπου στριμωχνόταν ένα πολύχρωμο και γραφικό πλήθος , σαν τσιγγάνοι, το κακοφτιαγμένο μπαλκόνι με κολόνες πάνω από την καλύβα του ιερέα και το γαλάζιο βάθος του τοπίου, τα δέντρα που θρόιζαν και τη θάλασσα που γυάλιζε εκεί κάτω ανάμεσα στις ασημένιες θίνες. Φέρνοντας στη μνήμη της όλα αυτά τα ευχάριστα πράγματα της ερχόταν να κλάψει, αλλά δάγκωνε τα χείλη της γιατί ένοιωθε ντροπή απέναντι στον εαυτό της για την αδυναμία της.

Κάθε χρόνο η άνοιξη την αναστάτωνε: τα όνειρα της ζωής ξανάνθιζαν μέσα της, όπως τα ρόδα ανάμεσα στις πέτρες του παλιού νεκροταφείου, αλλά καταλάβαινε ότι ήταν μια περίοδος κρίσης, μια αδυναμία που θα περνούσε με τις πρώτες ζέστες του καλοκαιριού και άφηνε τη φαντασία της να ταξιδεύει σπρωγμένη από τη νυσταλέα ηρεμία που λίμναζε ολόγυρα, στην κόκκινη από της παπαρούνες αυλή, στο σκιερό από κάποιο περαστικό σύννεφο Βουνό, σε όλο το χωριό που οι μισοί του κάτοικοι ήταν στο πανηγύρι.

Να την λοιπόν με την σκέψη της εκεί κάτω.

Της φαίνεται πως είναι ακόμη κοριτσάκι, επάνω στο μπαλκόνι του ιερέα, μια βραδιά του Μάη. Ολόγιομο το χάλκινο φεγγάρι βγαίνει από τη θάλασσα και όλος ο κόσμος μοιάζει να είναι από χρυσάφι και μαργαριτάρια. Το ακορντεόν με τους παραπονιάρικους ήχους του γεμίζει την αυλή που την φωτίζει η φωτιά από τα κιτρινόξυλα με την κοκκινωπή της λάμψη και προβάλλει επάνω στο γκρίζο του τοίχου την ευκίνητη και μελαχρινή φιγούρα του μουζικάντη, τα βιολετί πρόσωπα των γυναικών και των αγοριών που χορεύουν χορούς της Σαρδηνίας. Οι σκιές κινούνται αλλόκοτες πάνω στην ποδοπατημένη χλόη και στους τοίχους της εκκλησίας. Λάμπουν τα χρυσά κουμπιά, τα ασημένια σιρίτια από τις στολές, τα τάστα του ακορντεόν. Όλα τα άλλα χάνονται μέσα στο μαργαριταρένιο μισοσκόταδο της φεγγαρόφωτης νύχτας. Η Νοέμι δεν θυμόταν να είχε πάρει ποτέ ενεργό μέρος στο πανηγύρι, ενώ οι μεγαλύτερες αδελφές της γελούσαν και διασκέδαζαν. Όσο για τη Λία, εκείνη καθόταν μαζεμένη σαν το λαγό σε μια χλοερή γωνιά της αυλής• ίσως από τότε σχεδίαζε τη φυγή της.

Το πανηγύρι διαρκούσε εννιά μέρες και οι τρεις τελευταίες ήταν όλο κυκλικούς χορούς με μουσικές και τραγούδια. Η Νοέμι στεκόταν πάντα στο μπαλκόνι, ανάμεσα στα απομεινάρια από το φαγοπότι, γύρω της γυάλιζαν τα άδεια μπουΚαλία, τα σπασμένα πιάτα, κανένα μήλο με το ψυχρό του πράσινο χρώμα, ένας δίσκος και ένα κουταλάκι ξεχασμένα. Και τ' αστέρια ακόμα έλαμπαν πάνω από την αυλή σαν να τα είχε

συνεπάρει ο ρυθμός του χορού. Όχι, εκείνη δε χόρευε, δε γελούσε, της ήταν αρκετό όμως να βλέπει τους άλλους να διασκεδάζουν επειδή είχε την ελπίδα ότι θα μπορούσε κι εκείνη να πάρει μέρος στο πανηγύρι της ζωής.

Τα χρόνια όμως περνούσαν και το πανηγύρι της ζωής γινόταν μακριά από το χωριουδάκι, κι έτσι η αδελφή της η Λία, για να μπορέσει να πάρει μέρος σ’ αυτό, το ’σκασε από το σπίτι. . .

Εκείνη, η Νοέμι, είχε απομείνει στο ερειπωμένο μπαλκόνι του παλιού σπιτιού, όπως κάποτε στο μπαλκόνι του ιερέα.

Την ώρα που έγερνε ο ήλιος στη δύση κάποιος χτύπησε στην εξώπορτα που εκείνη την είχε πάντα κλειστή.

Ήταν η γριά Ποτόι που είχε έρθει να τη ρωτήσει αν χρειαζότανε τις υπηρεσίες της. Αν και η Νοέμι δεν της ζήτησε να μείνει, εκείνη κάθισε καταγής, με τους ώμους της στον τοίχο. Έλυσε την μαντίλα από τον στολισμένο της λαιμό και άρχισε να μιλάει με νοσταλγία για το πανηγύρι.
«Όλοι είναι εκεί, και τα εγγόνια μου, η Παναγιά μαζί τους. Όλοι εκεί είναι και δροσίζονται, επειδή βλέπουν τη θάλασσα....»
«Γιατί δεν πήγατε κι εσείς;»
«Και το σπίτι, κυρά μου; Όσο φτωχικό κι αν είναι ένα σπίτι δεν πρέπει να το αφήνει κανείς μόνο, αλλιώς θα μπει το στοιχειό. Οι γέροι μένουν, οι νέοι φεύγουν!»

Αναστέναξε και έσκυψε για να δει και να διορθώσει τα κοράλλια στο στήθος της. Διηγήθηκε για τον καιρό που κι εκείνη πήγαινε στο πανηγύρι με τον άντρα της, την κόρη της και τις καλές της γειτόνισσες. Έπειτα σήκωσε το βλέμμα και κοίταξε προς το παλιό νεκροταφείο.
«Αυτές τις μέρες μου φαίνεται πως βλέπω αναστημένους όλους τους πεθαμένους. Όλοι πήγαιναν να διασκεδάσουν εκεί πέρα. Σα να βλέπω τη μητέρα σας, τη ντόνα Μαρία Κριστίνα, καθισμένη στον πάγκο στη γωνιά της μεγάλης αυλής. Έμοιαζε βασίλισσα με την κίτρινη φούστα της και το μαύρο, κεντητό της σάλι. Και οι γυναίκες από πολλά χωριά κάθονταν γύρω της σαν να ήταν υπηρέτριές της..... Μου έλεγε: Ποτόι, έλα, δοκίμασε αυτόν τον καφέ, πώς σου φαίνεται, είναι καλός; - Ναι, τόσο καταδεχτική ήτανε. Α, γι’ αυτό δεν μ’ αρέσει να ξαναπάω εκεί πέρα. Μου φαίνεται ότι έχω αφήσει κάτι εκεί και δεν θα το ξαναβρώ πια....»

Η Νοέμι επιδοκίμασε ζωηρά, με το κεφάλι σκυμμένο στο εργόχειρό της. Η φωνή της γριάς της φαινόταν να είναι η ηχώ από το δικό της παρελθόν.
«Και ο ντον Τζάμε, κυρά μου; Ήταν η ψυχή του πανηγυριού. Όλο φώναζε, έμοιαζε με θύελλα, αλλά κατά βάθος ήταν καλός. Το ουράνιο τόξο έρχεται πάντα μετά την καταιγίδα. Α, ναι, αυτές τις μέρες

ακριβώς, όταν κάθομαι να γνέσω, μου φαίνεται ότι ακούω ποδοβολητά αλόγου... Να τος, είναι εκείνος, που πάει στο πανηγύρι, καβάλα στο μαύρο του άτι, με τα δισάκια γεμάτα.... Περνάει και με χαιρετά: Ποτόι, έρχεσαι καβάλα; Εμπρός, ξελογιάστρα!»

Συγκινημένη μιμούνταν τη φωνή του ευγενούς νεκρού. Έπειτα, ξαφνικά, συνεχίζοντας τις σκέψεις της, ρώτησε:
«Και ο ντον Τζατσιντίνο δεν θα έρθει;»

Η Νοέμι πήρε αυστηρό ύφος, επειδή δεν επέτρεπε σε κανένα να ανακατεύεται στα πράγματα του σπιτιού της.
«Εάν έρθει, καλώς να ορίσει», απάντησε ψυχρά, αλλά μόλις έφυγε η γριά ξανάπιασε το μίτο των συλλογισμών της. Ζούσε τόσο έντονα το παρελθόν, που το παρόν δεν την ενδιέφερε πια σχεδόν καθόλου.

Όσο η ζεστή σκιά του σπιτιού σκέπαζε την αυλή κι η μυρωδιά του φλόμου έφτανε από τον κάμπο, τόσο πιο έντονα θυμόταν την φυγή της Λία. Να, είναι ένα δειλινό σαν κι αυτό• το λευκοπράσινο Βουνό γέρνει πάνω από το σπίτι, όλος ο ουρανός χρυσίζει. Η Λία είναι στις επάνω κάμαρες και πηγαινοέρχεται σιωπηλή. Προβάλλει στο μπαλκόνι χλωμή, μαυροντυμένη με μαύρα μαλλιά που λες και παίρνουν κάποιες γαλαζόχρυσες ανταύγειες από τον ουρανό. Κοιτάζει κάτω προς το κάστρο, έπειτα σηκώνει ξαφνικά τα βαριά βλέφαρα και τινάζεται ολόκληρη κουνώντας τα χέρια. Μοιάζει με χελιδόνα που ετοιμάζεται να πετάξει. Κατεβαίνει, πηγαίνει στο πηγάδι, ποτίζει τα λουλούδια και ενώ το γλυκό άρωμα από τις βιόλες ανακατεύεται με την αψιά μυρωδιά του φλόμου, τα πρώτα αστέρια ανεβαίνουν πάνω από το Βουνό.

Η Λία πάει να καθίσει ψηλά στη σκάλα, με το χέρι στην τριχιά και τα μάτια καρφωμένα στο μισοσκόταδο.

Η Νοέμι την θυμόταν πάντοτε έτσι, όπως την είδε την τελευταία φορά περνώντας πλάι της για να πάει για ύπνο. Κοιμόντουσαν μαζί στο ίδιο κρεβάτι, αλλά το βράδυ εκείνο άδικα την περίμενε. Αποκοιμήθηκε περιμένοντάς την και ακόμη την περιμένει. . .

Τα υπόλοιπα μπερδεύονταν στη μνήμη της: ώρες και μέρες αγωνίας και μυστηριώδους τρόμου όπως όταν έχει κανείς υψηλό πυρετό....
Ξανάβλεπε μόνο το χλωμό και συσταλμένο πρόσωπο του Έφις που έσκυβε για να κοιτάξει καταγής σαν να έψαχνε κάτι χαμένο.
« Κυράδες μου, σιωπή, σιωπή!», μουρμούριζε, αλλά ο ίδιος έτρεχε εδώ κι εκεί στο χωριό και ρωτούσε σε όλους εάν είχαν δει τη Λία και έσκυβε να κοιτάξει μέσα στα πηγάδια και κατασκόπευε στις ερημιές.

Κατόπιν γύρισε ο ντον Τζάμε.....

Όταν το θυμόταν αυτό μια αντάρα σαν από καταιγίδα αχολογούσε μες στο μυαλό της Νοέμι και κάθε φορά ένοιωθε την ανάγκη ν' αλλάζει θέση, σαν να ήθελε ν' απαλλαγεί από έναν εφιάλτη.

Έτσι, σηκώθηκε και ανέβηκε στην κάμαρά της, στην ίδια όπου κάποτε κοιμόταν με τη Λία. Το ίδιο κρεβάτι από σκουριασμένο σίδερο στολισμένο με ξεθωριασμένα φύλλα χρυσού, με τσαμπιά από σταφύλι που κάποια ρόγα εδώ κι εκεί διατηρούσε, όπως στα αληθινά, άγουρα τσαμπιά, λίγο κόκκινο και βιολετί χρώμα. Οι ίδιοι τοίχοι ασβεστωμένοι, τα καδράκια με τις μαύρες κορνίζες και τις παλιές λιθογραφίες που κανείς μες στο σπίτι δεν ήξερε την αξία τους. Η ίδια σκοροφαγωμένη ντουλάπα που επάνω της ήταν τοποθετημένα στη σειρά πορτοΚαλία και λεμόνια και γυάλιζαν με το φως του δειλινού σαν χρυσαφένιοι καρποί.

Η Νοέμι άνοιξε την ντουλάπα για να ξαναβάλει εκεί το εργόχειρό της και οι μεντεσέδες έτριξαν μες στη σιωπή σαν χορδή βιολιού, ενώ ο ήλιος, τώρα πια χωρίς ακτίνες, έριχνε μια ροζ αναλαμπή στα ασπρόρουχα που ήταν τοποθετημένα επάνω σε ράφια ντυμένα με χαρτί τιρκουάζ.

Όλα ήταν σε τάξη εκεί μέσα: επάνω μερικά φθαρμένα παπλώματα, μεταξωτά χαλιά, μάλλινες κουβέρτες που από την πολλή χρήση είχαν πάρει το κίτρινο χρώμα του κρόκου, πιο κάτω τα ασπρόρουχα που μύριζαν κυδώνι και κάνιστρα φτιαγμένα από ασφόδελο και βούρλα που στο κιτρινωπό τους φόντο διαγράφονταν σχέδια σε μαύρο χρώμα βάζων, ψαριών και ειδωλίων της πρωτόγονης τέχνης της Σαρδηνίας.

Η Νοέμι ξανάβαλε το εργόχειρό της μέσα σε ένα από αυτά τα κάνιστρα και ανασήκωσε ένα άλλο. Από κάτω ήταν ένα πάκο χαρτιά, τα χαρτιά της οικογένειας: τα συμβόλαια, οι διαθήκες, τα πρακτικά μιας δικαστικής διένεξης, όλα δεμένα σφιχτά με ένα κίτρινο κορδελάκι για το κακό μάτι. Το κίτρινο κορδελάκι, που δεν εμπόδισε να περάσει η γη τους σε άλλα χέρια και τη διένεξη να την κερδίσουν οι αντίπαλοι, έδενε με τα άλλα νεκρά χαρτιά και ένα γράμμα που η Νοέμι, κάθε φορά που σήκωνε το μικρό πανέρι, το κοίταζε, όπως κοιτάζει κανείς από την ακτή το πτώμα ενός ναυαγού που το σπρώχνει ελαφρά το κύμα.

Ήταν το γράμμα της Λία μετά την φυγή της.

Εκείνη τη μέρα οι αναμνήσεις τής έκαναν κακό. Η απομάκρυνση των αδερφάδων της και ένας ενστικτώδης φόβος μοναξιάς την έφερναν πίσω στο παρελθόν. Το πορτοΚαλί φως του δειλινού, το Βουνό σκεπασμένο με μαβιά πέπλα, η μυρωδιά του απογεύματος, όλα οδηγούσαν την ψυχή της είκοσι χρόνια πριν. Σιωπηλή, σκουρόχρωμη φιγούρα μπροστά στο διάχυτο φως ανάμεσα στο παραθυράκι και στην ντουλάπα, έμοιαζε η ίδια μια μορφή του παρελθόντος που βγήκε από το παλιό νεκροταφείο για να επισκεφτεί το εγκαταλειμμένο σπίτι. Έβαλε πάλι σε τάξη τα παπλώματα και τα πανέρια, έκλεισε, ξανάνοιξε• το ντουλάπι έτριζε και έμοιαζε να είναι το μόνο ζωντανό πράγμα μέσα στο σπίτι.

Τελικά το αποφάσισε και τράβηξε το γράμμα από το πάκο των χαρτιών. Ήταν λευκό ακόμα μέσα στο λευκό φάκελο, σαν να το είχαν γράψει χθες και να μην το είχε διαβάσει κανείς ακόμη.

Η Νοέμι κάθισε στο κρεβάτι, αλλά μόλις ξεδίπλωσε το χαρτί και ακούμπησε το χέρι στην μπρούτζινη σφαίρα του κρεβατιού, κάποιος χτύπησε στην εξώπορτα: στην αρχή ένα χτύπημα, έπειτα τρία, και μετά συνεχόμενα.

Σήκωσε το κεφάλι και κοίταξε προς την αυλή με τρομαγμένα μάτια.
«Δεν μπορεί να είναι ο ταχυδρόμος• πέρασε ήδη….»

Τα χτυπήματα αντηχούσαν μέσα στη σιωπηλή αυλή. Έτσι χτυπούσε ο πατέρας της όταν αργούσαν να του ανοίξουν.....

Άφησε το γράμμα και έτρεξε κάτω, αλλά όταν έφτασε στην εξώπορτα σταμάτησε για ν' ακούσει. Η καρδιά της χτυπούσε, σαν να έπεφταν τα χτυπήματα στο στήθος της.
«Θεέ μου! Θεέ μου! Δεν μπορεί να είναι αυτός....»

Τελικά ρώτησε λίγο απότομα:
«Ποιος είναι;»
«Φίλος», απάντησε μια ξένη φωνή.

Η Νοέμι όμως δεν κατάφερνε να ανοίξει, τόσο πολύ έτρεμαν τα χέρια της.

Ένας νέος άντρας που έμοιαζε με εργάτη, ψηλός και χλωμός, ντυμένος στα πράσινα, με κίτρινα σκονισμένα παπούτσια και μικρό μουστάκι στο χρώμα των παπουτσιών, στεκόταν μπροστά στην εξώπορτα στηριζόμενος σε ένα ποδήλατο. Μόλις είδε την Νοέμι έβγαλε το σκούφο του που άφησε τα χνάρια του πάνω στα πυκνά του μαλλιά που χρύσιζαν και της χαμογέλασε αφήνοντας να φανούν τα όμορφα δόντια του ανάμεσα στα σαρκώδη χείλη.

Εκείνη τον γνώρισε αμέσως από τα μάτια, μάτια μεγάλα, αμυγδαλωτά με γαλαζοπράσινο χρώμα• ήταν τα μάτια των Πιντόρ, αλλά η αναστάτωσή της μεγάλωσε όταν ο ξένος πήδησε επάνω στα σκαλιά της εξώπορτας και την έσφιξε στα δυνατά του μπράτσα.
«Θεία Έστερ! Εγώ είμαι.... Οι άλλες θείες;»
«Είμαι η Νοέμι....», είπε λίγο προσβεβλημένη, αλλά αμέσως σκλήρυνε τη στάση της. «Δεν σε περιμέναμε. Η Έστερ και η Ρουθ είναι στο πανηγύρι....»
«Έχει πανηγύρι;», είπε σηκώνοντας το ποδήλατο που επάνω του ήταν δεμένη μια σκονισμένη βαλίτσα. «Α, ναι, θυμάμαι: το πανηγύρι της Παναγίας του Ριμέντιο. Α, μάλιστα.....»

Του φαινόταν να αναγνωρίζει το μέρος που βρισκόταν. Να το υπόστεγο της αυλής που τόσες φορές έφερνε στο νου της η μητέρα του. Έβαλε

εκεί το ποδήλατό του και άρχισε να λύνει την βαλίτσα χτυπώντας την με ένα μαντήλι για αν διώξει τη σκόνη.

Η Νοέμι σκεφτόταν:
«Πρέπει να φωνάξω την θεια-Ποτόι, να την στείλω στον Έφις.... Πώς να κάνω μόνη μου; Α, εκείνες ήξεραν ότι θα ερχόταν και με άφησαν μόνη....»

Το αγΚαλίασμα εκείνου του άγνωστου άντρα που ήρθε ποιος ξέρει από πού, από τους δρόμους του κόσμου, της προκαλούσε έναν αόριστο φόβο, γνώριζε όμως καλά τις υποχρεώσεις της φιλοξενίας και δεν μπορούσε να τις παραβεί.
«Μπες μέσα. Θέλεις να πλυθείς; Θα ανεβάσουμε μετά επάνω την βαλίτσα. Θα φωνάξω μια γυναίκα που μας υπηρετεί..... Τώρα είμαι μόνη στο σπίτι..... και δεν σε περίμενα.....»

Προσπαθούσε να κρύψει την φτώχια τους, αλλά φαίνεται πως εκείνος γνώριζε και γι' αυτήν, επειδή χωρίς να περιμένει να τον εξυπηρετήσουν, αφού κουβάλησε την βαλίτσα στο δωμάτιο που η θεία Έστερ είχε ήδη προετοιμάσει γι' αυτόν – το παλιό δωμάτιο των ξένων, στο βάθος του μπαλκονιού – ξανακατέβηκε άνετος και πήγε να πλυθεί στο πηγάδι σαν τον υπηρέτη.

Η Νοέμι τον ακολούθησε με την πετσέτα στο χέρι.
«Ναι, ήρθα από την Τερανόβα. Τι δρόμος! Πετάει κανείς! Ναι, πρέπει να πέρασα μπροστά από την εκκλησία, αλλά δεν πήρα είδηση για το πανηγύρι. Ναι, το χωριό μοιάζει ερημικό. Είναι πολύ ξεπεσμένο, ναι....»

Απαντούσε ναι σε όλες τις ερωτήσεις της Νοέμι, αλλά έδειχνε πολύ αφηρημένος.
«Γιατί δεν έγραψα; Μετά το γράμμα της θείας Έστερ ήμουν αβέβαιος. Έπειτα αρρώστησα κιόλας και.... δεν ήξερα.... Για να σας πω την αλήθεια το αποφάσισα προχθές• ήταν και ένας φίλος που έφευγε... Χθες, λοιπόν, μιας και η θάλασσα ήταν ήρεμη, αναχώρησα....»

Ενώ σκουπιζόταν κατευθυνόταν προς την κουζίνα. Η Νοέμι τον ακολουθούσε.
«Η Έστερ του έγραψε! Κι αυτός αναχώρησε, έτσι, σα να πάει σε γιορτή!»

Εκείνος κάθισε στον παλιό πάγκο, απέναντι από το Βουνό που έριχνε την βιολετί του σκιά μέσα στην κουζίνα, έβαλε τα μακριά του πόδια το ένα επάνω στο άλλο, σταύρωσε τα μακριά του μπράτσα στο στήθος ψαύοντάς τα με τα λευκά του χέρια. Η Νοέμι παρατήρησε ότι οι κάλτσες του ήταν πράσινες, ένα πραγματικά περίεργο χρώμα για αντρικές κάλτσες, και άναψε τη φωτιά μονολογώντας πάλι:
«Ώστε η Έστερ του έγραψε κρυφά; Ας τον περιποιηθεί εκείνη τώρα!»

Και ένοιωθε έναν αδιόρατο φόβο να στρέψει, να κοιτάξει εκείνη την αντρική φιγούρα που ήταν κάπως παράξενη, πράσινη και κίτρινη, ακίνητη πάνω στον πάγκο απ' όπου λες και δεν θα ξανασηκωνόταν πια.

Εκείνος όμως ξανάρχισε να μιλά για το ταξίδι, για το μοναχικό δρόμο και ρώτησε πόση ώρα χρειάζεται για να φτάσει στο Νούορο. Ήθελε να πάει στο Νούορο όπου υπήρχε ένας διαχειριστής ενός ατμοκίνητου μύλου, φίλος του πατέρα του, που του είχε υποσχεθεί μια θέση.

Η Νοέμι σηκώθηκε χαμογελώντας.
«Πόση ώρα; Δεν ξέρω να σου πω πόση ώρα είναι με το ποδήλατο. Λίγη ώρα. Εγώ πήγα στο Νούορο πριν πολλά χρόνια με το άλογο. Ο δρόμος είναι όμορφος και η πόλη είναι όμορφη, βέβαια. Ο αέρας είναι καλός και ο κόσμος είναι καλός. Εκεί δεν έχει πυρετούς μαλάριας, όπως εδώ, και όλοι μπορούν να δουλεύουν και να κερδίζουν χρήματα. Όλοι οι ξένοι πλούτισαν εκεί πέρα, ενώ εδώ λες και είμαστε σε τόπο νεκρών...»
«Ναι, ναι, αυτό είναι αλήθεια!»

Πήγε να πάρει αυγά για να του κάνει μια ομελέτα.
«Βλέπεις, εδώ ούτε κρέας δεν έχουμε κάθε μέρα. Κρασί δεν βρίσκει πια κανείς.... Και αυτός ο διαχειριστής του μύλου πώς ονομάζεται; Τον γνωρίζεις;»

Όχι, δεν τον γνώριζε, αλλά ήταν σίγουρος πως όταν πήγαινε στο Νούορο θα την έπαιρνε τη θέση.

Η Νοέμι χαμογελούσε με μνησικακία και ειρωνεία, σκυμμένη πάνω από την ομελέτα: έτσι εύκολα βρίσκεται μια θέση! Τόσοι ψάχνουν μια θέση! «Μα εσύ εγκατέλειψες την δουλειά που είχες;», ρώτησε βιαστικά χωρίς να ανασηκώσει τα μάτια.

Ο Τζατσίντο δεν απάντησε αμέσως. Φαινόταν ν' ανησυχεί για την κατάληξη που θα είχε η ομελέτα που εκείνη γύριζε προσεχτικά μες στο τηγάνι.

Μερικές σταγόνες λάδι έπεσαν επάνω στην πυροστιά, γεμίζοντας την κουζίνα με τσίκνα. Έπειτα το τηγάνισμα συνεχίστηκε ήρεμα και ο Τζατσίντο είπε:
«Ήταν μια παλιοδουλειά! Και δεν ήταν και σίγουρη.... Με τόσες ευθύνες!.....»

Δεν είπε τίποτε άλλο και η Νοέμι δεν τον ξαναρώτησε. Η ελπίδα να φύγει αυτός γρήγορα για το Νούορο την έκανε καλή και υπομονετική. Έστρωσε το τραπέζι στην τραπεζαρία που ήταν δίπλα, εγκαταλειμμένη και υγρή σαν καντίνα, και άρχισε να τον σερβίρει ζητώντας συγνώμη που δεν μπορούσε να του προσφέρει τίποτα άλλο.
«Σ' αυτό το χωριό πρέπει να ικανοποιείται κανείς με ό, τι βρίσκει.....»

Ο Τζατσίντο έσπαζε τα καρύδια με τα δυνατά του χέρια και έστηνε το αυτί στα κουδουνίσματα των κοπαδιών που περνούσαν πίσω από το σπίτι. Είχε σχεδόν νυχτώσει. Το Βουνό σκοτείνιασε και εκεί, μέσα στο υγρό δωμάτιο με τους πράσινους από την υγρασία τοίχους, ήταν σαν να βρισκόταν κανείς μέσα σε σπηλιά, μακριά από τον κόσμο. Η περιγραφή του πανηγυριού που έκανε η Νοέμι τον εντυπωσίαζε. Την κοίταζε λίγο κουρασμένος και νυσταγμένος , κι εκείνη, μαύρη φιγούρα με φόντο το λαμπερό ακόμη παράθυρο, με τα πυκνά μαλλιά και τα μικρά χέρια ακουμπισμένα στο φτωχικό τραπέζι, πρέπει να του θύμιζε τις νοσταλγικές διηγήσεις της μητέρας του, επειδή άρχισε να ρωτάει για πρόσωπα του χωριού που είχαν πεθάνει ή που δεν ενδιέφεραν καθόλου την Νοέμι.
«Ο θείος Πιέτρο; Πώς είναι αυτός ο θείος Πιέτρο; Είναι ο πλουσιότερος, ε; Πόσα μπορεί να έχει;»
«Είναι πλούσιος, βέβαια, αλλά είναι ένας στριμμένος! Ξιπασμένος και τσιγκούνης σαν Εβραίος.»
«Δανείζει λεφτά σαν τοκογλύφος;»

Η Νοέμι κοκκίνισε επειδή, παρ’ όλο που οι σχέσεις της με τον εξάδελφο ήταν τεταμένες, της φαινόταν να την βρίζουν προσωπικά όταν αποκαλούσαν τοκογλύφο έναν ευγενή Πιντόρ.
«Ποιος σου το είπε αυτό; Μην το ξαναπείς ούτε για αστείο....»
«Ο Ρετόρος και η αδελφή του όμως είναι πραγματικοί τοκογλύφοι. Είναι πλούσιοι; Πόσα έχουν;»
«Ούτε αυτοί, τι κάθεσαι και λες τώρα; Ίσως ο Μιλέζος, αλλά με δίκαιο διάφορο• τριάντα τοις εκατό, όχι παραπάνω....»
«Και αυτό είναι δίκαιο διάφορο; Τότε τι είναι τα άλλα;»

Τότε η Νοέμι έσκυψε στο τραπέζι και ψιθύρισε:
«Και χίλια τα εκατό... Και καμιά φορά περισσότερο».

Ο Τζατσίντο όχι μόνο δεν εντυπωσιάστηκε αλλά έβαλε να πιεί και είπε σκεφτικός:
«Ναι, και σ’ εμάς η τοκογλυφία έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις..... Ο ανιψιός του καρδινάλιου Ραμπόλα έτσι καταστράφηκε!....»

Μετά το δείπνο θέλησε να βγει. Ρώτησε πού ήταν το ταχυδρομείο και η Νοέμι τον οδήγησε μέχρι τον δρόμο και του έδειξε την μικρή πλατεία στο βάθος προς το σπίτι του Μιλέζου.

Μόλις εκείνος απομακρύνθηκε, κοίταξε τριγύρω της και κατέβηκε μέχρι το σπιτάκι της γριάς Ποτόι. Η μικρή πόρτα ήταν ανοιχτή, αλλά στο εσωτερικό ήταν σκοτάδι και μόνο μετά το δειλό κάλεσμα της Νοέμι η γριά έκανε την εμφάνισή της μέσα από το πυκνό σκοτάδι της τρώγλης κρατώντας ένα δαυλί αναμμένο. Το κοκκινωπό αμυδρό φως έκανε να σπιθοβολούν τα κοσμήματά της.
«Θεια-Ποτόι, εγώ είμαι. Πρέπει να στείλετε εξάπαντος κάποιον να φωνάξει τον Έφις. Ήρθε ο Τζατσίντο. Μετά να έρθετε να κοιμηθείτε μαζί μου. Φοβάμαι να μείνω μόνη.... με έναν ξένο...»

«Θα πάω να φωνάξω κάποιον για να τον στείλω στο κτήμα. Εγώ όμως στο σπίτι σας δεν έρχομαι, όχι. Το σπίτι δεν το αφήνω στα χέρια του στοιχειού….»

Και για να μην μπει το στοιχειό όσο θα έλειπε, άφησε αναμμένο το δαυλί στο κατώφλι της πόρτας.

Κεφάλαιο τέταρτο

Μια μεγάλη φωτιά από αναμμένα σχίνα, όπως την είχε δει μικρή η Νοέμι, άναβε στην αυλή της Παναγίας του Ριμέντιο, φωτίζοντας τους μαυρισμένους τοίχους του ναού και των καλυβιών τριγύρω.

Ένα αγόρι έπαιζε το ακορντεόν, αλλά οι πιστοί, που μόλις είχαν βγει από την παράκληση και προετοίμαζαν το δείπνο ή έτρωγαν ήδη μέσα στις καλύβες, δεν το αποφάσιζαν ν’ αρχίσουν το χορό.

Ήταν ακόμη νωρίς• στον φωτεινό ουρανό του δειλινού ξεχώριζαν τα πρώτα αστέρια και πίσω από τον πυργίσκο του μπαλκονιού το λιόγερμα κοκκίνιζε σβήνοντας λίγο λίγο.

Γαλήνη βασίλευε στο αυτοσχέδιο χωριό και οι νότες του ακορντεόν, οι φωνές και τα γέλια μέσα στις καλύβες των προσκυνητών έμοιαζε να έρχονται από μακριά.

Εδώ κι εκεί μπροστά σε μικρές φωτιές αναμμένες κατά μήκος των τοίχων έσκυβε η μαύρη φιγούρα καμιάς γυναίκας που μαγείρευε.

Οι άντρες, που είχαν έρθει την παραμονή για να μεταφέρουν τις οικοσκευές, είχαν κιόλας φύγει με τα κάρα και τα άλογά τους. Έμειναν οι γυναίκες, οι γέροι, τα μικρά και μερικοί έφηβοι και όλοι αυτοί, παρ’ όλο που πίστευαν πως ήταν εκεί για μετάνοια, προσπαθούσαν να διασκεδάσουν όσο το δυνατόν καλύτερα.

Οι κυρίες Πιντόρ είχαν στη διάθεσή τους δυο καλύβες από τις παλιότερες (κάθε χρόνο κατασκευάζονταν νέες) που ονομάζονταν επί τούτου *sas muristenes de sas damas*, επειδή είχαν γίνει σχεδόν ιδιοκτησία τους σαν αποτέλεσμα δώρων και δωρεών που έκαναν στην εκκλησία οι πρόγονοί τους από τον καιρό ακόμα που οι αρχιεπίσκοποι της Πίζας στη διάρκεια επισκέψεων του ποιμνίου τους στη Σαρδηνία ξεμπάρκαραν στο πιο κοντινό λιμάνι και έκαναν λειτουργίες στον ιερό τόπο.

Να ακόμη, ανάμεσα στις δυο καλύβες, στη γωνία της αυλής το πέτρινο κάθισμα ακουμπισμένο στον τοίχο όπου η θεια-Ποτόι είχε δει την ντόνα Μαρία Κριστίνα περιτριγυρισμένη σαν Βαρόνη από όλες τις γυναίκες των υποταχτικών που πήγαιναν να προσκυνήσουν στην εκκλησία.

Τώρα η ντόνα Έστερ και η ντόνα Ρουθ κάθονταν ταπεινές και ντυμένες στα μαύρα σαν δυο καλόγριες, με τη λευκή μαντίλα στο κεφάλι και τα χέρια σταυρωμένα κάτω από τις ποδιές τους, έχοντας στο νου τους τη Νοέμι που βρισκόταν μακριά και τον Τζατσίντο που κι αυτός ήταν μακριά.

Το δείπνο τους ήταν λιτό: χυλός από γάλα που δεν φούσκωνε το στομάχι και άφηνε διαυγή και φωτεινή τη σκέψη σαν το μεγάλο ανοιξιάτικο ουρανό. Και όμως, πότε πότε την ντόνα Έστερ την κυρίευαν οι τύψεις και από το μυαλό της περνούσε μια κρυφή, ένοχη σχεδόν, σκέψη. Ο Τζατσιντίνο..... το γράμμα που του έγραψε κρυφά.... Πλάι τους, καθισμένη καταγής με την πλάτη στον τοίχο και τα χέρια γύρω από τα γόνατα, η Γκριζέντα γελούσε κοιτάζοντας το αγόρι που έπαιζε το ακορντεόν. Στη διπλανή καλύβα οι συγγένισσές της, μαζί με τις οποίες είχε έρθει στο πανηγύρι, δειπνούσαν καθισμένες καταγής γύρω από ένα δισάκι απλωμένο αντί για τραπεζομάντιλο και ενώ μια από αυτές νανούριζε ένα μωρό που αποκοιμιόταν κουνώντας τα χεράκια του, η άλλη καλούσε το κορίτσι.
«Γκριζέντα, καλή μου, έλα, πάρε τουλάχιστον ένα κομμάτι τηγανίτα! Τι θα πει η γιαγιά σου; Ότι σ' αφήσαμε να πεθάνεις από την πείνα;»
«Γκριζέντα, δεν ακούς που σε φωνάζουν; Κάνε αυτό που σου λένε», είπε η ντόνα Έστερ.
«Α, ντόνα Έστερ μου! Πεινάω μόνο... για χορό!»
«Τζουαναντό! Έλα να φας! Δεν βλέπεις πως η μουσική σου είναι σαν τον άνεμο; Έδιωξε όλον τον κόσμο.»
«Περίμενε να γεμίσουν τ' ασκιά και θα δεις!», είπε η τοκογλύφος, βγαίνοντας στο πορτάκι δεξιά από τις κυρίες Πιντόρ και καθαρίζοντας τα δόντια με το νύχι της.

Και εκείνη είχε τελειώσει το δείπνο και για να μην χάνει τον καιρό της άρχισε να γνέθει στο φως της φωτιάς.

Τότε ανάμεσα σ' αυτή, στις Πιντόρ, στο κορίτσι και στις γυναίκες μέσα άρχισε η συνηθισμένη κουβέντα: όπως στο χωριό όλο το χρόνο μιλούσαν για το πανηγύρι, τώρα που βρίσκονταν στο πανηγύρι μιλούσαν για το χωριό.
«Δεν καταλαβαίνω πώς αφήσατε μόνο το σπίτι κυρά Καλί, πώς το αφήσατε μόνο;», είπε ένα ψηλό κορίτσι που κουβαλούσε κάτω από την ποδιά ένα δοχείο με πηγμένο γάλα, δώρο του παπά στις κυρίες Πιντόρ.
«Νατόλια, καρδούλα μου! Εγώ δεν άφησα στο σπίτι τους θησαυρούς που άφησε στο δικό του το αφεντικό σου ο Ρετόρος!»
«Δεν το πιστεύω! Δώστε μου τότε το κλειδί. Θα πάω να ψάξω στο σπίτι σας και μετά θα το σκάσω για τις μεγάλες πόλεις!»
«Νομίζεις πως στις μεγάλες πόλεις καλοπερνάνε;», ρώτησε η ντόνα Ρουθ με ύφος σοβαρό και η ντόνα Έστερ, που είχε αδειάσει στο μεταξύ το γάλα και επέστρεφε το δοχείο στη Νατόλια με ένα νόμισμα μισής *πέζας* μέσα για φιλοδώρημα, σταυροκοπήθηκε:
«Ο Θεός να μας φυλάει!»

Και οι δυο το ίδιο πράγμα σκεφτόντουσαν, τη φυγή της Λία, τον ερχομό του Τζατσίντο και έκπληκτες άκουσαν την Γκριζέντα να ψιθυρίζει:
«Μα αφού εκείνοι που μένουν στις μεγάλες πόλεις θέλουν να έρθουν εδώ!»

Ο κόσμος άρχισε να βγαίνει στην αυλή. Στις μικρές πόρτες πρόβαλαν οι γυναίκες που σκούπιζαν το στόμα με τις ποδιές τους και έπειτα κυνηγούσαν τα μικρά παιδιά για να τα πιάσουν και να τα βάλουν για ύπνο.

Μια από τις συγγένισσες της Γκριζέντα πήγε στον οργανοπαίχτη και του έδωσε μια τηγανίτα διπλωμένη στα τέσσερα.
«Φάε, αγόρι μου! Τι θα πει η γιαγιά σου; Ότι δεν σε ταΐζω;»

Το αγόρι πρότεινε το πρόσωπο, δάγκωσε μια μπουκιά από την τηγανίτα και συνέχισε να παίζει.

Κανείς όμως δεν αποφάσιζε ν’ αρχίσει το χορό έτσι που η Γκριζέντα και η Νατόλια, εκνευρισμένες από την αδιαφορία των γυναικών, είπαν με αυθάδεια:
«Το ξέρουμε δα! Εάν δεν έχει άντρες δεν διασκεδάζετε!»
«Να ’ταν εδώ τουλάχιστον ο Έφις, ο υπηρέτης της ντόνας Ρουθ! Ακόμη και αυτός θα σας ήταν αρκετός!»
«Είναι γέρος σαν τις πέτρες! Τι να τον κάνω τον Έφις; Καλύτερα να χορέψω μ’ ένα κλαδί σκίνου!»

Αλλά ξαφνικά το σκυλί του παπά, αφού γαύγισε επάνω στο μπαλκόνι, έτρεξε αλυχτώντας έξω από την αυλή και οι γυναίκες σταμάτησαν να πειράζονται μεταξύ τους και πήγαν να δουν. Δυο άντρες ανέβαιναν από τη δημοσιά και ενώ ο ένας καθόταν επάνω σε μια μικρή καμήλα, ο άλλος ήταν σκυμμένος επάνω σε μια μεγάλη ακρίδα που τα φτερά της έμοιαζε να ανεβοκατεβάζουν τα μακριά πόδια του καβαλάρη. Η λάμψη της φωτιάς φώτιζε τις μυστηριώδεις μορφές τους όσο πλησίαζαν ανεβαίνοντας. Η πρώτη ήταν εκείνη του Έφις επάνω σ’ ένα άλογο φορτωμένο με δισάκια και μαξιλάρια και η άλλη ήταν ενός ξένου επάνω σε ένα ποδήλατο που άστραφτε κόκκινο διασχίζοντας σαν βέλος την αυλή.

Η Γκριζέντα πετάχτηκε όρθια ακουμπώντας στον τοίχο, τόσο πολύ είχε ταραχτεί. Και το ακορντεόν σταμάτησε να παίζει.
«Ντόνα Έστερ μου! Ο ανιψιός σας.»

Οι αδελφές σηκώθηκαν τρέμοντας και η ντόνα Έστερ μίλησε χαμηλόφωνα με μια φωνή που έμοιαζε το βέλασμα μικρού κατσικιού.
«Τζατσιντίνο!....... Τζατσιντίνο!........ Ανιψιέ μου..... Δεν είναι όραμα αυτό; Εσύ είσαι;.....»

Κατέβηκε από το ποδήλατο μπροστά τους και κοίταζε τριγύρω σαστισμένος. Ένοιωσε μέσα στα χέρια του τα στεγνά χέρια της θείας

και με φόντο τον μαύρο τοίχο είδε το χλωμό πρόσωπο και τα μάτια σαν μαργαριτάρια της Γκριζέντα.

Έπειτα όλες οι γυναίκες τον περικύκλωσαν, τον κοίταζαν, τον άγγιζαν, τον ρωτούσαν. Η ζεστασιά από τα σώματά τους σαν να τον διέγειρε• χαμογέλασε, του φάνηκε ότι βρισκόταν στο μέσο μιας μεγάλης οικογένειας και άρχισε να τους αγκαλιάζει όλους. Κάποιες γυναίκες πετάχτηκαν προς τα πίσω, μερικές έβαλαν τα γέλια σηκώνοντας το πρόσωπο για να τον δουν.
«Το συνηθίζουν στον τόπο σου; Μας μπέρδεψε με την ντόνα Έστερ και την ντόνα Ρουθ! Νομίζει πως είμαστε όλες θείες του!»¨

Ο Έφις, στο μεταξύ, αφού κατέβασε τα μαξιλάρια, τα κουβάλησε μέσα στην άδεια καλύβα περνώντας λοξά από το στενό πορτάκι. Η Γκριζέντα τον βοήθησε να τ' απλώσει επάνω στο χτιστό πάγκο, κατά μήκος του τοίχου, και σκούπισε η ίδια το δωματιάκι και έστρωσε το μικρό κρεβάτι, την ώρα που στο διπλανό καλύβι ακουγόταν ο Τζατσιντίνο να απαντά με σεβασμό και σχεδόν με δειλία στις ερωτήσεις που του έκαναν οι θείες του.
«Μάλιστα κυρία, από την Τερανόβα με το ποδήλατο. Σιγά την απόσταση! Ένα πήδημα είναι! Με έναν δρόμο τόσο επίπεδο και ήσυχο μπορεί κανείς να γυρίσει τον κόσμο σε μια μέρα. Ναι, η θεία Νοέμι έμεινε με το στόμα ανοιχτό όταν με είδε. Σίγουρα δεν με περίμενε και ίσως πίστευε ότι λάθεψα πόρτα!»

Κάθε λέξη του και η ξενική του προφορά έκαναν την καρδιά της Γκριζέντα να σκιρτάει. Δεν είχε διακρίνει καλά το πρόσωπο του νέου που ήρθε από τόπο μακρινό, αλλά πρόσεξε την ψηλή του κορμοστασιά και τα πυκνά μαλλιά του που χρύσιζαν σαν τη φλόγα. Και ένοιωθε ήδη κάτι σαν ζήλια επειδή η Νατόλια, η υπηρέτρια του παπά, χώθηκε μέσα στο καλύβι των Πιντόρ και μιλούσε μαζί του.

Τι ξεδιάντροπη που ήταν η Νατόλια! Για να αρέσει στον ξένο κορόιδευε ακόμη και τις καλύβες, που στο κάτω κάτω ήταν ιερές , επειδή τις κατοικούσαν οι πιστοί και ανήκαν στην εκκλησία.
«Ούτε στη Ρώμη δεν έχει μέγαρα σαν κι αυτά! Κοιτάξτε τι κουρτίνες! Τις έβαλαν οι αράχνες τζάμπα, με τη θέληση του Θεού.»
«Και άντε να μετρήσετε τα ποντίκια! Εάν το βράδυ ακούσετε να σέρνονται πόδια, μην νομίσετε ότι είμαι εγώ, ντον Τζατσί!»

Η Γκριζέντα δάγκωσε τα χείλη και χτύπησε στον τοίχο για να σωπάσει η Νατόλια.
«Υπάρχουν και τα πνεύματα. Τα ακούτε;»
«Ω, κάποια γυναίκα χτυπάει!», είπε απλά η ντόνα Ρουθ.
«Πνεύματα, ποντίκια και γυναίκες για μένα είναι το ίδιο πράγμα», απάντησε ήρεμα ο Τζατσίντο.

Και η Γκριζέντα από την άλλη μεριά, ακουμπισμένη στη μεσοτοιχία, άρχισε να γελά δυνατά. Άκουγε τη φωνή του νέου όπως πριν λίγο

άκουγε τον ήχο του ακορντεόν, και γελούσε από ευχαρίστηση, και όμως κατά βάθος ήθελε να κλάψει.

Εξ άλλου όλοι ήταν ευτυχισμένοι, αλλά σοβαροί, μέσα στη φτωχική καλύβα των Πιντόρ.
«Μου φαίνεται πως ονειρεύομαι», έλεγε η ντόνα Έστερ, σερβίροντας το δείπνο στον ανιψιό, ενώ η ντόνα Ρουθ τον κοίταζε επίμονα με μάτια λαμπερά και ο Έφις έβγαζε από το δισάκι ένα βαρελάκι κρασί και έτσι όπως ήταν σκυμμένος έστρεφε για να χαμογελάσει στα αφεντικά του.

Ο Τζατσίντο έτρωγε καθισμένος στο χτιστό πάγκο που είχε διάφορες χρήσεις: τραπεζιού και κρεβατιού. Και εκείνος επίσης πίστευε πως ονειρευόταν.

Μετά την ψυχρή υποδοχή που του έκανε η Νοέμι ένοιωσε εκείνο που πραγματικά ήταν, ξένος ανάμεσα σε κόσμο διαφορετικό από εκείνον. Τώρα όμως έβλεπε τις θείες του να τον σερβίρουν όλο φροντίδα, τον υπηρέτη να του χαμογελά σαν να ήταν μωρό, τα κορίτσια να τον κοιτάζουν με τρυφεράδα και λαιμαργία, άκουγε τη μονότονη μουσική του ακορντεόν, διέκρινε τις σκιές που χόρευαν μες στη λάμψη της φωτιάς και σκεφτόταν ότι η ζωή του θα έπρεπε να περνά έτσι πάντα, φανταστική και χαρούμενη.
«Χρειάζεται προσαρμογή», είπε ο Έφις προσφέροντάς του να πιεί. «Κοίτα το νερό. Γιατί λένε πως είναι σοφό; Επειδή παίρνει τη μορφή του δοχείου όπου το χύνουμε.»
«Και το κρασί, μου φαίνεται!»
«Και το κρασί, ναι! Μόνο που το κρασί καμιά φορά αφρίζει και χύνεται, το νερό όχι.»
«Και το νερό, όταν το βάζουμε στη φωτιά να βράσει», είπε η Νατόλια.

Τότε η Γκριζέντα έτρεξε εκεί μέσα, άρπαξε από το χέρι την υπηρέτρια και την έσυρε έξω.
«Άσε με! Τι έπαθες;»
«Επειδή δε σέβεσαι τον ξένο!»
«Γκριζέ! Μύγα σε τσίμπησε και σου ’στριψε;»
«Ναι, και γι’ αυτό θέλω να χορέψω.»

Μερικές γυναίκες είχαν κιόλας μαζευτεί γύρω από τον οργανοπαίχτη, απλώνοντας τα χέρια για ν’ αρχίσουν το χορό. Τα κουμπιά των κορσέδων τους σπίθιζαν στη λάμψη της φωτιάς, οι σκιές τους διασταυρώνονταν πάνω στο γκριζωπό έδαφος. Σιγά σιγά μπήκαν στη σειρά πιασμένες από τα χέρια και σήκωσαν τα πόδια ξεκινώντας τα πρώτα βήματα του χορού. Ήταν όμως άκαμπτες και δισταχτικές και έμοιαζε να υποβαστάζουν η μια την άλλη.
«Είναι φανερό πως λείπει το βαστάγι! Λείπει ο άντρας. Φωνάξτε τουλάχιστον τον Έφις!», φώναξε η Νατόλια και, μιας και η Γκριζέντα την τσιμπούσε στο μπράτσο, πρόσθεσε: «Α, που να σε τσιμπήσει η σφίγγα! Και αυτόν θέλεις να σεβαστώ;»

Αλλά μόλις άκουσε τις φωνές ο Έφις βγήκε έξω και άρχισε να προχωράει χτυπώντας τα πόδια στο ρυθμό και κουνώντας τα χέρια σαν πραγματικός χορευτής. Τραγουδούσε συνοδεύοντας το χορό:

Στη γιορτή πήγα….. στη γιορτή….

Όταν έφτασε κοντά στην Γκριζέντα της έπιασε το μπράτσο, μπήκε στη σειρά με τις γυναίκες που χόρευαν και φάνηκε να ζωντανεύει πραγματικά το χορό με την παρουσία του. Τα πόδια των γυναικών κινιόντουσαν ζωηρότερα, ενώνονταν, σέρνονταν, σηκώνονταν• τα σώματα είχαν γίνει πιο ευκίνητα, τα πρόσωπα έλαμπαν από χαρά.
«Να το βαστάγι. Εμπρός, κουράγιο!»
«Όπα! Όπα!»

Μια μαγική κλωστή έμοιαζε να συνδέει τις γυναίκες διεγείροντάς τες με τρόπο κόσμιο και φλογερό. Η σειρά των γυναικών άρχισε να διπλώνεται σχηματίζοντας αργά έναν κύκλο. Κάθε τόσο μια γυναίκα έμπαινε στο χορό• έλυνε τα χέρια από δυο διπλανές και τα ένωνε με τα δικά της και έτσι μεγάλωνε η κόκκινη και μαύρη γιρλάντα πίσω από την οποία κινιόταν το κρόσσι των σκιών. Και τα πόδια σηκώνονταν όλο και πιο γρήγορα, χτυπούσαν το ένα το άλλο και ταρακουνούσαν τη γη λες και ήθελαν να την βγάλουν από την ακινησία της.
«Όπα! Όπα!»

Και το ακορντεόν έπαιζε πιο χαρούμενα και πιο ζωηρά. Φωνές χαράς αντηχούσαν, άγριες σχεδόν, σαν να ζητούσαν από τη μουσική του χορού περισσότερη ζωντάνια, περισσότερη ηδονή.
«Ούι! Ούιιι!»

Όλοι έτρεξαν να δούνε και εκεί στο βάθος, στη γωνία της αυλής η Γκριζέντα διέκρινε τα χρυσαφένια μαλλιά του Τζατσίντο ανάμεσα στις δυο λευκές μαντίλες από τις θείες του.
«Μπαρμπα-Έφις κάντε να χορέψει το βαφτιστήρι σας!», είπε η Νατόλια.
«Αυτός κι αν είναι ένα βαστάγι!»
«Βάλε τον πλάι στην εκκλησία και θα νομίζεις ότι είναι το καμπαναριό.»
«Πάψε, Νατόλια, γλωσσού.»
«Τα μάτια σου μιλάνε πιο πολύ από τη γλώσσα μου, Γκριζέ.»
«Φωτιά να σε κάψει!»
«Πάψτε γυναίκες και μπείτε στο χορό.»

Στη γιορτή πήγα….. στη γιορτή….

«Ούι! Ούιιι!»

Η φωνή τρεμούλιαζε σαν χλιμίντρισμα, και οι γάμπες των γυναικών διαγράφονταν ανάγλυφες κάτω από τις σκουρόχρωμες φούστες και τα κοντά τους πόδια προεξείχαν από τον κόκκινο ποδόγυρο που κυμάτιζε

και κινούνταν όλο και πιο ζωηρά, παίρνοντας φωτιά από την ευχαρίστηση του χορού.
«Ντον Τζατσίντο! Ελάτε!»
«Όπα! Όπα!»
«Ελάτε επιτέλους! Ελάτε!»

Όλες οι γυναίκες κοίταζαν προς τα εκεί χαμογελώντας. Τα δόντια γυάλιζαν στην άκρη από το στόμα τους.

Εκείνος σηκώθηκε σαν να δραπέτευε από τη φυλακή των δυο γηραιών κυριών, αλλά όταν έφτασε στη μέση της αυλής σταμάτησε αναποφάσιστος. Τότε ο κύκλος των γυναικών ξανάνοιξε, έγινε πάλι μια σειρά, προχώρησε να συναντήσει τον ξένο, όπως στα παιδικά παιχνίδια, τον περικύκλωσε, τον πήρε και τον έκλεισε μέσα του.

Ανάμεσα στη Γκριζέντα και στη Νατόλια, ψηλός, διαφορετικός από όλους έμοιαζε να είναι το μαργαριτάρι στο δαχτυλίδι του χορού και ένοιωθε το χέρι της Γκριζέντα να εγκαταλείπεται τρέμοντας λιγάκι μέσα στο δικό του, ενώ τα σκληρά και ζεστά δάχτυλα της Νατόλια μπλέκονταν δυνατά με τα δικά του σαν να ήταν εραστές.

Και ο παπάς ακόμη βγήκε από την καλύβα του, κοίταξε τριγύρω, ήρεμος και κόκκινος σαν μωρό φαλακρό ακόμη και στη συνέχεια πήγε να καθίσει πλάι στις κυρίες Πιντόρ.
«Ωραίο παλικάρι ο ανιψιός σας, ντόνα Ρουθ!»

Έβγαλε την ασημένια ταμπακιέρα, την κούνησε, την άνοιξε και την πρόσφερε πρώτα στην ντόνα Έστερ, έπειτα στην ντόνα Ρουθ και τέλος στην ίδια την Καλίνα.
«Ωραίο παλικάρι, ντόνα Έστερ, αλλά προσοχή.»

Σήκωσε το ράσο για να ξαναβάλει στην τσέπη την ταμπακιέρα και ξαναδίπλωσε και έστριψε το τιρκουάζ μαντήλι του χτυπώντας τις άκρες του στο στήθος.
«Ντόνα Έστερ, προσοχή. Κι εμείς χορέψαμε όταν είχαμε φτερά στα πόδια. Και τώρα τι κάνετε, κυρά μου;»

Η ντόνα Έστερ έκλαιγε από χαρά, αλλά προσποιήθηκε ότι φταρνιζόταν.
«Σαν πιπέρι είναι το ταμπάκο σας, παπα-Πασκά!»

Ο πιο ευτυχισμένος από όλους ήταν ο Έφις. Ξαπλωμένος πάνω σ’ ένα σωρό χόρτα, μέσα σε ένα από τα άδεια κελιά, του φαινόταν ακόμη πως χόρευε και θαύμαζε τον Τζατσίντο. Και του χαμογελούσε όπως του χαμογελούσαν οι γυναίκες. Να, η φιγούρα του «παλικαριού» είχε ήδη πάρει μέσα στη ζωή του την καλύτερη θέση, όπως στον κύκλο του χορού.

Και με τη σκέψη ξαναγύριζε στη στιγμή που έτρεξε στο σπίτι των αφεντικών του για να δει το γιο της Λία: τι στιγμή! Ήταν τόσο μεγάλη

η χαρά του που δεν θυμόταν τι είχε πει, τι είχε κάνει. Ξανάβλεπε μόνο την παγερή αλλά ανήσυχη μορφή της Νοέμι να τον παρακολουθεί και να του λέει σαν να ήταν μυστικό:
«Πηγαίνετε, άντε, πηγαίνετε στο πανηγύρι.... Πηγαίνετε, σας περιμένουν».

Τους έδιωξε και το πρόσωπό της φωτίστηκε μόνο την ώρα του αποχαιρετισμού στην εξώπορτα που την έκλεισε μπροστά της.

Όταν περνούσαν κάτω από το κτηματάκι σταμάτησαν για λίγο και ο Έφις έδειξε με την τρυφερότητα ενός εραστή τον λόφο του, το φρύδι του λόφου όπου τα καλάμια τρεμούλιαζαν βαμμένα ροζ από το ηλιοβασίλεμα, το καλύβι κρυμμένο μέσα στις πρασινάδες να τον περιμένει.
«Εδώ μένω όλο το χρόνο. Εσείς θα έρθετε όταν θα είναι έτοιμα τα λαχανικά και τα φρούτα για να τα πάτε στο χωριό... Το άλογό σας όμως δεν αντέχει το δισάκι!», πρόσθεσε μισοκλείνοντας τα μάτια μπροστά στη λάμψη του ποδηλάτου.
«Θα φύγω για το Νούορο!», είπε ο Τζατσιντίνο κοιτάζοντας ωστόσο το κτήμα από κάτω προς τα επάνω, όπως κοιτάζουμε έναν άνθρωπο.
«Θα έρθετε καμιά φορά! Πριν πιάσουν οι ζέστες, και έπειτα το φθινόπωρο είναι ωραία στη σκιά εκεί πάνω! Και τη νύχτα; Το φεγγάρι μας κρατά συντροφιά σαν νύφη και τα καρπούζια εδώ κάτω στο περιβόλι μοιάζουν τότε σαν κρυστάλλινες φούσκες.»
«Ναι, καμιά φορά θα έρθω», υποσχέθηκε ο Τζατσίντο κατεβαίνοντας με σβελτάδα από το ποδήλατο σαν πουλί.

Ήταν εκείνος που πρότεινε να επισκεφτούν το κτηματάκι, παρασυρμένος σχεδόν από τις περιγραφές του συντρόφου του.

Και το επισκέφτηκαν αφήνοντας χαμηλά το άλογο για να βοσκήσει κανένα κλαδί από την αιμασιά του φράχτη.

Ο Έφις έδειξε στο καινούργιο του νεαρό αφεντικό τα αναχώματα που κατασκεύασε ο ίδιος με πρωτόγονες μεθόδους και ο νέος παρατηρούσε με θαυμασμό τις ογκώδεις πέτρες που μάζεψε εκείνος ο μικροκαμωμένος άνθρωπος και στη συνέχεια κοίταζε τον ίδιο σαν να ήθελε να υπολογίσει καλύτερα το μεγαλειώδες της κατασκευής.
«Όλα μόνος; Τι δύναμη! Θα πρέπει να ήσουν δυνατός στα νιάτα σου!»
«Ναι, ήμουν δυνατός! Και το μονοπάτι, εγώ δεν το 'φτιαξα κι αυτό;»

Το μονοπάτι σκαρφάλωνε προς τα επάνω, ενισχυμένο και αυτό από τοιχία ξερολιθιάς. Με αναχώματα υποστηρίζονταν το φρύδι της πλαγιάς και τα υψώματα του κτήματος. Ήταν ένα έργο υπομονής, γερό που θύμιζε εκείνα των αρχαίων προγόνων που έχτισαν τα *νουράγκε.*

Και ανεβαίνοντας ψηλά σταματούσαν σε κάθε πλατύσκαλο και έστρεφαν για να θαυμάσουν το έργο του μικροκαμωμένου ανθρώπου, και ο ξένος είχε απορίες μικρού παιδιού που διασκέδαζαν τον υπηρέτη.

«Το ποτάμι ξεχειλίζει το χειμώνα;»
«Τι είναι αυτό;» ρωτούσε τραβώντας προς το μέρος του κανένα κλαδί λεύκας.

Δεν γνώριζε ούτε τα δέντρα ούτε τα χόρτα• δεν ήξερε ότι τα ποτάμια ξεχειλίζουν την άνοιξη! Να η γραμμή σπαρμένη με ρεβίθια που κιτρίνιζαν ήδη μέσα στον αιχμηρό τους λοβό. Να οι ντοματιές που σχηματίζουν φράχτη κατά μήκος της υγρής αυλακιάς, να ένα χωραφάκι από νάρκισσους λες, αλλά είναι από πατάτες, να τα κρεμμυδάκια που σαλεύουν με το αεράκι σαν να είναι ασφόδελοι, να και τα λάχανα αυλακωμένα από πράσινες, φωτεινές κάμπιες. Σύννεφα από άσπρες και κιτρινωπές πεταλούδες πέταγαν εδώ κι εκεί, κάθονταν και μπερδεύονταν στα λουλούδια των μπιζελιών, οι ακρίδες πετιόντουσαν και ξανάπεφταν σαν να τις παρέσερνε ο αγέρας, οι μέλισσες βούιζαν γύρω από τις ξερολιθιές και έμοιαζαν χρυσές από τη γύρη των λουλουδιών όπου κάθονταν. Μια σειρά παπαρούνες φλέγονταν ανάμεσα στο μονότονο πράσινο του χωραφιού με τα κουκιά.

Και μια βαθιά σιγαλιά όλο μυρωδιές έπεφτε με τις σκιές από τους φράχτες, και όλα ήταν ζεστά και γεμάτα λησμονιά σ’ εκείνη τη γωνιά του κόσμου, περιφραγμένη από τις φραγκοσυκιές σαν από τείχος βλάστησης, τόσο που ο ξένος, μόλις έφτασε μπροστά στο καλύβι έπεσε πάνω στη χλόη και επιθυμούσε να μη συνεχίσει το ταξίδι.

Από το ένα καλάμι στο άλλο επάνω στο λόφο τα σύννεφα του Μάη περνούσαν λευκά και απαλά σαν γυναικεία πέπλα. Εκείνος κοίταζε τον καταγάλανο ουρανό και του φαινόταν πως ήταν ξαπλωμένος σ’ ένα όμορφο κρεβάτι με μεταξωτά σκεπάσματα.

Έβλεπε τον Έφις ν’ ανοίγει το καλύβι, να στρέφει και να τον καλεί με μια πονηρή χειρονομία, έπειτα να επιστρέφει κουβαλώντας κάτι κρυμμένο πίσω από την πλάτη και να γονατίζει κλείνοντάς του το μάτι. Ονειρευόταν;

Ανασηκώθηκε και κάθισε αγκαλιάζοντας τα γόνατα με τα μπράτσα του κάνοντας τον ακατάδεχτο στην αρχή και παίρνοντας στη συνέχεια τη ζωγραφισμένη νεροκολοκύθα γεμάτη κίτρινο κρασί που του πρόσφερε ο υπηρέτης. Τελικά ήπιε: ήταν γλυκό κρασί και αρωματικό όπως το κεχριμπάρι και πίνοντάς το έτσι, από το στενό στόμιο της νεροκολοκύθας, του έδινε σχεδόν μια αίσθηση ηδονής.

Ο Έφις κοίταζε, γονατιστός σαν να προσκυνούσε. Ήπιε κι εκείνος και του ήρθε να κλάψει.

Οι μέλισσες κάθισαν επάνω στη νεροκολοκύθα. Ο Τζατσίντο έκοψε το βλαστό μιας βρώμης που βρισκόταν ανάμεσα στα διπλωμένα του πόδια και κοιτάζοντας καταγής ρώτησε:
«Πώς ζούνε οι θείες μου;»

Είχε φτάσει η στιγμή των αποκαλύψεων. Ο Έφις κούνησε τη νεροκολοκύθα εδώ κι εκεί, δεξιά και αριστερά.
«Κοιτάξτε, κύριε, μέχρι εκεί που φτάνει το μάτι η κοιλάδα ήταν της οικογένειάς σας. Ήταν άνθρωποι ισχυροί! Τώρα πια έχει απομείνει μόνο αυτό το κτηματάκι, αλλά είναι σαν την καρδιά που χτυπά και στο στήθος των ηλικιωμένων. Ζούμε από αυτό».
«Μα τι αγύριστο κεφάλι ο παππούς μου! Εκείνος κατέστρεψε την οικογένεια.....»
«Εάν δεν υπήρχε εκείνος, η αφεντιά σας δεν θα είχε γεννηθεί!»

Ο Τζατσίντο σήκωσε τα μάτια και τα χαμήλωσε πάλι. Μάτια γεμάτα απελπισία.
«Και γιατί γεννιόμαστε;»
«Καλό και αυτό! Επειδή είναι θέλημα Θεού!»

Ο Τζατσίντο δεν απάντησε• κοίταζε πάντα καταγής και τα βλέφαρά του ανοιγόκλειναν σαν να ήταν έτοιμος να κλάψει. Ήπιε όμως πάλι, υποχωρητικός, κλείνοντας τα μάτια, ενώ ο Έφις κάθισε οκλαδόν κρατώντας ένα από τα πέλματα του στα χέρια.
«Δεν είστε ευχαριστημένος που ήρθατε, ντον Τζατσιντί;»
«Μην με λες έτσι», είπε τότε ο νέος. «Εγώ δεν είμαι ευγενής, δεν είμαι τίποτε! Να μου μιλάς στον ενικό, όπως κάνω εγώ. Εάν είμαι ευχαριστημένος; Όχι. Ήρθα εδώ γιατί δεν ήξερα πού να πάω.... Εκεί υπάρχει πολύς κόσμος... Εκεί πρέπει να είναι κανείς κακός για να κάνει την τύχη του. Δεν μπορείς να καταλάβεις! Υπάρχουν πολλοί πλούσιοι..... Υπάρχει όμως και πολύς κόσμος.....»

Κουνούσε τα δάχτυλα και είχε το χέρι απλωμένο, σαν να έδειχνε το πλήθος και ο Έφις κοίταζε το πόδι του και ψιθύριζε με τρυφερότητα και λύπηση:
«Ψυχή μου!»

Και θα επιθυμούσε να σκύψει επάνω στο απελπισμένο «παλικάρι» και να του πει: εδώ είμαι εγώ, δεν θα σου λείψει τίποτε! – αλλά δεν κατάφερε άλλο παρά να του προσφέρει πάλι τη νεροκολοκύθα όπως η μητέρα προσφέρει το στήθος στο μωρό της που κλαίει.
«Το ξέρουμε δα τι παλιόκοσμος είναι εκεί! Εδώ όμως είναι διαφορετικά, μπορεί κανείς να κάνει και την τύχη του ακόμη. Θα σας διηγηθώ πώς έκαμε ο Μιλέζος..... Ήρθε εδώ μια μέρα σαν το πουλί που δεν έχει φωλιά....»

Αλλά ο Τζατσίντο άκουγε απογοητευμένος με χαμηλωμένο το κεφάλι, στραβώνοντας λίγο το στόμα από αηδία, και ξαφνικά ανάγειρε με τον αγκώνα να στηρίζεται στη χλόη και το κεφάλι να ακουμπά στο χέρι του, ενώ μασούσε με θυμό το βλαστό της βρώμης.
«Εάν ήξερες! Τι μπορείς να ξέρεις όμως εσύ; Στη Ρώμη υπάρχει ένας πρίγκιπας που έχει εκτάσεις όσο είναι όλη η Σαρδηνία και ένας άλλος, ένας αυτοδημιούργητος, που όταν συμβαίνουν εθνικές συμφορές προσφέρει περισσότερα χρήματα και από τον βασιλιά.»

«Και στη Σαρδηνία υπάρχει ένας καλόγερος που έχει τριακόσια σκούδα εισόδημα την ημέρα», είπε ο Έφις ταπεινά, αλλά μετά ύψωσε τη φωνή: «Τριακόσια σκούδα, καταλαβαίνετε, κύριε;»

Ο κύριος όμως δεν φάνηκε να εκπλήσσεται. Ύστερα από λίγο όμως ρώτησε.
«Πού βρίσκεται; Μπορώ να τον γνωρίσω;»
«Βρίσκεται στο Καλαντζάνους, στην Γκαλούρα.»

Πολύ μακριά. Και ο Τζατσίντο, με αφηρημένο βλέμμα, ξανάρχισε τις ιστορίες για τα μυθικά πλούτη των Στεριανών Κυρίων, για τις κακές τους συνήθειες και τη διαφθορά τους.
«Και αυτοί είναι άνθρωποι ευχαριστημένοι;» ρώτησε ο Έφις, σχεδόν θυμωμένα.
«Κι εμείς είμαστε άνθρωποι ευχαριστημένοι;»
«Εγώ ναι, κύριε μου! Πιείτε, πιείτε και κάντε κουράγιο!»

Ο Τζατσίντο ήπιε και ο Έφις έχυσε έπειτα τις τελευταίες σταγόνες καταγής. Οι μέλισσες πλησίασαν και τριγύρω σχηματίστηκε ένας γλυκός βόμβος.

Μόλις όμως φτάσανε στο Ριμέντιο το αγόρι φάνηκε να είναι ευχαριστημένο. Είχε αγκαλιάσει τις θείες του και τις άλλες γυναίκες, είχε φάει καλά και είχε χορέψει σαν βοσκός στο πανηγύρι. Τώρα κοιμόταν και ροχάλιζε. Ο Έφις τον είχε δει λίγο πριν πάνω στο μικρό κρεβάτι κατά μήκος του τοίχου, με τα βλέφαρα κλειστά, τόσο λεπτά που έμοιαζε να τα διαπερνά το γαλάζιο των ματιών, με τα πυρόξανθα μαλλιά του πάνω στο λευκό του μαξιλαριού και τις γροθιές σφιχτές σαν μωρό που ονειρεύεται. Είχε ξεχάσει καταγής αναμμένο το φως. Ο Έφις έσκυψε να το σβήσει ενώ σκεφτόταν ότι όλοι οι Πιντόρ τέτοιοι ήταν: αδιάφοροι για την οικονομία και τον κίνδυνο!

Μπορεί όμως να είναι καλύτερα έτσι στη ζωή! Γύρισε κι εκείνος ανάσκελα και έκλεισε τις γροθιές. Μέσα από τις τρύπες της σκεπής πάλλονταν τ’ αστέρια και το τρεμούλιασμά τους καθώς και τα ασταμάτητο τρεμούλιασμα των γρύλων έμοιαζε το ίδιο πράγμα.

Μύριζαν οι σκλήθρες και οι μέντες. Όλα είχαν πέσει μέσα σε μια τρεμάμενη σιωπή όπως μέσα σε τρεχούμενο νερό. Και ο Έφις θυμόταν τα μακρινά βράδια, τον χορό, τα νυχτερινά τραγούδια, την ντόνα Λία καθισμένη επάνω στην πέτρα στη γωνιά της αυλής, αναδιπλωμένη σαν νεαρή φυλακισμένη που ροκανίζει τα δεσμά της και σιγά σιγά προετοιμάζει την δραπέτευσή της.

Κεφάλαιο πέμπτο

Την άλλη μέρα με την αυγή ο Έφις έφερε πάλι το άλογο στο χωριό και διηγήθηκε στη νεαρή κυρά του πώς είχαν διασκεδάσει το προηγούμενο

βράδυ. Η Νοέμι φαινόταν ήρεμη• μόνο, όταν εκείνος έφευγε πάλι για το κτηματάκι, έτρεξε στην εξώπορτα και του ζήτησε να γυρίσει σε τρεις μέρες φέρνοντας προμήθειες στις αδελφές.

Τρεις μέρες μετά ο Έφις γύρισε και για να μην πληρώσει το ναύλο για το άλογο φορτώθηκε στην πλάτη το δισάκι και ξεκίνησε με τα πόδια.

Ο καιρός είχε δροσίσει: από τα βουνά του Νούορο κατέβαινε το αεράκι των δασών και έτρεχε έτρεχε πάνω στη χλόη κατά μήκος του ποταμού και έμοιαζε να θέλει να κατέβει μαζί του στη θάλασσα.

Ο Έφις σταμάτησε στο κτηματάκι, κοντά στη σκλήθρα στο αμμώδες όριο του χωραφιού με τα καρπούζια και κοιτάζοντας τους σαρκώδεις βλαστούς που απλώνονταν μπλεγμένοι εδώ κι εκεί σαν φίδια κάτω από τα φύλλα, του φαίνονταν ότι είχαν, όπως εξ άλλου όλοι οι θάμνοι που θρόιζαν τριγύρω, κάτι το ζωντανό, το ζωώδες. Και τους μιλούσε, λες και τον καταλάβαιναν, και τους έλεγε να προσέχουν μην σπάσουν, μην ξεραθούν, να μεγαλώσουν καλά και να δώσουν πολλά φρούτα, όπως ήταν το χρέος τους, αλλά κάποιος θόρυβος στο δρόμο τράβηξε την προσοχή του.

Ο ντον Πρέντου, περήφανος και βαρύς πάνω στο μαύρο, παχύ άλογό του, περνούσε πίσω από την αιμασιά. Πράγμα ασυνήθιστο, βλέποντας τον Έφις σταμάτησε..
«Τι κάνεις φορτωμένος μ’ αυτό το δισάκι; Κουκιά έκλεβες;»

Ο Έφις σηκώθηκε με σεβασμό.
«Είναι οι προμήθειες για τις κυράδες μου. Κι εσείς πού πάτε;»

Και ο ντον Πρέντου εκεί κάτω πήγαινε. Από το κεντημένο με λουλούδια δισάκι του αναδυόταν η μυρωδιά του *γκατό* [3], που πήγαινε πεσκέσι στον φίλο του τον Ρέτορα, και πρόβαλε ακόμη ο βιολετής λαιμός μιας νταμιτζάνας με κρασί.
«Κι εσύ, βλάκα, πας με τα πόδια; Ακόμα και το άλογο σε βάλανε να κάνεις τώρα; Δώσε μου το δισάκι, θα σου το κουβαλήσω εγώ. Δεν θα τον σκάσω, μην φοβάσαι! Εάν θέλεις να είσαι πιο σίγουρος ανέβα στα καπούλια κι εσύ, βλάκα!»

Έκπληκτος ο Έφις, μετά από κάποια παραΚαλία και απειλές, φόρτωσε το δισάκι του στο άλογο που έμοιαζε να κοιμάται, έπειτα σκαρφάλωσε στα καπούλια, πίσω από τον ντον Πρέντου, προσπαθώντας να μην του γίνεται βάρος.
«Τώρα θα ιδρώσει το άλογό σας!»
«Ο διάολος να με πάρει, είναι το πιο γερό άλογο της περιοχής. Μπορείς να το φορτώσεις με ένα βουνό και θα το κουβαλήσει. Το βλέπεις; Πηγαίνει σαν να μην ήταν σελωμένο. Για πες μου τώρα εσύ, τι ήρθε να σΚαλίσει εδώ πέρα ο αλήτης ο ανεψιός μου;»

Ο Έφις του έκανε μια γκριμάτσα πίσω από την πλάτη. Α, να λοιπόν γιατί τον πήρε καβάλα στο άλογο!
«Γιατί αλήτης; Υπάλληλος ήτανε.»
«Τι έκανε; Έξυνε τα νύχια του;»
«Και όμως, είχε μια πολύ καλή δουλειά! Στο Τελωνείο. Για να ζήσει όμως κανείς σ' εκείνα τα μέρη του χρειάζονται πολλά χρήματα. Εκεί υπάρχουν άρχοντες που έχουν κτήματα όση είναι η Σαρδηνία και κάποιοι δίνουν μεγαλύτερες ελεημοσύνες και από τον βασιλιά.»

Ο ντον Πρέντου έσκασε στα γέλια. Ένα σιωπηλό γέλιο, άγριο.
«Α, μάλιστα! Να που έχουν πάρει τα μυαλά σου αέρα!»
«Γιατί μιλάτε έτσι, ντον Πρέντου;» είπε ο Έφις με αξιοπρέπεια. «Το παλικάρι είναι ντόμπρο και καλό: δεν έχει ελαττώματα, δεν καπνίζει, δεν πίνει, δεν αγαπά τις γυναίκες. Θα κάνει περιουσία. Εάν το θελήσει μπορεί να βρει αμέσως δουλειά στο Νούορο. Έπειτα έχει και λεφτά στην τράπεζα.»
«Τα μέτρησες εσύ, βλάκα; Α, Έφις, μα την πίστη μου σε ταΐζουν κουτόχορτο, αντί για ψωμί. Πες μου, πόσα σου χρωστάνε τώρα οι ευγενικές σου κυράδες;»
«Τίποτα δεν μου χρωστάνε. Εγώ χρωστάω τα πάντα σ' αυτές.»
«Πάψε, γιατί θα σε ρίξω στο ποτάμι. Άκου, τώρα θα συνεχίσετε να κάνετε χρέη, για να συντηρείτε το νεαρό. Θα πάρετε λεφτά από την Καλίνα, που να την πάρει ο δαίμονας. Θα πουλήσετε το κτήμα. Μην ξεχνάς πως το θέλω εγώ. Εάν δεν με ειδοποιήσεις εγκαίρως, εάν πράξετε όπως τις άλλες φορές που αντί να πουλήσετε σ' εμένα στη σωστή τιμή πουλήσατε μισοτιμής σε άλλους, πρόσεχε, σε προειδοποιώ, Εφισέ, θα σου κόψω το λαρύγγι. Σε προειδοποίησα.»

Και εκείνος , καθισμένος πίσω, λαχάνιαζε γιατί τον πλάκωνε ένα βάρος μεγαλύτερο από το δισάκι από το οποίο ο ντον Πρέντου ήθελε να τον απαλλάξει.
«Θεέ μου! Γιατί μιλάτε έτσι, ντον Πρέντου, σαν εχθρός των καημένων των ξαδερφάδων σας;»
«Στο διάβολο να πάνε οι ξαδέρφες που έχουν πάρει τα μυαλά τους αέρα! Εκείνες είναι που με μεταχειρίστηκαν πάντα σαν εχθρό. Ας γίνει το θέλημά τους. Εσύ όμως να θυμάσαι, Έφις: το κτηματάκι το θέλω εγώ….»

Το μαρτύριο κράτησε σ' όλο τον δρόμο, μέχρι που ο Έφις , περισσότερο κουρασμένος από το αν είχε πάει με τα πόδια, γλίστρησε από τα καπούλια και τράβηξε κάτω το δισάκι.

Μπαίνοντας στον περίβολο είδε ξανά τη συνηθισμένη σκηνή: οι κυράδες του κάθονταν στο παγκάκι με τα χέρια σταυρωμένα, η Καλίνα έγνεθε, με τα πόδια γυμνά μέσα στα πέδιλα• μέσα στις καλύβες οι γυναίκες καθισμένες καταγής έπιναν τον καφέ, κουνούσαν τα μωρά και πάνω στο μπαλκόνι, με φόντο τον ουρανό που χρύσιζε, η μαύρη φιγούρα του παπα Πασκάλε χαιρετούσε με το τιρκουάζ μαντήλι του.

«Διασκεδάζετε;», ρώτησε ο Έφις ακουμπώντας το δισάκι κοντά στα πόδια των κυράδων του. «Κι εκείνος;»
«Συνέχεια χορεύουμε», είπε η ντόνα Έστερ και η ντόνα Ρουθ σηκώθηκε για να τακτοποιήσει τα πράγματα.

Για τον Τζατσίντο μίλησε συγκινημένη η τοκογλύφος.
«Τι καταδεχτικό παλικάρι! Είναι λιγομίλητος, αλλά καλός σαν το μέλι. Διασκεδάζει σαν παιδάκι και έρχεται εδώ για να φάει το κριθαρένιο ψωμί μου. Νατος που έρχεται με την Γκριζέντα από τη βρύση.»

Τους διέκριναν πράγματι από μακριά, ανάμεσα στο πράσινο των θάμνων, εκείνος ψηλός και ωχρός, εκείνη μικρόσωμη και μελαχρινή, και οι δυο να κουβαλάνε τους κουβάδες που άστραφταν και πότε πότε χτυπούσαν ο ένας στον άλλο και το νερό ξεχειλίζοντας ανακατευόταν και έσταζε. Φαίνεται πως τους ευχαριστούσε εκείνη η επαφή επειδή κοίταζαν τους κουβάδες και γελούσαν.

Ο Έφις είχε ένα προαίσθημα. Ανέβηκε στο μπαλκόνι για να δώσει στον ιερέα ένα καλαθάκι με μπισκότα, δώρο από μια χωριάτισσα, και από εκεί πάνω είδε τον ντον Πρέντου, που είχε σταματήσει στη βρύση να ποτίσει το άλογό του, να πλησιάζει τον Τζατσίντο και την Γκριζέντα και να σκύβει να τους πει κάτι. Γελούσαν και οι τρεις, το κορίτσι με κατεβασμένο το κεφάλι, ο Τζατσίντο αγγίζοντας το λαιμό του αλόγου.
«Έφις», είπε ο ιερέας, τινάζοντας με το μαντήλι το ταμπάκο από το στήθος του, «να ο ντον Πρέντου. Καλύτερα, θα έχουμε και λίγη κακογλωσσιά. Και ο δικός σας ο Τζατσίντο είναι καλό παιδί• έρχεται στη λειτουργία και στις παρακλήσεις. Έχει καλή ανατροφή και είναι καταδεχτικός. Χρειάζεται προσοχή όμως, προσοχή!»

Οι υπηρέτριες του ιερέα έτρεξαν έξω για να βοηθήσουν τον ντον Πρέντου να ξεφορτώσει τα δισάκια, ενώ οι άλλες γυναίκες πρόβαλαν τα χλωμά τους πρόσωπα στις πόρτες και το σκυλί, αφού γάβγισε λιγάκι, πηδούσε ψηλά μπροστά στο άλογο σαν να ήθελε να το φιλήσει.
«Σιγά, γυναίκες!», είπε ο ντον Πρέντου. «Μέσα στα δισάκια υπάρχει κάτι που σπάει μόλις το αγγίξεις, όπως εσείς….»
«Η σαϊτιά να σας πάρει, ντον Πρέντου!» τον καταράστηκε η Νατόλια, με βλέμμα ωστόσο λιγωμένο, προσπαθώντας να τον κατακτήσει.

Α, αν τα κατάφερνε! Θα εκδικούνταν έτσι την Γκριζέντα, που ήθελε τον ξένο όλον για τον εαυτό της.

Η Γκριζέντα με τη σειρά της φαινόταν αναστατωμένη από την άφιξη του ντον Πρέντου.
«Αυτός, θα δείτε», είπε χαμηλόφωνα στον Τζατσίντο την ώρα που διέσχιζαν την αυλή, «αυτός, ο θείος σας, είναι από τους ανθρώπους που γλεντάνε και ξοδεύουν στα πανηγύρια. Δε μελαγχολεί όπως εσείς! Εκατό λιρέτες έχει; Τις ξοδεύει και τις εκατό, για το τίποτα!»

Έβρεξε τα δάχτυλά της με λίγο νερό και του το πέταξε στο πρόσωπο, δίχως εκείνος να πάψει να χαμογελάει με τα γλυκά του μάτια γεμάτα από επιθυμία, αφήνοντας να φανούν ανάμεσα από τα κόκκινα χείλη τα άσπρα δόντια του λες και ήθελε να τη δαγκώσει.
«Τι αξία έχουν εκατό λιρέτες; Εγώ ξόδεψα χίλιες μέσα σε μια νύχτα και όμως δεν διασκέδασα….»

Η Γκριζέντα ακούμπησε τον κουβά στο κάθισμα και έπεσε επάνω στο μωρό που της χαμογελούσε από το στρώμα κουνώντας τα ποδαράκια του στον αέρα και προσπαθώντας να τα πιάσει με βρώμικα χεράκια του. Του φίλησε τον ποπό, βυθίζοντας τα χείλη της στην τρυφερή σάρκα στα σημεία όπου οι αυλακιές σχημάτιζαν ροζ και βιολετί γραμμές. Το σήκωσε ψηλά, το χαμήλωσε ως τη γη, το ξανασήκωσε, το έκανε να γελάει, το έφερε έξω σφίγγοντάς το δυνατά στο στήθος της.

Ο Τζατσίντο κάθισε έξω έχοντας ανοιχτά τα πόδια και ταλαντεύοντας τα χέρια του ανάμεσά τους, ενώ άκουγε την Καλίνα που τον προσκαλούσε να φάει μαζί της κουκιά μαγειρεμένα με γάλα. Μιλούσαν χαμηλόφωνα, σαν να ήταν κάτι σοβαρό, αλλά η ντόνα Ρουθ εμφανίστηκε στη μικρή πόρτα κρατώντας στο χέρι ένα αρνίσιο μπούτι λευκό από το λίπος με την βιολετί νεφραμιά σκεπασμένη από τη μπόλια και διέκοψε τη συζήτηση.
«Πρέπει να φωνάξουμε τον Έφις για να κάνει μια ξύλινη σούβλα. Πήγαινε Τζατσίντο!»

Η Γκριζέντα έτρεξε εκείνη να φωνάξει τον υπηρέτη, τρίφτηκε επάνω του σαν γατάκι και του έδωσε να φιλήσει το μωρό.
«Πόσο χαρούμενη είμαι, μπαρμπα Έφις! Απόψε θα ξαναχορέψουμε! Κοιτάξτε όμως το μικρό σας αφεντικό. Λες και κάνει κόρτε στην Καλίνα!»

Ο Έφις την κοίταζε τρυφερά. Είδε τον Τζατσίντο να σηκώνει τα μάτια γεμάτα έρωτα και επιθυμία και μέσα από την καρδιά του ευλόγησε τους δυο νέους. Ναι, διασκεδάστε, ερωτευτείτε. Γι' αυτό είναι τα πανηγύρια και τα πανηγύρια περνάνε γρήγορα……

Καθισμένος στη σκιά του τοίχου άρχισε να φτιάχνει τη σούβλα. Οι γυναίκες γελούσανε γύρω του, ο Τζατσιντίνο όπως πάντα ήταν σιωπηλός και φαινόταν να προσέχει στον ήχο του ακορντεόν που γέμιζε με παράπονο και φωνές την αυλή. Ήρθε όμως κουνάμενη η Νατόλια.
«Το αφεντικό μου και ο ντον Πρέντου προσκαλούν τον ντον Τζατσιντίνο σε γεύμα.»

Κι εκείνος σηκώθηκε αφού τίναξε καλά τα μπατζάκια του. Η ντόνα Έστερ τον ακολούθησε με τα μάτια και έμεινε να κοιτάζει προς το μπαλκόνι, σαν μαγεμένη από τη λάμψη των ποτηριών και του ασημένιου δίσκου που η Νατόλια κουνούσε εκεί πάνω σαν να ήταν καθρέφτης. Η ιδέα ότι ο πλούσιος ξάδελφος έδωσε σημασία στον φτωχό ξάδελφο ήταν αρκετή για να την κάνει ευτυχισμένη.

Οι γυναίκες επαινούσαν τον Τζατσίντο και η τοκογλύφος, τραβώντας το νήμα ανάμεσα στον αντίχειρα και στον δείχτη και γυρίζοντας το αδράχτι πάνω στο γόνατο, έλεγε με ασυνήθιστη γλυκύτητα:
«Δεν γνώρισα ποτέ ένα αγόρι τόσο φρόνιμο. Είναι και όμορφο! Μοιάζει με τον μακαρίτη Βαρόνο....»
«Με ποιόν; Με τον πεθαμένο Βαρόνο που ζει ακόμη μέσα στο κάστρο;»

Η ντόνα Ρουθ όμως έφερε το δείχτη στο στόμα: δεν έπρεπε να μιλούν για πεθαμένους στο πανηγύρι.
«Ποιο φάντασμα! Είναι ζωντανός και τα χέρια του δεν βρίσκουν ησυχία, έτσι δεν είναι, Γκριζέντα; Ποιος; Μα ο ντον Τζατσίντο!»

Η Γκριζέντα όμως, ακουμπισμένη στον τοίχο, με το μωρό να της βυζαίνει τα κουμπιά της μπλούζας, κοίταζε κι εκείνη το δίσκο που έλαμπε στο μπαλκόνι και τα μάτια της έμοιαζαν μαγεμένα, όπως εκείνα της προγιαγιάς της όταν τις νύχτες με φεγγάρι κατασκόπευαν τα στοιχειά που κατέβαιναν στο ποτάμι.

Ο Έφις ξαναγύρισε μετά τρεις μέρες. Αυτή τη φορά δεν ήταν μόνος. Όλοι σχεδόν οι χωριανοί κατέβαιναν στο πανηγύρι και οι γυναίκες κουβαλούσαν στο κεφάλι δίσκους με γλυκίσματα και καλάθια γεμάτα με κότες δεμένες με κόκκινες κορδέλες.

Τα δεντράκια τριγύρω ήταν γεμάτα με άγουρα φρούτα και το πανηγύρι έμοιαζε να απλώνεται σε όλη την κοιλάδα.

Όταν έφτασε ο Έφις βρήκε τον φράχτη που περιέβαλε τις καλύβες γεμάτο από κάρα που έφεραν τέντες από λινάτσα ή σεντόνια και τους πωλητές γλυκισμάτων και κρασιού να στέκονται πλάι στους μικρούς πάγκους τους στη σκιά της εκκλησίας.

Οι ζητιάνοι σε παράταξη στις άκριες του δρόμου. Φιγούρες καθισμένες ανακούρκουδα, ωχρόφαιες και μαβιές, μερικές με φοβερά μάτια λευκά, άλλες με κόκκινες πληγές και μελανά αποστήματα, με γυμνά τα στήθη σαν γδαρμένα, με τα μπράτσα και τα ψαχουλευτά δάχτυλα μαυρισμένα σαν καμένα κλαδιά, διαγράφονταν μεταξύ των θάμνων με φόντο τη γαλάζια και λευκή γραμμή του ορίζοντα. Πέρα όμως, μακριά, το μάτι ξάνοιγε στο πράσινο και οι ομάδες των αλόγων και των πουλαριών έδιναν μεγαλύτερη μεγαλοπρέπεια στο τοπίο.

Ο ήχος του ακορντεόν έφτανε μέχρι εκεί πάνω. Η μουσική, χαρούμενη και αισθησιακή, καλούσε στο χορό, μερικές φορές όμως άλλαζε στο παράπονο, σαν να την κούραζε η χαρά, σαν να ανακαλούσε με νοσταλγία την απόλαυση που περνά και να θρηνούσε για τη ματαιότητα όλων των πραγμάτων. Τότε και τα μελαγχολικά μάτια των φοράδων ακόμη έμοιαζε να τα πλημμυρίζει μια νοσταλγική γλυκύτητα.

Ο Έφις σταμάτησε για μια στιγμή στο μέσο μιας ομάδας χωρικών από την περιοχή του Νούορο. Οι γυναίκες κάθονταν στη σειρά εμπρός από τις καλύβες, περιμένοντας ν’ αρχίσει η λειτουργία και οι άλικοι κορσέδες τους έδιναν μια κόκκινη απόχρωση στη σκιά του τοίχου.

Η λειτουργία όμως αργούσε. Πάνω στο μπαλκόνι οι ιερείς γελούσαν και ο δίσκος της Νατόλια πηγαινοερχόταν λάμποντας ανάμεσα στο γαλάζιο και το μαύρο.

Ο Έφις βρήκε έρημη την καλύβα. Οι κυράδες του ήταν στην εκκλησία και πήγε να τις βρει, αλλά βρέθηκε χωρίς να το θέλει ανάμεσα στον ντον Πρέντου, τον Μιλέζο και τον Τζατσίντο, μπροστά σε κάποιον που πουλούσε κρασί και ξαφνικά είδε τρία κίτρινα ποτήρια μπροστά στο πρόσωπό του.

«Πιες, βλάκα!»

«Για μένα είναι νωρίς.»

«Ποτέ δεν είναι νωρίς για έναν άντρα γερό. Ή μήπως είσαι άρρωστος;»

Ο ντον Πρέντου τον χτύπησε τόσο δυνατά στην πλάτη που τον έκανε να τιναχτεί μπροστά και το κρασί από τα ποτήρια χύθηκε επάνω του. Σε καλό να του βγει! Σκούπισε τα ρούχα του με το χέρι και ήπιε• και με έκπληξη και ικανοποίηση είδε τον Τζατσίντο να βγάζει το πορτοφόλι και να δίνει στον πωλητή ένα χαρτονόμισμα των πενήντα λιρετών. Δόξα να’ χει ο Θεός, αυτό σημαίνει πως το παιδί έχει πράγματι λεφτά.

Κατά τα άλλα η μέρα κύλησε μες στη χαρά: χαρά αυστηρή και σχεδόν μελαγχολική για τις γυναίκες προς τις οποίες οι άντρες, διασκεδάζοντας με θόρυβο μεταξύ τους, έδειχναν κάποια αδιαφορία.

Όλη την ημέρα έπαιζε το ακορντεόν συνοδευόμενο από τις φωνές των μικροπωλητών, από τις κραυγές των παιχτών της μόρα [4], από τα τραγούδια της παρέας ή από στίχους αυτοσχέδιων ποιητών.

Συγκεντρωμένοι μέσα σε μια καλύβα, καθισμένοι καταγής σταυροπόδι γύρω από μια νταμιτζάνα προς την οποία έστρεφαν σαν σε είδωλο, οι ποιητές αυτοσχεδίαζαν οκτάστιχα υπέρ ή κατά του πολέμου στη Λιβύη. Ήταν αρκετοί και έπαιρναν μέρος με τη σειρά και τριγύρω τους στριμώχνονταν άντρες και παιδιά. Πότε πότε κάποιος έσκυβε για να πάρει από το έδαφος ένα ποτήρι κρασί.

«Πιες, διάολε!»

«Γεια μας!»

«Να ζήσουμε εκατό χρόνια και να’ μαστε καλά για να το θυμόμαστε αυτό το πανηγύρι.»

«Πιες, που να σε πάρει ο διάολος!»

Ο ποιητής Σεραφίνο Μασάλα από το Μπουλτέι, με ελληνικό προφίλ και ντυμένος σαν ομηρικός ήρωας, τραγουδούσε:

Ο Τούρκος δε θέλει να παραδοθεί
Για πόλεμο η καρδιά του φτερουγίζει.
Γενναίος ο άγριος Άραβας σπαθίζει

Έτοιμος να ορμήσει, δε λυποτακτεί….

Τα ποτήρια περνούσαν από το ένα χέρι στο άλλο. Πότε πότε κάποια γυναίκα πρόβαλε δειλά στην πόρτα.
Και ο Γκρεγκόριο Τζορντάνο από το Ντουάλκι, όμορφος νέος κοκκινομάλλης ντυμένος σαν τροβαδούρος ίσιωνε τα μακριά μαλλιά του και με τα δυο χέρια, τα τραβούσε πίσω στο σβέρκο και τραγουδούσε θρηνολογώντας σχεδόν σαν μια μοιρολογίστρα:

Φτάνει, δεν μπορώ πια να σας ανιστορήσω,
Για ό, τι θυμάμαι θα σας μιλήσω.
Μακάρι οι Ιταλοί πάντα να νικούν,
Και όλη την Αφρική να κατακτούν.
Ήσυχοι και γεροί μακάρι να γυρίσουν,
Βοηθούς τους Αγίους της Νίκης να γνωρίσουν,
Και με καλές αναμνήσεις και αρετή
Να γυρίσουν όλοι σπίτια τους γεροί.

Χειροκροτήματα και γέλια αντηχούσαν. Όλοι γελούσαν, αλλά ήταν συγκινημένοι.

Στην σκιά της εκκλησίας όμως ο Έφις άκουγε άλλες παρέες από χωριάτες να μιλούν για την Αμερική και τους μετανάστες.
«Η Αμερική; Όποιος δεν την δοκίμασε δεν ξέρει τι πράγμα είναι. Την βλέπεις από μακριά και νομίζεις ότι είναι αρνί για κούρεμα. Πας κοντά και σε δαγκώνει σαν σκύλος.»
«Ναι, αδέρφια μου, εγώ πήγα με το δισάκι μου μισογεμάτο και πίστευα ότι θα το έφερνα πίσω γεμάτο. Το ξανάφερα άδειο!»

Ένας Μπαρονιέζος λεπτός, ψηλός και μελαχρινός σαν Άραβας, έβαλε στον Έφις να πιει και του διηγήθηκε επεισόδια του πολέμου όπου πήρε μέρος.
«Ναι», έλεγε κοιτάζοντας τα χέρια του, «ξερίζωσα τη φούντα ενός Σιρδούσου, ενός που προσκυνούσε το διάβολο. Ορκίστηκα να του την πάρω ολόκληρη μαζί με το δέρμα και με όλα τα άλλα. Και του την πήρα . Να μη σώσω, αν σας λέω ψέματα! Την πήγα στον αρχηγό μου κρατώντας την σαν ένα τσαμπί. Έσταζε μαύρο αίμα όπως οι ρόγες από το μαύρο σταφύλι. Ο αρχηγός μού είπε: μπράβο Κοντσίνου!»

Ο Έφις άκουγε κρατώντας ένα αγριοτριαντάφυλλο. Σταυροκοπήθηκε με το κοτσάνι του λουλουδιού και είπε:
«Να εξομολογηθείς, Κοντζί! Σκότωσες άνθρωπο!»
«Στον πόλεμο, αυτό δεν είναι αμαρτία. Μήπως το έκανα κρυφά; Όχι.»

Άρχισαν τότε να κουβεντιάζουν και ο Έφις κοίταζε το αγριοτριαντάφυλλο σαν να μιλούσε μόνο σ’ αυτό.
«Ο Θεός μόνο μπορεί να σκοτώνει.»

Σταμάτησε όμως την κουβέντα επειδή από μακριά η ντόνα Έστερ του έκανε νόημα να πλησιάσει. Ήταν ώρα για φαγητό. Τον Τζατσίντο τον είχε καλέσει ο παπάς και όλοι, άλλος περισσότερο, άλλος λιγότερο, έτρωγαν με καλή συντροφιά. Από τις καλύβες έβγαινε καπνός η τσίκνα.

Η πιο ήσυχη γωνιά ήταν εκείνη των Πιντόρ. Καθισμένες μέσα στην καλύβα τους έτρωγαν με τον Έφις ψητό αρνί και μιλούσαν για τη Νοέμι που βρισκόταν μακριά και για τον Τζατσίντο, για τον παπά και τον Μιλέζο, χαμογελώντας χωρίς κακία.
«Τις πρώτες μέρες», είπε η ντόνα Ρουθ κόβοντας ένα μικρό γλύκισμα σε τρία ίσα μέρη, «ο Τζατσίντο έλεγε συνέχεια ότι ήθελε να φύγει για το Νούορο, όπου τον περίμενε μια θέση στο μύλο. Τώρα, εδώ και δυο μέρες ούτε που το αναφέρει.»
«Αλλά εδώ και δυο μέρες δεν τον βλέπουμε σχεδόν καθόλου. Βρίσκεται πάντα με τον Πρέντου και την παρέα.»
«Ας τον αφήσουμε να διασκεδάσει», είπε ο Έφις.

Έξω από την πόρτα φαινόταν η Καλίνα που καθόταν ασυνήθιστα άπραγη στην πέτρα της και η Γκριζέντα με το μωρό στην αγκαλιά, χλωμή και θλιμμένη κοίταζε το μπαλκόνι του παπά.

Α, ο Τζατσίντο διασκέδαζε εκεί πάνω και την είχε ξεχάσει και εκείνης της φαινόταν να κάθεται μαζεμένη στην άκρη μιας ερήμου, μπροστά σε έναν αντικατοπτρισμό.

Ο Έφις βγήκε και της είπε:
«Γιατί δεν διασκεδάζεις;»

Εκείνη ταχτοποίησε πάνω στη σκούφια του μωρού την κίτρινη κορδελίτσα για το μάτι και τα μάτια της γέμισαν δάκρυα.
«Για μένα όλα έχουν τελειώσει!»

Οι συγγένισσές της την καλούσαν από τις καλύβες:
«Γκριζέντα, έλα! Τι θα πει η γιαγιά σου όταν σε δει τόσο αδύνατη; Ότι δεν σε ταΐσαμε;»
«Ε, δεν της φτάνουν μόνο οι μπουκιές», είπε η Καλίνα στον Έφις κλείνοντάς του το μάτι. «Έλα, Έφις, πιες ένα ποτήρι κρασί. Ξέρεις ποιος μου το χάρησε; Το μικρό σου αφεντικό. Καλός κι ευγενικός, αλλά άκουσέ με: πρέπει να του πεις πως η Γκριζέντα δεν του ταιριάζει!»
«Αφήστε τα παιδιά να διασκεδάσουν! Βρισκόμαστε στο πανηγύρι!»
« Εδώ ερχόμαστε για να προσκυνήσουμε και όχι για να αμαρτήσουμε. Βέβαια οι συγγενείς δίνουν φαΐ στην Γκριζέντα, αλλά δεν ξέρουν πού ξημεροβραδιάζεται με τον ντον Τζατσίντο.»
«Και οι κυράδες μου; Δεν το πήραν είδηση;»
«Αυτές; Είναι σαν τους ξύλινους αγίους μέσα στις εκκλησίες. Κοιτάζουν, αλλά δεν βλέπουν. Γι' αυτές δεν υπάρχει κακό.»
«Αυτό είναι αλήθεια!», παραδέχτηκε ο Έφις. Ήπιε, αλλά ένοιωσε λυπημένος και πήγε να ξαπλώσει κάτω από ένα σκίνο του ερεικώνα.

Από εκεί έβλεπε την ψηλή χλόη να κυματίζει σαν να ακολουθούσε το μονότονο μοτίβο του ακορντεόν, και τα άλογα ακίνητα στον ήλιο σαν ζωγραφισμένα επάνω στο γαλάζιο σμάλτο του ορίζοντα.

Οι φωνές χάνονταν μέσα στη σιωπή, οι μορφές έσβηναν μες στο φως. Να όμως μια γυναικεία πλάι σ' ένα θάμνο και μια άλλη, αντρική, που την πλησιάζει τόσο πολύ που σχηματίζουν μια σκιά μόνο.

Ο Έφις ένοιωσε ένα ρίγος στη ραχοκοκαλιά, έκοψε όμως μια μικρή μαργαρίτα, μάσησε το κοτσάνι και είδε χωρίς φθόνο την Γκριζέντα και τον Τζατσιντίνο να αγκαλιάζονται. Ο Θεός να τους ευλογεί και να τους περιβάλλει πάντα έτσι, με ήλιο και με φως.

Το απόγευμα το πανηγύρι ζωήρεψε περισσότερο. Οι άντρες ήταν πιο εκδηλωτικοί με τις γυναίκες παρασύροντάς τες στο χορό, και ο ήλιος που έριχνε λοξά τις ακτίνες του χρωμάτιζε ροζ το προαύλιο που βούιζε σαν κυψέλη.

Με το λιόγερμα ο κόσμος συγκεντρώθηκε στην εκκλησία και χιλιάδες φωνές συγχωνεύθηκαν σε μια, όπως έξω συγχωνευόταν το άρωμα των θάμνων. Ο Έφις, γονατιστός σε μια γωνιά, είχε βυθιστεί στη συνηθισμένη πονεμένη έκσταση και πλάι του η Γκριζέντα, γονατιστή κι αυτή, άκαμπτη σαν ξύλινος άγγελος έψελνε στενάζοντας από αγάπη.

Το πορφυρό φως του δειλινού, πιο απαλό προς την Αγία Τράπεζα εξ αιτίας της λάμψης των κεριών, σκέπαζε τους πιστούς σαν αιμάτινο πέπλο, αλλά σιγά σιγά το πέπλο έγινε μαύρο, ξανοίγοντας μόλις από το χρυσάφι των κεριών. Ο κόσμος δεν έλεγε να βγει, παρόλο που ο παπάς είχε τελειώσει τις προσευχές του, και συνέχιζε να ψάλει ιερούς ύμνους. Ήταν σαν το μακρινό μουρμούρισμα της θάλασσας, σαν το θρόισμα του δάσους το δειλινό. Ήταν ένας λαός αρχαίος που προχωρούσε, προχωρούσε ψέλνοντας απλοϊκούς ύμνους των πρώτων χριστιανών, προχωρούσε, προχωρούσε, μεθυσμένος από πόνο και ελπίδα, σε ένα δρόμο σκοτεινό που έβγαζε σε τόπο φωτεινό αλλά μακρινό, απλησίαστο.

Ο Έφις, με το κεφάλι μες στα χέρια έψελνε και έκλαιγε. Η Γκριζέντα κοίταζε μπροστά της με μάτια υγρά που αντανακλούσαν τη φλόγα των κεριών• έψελνε και έκλαιγε κι εκείνη. Και ο πόνος τού ενός ήταν όμοιος με τον πόνο της άλλης, ήταν ο πόνος ενός ολόκληρου λαού που έφερνε στο νου του, σαν τον υπηρέτη, ένα σκοτεινό παρελθόν και ονειρευόταν, σαν το κορίτσι, ένα φωτεινό μέλλον με τα βάσανα της αγάπης.

Έπειτα έπεσε σιγή.

Ο Τσουαναντόνι, ανυπόμονος να ξαναρχίσει το ακορντεόν, ήταν ο πρώτος που πετάχτηκε έξω με το σκούφο του στο χέρι. Σταμάτησε όμως στην είσοδο της εκκλησίας, κοίταξε προς τα επάνω και έβαλε μια

φωνή. Όλοι έτρεξαν να δουν. Ήταν το καινούργιο φεγγάρι που γλιστρούσε πάνω στον τοίχο της αυλής σαν να ήθελε να κατέβει εκεί μέσα.

Μετά το δείπνο ξανάρχισαν τα τραγούδια και οι φωνές γύρω από τις φωτιές. Ακόμη και ο ντον Πρέντου χόρευε κάνοντας ευτυχισμένες όλες τις γυναίκες που έλπιζαν να τις διαλέξει.

Μόνο ο Τζατσίντο δεν χόρευε. Καθισμένος πλάι στην τοκογλύφο κουνούσε τα χέρια ανάμεσα στα γόνατά του, χλωμός και κουρασμένος. Ο Έφις στ μεταξύ άκουγε τις γυναίκες να φλυαρούν για το ποιος ξόδεψε εκείνη την ημέρα περισσότερα χρήματα και διασκέδασε περισσότερο και κάποια είπε:
«Ο ντον Πρέντου».
«Όχι, ο ντον Τζατσίντο. Ξόδεψε περισσότερες από τριακόσιες λιρέτες. Είναι πλούσιος. Λένε πως έχει ορυχείο ασημιού. Πόσο διασκέδασε!»
«Κερνούσε όλους, ακόμη κι εκείνους που δεν γνώριζε.»
«Γιατί το κάνει;»
«Καλή είσαι κι εσύ! Όποιος έχει, ξοδεύει.»

Ο Έφις ένοιωθε ικανοποίηση, αλλά και ανησυχία. Κάθισε πλάι στον Τζατσίντο και του μετέφερε τα όσα λέγανε οι γυναίκες.
«Ορυχείο ασημιού; Ναι, αποδίδει, όχι όμως όσο μια πετρελαιοπηγή. Μια κυρία που γνωρίζω ονειρεύτηκε ότι σε κάποιο μέρος υπήρχε μια, μέσα στην ιδιοκτησία ενός ξεπεσμένου κυρίου. Αυτός ήταν τόσο απελπισμένος που αποφάσισε να αυτοκτονήσει, αλλά έσκαψε εκεί που η κυρία είχε ονειρευτεί και τώρα είναι τόσο πλούσιος που μπορεί να δίνει είκοσι χιλιάδες λιρέτες σε μα γυναίκα....»
«Γιατί δεν παντρεύτηκε εκείνη που ονειρεύτηκε την πετρελαιοπηγή; Μήπως ήταν κιόλας παντρεμένη;», ρώτησε σκεφτικός ο Έφις.

Οι γυναίκες χόρευαν και ανάμεσά τους η Γκριζέντα με το πρόσωπο ξαναμμένο γελούσε σαν να ήταν η τρελή του πανηγυριού και ο Έφις ψιθύρισε αγγίζοντας το γόνατο του Τζατσίντο:
«Αφεντικό... λέω... κοίταξε εκείνο το κορίτσι... Είναι καλό, αλλά φτωχό και έπειτα είναι και ορφανό....»
«Θα την παντρευτώ», είπε ο Τζατσίντο, αλλά κοίταζε καταγής και έμοιαζε να ονειρεύεται.

Κεφάλαιο έκτο

Τον καιρό της έλλειψης, λίγες εβδομάδες δηλαδή πριν το θερισμό του κριθαριού, ο κόσμος, έχοντας εξαντλήσει και τα αποθέματα σιταριού, προσφεύγει στην τοκογλυφία, η γριά Ποτόι πήγαινε τότε να μαζέψει βδέλλες. Το αγαπημένο της μέρος ήταν ένας κολπίσκος που σχημάτιζε το ποτάμι κάτω από το *Λόφο των Περιστεριών* κοντά στο κτηματάκι των Πιντόρ.

Καθόταν εκεί με τις ώρες ακίνητη στη σκιά ενός σκλήθρου, με τα πόδια γυμνά μέσα στο διαφανές, πρασινωπό νερό που χρύσιζε και ενώ με το ένα χέρι κρατούσε σταθερά πάνω στην άμμο μια μποτίλια, με το άλλο χάιδευε το κολιέ της.

Πότε πότε έσκυβε λίγο, έβλεπε τα πόδια της, μεγάλα και ωχρά, να κινούνται μες στο νερό, έβγαζε πότε το ένα και πότε το άλλο και ξεκολλούσε πάνω από το βρεγμένο πόδι ένα μαύρο, γυαλιστερό βώλο που είχε κολλήσει εκεί και τον έβαζε μέσα στην μποτίλια σπρώχνοντάς τον με ένα βούρλο. Ο βώλος ξεδιπλωνόταν, στένευε, έπαιρνε τη μορφή μαύρου δαχτυλιδιού: ήταν μια βδέλλα.

Μια μέρα, στα μέσα Ιουνίου, ανέβηκε μέχρι το καλύβι του Έφις. Έκανε πολύ ζέστη και η κοιλάδα ήταν όλη κίτρινη κάτω από έναν ξεθωριασμένο γαλάζιο ουρανό.

Ο υπηρέτης έπλεκε μια ψάθα στη σκιά των καλαμιών με δάχτυλα που έτρεμαν από τον πυρετό της μαλάριας. Βλέποντας τη γριά που καθόταν κοντά στα πόδια του με την μποτίλια στην ποδιά της, σήκωσε μόλις τα θολά του μάτια και περίμενε με υπομονή, σαν να ήξερε κιόλας τι ήθελε να του πει.
«Έφις, είσαι άνθρωπος του Θεού και μπορείς να μου μιλήσεις ειλικρινά. Ποιός είναι ο σκοπός του μικρού σου αφεντικού; Έρχεται σπίτι μου, στρογγυλοκάθεται, λέει στο μικρό: παίξε το ακορντεόν (εκείνος του το δώρισε) και έπειτα λέει σ' εμένα: θα στείλω τη θεία Έστερ να σας ζητήσει το χέρι της Γκριζέντα. Η ντόνα Έστερ όμως δεν φαίνεται πουθενά και μια μέρα που πήγα σπίτι τους η ντόνα Νοέμι μου τα έψαλε για τα καλά• άκουσα ένα σωρό βρισιές. Όταν γύρισα σπίτι μού έβγαλε γλώσσα και η Γκριζέντα, επειδή δεν θέλει να πηγαίνω στις κυράδες σου. Δεν ξέρω που να τα πω, Έφις. Δεν είμαστε εμείς που φωνάξαμε το παλικάρι από το δρόμο• ήρθε από μόνος του. Η Καλίνα μου λέει: διώξτε τον. Εκείνη όμως τον διώχνει όταν πάει σπίτι της;»

Ο Έφις χαμογέλασε.
«Εκεί βέβαια δεν πάει για ερωτοδουλειές! . . . .»

Η γριά σήκωσε εκνευρισμένη το κεφάλι και ο λαιμός της, όλο νεύρα, φάνηκε να μακραίνει περισσότερο από το συνηθισμένο.
«Και μήπως στο σπίτι μου έρχεται για ερωτοδουλειές; Όχι, είναι τίμιο παλικάρι. Ούτε το χέρι δεν αγγίζει της Γκριζέντα. Αγαπιούνται σαν καλοί χριστιανοί που περιμένουν να παντρευτούν. Μίλησέ μου με τη συνείδησή σου, Έφις, τι σκοπό έχει; Κάνε μου αυτή τη χάρη. Στο ζητώ στην ψυχή του αφεντικού σου.»

Ο Έφις έγινε σκεφτικός.
«Ναι, ένα βράδυ, στο πανηγύρι, μου είπε: θα την παντρευτώ.... Για να σου μιλήσω ευσυνείδητα όμως πιστεύω ότι δεν μπορεί να το κάνει.»
«Γιατί; Αυτός δεν είναι ευγενής.»
«Επαναλαμβάνω, γυναίκα. Δεν μπορεί!», είπε ο Έφις εντονότερα.

«Όσο για λεφτά, έχει• αυτό δα φαίνεται. Ξοδεύει ασυλλόγιστα. Και το συχωρεμένο το αφεντικό σου έλεγε, θυμάμαι, όταν κι εκείνος ερχόταν σπίτι μας και ήταν νέος και ζούσε η γιαγιά μου: ο έρωτας δένει τον άντρα με τη γυναίκα και το χρήμα δένει τη γυναίκα με τον άντρα.»
«Εκείνος; Έτσι έλεγε; Σε ποιόν;»
«Σ' εμένα, κουφός είσαι; Ναι, σ' εμένα. Εγώ όμως τότε ήμουν δεκαπέντε χρονών και απονήρευτη. Η γιαγιά μου έδιωξε από το σπίτι μας τον ντον Τζάμε και με πάντρεψε με τον Πριάμου Πίρας. Και ο Πριάμου μου ήταν ένας λεβέντης. Είχε μια βουκέντρα μ' ένα σουβλί στην άκρη και μου έλεγε φέρνοντάς το μπροστά στα μάτια μου: βλέπεις; θα σου τα βγάλω τα μάτια εάν κοιτάξεις τον ντον Τζάμε όταν σε κοιτά. Κι έτσι πέρασε ο καιρός. Οι πεθαμένοι όμως γυρίζουν: νατοι, όταν ο ντον Τζατσιντίνο κάθεται στο σκαμνί και η Γκριζέντα στο κατώφλι, μου φαίνεται πως είμαι εγώ και ο συγχωρεμένος....»

Όταν άρχιζε εκείνες τις περιπλανήσεις στο παρελθόν δεν τελείωνε ποτέ και ο Έφις, που το ήξερε, την έδιωξε ενοχλημένος.
«Πηγαίνετε στο καλό! Ψάξτε κι εσείς έναν καλό γαμπρό με βουκέντρα για την εγγονή σας!»

Και η γριά, ευχαριστημένη που έμαθε ότι το παλικάρι ένα βράδυ στο πανηγύρι είπε: «θα την παντρευτώ», έφυγε χωρίς άλλη κουβέντα. Ο Έφις έμεινε μόνος απέναντι στο κόκκινο φεγγάρι που ανέβαινε στον ουρανό ανάμεσα στους γκρίζους ατμούς του απόβραδου, αλλά ήταν ανήσυχος. Μέσα στη χαύνωση που είχε βυθιστεί όλη η κοιλάδα, ο ψίθυρος του νερού του φαινόταν να είναι το μουρμουρητό του πυρετού και το τραγούδι των γρύλλων ένα ατέλειωτο μοιρολόι.

Όχι, η ζωή που έκανε ο Τζατσίντο δεν ήταν εκείνη που αρμόζει σε έναν έντιμο άνθρωπο που έχει το φόβο του Θεού. Κάθε μέρα και περισσότερο οι μεγάλες προσδοκίες που έτρεφε γι' αυτόν εξαφανίζονταν και τη θέση τους έπαιρναν σοβαρές ανησυχίες. Ξόδευε χωρίς να κερδίζει, και από το πιο βαθύ πηγάδι, σκεφτόταν ο Έφις, όταν τραβάει κανείς πολύ νερό, ξηραίνεται.

Κάποια απογεύματα ο Τζατσίντο κατέβαινε στο κτηματάκι για να μεταφέρει στο χωριό φρούτα και λαχανικά που οι θείες τα πουλούσαν στο σπίτι κρυφά λες και ήταν κλεμμένα, αφού δεν ταιριάζει σε γυναίκες ευγενικής καταγωγής να κάνουν τις μανάβισσες, και αυτό ήταν το πιο χρήσιμο πράγμα που έκανε. Τον υπόλοιπο καιρό τον περνούσε τεμπελιάζοντας εδώ κι εκεί στο χωριό. Να τος όμως που ανεβαίνει το μονοπάτι σέρνοντας στο πλάι, σαν να ήταν σκυλί, το σκονισμένο του ποδήλατο. Φτάνει λαχανιάζοντας λες και έρχεται από την άλλη άκρη του κόσμου και αφού πέταξε από μακριά μια σακούλα στον υπηρέτη ξαπλώνει στη γη φαρδύς πλατύς σαν πεθαμένος.

Και το πρόσωπό του πράγματι ήταν χλωμό σαν πεθαμένου, τα χείλη του γκρίζα και ένα τρέμουλο συντάραζε τον αριστερό του ώμο, έτσι που ο Έφις τρομαγμένος έβγαλε από την τσέπη ένα γυάλινο σωληνάριο,

άδειασε στην παλάμη του δυο χάπια κινίνου και του τα έβαλε στο στόμα.
«Κατάπιε τα. Έχεις μαλάρια!»

Ο Τζατσίντο κατάπιε τα χάπια και χωρίς να ανασηκωθεί έσφιξε το κεφάλι με τα χέρια του.
«Πόσο είμαι κουρασμένος, Έφις! Ναι, έχω μαλάρια: την άρπαξα κι εγώ, ναι! Πώς να μην την αρπάξω σ' αυτό το κωλοχώρι; Τι χωριό, Θεέ μου!», πρόσθεσε σαν να μιλούσε στον εαυτό του, κουρασμένος. «Εδώ παθαίνει κανείς, εδώ παθαίνει….»
«Σήκω», είπε ο Έφις σκυμμένος επάνω του. «Μην μένεις εκεί ξαπλωμένος. Ο απογευματινός αέρας κάνει κακό.»
«Άσε με να ψοφήσω, Έφις! Άσε με! Τι ζέστη! Δεν ξαναείδα τέτοια ζέστη. Εκεί που ζούσα τουλάχιστον πηγαίναμε στη θάλασσα....»

Τι να του πει κανείς για να τον παρηγορήσει; «Γιατί δεν έμεινες *εκεί*;» Ο Έφις ένοιωθε πολλή λύπηση για όλη αυτή τη μιζέρια και τον εξευτελισμό που αντίκριζε, για να μιλήσει μ' αυτόν τον τρόπο.
«Τι έκανες σήμερα;», ρώτησε χαμηλόφωνα.
«Τι ήθελες να κάνω; Δεν έχω τίποτα να κάνω! Έρχομαι εδώ να σου φέρω ψωμί και γυρίζω πίσω κουβαλώντας τα λαχανικά! Κι *εκείνες* που ζουν σαν τρεις μούμιες! Η θεία Νοέμι όμως ανησύχησε λίγο σήμερα, επειδή η θεία Έστερ μου έλεγε ότι δεν μπορεί να μαζέψει τα λεφτά για τους φόρους. Έτσι είναι! Ξοδεύουν για μένα και από μένα δεν θέλουν τίποτα! Εγώ είπα στη θεία Έστερ: μην ανησυχείτε, θα πάω εγώ στον φοροεισπράκτορα...- Πόσο θύμωσε η θεία Νοέμι! Τα μάτια ήταν σαν λυσσασμένης γάτας. Δεν τη φανταζόμουν τόσο ευέξαπτη. Έφτασε να μου πει: με τα λεφτά σου, εάν έχεις, αγόρασε άλλο ένα ακορντεόν στην Γκριζέντα. Είναι κακό, Έφις, που πηγαίνω στο σπίτι εκείνης της κοπέλας; Πού αλλού να πάω; Ο θείος Πιέτρο με πηγαίνει στο καπηλειό, αλλά εμένα δεν μου αρέσει το κρασί, το ξέρεις. Ο Μιλέζος θέλει να παίζω (έτσι έκανε περιουσία εκείνος!) κι εμένα δεν μου αρέσει το παιχνίδι. Πάω εκεί, στο σπίτι της κοπέλας, επειδή είναι καλή και η γριά λέει διασκεδαστικά πράγματα. Πού είναι το κακό; Πες μου, πες μου!»

Τον κοίταζε από κάτω προς τα επάνω, ικετευτικά, με τα γλυκά του μάτια που γυάλιζαν στο φεγγαρόφωτο. Ο Έφις πήρε τη σακούλα με το ψωμί, αλλά δεν μπορούσε να φάει. Ένοιωθε μια βαθειά αγωνία να του σφίγγει το λαιμό.
«Κανένα κακό! Η κοπέλα όμως, παρ' όλο που είναι καλή, είναι φτωχιά και δεν σου αξίζει.»
«Η αγάπη δεν ξέρει από φτώχια και ευγενική καταγωγή. Πόσοι άρχοντες δεν παντρεύτηκαν φτωχά κορίτσια; Πού να ξέρεις εσύ από αυτά. Πόσοι λόρδοι εγγλέζοι και πόσοι εκατομμυριούχοι αμερικάνοι δεν έχουν παντρευτεί υπηρέτριες, δασκάλες, τραγουδίστριες..... γιατί; Γιατί αγαπούσαν. Κι εκείνοι είναι πλούσιοι: είναι οι βασιλιάδες του πετρελαίου, του χαλκού, της κονσέρβας! Ποιος είμαι εγώ σε σύγκριση μαζί τους; Αλλά και οι γυναίκες; Οι ρωσίδες πριγκίπισσες, οι αμερικάνες, ποιους παντρεύονται; Δεν ερωτεύονται φτωχούς

καλλιτέχνες και ακόμη τους αμαξάδες ή τους υπηρέτες τους; Εσύ όμως τι μπορεί να ξέρεις από αυτά;»

Ο Έφις έσφιγγε στα χέρια του ένα κομμάτι ψωμί και του φαινόταν πως έσφιγγε την ίδια του την καρδιά ταραγμένη από τις αναμνήσεις.
«Και λένε πως πιστεύουν στο Θεό, αυτές! Γιατί δεν μ’ αφήνουν να παντρευτώ την γυναίκα που αγαπώ;»
«Πάψε, Τζατσίντο! Μη μιλάς έτσι γι’ αυτές! Το καλό σου θέλουν.»
«Να μ’ αφήσουν τότε να κάνω κι εγώ την οικογένειά μου. Εγώ μπορεί να φέρω την Γκριζέντα στο σπίτι τους κι εκείνη θα τις βοηθάει. Είναι πλέον γριές. Εγώ θα δουλεύω. Θα πάω στο Νούορο, θα αγοράσω τυρί, ζώα, μαλλί, κρασί, ακόμη και ξύλα, ναι, επειδή τώρα, με τον πόλεμο, όλα τα πράγματα έχουν αξία. Θα πάω στη Ρώμη και θα πουλήσω το εμπόρευμα στο Υπουργείο Πολέμου. Ξέρεις πόσα θα κερδίσω;»
«Ναι, αλλά το κεφάλαιο;»
«Μην το σκέφτεσαι, το έχω. Αρκεί να μ’ αφήσουν ήσυχο, *εκείνες*. Εγώ δεν ήρθα για να τις εκμεταλλευτώ, ούτε να ζήσω εις βάρος τους. Α, η θεία Νοέμι είναι φοβερή!», αναστέναξε ξαφνικά κρύβοντας το πρόσωπο μέσα στα χέρια του. «Α, Έφις, είμαι τόσο πικραμένος! Και έπειτα ντρέπομαι τόσο να τις βλέπω μες στη μιζέρια, να τις βλέπω να πουλάνε κρυφά τις πατάτες, τ’ αχλάδια, τα μήλα στα παιδιά που μπαίνουν κρυφά στην αυλή, με τα χρήματα στο χέρι και ζητούν χαμηλόφωνα να ψωνίσουν, λες και είναι πράγματα κλεμμένα! Ντρέπομαι, ναι! Αυτά πρέπει να σταματήσουν. Εκείνες θα ξαναγίνουν εκείνο που ήταν κάποτε, εάν μ’ αφήσουν να κάνω ό, τι πρέπει. Εάν η θεία Νοέμι ήξερε πόσο την αγαπώ, δεν θα έκανε έτσι....»
«Τζατσίντο! Δώσε μου το χέρι σου. Είσαι καλό παιδί!», είπε ο Έφις συγκινημένος.

Σώπασαν• έπειτα ο Τζατσίντο άρχισε πάλι να μιλάει με φωνή απαλή, γλυκιά που παλλόταν μέσα στη φεγγαρόφωτη ησυχία σαν παιδική φωνή.
«Έφις, εσύ είσαι καλός. Θέλω να σου διηγηθώ μια ιστορία που συνέβη σ’ έναν φίλο μου. Ήταν υπάλληλος, όπως εγώ, στο Τελωνείο. Μια μέρα ένας πλούσιος συνταξιούχος λιμενάρχης, ένας καλός κύριος, σωματώδης αλλά απλοϊκός σαν παιδί, ήρθε να πληρώσει κάτι. Ο φίλος μου του είπε: Αφήστε τα χρήματα και περάστε αργότερα να πάρετε την απόδειξη που πρέπει να υπογραφεί από τον προϊστάμενο. Ο λιμενάρχης άφησε τα χρήματα, ο φίλος μου τα πήρε, βγήκε έξω, τα έπαιξε και έχασε. Και όταν ο λιμενάρχης επέστρεψε, ο φίλος μου είπε πως δεν έλαβε τίποτα! Εκείνος διαμαρτυρήθηκε, πήγε στους ανωτέρους, αλλά δεν είχε την απόδειξη και όλοι τον κορόιδευαν. Και όμως τον φίλο μου τον απέλυσαν... ναι, εδώ και τέσσερεις μήνες.... ναι, θυμάμαι, ήταν απόκριες. Πήγε στο χορό. Το έριξε έξω, ήπιε• δεν του έμεινε δεκάρα τσακιστή. Βγαίνοντας από την αίθουσα του χορού άρπαξε μια πνευμονία και έπεσε επάνω σε ένα παγκάκι της λεωφόρου. Τον πήγαν στο νοσοκομείο. Όταν βγήκε, αδύνατος και εξαντλημένος, δεν είχε πού να μείνει ούτε τι να φάει.... Κοιμόταν κάτω από τις καμάρες του λιμανιού, έβηχε και είχε εφιάλτες. Ονειρευόταν πάντα τον λιμενάρχη που τον ακολουθούσε, τον ακολουθούσε..... όπως στις σκηνές του

κινηματογράφου. Και να που ένα βράδυ, αυτός ο ίδιος ο λιμενάρχης πήγε να τον βρει κάτω στις καμάρες του λιμανιού. Ο φίλος μου νόμιζε ότι ακόμη ονειρευόταν, ο άλλος όμως του είπε: ξέρετε, εδώ και καιρό σας ψάχνω. Ξέρω ότι σας απέλυσαν εξ αιτίας των χρημάτων, εμένα όμως μ’ ενδιαφέρει να μάθουν οι ανώτεροί σας και όλοι οι άλλοι την αλήθεια. Αυτό θα είναι το καλύτερο και για εσάς. Πείτε, με το χέρι στην καρδιά, σας τα έδωσα εκείνα τα χρήματα ή όχι; - Ο φίλος μου απάντησε: ναι. – Τότε ο λιμενάρχης είπε: - Ας προσπαθήσουμε να διορθώσουμε την κατάσταση. Εγώ δεν θέλω την καταστροφή σας. Ελάτε σπίτι μου, να η διεύθυνσή μου. Ελάτε αύριο και μαζί θα πάμε στους ανωτέρους σας. –Εντάξει! Την άλλη μέρα όμως ο φίλος μου δεν πήγε. Φοβήθηκε. Φοβήθηκε. Κι έπειτα ο καιρός ήταν φοβερός και δεν μετακινήθηκε από τον τόπο του. Έβηχε, και ένας χαμάλης του έφερνε πότε πότε λίγο ζεστό γάλα. Τι καιρός ήταν; Τι καιρός!» επανέλαβε ο Τζατσίντο και σήκωσε το κεφάλι για να δει γύρω, σαν να ήθελε να βεβαιωθεί ότι η νύχτα ήταν όμορφη.

Ο Έφις άκουγε με τον αγκώνα ακουμπισμένο στο γόνατο και το πρόσωπο στην παλάμη, όπως τα μικρά παιδιά όταν ακούνε παραμύθια. «Μια μέρα όμως το αποφάσισα και πήγα…»

Σιωπή. Το πρόσωπο των δυο αντρών το σκέπασε η σκιά και χαμήλωσαν και οι δυο τα μάτια. Ο ώμος του Τζατσίντο έτρεμε με σπασμούς, εκείνος όμως τον ανασήκωσε και τον τίναξε, σαν να ήθελε να απελευθερωθεί από το τρέμουλο και ξανάρχισε με πιο σκληρή φωνή: «Ναι, εγώ ήμουν εκείνος, το κατάλαβες. Πήγα στο σπίτι του λιμενάρχη. Δεν ήταν εκεί, αλλά η υπηρέτρια, ένα χλωμό κορίτσι που μιλούσε χαμηλόφωνα, μ’ έβαλε νε περιμένω στον προθάλαμο. Το δωμάτιο ήταν σχεδόν σκοτεινό, αλλά θυμάμαι ότι, μόλις κάποια πόρτα άνοιγε, το κόκκινο πάτωμα γυάλιζε σαν να το είχαν πλύνει με αίμα. Περίμενα ώρα πολλή. Επιτέλους ο λιμενάρχης επέστρεψε. Ήταν με τη σύζυγό του, σωματώδη όπως εκείνος, καλόκαρδη όπως εκείνος. Έμοιαζαν με δυο τεράστια μωρά• γελούσαν δυνατά. Η κυρία άνοιξε τις πόρτες για να με δει καλύτερα. Εγώ έβηχα και χασμουριόμουν. Κατάλαβαν ότι πεινούσα και με κάλεσαν να περάσω στην τραπεζαρία. Εγώ, θυμάμαι, σηκώθηκα, αλλά ξαναέπεσα στο κάθισμα χτυπώντας το κεφάλι στη ράχη της πολυθρόνας. Δεν θυμάμαι τίποτα άλλο. Όταν συνήλθα ήμουν στο κρεβάτι, στο σπίτι τους. Η υπηρέτρια μου έφερνε μια κούπα με ζωμό πάνω σε έναν ασημένιο δίσκο και μου μιλούσε με μεγάλο σεβασμό. Έμεινα εκεί περισσότερο από ένα μήνα, Έφις, καταλαβαίνεις: σαράντα μέρες. Με γιάτρεψαν, προσπάθησαν να με ξαναβάλουν στη δουλεία, αλλά ήταν δύσκολο επειδή όλοι ήξεραν πια την ιστορία μου. Έπειτα κι εγώ ήθελα να φύγω μακριά, πέρα από τη θάλασσα. Το τι τράβηξα όλον εκείνο τον καιρό κανείς δεν μπορεί να το ξέρει. Πάντα βλέπω στον ύπνο μου το λιμενάρχη, τη γυναίκα του, την υπηρέτρια, τους βλέπω και ξύπνιος, ακόμη και τώρα, εκεί, μπροστά μου. Ήταν καλοί άνθρωποι, αλλά εγώ ήθελα να βυθιστώ για να μην τους ξαναντικρίσω. Και το χειρότερο ήταν πως δεν *μπορούσα* να φύγω από το σπίτι τους. Έμενα εκεί, αποβλακωμένος, καθισμένος ακίνητος να ακούω την κυρία να

μιλάει, να μιλάει, να μιλάει ή παρέα με την υπηρέτρια που σιωπούσε. Καθόμουν στο τραπέζι μαζί τους, τους άκουγα να αστειεύονται, να κάνουν σχέδια για μένα, σαν να ήμουν γιός τους, και όλη αυτή η κατάσταση που προξενούσε λύπη, με ταπείνωνε, και όμως δεν *μπορούσα* να φύγω. Επιτέλους μια μέρα η κυρία, όταν είδε ότι είχα γίνει τελείως καλά, με ρώτησε ποιες ήταν οι προθέσεις μου. Της είπα ότι ήθελα να έρθω εδώ, στις θείες μου τις οποίες είχα παρουσιάσει σαν ευκατάστατες. Τότε μου αγόρασαν το εισιτήριο για το ταξίδι και μου χάρισαν και ένα ποδήλατο. Κατάλαβα ότι ήταν καιρός να φύγω και αναχώρησα. Έτσι ήρθα εδώ. Πόσο ένοιωσα ελεύθερος στην αρχή! Τώρα όμως, στο σπίτι με τις θείες, είμαι όπως εκεί…. και δεν ξέρω….»

Μια φωνή που είχε κάτι το κοροϊδευτικό διέσχισε τη σιωπή της πλαγιάς, πάνω από τους δυο άντρες, και ο Τζατσίντο πετάχτηκε επάνω έκπληκτος νομίζοντας ότι κάποιος είχε ακούσει την ιστορία του και τον περιγελούσε. Είδε όμως μια μικρή φιγούρα, γκρίζα και μακρουλή, ακολουθούμενη από μια άλλη σκουρότερη και κοντύτερη να πηδούν, σαν να πετούσαν, από τον ένα θάμνο στον άλλο γύρω από την καλύβα και να εξαφανίζονται χωρίς να τους δίνουν το χρόνο ν' αρπάξουν καμιά πέτρα για να τις χτυπήσουν.

Σηκώθηκε και ο Έφις.
«Είναι οι αλεπούδες», είπε χαμηλόφωνα. «Άστες να φύγουν. Κάνουν έρωτα. Μερικές φορές μοιάζουν με στοιχειά» ξαναείπε, ενώ ο Τζατσίντο ξάπλωνε πάλι καταγής σιωπηλός. «Είδες τι μακρουλές που ήταν; Τρώνε τα άγουρα σταφύλια σαν διαβόλοι….»

Ο Τζατσίντο όμως δεν μιλούσε πια. Και ο Έφις δεν ήξερε τι να πει: να τον παρακαλέσει να συνεχίσει την εξιστόρηση, να τον παρηγορήσει, να κάνει καλά ή κακά σχόλια σ' αυτά που είπε; Να λοιπόν γιατί ήταν λυπημένος όλη την ημέρα, να πώς έχουν τα πράγματα της ζωής! Τι να πει όμως; Κατά βάθος ήταν ικανοποιημένος που το πέρασμα των αλεπούδων έκανε τον Τζατσίντο να σωπάσει, ωστόσο κάτι έπρεπε να πει.
«Λοιπόν…. εκείνος ο λιμενάρχης; Είναι φανερό πως ήταν φρόνιμος άνθρωπος. Καταλάβαινε πως τα νιάτα… τα νιάτα….. κάνουν λάθη…. Όταν μάλιστα είναι κανείς και ορφανός! Εμπρός, σήκω! Θέλεις να φας;»

Μπήκε στο καλύβι και βγήκε ξεφλουδίζοντας ένα κρεμμύδι. Ο Τζατσίντο έμενε ακίνητος, καταβεβλημένος, ίσως μετανοιωμένος για την εξομολόγησή του, κι εκείνος δεν τόλμησε πλέον να ξαναμιλήσει.

Η μυρωδιά του κρεμμυδιού ανακατευόταν με το άρωμα των φυτών τριγύρω, με του αμπελιού και του σμίλακα. Οι αλεπούδες ξαναπέρασαν. Ο Έφις δείπνησε, αλλά το ψωμί του φάνηκε πικρό. Και δυο – τρεις φορές προσπάθησε να πει κάτι, αλλά δεν μπορούσε, δεν μπορούσε• του φαινόταν ένα όνειρο. Τελικά κούνησε τον Τζατσίντο, προσπάθησε να τον ανασηκώσει, του είπε γλυκά:
«Άντε, έλα μέσα! Η μαλάρια παραφυλάει….»

Το σώμα όμως του νεαρού έμοιαζε να είναι από σίδερο, ξαπλωμένο βαρύ, κολλημένο επάνω στη γη από όπου φαινόταν ότι δεν ήθελε πια να ξεκολλήσει.

Ο Έφις ξαναμπήκε στην καλύβα, αλλά άργησε να κλείσει τα μάτια, και στον ύπνο ακόμη τον βασάνιζε η ιδέα ότι έπρεπε να σχολιάσει την ιστορία του Τζατσίντο, αλλά δεν ήξερε πώς: καλά ή άσχημα.
«Πρέπει να του πω: θάρρος, λοιπόν, θα γυρίσεις στο σωστό δρόμο! Στο κάτω κάτω παιδί ήσουν ακόμη, ένα ορφανό....»

Ονειρεύτηκε όμως τη Νοέμι που τον κοίταζε με κακία και του έλεγε ψιθυριστά, μέσα από τα δόντια:
«Τον βλέπεις; Τον βλέπεις τι άνθρωπος είναι;»

Ξύπνησε με ένα βάρος στην καρδιά. Αν και ήταν ακόμη νύχτα σηκώθηκε, αλλά ο Τζατσίντο είχε κιόλας φύγει.

Δεν ξαναφάνηκε για πολλές μέρες και ο Έφις άρχισε ν' ανησυχεί και για τον λόγο ότι τα λαχανικά και τα φρούτα στοιβάζονταν στη σκιά της καλύβας και δεν ερχόταν κανείς να τα πάρει.

Κάθε απόβραδο ο ντον Πρέντου, που κατείχε μεγάλες εκτάσεις γης προς τη θάλασσα, περνούσε επιστρέφοντας στο χωριό και όταν έβλεπε τον υπηρέτη, άπλωνε το δείκτη του χεριού του προς τη γη των εξαδέλφων του κι έπειτα τον έφερνε στο στήθος του σαν να ήθελε να πει ότι περίμενε την απαλλοτρίωση και την κατοχή από αυτόν του μικρού κτήματος, αλλά ο Έφις, συνηθισμένος σ' εκείνη τη μιμητική, τον χαιρετούσε και με τη σειρά του έκανε νόημα με το χέρι και με το κεφάλι πώς «όχι, όχι».

Μετά την εξομολόγηση του Τζατσίντο ανησυχούσε όταν έβλεπε τον ντον Πρέντου• του φαινόταν πιο ειρωνικός από το συνηθισμένο.

Ένα απόβραδο τον περίμενε πλάι στην αιμασιά, και του είπε:
«Ντον Πρέντου, πείτε μου, είδατε το μικρό μου αφεντικό; Ένα βράδυ ήρθε εδώ και είχε πυρετό και τώρα ανησυχώ για κείνον».

Ο ντον Πρέντου γέλασε πάνω από το άλογό του, με εκείνο το βεβιασμένο γέλιο του με το στόμα κλειστό και τα μάγουλα φουσκωμένα.
«Χθες βράδυ τον είδα να παίζει στου Μιλέζου• έχανε μάλιστα!»
«Έχανε!», επανέλαβε ο Έφις χαμένος.
«Όπως το λες! Θέλεις πάντα να κερδίζει;»
«Εμένα μου είπε πως δεν έπαιζε ποτέ....»
«Και τον πιστεύεις; Ακόμη και να τον πυροβολήσεις δεν λέει την αλήθεια. Δεν είναι όμως κακός: λέει ψέματα, έτσι, επειδή του φαίνονται αλήθειες, όπως κάνουν τα μικρά παιδιά.»
«Πράγματι, σαν μικρό παιδί....»

«Ένα μικρό παιδί με όλα του τα δόντια όμως! Και πώς μασάει! Θα σας φάει και το κτηματάκι. Έφις, θυμήσου: εδώ είμαι εγώ! Διαφορετικά, θα τις φας....»

Ο Έφις τον κοίταζε από κάτω, φοβισμένος κι εκείνος ο ογκώδης καβαλάρης του φαινόταν, μέσα στο πορφυρό δειλινό, σαν ένα πουλί της συμφοράς, ένα από τα τόσα νυχτερινά τέρατα που τον φόβιζαν.
«Χριστέ μου, σώσε μας. Παναγιά μου του Ριμέντιο, φύλαξέ μας...»

Ο ντον Πρέντου είχε κιόλας απομακρυνθεί όταν ο Έφις τον πρόφτασε στη μεγάλη στράτα προσφέροντάς του με τα δυο του χέρια ένα καλάθι γεμάτο φρούτα και λαχανικά.
«Ντον Πρέντου, στείλτε αυτό με την υπηρέτριά σας στις κυράδες μου. Εγώ δεν μπορώ να εγκαταλείψω το κτηματάκι.... και ο ντον Τζατσίντο δεν έρχεται...»

Στην αρχή εκείνος τον κοίταξε έκπληκτος, έπειτα ένα καλοσυνάτο χαμόγελο χάραξε στα σαρκώδη του χείλη. Ανασήκωσε το ένα του πόδι και είπε:
«Κοίτα εκεί, έχει τόπο.»

Ο Έφις έβαλε το καλάθι μέσα στο δισάκι και ενώ ο ντον Πρέντου απομακρυνόταν χωρίς να πει τίποτε άλλο, επέστρεψε επάνω, στην καλύβα του. Φοβόταν μήπως οι κυράδες του τού βάλουν τις φωνές. ΄Ηξερε ότι αυτό που έκανε ήταν σοβαρό, ίσως λάθος, αλλά δεν μετάνιωνε. Ένα μυστηριώδες χέρι λες και τον έσπρωξε κι εκείνος ήξερε πως όλα όσα γίνονταν έτσι, κάτω από μια υπερφυσική δύναμη, ήταν πράξεις καλές.

Περίμενε τον Τζατσίντο μέχρι αργά. Τ’ ολόγιομο φεγγάρι φώτιζε την κοιλάδα και η νύχτα ήταν τόσο φωτεινή που ξεχώριζε η σκιά κάθε βλαστού. Ακόμη και τα φαντάσματα εκείνη τη νύχτα δεν τολμούσαν να βγούνε, τόσο φως υπήρχε τριγύρω. Και το νερό μουρμούριζε μοναχικό, χωρίς να το συντροφεύουν τα χτυπήματα από το πλύσιμο των ρούχων των *πάνας*. Και τα φαντάσματα ήταν γαλήνια εκείνη τη νύχτα. Ο υπηρέτης μόνο δεν μπορούσε να κοιμηθεί. Σκεφτόταν την ιστορία του Τζατσίντο και του λιμενάρχη και δοκίμαζε μιαν ατέλειωτη γλύκα, μιαν ατέλειωτη θλίψη.

Όλοι σ’ αυτόν τον κόσμο σφάλλουμε, άλλος πιο πολύ, άλλος πιο λίγο, σήμερα ή αργά ή γρήγορα: τι πάει να πει αυτό; Μήπως ο λιμενάρχης δεν είχε συγχωρήσει; Γιατί δε θα έπρεπε να συγχωρήσουν και οι άλλοι; Α, εάν όλοι συγχωρούσαμε ο ένας τον άλλο! Ειρήνη θα βασίλευε στον κόσμο: όλα θα ήταν καθαρά και ήρεμα, όπως εκείνη τη φεγγαρόφωτη νύχτα.

Σηκώθηκε και πήγε να κάνει μια βόλτα στο κτηματάκι. Ναι, στο φωτεινό μονοπάτι διαγραφόταν ακόμη και η σκιά των λουλουδιών. Τα φύλλα από τις φραγκοσυκιές είχαν τ’ αγκάθια τους στη σκιά, και όπου

το νερό ήταν στάσιμο, κάτω στο ποτάμι, αντικαθρεφτίζονταν τ' αστέρια.

Να όμως μια σκιά που κινείται πίσω από την αιμασιά, ανάμεσα στα σκλήθρα. Είναι ένα ασουλούπωτο ζώο, μαύρο, με ασημένια πόδια: τρίζει επάνω στην άμμο, σταματά.

Ο Έφις έτρεξε κάτω• νόμιζε ότι πετούσε.
«Είσαι εσύ! Είσαι εσύ; Με τρόμαξες.»

Ο Τζατσίντο έφερε στο πλάι του το ποδήλατο και τον ακολούθησε σιωπηλός. Για άλλη μια φορά όμως, μόλις φτάσανε μπροστά στην καλύβα, έπεσε καταγής αναστενάζοντας.
«Έφις, Έφις, δεν αντέχω άλλο.... Τι έκανες! Τι έκανες!»
«Τι έκανα;»
«Ούτε εγώ ξέρω καλά καλά. Ήρθε η υπηρέτρια του θείου Πιέτρο και έφερε ένα καλάθι. Είπε ότι το έδωσες εσύ στο αφεντικό της. Στο σπίτι ήταν η θεία Ρουθ και η θεία Νοέμι, ενώ η θεία Έστερ είχε πάει στις παρακλήσεις. Πήραν το καλάθι, ευχαρίστησαν την υπηρέτρια και της έδωσαν και φιλοδώρημα. Μετά όμως η θεία Νοέμι λιποθύμησε. Η θεία Ρουθ όμως την πέρασε για νεκρή και έβαλε φωνή. Τρέξανε να φωνάξουν την θεία Έστερ που ήρθε τρομαγμένη και για πρώτη φορά κι εκείνη με κοίταξε άγρια και μου είπε ότι ήρθα για να τις ξεκάνω. Θεέ μου, Θεέ μου! Εγώ έβρεχα το πρόσωπο της θείας Νοέμι με ξύδι και έκλαιγα, σου το ορκίζομαι στη μάνα μου, έκλαιγα χωρίς να ξέρω το γιατί. Τελικά η θεία Νοέμι συνήλθε και με απομάκρυνε με το χέρι της, ενώ έλεγε: καλύτερα να είχα πεθάνει πριν έρθει αυτή η μέρα. Εγώ τη ρωτούσα: γιατί; γιατί; θεία Νοέμι, γιατί; Κι εκείνη με το ένα χέρι με απομάκρυνε και με το άλλο έκρυβε τα μάτια. Τι βάσανο! Γιατί ήρθα, Έφις; Γιατί;»

Ο υπηρέτης δεν ήξερε τι να πει. Τώρα έβλεπε, ναι, το λάθος που έκανε δίνοντας το καλάθι στον ντον Πρέντου και σκεφτόταν πώς να επανορθώσει, αλλά δεν έβρισκε τον τρόπο, δεν ήξερε γιατί και για άλλη μια φορά αισθανόταν όλο το βάρος των συμφορών των αφεντικών του να πέφτει επάνω του.
«Ησύχασε», είπε τελικά. «Θα πάω εγώ αύριο στο χωριό και θα τα ταχτοποιήσω όλα.»

Τότε ο Τζατσίντο ξαναπήρε κουράγιο.
«Πρέπει να πεις στις θείες ότι δεν ήμουν εγώ εκείνος που σε συμβούλεψε να αναθέσεις στο θείο Πιέτρο να παραδώσει το καλάθι με τις προμήθειες. Εκείνες αυτό πιστεύουν. Πιστεύουν, και κυρίως η θεία Νοέμι, ότι εγώ γυρεύω τη φιλία του θείου Πιέτρο για να τις πάω κόντρα. Εγώ είμαι φίλος με όλους, γιατί να μην είμαι και με το θείο Πιέτρο; Οι θείες όμως ξέρουν ότι εκείνος θέλει ν' αγοράσει το κτηματάκι. Τι φταίω εγώ; Μήπως εγώ θέλω να το πουλήσω;»
«Κανείς δεν θέλει να το πουλήσει. Γιατί να μιλάμε γι' αυτά τα πράγματα; Εσύ όμως, ψυχή μου, εσύ.... εσύ προχθές το βράδυ έλεγες το

ένα, έλεγες το άλλο: έταζες τον ουρανό με τ' άστρα, για να κάνεις ευτυχισμένες τις θείες σου. Χθες βράδυ όμως πήγες να παίξεις....»
«Με το πολύ παιχνίδι κερδίζει κανείς. Θέλω να κερδίσω για *εκείνες*, ακριβώς. Όχι, δεν θέλω πια να τους γίνομαι βάρος. Θέλω να πεθάνω... Βλέπεις,» πρόσθεσε χαμηλόφωνα «τώρα, μετά τη σημερινή σκηνή, μου φαίνεται πως είμαι ακόμη στο σπίτι του λιμενάρχη.... Ο Θεός να με βοηθήσει, Έφις!»

Ο Έφις άκουγε με τρόμο: ένοιωθε να βρίσκεται πάλι μπροστά στο τραγικό πεπρωμένο της οικογένειας με την οποία βρισκόταν δεμένος όπως είναι κολλημένο το βρύο στην πέτρα, και δεν ήξερε τι να πει, δεν ήξερε τι να κάνει.
«Ωχ», αναστέναξε βαθειά ο Τζατσίντο. «Σίγουρα όμως θα φύγω από δω. Δε θα περιμένω να με διώξουν! Δεν έχουν έλεος οι θείες μου, και κυρίως η θεία Νοέμι. Δε με νοιάζει όμως. Αυτή δε συγχώρεσε τη μητέρα μου, πώς μπορεί να συγχωρέσει εμένα; Εγώ όμως, εγώ όμως....»

Χαμήλωσε το κεφάλι και έβγαλε από την τσέπη ένα γράμμα.
«Βλέπεις, Έφις; Τα ξέρω όλα. Εάν η θεία Νοέμι δεν συγχώρεσε τη μητέρα μου ύστερα απ' αυτό το γράμμα, πώς μπορεί να έχει καλή ψυχή; Ξέρεις τι γράφει αυτό το γράμμα, εσύ το έφερες στη θεία Νοέμι. Κι εγώ της το πήρα: ήταν πάνω στο κρεβάτι την μέρα που έφτασα. Διάβασα μερικές αράδες, μετά το πήρα από το ντουλάπι, σήμερα.... Είναι δικό μου, είναι της μητέρας μου, είναι δικό μου... Δεν αξίζει σ' αυτό το γράμμα να βρίσκεται εκεί...»
«Τζατσίντο! Δώστο μου!» είπε ο Έφις απλώνοντας τα χέρια. «Δεν είναι δικό σου! Δώστο μου: θα το επιστρέψω εγώ στις κυράδες μου.»

Ο Τζατσίντο όμως έσφιγγε το γράμμα μέσα στα χέρια του και κουνούσε το κεφάλι. Ο Έφις προσπάθησε να του το πάρει. Παρακαλούσε, λες και ζητιάνευε.
«Τζατσίντο, δώστο μου. Θα το επιστρέψω εγώ, θα το ξαναβάλω στο ντουλάπι. Εγώ θα μιλήσω μαζί τους, θα τις ηρεμήσω. Εσύ περίμενέ με εδώ, αλλά δώσε μου το γράμμα.»

Ο Τζατσίντο τον κοίταξε. Ο ώμος του έτρεμε, αλλά τα μάτια του ήταν ψυχρά, σχεδόν άσπλαχνα. Τότε ο Έφις πετάχτηκε επάνω, τον έπιασε από τους ώμους και του ψιθύρισε στο αυτί:
«Κλέφτη!»

Ο Τζατσίντο είχε την αίσθηση ότι τον άρπαξε ένα όρνιο• άνοιξε τα χέρια και το γράμμα έπεσε καταγής.

Κεφάλαιο έβδομο

Με το ξημέρωμα ο Έφις ξεκίνησε για το χωριό.

Τα αηδόνια τραγουδούσαν και όλη η κοιλάδα είχε πάρει ένα χρυσαφί χρώμα – ένα γαλάζιο χρυσαφί από την αντανάκλαση του φωτεινού ουρανού. Κάποια φιγούρα ψαρά διαγραφόταν ακίνητη σαν να ήταν διπλή ζωγραφιά: μια επάνω στο πράσινο της όχθης και μια άλλη επάνω στο πράσινο του νερού που λίμναζε ανάμεσα στις άσπρες κροκάλες.

Αν και ήταν νωρίς όταν έφτασε στο χωριό, ο Έφις είδε την τοκογλύφο να γνέθει στην αυλή της, ανάμεσα στα παχιά γουρουνάκια και στα ερωτευμένα περιστέρια και τη χαιρέτησε κάνοντας της νόημα ότι θα περνούσε αργότερα. Εκείνη απάντησε κουνώντας το αδράχτι: μπορούσε να περιμένει, δεν βιαζόταν.

Πιο πάνω, να η θεια-Ποτόι, με μια γαβάθα γάλα για τα παιδιά. Ο Έφις προσπάθησε να την προσπεράσει, αλλά η γριά άρχισε να μιλάει δυνατά και αναγκάστηκε να σταματήσει για να την ακούσει.
«Λοιπόν, τι σου έκανα; Επειδή τα παιδιά αγαπιούνται, εμείς οι γέροι πρέπει να μισούμε ο ένας τον άλλο;»
«Βιάζομαι, κυρά Ποτόι.»
«Το ξέρω, έχετε φασαρίες στο σπίτι. Δεν φταίω όμως εγώ. Εγώ είμαι η χαμένη σ' αυτή την περίπτωση. Το μικρό σου αφεντικό θέλει να μένει η Γκριζέντα στο σπίτι, να μην περπατάει πια ξυπόλητη, να μην πάει πια στο ποτάμι να πλένει. Εγώ πρέπει να κάνω την υπηρέτρια, αλλά το κάνω με ευχαρίστηση επειδή είναι για την ευτυχία των παιδιών....»
«Κύριε ελέησον!» αναστέναξε ο Έφις. «Αφήστε με κυρά Ποτόι. Προσευχηθείτε στο Χριστό, προσευχηθείτε στην Παναγιά μας του Ριμέντιο...»
«Μέσα μας βρίσκεται η γιατρειά» αποφάνθηκε η γριά. «Καρδιά πρέπει να έχουμε, τίποτ' άλλο....»
«Καρδιά πρέπει να έχουμε», μονολογούσε ο Έφις μπαίνοντας στο σπίτι των κυράδων του.

Στην αυλή ησυχία παντού και ήλιος. Άνθιζαν τα γιασεμιά πάνω από το πηγάδι και τα κόκαλα των πεθαμένων ανάμεσα στη χρυσή χλόη του παλιού νεκροταφείου. Το Βουνό περικύκλωνε με τη λευκοπράσινη κορυφή του το σπίτι. Ένα σκαλιστό κολονάκι είχε πέσει από το μπαλκόνι και βρισκόταν ανάμεσα στα χαλίκια σαν το απομεινάρι ενός βλήματος. Παντού ησυχία.

Ο Έφις μπήκε και είδε ότι το καλάθι που είχε στείλει με τον ντον Πρέντου ήταν σχεδόν άδειο επάνω στο κάθισμα, σημάδι πως τα κηπευτικά είχαν κιόλας πουληθεί. Είχαν απομείνει μόνο τα μικρά κίτρινα μήλα του Σαν Τζοβάνι. Του φάνηκε πως ονειρεύεται. Κάθισε και ρώτησε:
«Πού είναι οι άλλες; Τι έγινε;»
«Η Έστερ είναι στην εκκλησία, η Νοέμι είναι επάνω», είπε η ντόνα Ρουθ, σκυμμένη επάνω από τον καφέ.

Και δεν είπε τίποτε άλλο μέχρι να έρθουν οι αδελφές της, η ντόνα Έστερ με το δάχτυλο έξω από τον κόμπο που έκανε το σάλι, η Νοέμι χλωμή και σιωπηλή με τα μενεξεδιά της βλέφαρα χαμηλωμένα.

Ο Έφις δεν είχε το θάρρος να τις κοιτάξει. Σηκώθηκε με σεβασμό μπροστά τους την ώρα που κάθονταν στον πάγκο και μόνο όταν η ντόνα Έστερ ρώτησε:
«Έφις, ξέρεις τι συμβαίνει;» εκείνος σήκωσε τα μάτια και είδε την Νοέμι να τον καρφώνει με το βλέμμα, όπως ο δικαστής τον κατηγορούμενο.
«Ξέρω. Εγώ φταίω. Για καλό όμως το έκανα.»
«Όλα για καλό τα κάνεις εσύ! Φαντάσου να τα έκανες και για κακό! Στο μεταξύ όμως....»
«Δεν είναι δα και εχθρός! Συγγενής είναι, στο κάτω κάτω!»
«Από συγγενή θα το'βρεις, Έφις!»
«Λοιπόν, δεν θα ξαναγίνει πια!»
«Έφυγε;» ρώτησε τότε η ντόνα Έστερ, ανήσυχη.
«Έφυγε; Ο ντον Πρέντου; Πού πήγε;»
«Ποιος μιλάει για τον Πρέντου; Εγώ μιλούσα για εκείνο τον άθλιο.»

Ο Έφις κοίταξε το καλάθι.
«Εγώ εννοούσα τον ντον Πρέντου.... για εκείνο που έκανα χθες.»

Η Νοέμι χαμογέλασε με ένα χαμόγελο όμως στραβό που έφερε το στόμα και το μάτι της προς το αριστερό της αυτί.
«Έφις», είπε με ύφος αυστηρό, «μιλάμε για τον Τζατσίντο. Εσύ, όταν ήταν να έρθει, είπες: «Εάν η συμπεριφορά του είναι άσχημη, εγώ θα τον ξαποστείλω». Το είπες ή όχι;»
«Το είπα.»
«Τότε να κρατήσεις τον λόγο σου. Ο Τζατσίντο είναι η καταστροφή μας.»

Ο Έφις χαμήλωσε για μια στιγμή το κεφάλι. Κοκκίνισε και ντρεπόταν που κοκκίνιζε, αλλά αμέσως πήρε θάρρος και ρώτησε.
«Μπορώ να πω κάτι; Εάν είναι λάθος, σαν να μην το είπα.»
«Μίλησε.»
«Το παιδί δεν μου φαίνεται κακό. Ανατράφηκε άσχημα μέχρι τώρα. Έχασε τους γονείς του τη χειρότερη στιγμή γι' αυτόν και απόμεινε σαν ένα ολομόναχο παιδί μέσα στους πέντε δρόμους και έτσι χάθηκε. Πρέπει να τον ξαναφέρουμε στο σωστό δρόμο. Εδώ τώρα, στο χωριό, δεν ξέρει τι να κάνει. Έχει μαλάρια, πλήττει και γι' αυτό πάει να παίξει και να ερωτευτεί. Έχει όμως καλές ιδέες, είναι ευγενικό. Έδειξε ποτέ να μην σας σέβεται;... »
«Όχι, αυτό όχι...», βιάστηκε ν' απαντήσει η ντόνα Έστερ, αλλά και η ντόνα Ρουθ ένευσε αρνητικά. Η Νοέμι όμως είπε με πίκρα, σφίγγοντας λίγο τις γροθιές και απλώνοντάς τες προς τον Έφις:
«Από τη στιγμή που ήρθε δεν κάνει άλλο από το να μην μας σέβεται. Μάλιστα, ήρθε χωρίς να μας πει τίποτα... Μόλις έφτασε άνοιξε παρτίδες με όλους εκείνους που μας περιφρονούν. Έπειτα άρχισε τους

έρωτες με ένα κορίτσι από το χειρότερο σόι του χωριού. Μια που πάει ξυπόλυτη στο ποτάμι! Είναι και τεμπέλης και έχει και κακές συνήθειες, εσύ ο ίδιος το είπες. Εάν όλα αυτά δεν είναι έλλειψη σεβασμού προς εμάς, προς το σπίτι μας, τότε τι είναι; Πες μου εσύ, με το χέρι στην καρδιά….»
«Είναι αλήθεια», παραδέχτηκε ο Έφις. «Είναι όμως ακόμη παιδί, το ξαναλέω. Θα πρέπει να τον βοηθήσουμε, να του βρούμε μια δουλειά. Θέλω όμως να πω και κάτι άλλο….»
«Μίλησε λοιπόν!», είπε η Νοέμι, αλλά με τέτοια περιφρόνηση που εκείνος πάγωσε. Παρ' όλα αυτά τόλμησε:
«Πιστεύω ότι θα του έκανε καλό εάν είχε δική του οικογένεια. Εάν αγαπάει πραγματικά εκείνο το κορίτσι….. γιατί να μην τον αφήσετε να την πάρει;….»

Η Νοέμι πετάχτηκε επάνω, ακουμπώντας τα πόδια της που έτρεμαν στον πάγκο.
«Σε πλήρωσε για να τα λες αυτά;»

Τότε εκείνος πήρε το θάρρος να την κοιτάξει μέσα στα μάτια και μια απάντηση μόνο: «δεν είμαι από εκείνους που πληρώνονται» γέμισε το στόμα του με πικρό σάλιο, αλλά κατάπιε τις λέξεις και το σάλιο, επειδή είδε την ντόνα Έστερ να τραβάει το πανωφόρι της Νοέμι και την ντόνα Ρουθ, χλωμή, να τον κοιτάζει ικετευτικά και κατάλαβε ότι όλες μάντεψαν την απάντησή του επειδή ήξεραν ότι δεν ήταν ένας υπηρέτης εκείνος που μπορούσε να χρηματισθεί ή καλύτερα ήταν, ναι, ένας υπηρέτης που τίποτε στον κόσμο δεν μπορούσε να τον ανταμείψει.
«Ντόνα Νοέμι! Λέτε πράγματα χωρίς να σκέφτεστε, ντόνα Νοέμι! Ο ανιψιός σας δεν έχει χρήματα για να μπορέσει να με πληρώσει, αλλά και αν ακόμη είχε, δε θα του έφταναν!», είπε ωστόσο, τρέμοντας από μνησικακία, και η Νοέμι ξανακάθισε ακουμπώντας τα χέρια επάνω στα γόνατα για να κρύψει το τρέμουλο.
«Όσο για λεφτά, έχει! Όχι δικά του, αλλά έχει.»
«Και ποιος του τα δίνει;»

Έξι μάτια τον κοίταζαν έκπληκτα. Η Νοέμι ξανάρχισε να ειρωνεύεται, αλλά η ντόνα Έστερ ακούμπησε το χέρι της στο χέρι εκείνης και είπε με ήπιο τόνο.
«Του δίνει λεφτά η Καλίνα. Νομίζαμε ότι το ξέρεις, Έφις! Παίρνει από την Καλίνα με τόκο και ο Πρέντου του υπόγραψε κάποιες συναλλαγματικές, επειδή ελπίζει έτσι να μας πάρει το κτηματάκι. Καταλαβαίνεις!»

Καταλάβαινε. Με σκυμμένο το κεφάλι, με τα μάτια κλειστά, χλωμός, ανοιγόκλεινε τις γροθιές τρομαγμένος και δεν κατάφερνε να απαντήσει.
«Κι εσείς πιστεύατε ότι εγώ το ήξερα; Πώς και γιατί;», διερωτόταν.
«Ναι», είπε η Νοέμι σκληρά. «Πιστεύαμε ότι το ήξερες, και όχι μόνο, αλλά ακόμη ότι εγγυήθηκες γι' αυτόν στη φίλη σου Καλίνα….»

«Φίλη μου;», φώναξε με ορθάνοιχτα τα μάτια από τον φόβο. Και θόλωσε το μυαλό του. Φώναξε ακόμη μερικές λέξεις, χωρίς να ξέρει τι λέει και έφυγε τρεχάτος ανεμίζοντας το σκούφο του, σαν να πήγαινε να σβήσει πυρκαγιά.

Βρέθηκε μέσα στην στη μικρή αυλή της τοκογλύφου.

Ηρεμία επικρατούσε εκεί μέσα, όπως στην Κιβωτό του Νώε. Τα άσπρα περιστέρια γουργούριζαν, με τα κοραλλένια πόδια τους να ακουμπούν στο υπέρθυρο της μικρής πόρτας, κάτω από μια κληματίδα που σχημάτιζε μια χρυσή γιρλάντα πάνω από το σκοτεινό άνοιγμα της πόρτας. Και μέσα σ' αυτό το σκηνικό η τοκογλύφος έγνεθε, με τα μικρά, γυμνά της πόδια μέσα στις κεντητές παντόφλες και τη μαντίλα διπλωμένη στο κεφάλι.

Η οργή του Έφις τάραξε την ηρεμία του τόπου.
«Πες μου αμέσως πώς πάνε τα πράγματα με τον ντον Τζατσίντο.»

Η τοκογλύφος ανασήκωσε τα άτριχα φρύδια της και τον κοίταξε ήρεμα.
«Εκείνος σε στέλνει;»
«Ο δήμιος που θα σε κρεμάσει με στέλνει! Μίλα, και γρήγορα μάλιστα.»

Με μια απειλητική χειρονομία της σταμάτησε το αδράχτι κι εκείνη φοβήθηκε, αλλά δεν το έδειξε.
«Οι κυράδες σου σε στέλνουν τότε; Να τους πεις, λοιπόν, να μην ανησυχούν. Υπάρχει καιρός για την πληρωμή, δεν βιάζομαι. Συνολικά έδωσα τετρακόσια σκούδα στο παλικάρι. Άρχισε να μου ζητάει λεφτά όταν ήμασταν στο πανηγύρι. Ήθελε να κάνει εντύπωση. Έλεγε πως περίμενε λεφτά από τη Ρώμη. Μου έδωσε μια συναλλαγματική υπογραμμένη από τον ντον Πρέντου. Πώς μπορούσα να πω όχι; Έπειτα γύρισε εδώ. Μου είπε ότι τα λεφτά από τη Ρώμη τα έπαιξε με τον Μιλέζο και έχασε. Εγώ του είπα ότι θα πήγαινα την συναλλαγματική στον ντον Πρέντου. Τότε φοβήθηκε και μου έφερε μιαν άλλη με την υπογραφή της ντόνας Έστερ. Κι έτσι του έδωσα και άλλα χρήματα. Πώς μπορούσα να πω όχι; Εσύ δεν ήξερες τίποτα;» κατέληξε ξαναρχίζοντας το γνέσιμο.

Ο Έφις ένοιωσε ταπεινωμένος. Θυμόταν ότι η ντόνα Έστερ είχε γράψει κρυφά στον Τζατσίντο να έρθει• κρυφά μπορούσε να υπογράψει και τη συναλλαγματική. Πώς θα πλήρωναν; Του φαινόταν ότι δεν μπορούσε πια να κινηθεί, ότι τα πόδια του ήταν πρησμένα, βαριά από το αίμα που κατέβαινε προς τα κάτω αφήνοντας άδεια την καρδιά και το κεφάλι του και τα χέρια του άπραγα. Πώς θα πλήρωναν;

Και η τοκογλύφος έγνεθε και τα περιστέρια γουργούριζαν και οι κότες τσιμπούσαν τις μύγες που κάθονταν επάνω στη ροδαλή κοιλιά από τα γουρουνάκια ξαπλωμένα στον ήλιο: ο κόσμος όλος ήταν ήρεμος. Εκείνος μόνο αγωνιούσε.

«Α, ώστε δεν το ήξερες; Πίστευα πως ένα μέρος από τα χρήματα το κράτησαν οι κυράδες σου για να σε πληρώσουν. Ήθελα να προτείνω στον ντον Τζατσίντο να βγάλει και να μου δώσει τα δέκα σκούδα που μου χρωστάς, αλλά, μα την πίστη μου, σκέφτηκα μετά πως δεν ήταν σωστό. Εάν όμως, όταν ανανεώσουμε τη συναλλαγματική, κάνουμε το λογαριασμό.....»

Ο Έφις κατέβαλε προσπάθεια για να μετακινηθεί. Ξανατράβηξε το σκούφο από το κεφάλι του και άρχισε να τον χτυπάει στο πρόσωπό της, τρελός από απελπισία.
«Α, καταραμένη να ’σαι..... α, που να σε δω κρεμασμένη.... α, τι έκανες;»

Στη μικρή αυλή όλα γίνανε άνω κάτω: τα περιστέρια πέταξαν στη στέγη, οι γάτες σκαρφάλωσαν στους τοίχους, μόνο η γυναίκα σιωπούσε για να μην τραβήξει την προσοχή του κόσμου και έσκυβε για ν’ αποφύγει τα χτυπήματα προστατεύοντας τον εαυτό της με το αδράχτι. Πετάχτηκε επάνω, έκανε μερικά βήματα πίσω και όταν βρέθηκε μέσα στην κουζίνα πήγε στη γωνιά πίσω από την πόρτα, άρπαξε με τα δυο της χέρια ένα σιδερένιο λοστό και ορθώθηκε με την πλάτη κολλημένη στον τοίχο, τρομερή σαν Νέμεση με το ρόπαλο.

Και ήταν εκείνη τώρα πού έκανε τον άντρα να υποχωρήσει, λέγοντάς του χαμηλόφωνα, με ύφος απειλητικό:
«Φύγε, φονιά! Φύγε....»

Εκείνος υποχωρούσε.
«Φύγε! Τι γυρεύεις από μένα, εσύ; Μήπως έρχομαι εγώ να σε βρω; Όλοι εσείς σ’ εμένα έρχεστε, όταν η πείνα ή το βίτσιο σας σπρώχνουν. Ήρθε ο ντον Τζάμε, ήρθαν οι κόρες του, ήρθε ο εγγονός του. Ήρθες κι εσύ, φονιά! Και όταν έχετε ανάγκη είστε καλοί, μετά όμως γίνεστε άγριοι σαν λυσσασμένοι λύκοι. Φύγε....»

Ο Έφις στεκόταν στην πόρτα• εκείνη συνέχιζε να τον διώχνει.
«Πρέπει να σου πω ότι δεν μπορώ να κάνω πια υπομονή, έτσι που με μεταχειρίζεστε. Ή θα με πληρώσετε μόλις λήξη η συναλλαγματική, τον Σεπτέμβρη, ή θα τη διαμαρτυρήσω. Και εάν η υπογραφή είναι ψεύτικη, θα το βάλω στη φυλακή το παλικάρι. Φύγε!»

Έφυγε. Δεν επέστρεψε όμως στο σπίτι, περιπλανιόταν στο έρημο χωριουδάκι κάτω από τον ήλιο. Σκόνταφτε στις ηφαιστειακές πέτρες, σκόρπιες εδώ κι εκεί, και του φαινόταν πως ο σεισμός που ανέφερε η παράδοση έγινε εκείνο το πρωί.

Γυρόφερνε ανάμεσα στα χαλάσματα και είχε την εντύπωση ότι χρέος του ήταν να σκάψει, να βγάλει τα πτώματα κάτω από τα ερείπια, τους θησαυρούς του υπεδάφους, αλλά να μην μπορεί, έτσι μόνος που ήταν, τόσο αδύναμος, τόσο αβέβαιος από το πού ν’ αρχίσει.

Περνώντας εμπρός από την εκκλησία είδε ότι ήταν ανοιχτή και μπήκε. Δεν είχε λειτουργία, αλλά η νεωκόρισσα καθάριζε την εκκλησία και ακουγόταν το θρόισμα της σκούπας στη σιωπή του μισοσκόταδου, λες και οι αρχαίες πυργοδέσποινες περνούσαν από εκεί με τα φορέματά τους από μπροκάρ να σέρνονται στο πάτωμα.

Ο Έφις γονάτισε στο συνηθισμένο μέρος κάτω από τον άμβωνα, ακούμπησε το κεφάλι στην κολώνα και προσευχήθηκε. Το αίμα άρχισε πάλι να κυκλοφορεί στις φλέβες του, αλλά ζεστό και βαρύ σαν τη λάβα. Ο πυρετός τον κατάτρωγε, οι λοξές ακτίνες από ασημί λεπτή σκόνη που έπεφταν από την κατεστραμμένη στέγη του φαίνονταν να σχηματίζουν άσπρες τρύπες επάνω στο μαύρο πάτωμα και οι χλωμές φιγούρες των εικόνων κοίταζαν όλες προς τα κάτω, έσκυβαν, ήταν έτοιμες να ξεκολλήσουν και να πέσουν.

Η Μαγδαληνή προχωράει εμπρός, προβάλλει από το μαύρο της κάδρο στα όρια του άγνωστου. Η αγάπη, η θλίψη, η τύψη και η ελπίδα γελούν και κλαίνε μέσα στα βαθειά της μάτια και στο πικρό της στόμα.

Ο Έφις την κοιτά, την κοιτά και σαν να θυμάται μια προηγούμενη ζωή, πολύ παλιά και του φαίνεται ότι τον καλεί να πλησιάσει, να την βοηθήσει να κατέβει, να την ακολουθήσει.....

Έκλεισε τα μάτια. Το κεφάλι του έτρεμε. Του φαινόταν πως περπατούσε μαζί της επάνω στην άμμο κατά μήκος του ποταμού, κάτω από το φεγγάρι: πήγαιναν, πήγαιναν σιωπηλοί, φρόνιμοι. Έφτασαν στη δημοσιά πλάι στο γεφύρι. Εκεί κάτω το όραμα μπερδευόταν. Υπήρχε ένα κάρο και επάνω του καθόταν η Λία, κρυμμένη ανάμεσα σε σάκους. Το κάρο εξαφανιζόταν μέσα στη νύχτα, αλλά επάνω στη γέφυρα, κάτω από το φεγγάρι, έμενε ο ντον Τζάμε νεκρός, ξαπλωμένος στη σκόνη, με ένα μελανό εξόγκωμα σαν ρώγα σταφυλιού στο σβέρκο. Ο Έφις γονάτιζε πλάι στο νεκρό και τον ταρακουνούσε.
«Ντον Τζάμε, αφέντη μου, έλα, έλα! Οι κόρες σου σε περιμένουν.»

Ο ντον Τζάμε έμενε ακίνητος.

Και ο λυγμός του ήταν τόσο δυνατός που η νεωκόρισσα τον πλησίασε με τη σκούπα.
«Έφις, τι έχεις; Είσαι άρρωστος;»

Γούρλωσε τα τρομαγμένα του μάτια και νόμισε ότι βλέπει ακόμη την Καλίνα με το λοστό να του φωνάζει: «Φονιά!».
«Έχω πυρετό..... Μου φαίνεται θα πεθάνω. Θα ήθελα να εξομολογηθώ...»
«Κι εδώ στην κολώνα βρήκες να το κάνεις; Στο Χριστό να εξομολογηθείς!», ψιθύρισε η νεωκόρισσα χαμογελώντας ειρωνικά, αλλά ο Έφις ακούμπησε πάλι το κεφάλι στην κολώνα του άμβωνα και με τα μάτια στραμμένα προς την Αγία Τράπεζα άρχισε να ψελλίζει μπερδεμένα λόγια. Χοντρά δάκρυα κυλούσαν στο πρόσωπό του,

κατέβαιναν στο πηγούνι του που έτρεμε και σταγόνα σταγόνα έπεφταν στη γη.

Ο Τζατσίντο τον περίμενε ξαπλωμένος μπροστά στην καλύβα.

Μόλις τον είδε να ανεβαίνει με το καλάθι στο χέρι που φαινόταν να τον τραβάει προς τα κάτω παρόλο που ήταν άδειο, κατάλαβε πως *τα ήξερε όλα.* Τόσο το καλύτερο! Έτσι μπορούσε να απελευθερωθεί από το πιο αισχρό μέρος του βάρους που τον πλάκωνε: από τη σιωπή.
«Λέγε μου», είπε, ενώ ο Έφις πήγαινε να καθίσει στη συνηθισμένη θέση χωρίς ν' αφήσει το καλάθι από το χέρι του. «Λέγε!», επανέλαβε δυνατότερα όταν είδε τον άλλο να σιωπά. «Τώρα;» ο Έφις αναστέναξε. «Και τώρα; Οι κυράδες μου ηρέμησαν κάπως επειδή τους υποσχέθηκα να σε διώξω, καταλαβαίνεις; Πιστεύουν ότι τις συναλλαγματικές τις υπόγραψε πράγματι ο ντον Πρέντου κι εγώ δεν είχα το θάρρος να τους πω την αλήθεια επειδή οι υπογραφές είναι ψεύτικες, έτσι δεν είναι; Λοιπόν, έτσι δεν είναι; Α, Τζατσίντο, ψυχή μου, τι έκανες! Και τώρα; Θα πας στο Νούορο; Θα δουλέψεις; Θα ξεχρεώσεις;»
«Πολλά... είναι πολλά τα λεφτά, Έφις... Πώς θα τα καταφέρω;»

Αλλά ο Έφις του μιλούσε χαμηλόφωνα, σκυμμένος επάνω του, παραληρώντας:
«Φύγε, άνθρωπε του Θεού, φύγε! Θα ήθελα να μη φύγεις, αλλά εάν εγώ ο ίδιος σου το λέω είναι γιατί δεν υπάρχει άλλη σωτηρία. Θυμήσου τα ωραία λόγια που έλεγες εκείνο το βράδυ. Έλεγες: θέλω να είναι καλά οι θείες μου, θέλω ν' αναστηθεί το σπίτι... Αυτά σκεφτόμουν κι εγώ, όταν ήταν να έρθεις. Και όμως! Εάν δεν πληρώσεις, η τοκογλύφος θα βγάλει στο σφυρί το κτηματάκι ή θα σε κλείσει φυλακή για τις ψεύτικες υπογραφές κι *εκείνες* θα πρέπει να βγουν στη ζητιανιά. Αυτά είναι τα κατορθώματά σου, αυτά! Ξέρω ότι δεν το έκανες από κακία. Εσύ, που εκείνο το βράδυ υποσχόσουν τόσα ωραία πράγματα, εσύ, άνθρωπε του Θεού....»

Ο ώμος του Τζατσίντο άρχισε πάλι να τρέμει. Ανασήκωσε το πρόσωπο κάτω από το σκυμμένο πρόσωπο του Έφις και κοιτάζονταν απελπισμένα.
«Δεν το έκανα για κακό. Ήθελα να κερδίσω χρήματα. Πώς γίνεται όμως σ' αυτό το χωριό να κερδίζει κανείς; Εσύ το ξέρεις, εσύ που απόμεινες έτσι... έτσι... φουκαράς....»
«Οι θείες δεν θα δώσουν ούτε μια δεκάρα», συνέχισε ύστερα από μια μικρή παύση όλο αγωνία. «Υπάρχει βέβαια και η υπογραφή της θείας Έστερ. Αναγκάστηκα να την πλαστογραφήσω επειδή... η τοκογλύφος δεν με δάνειζε. Θα πληρώσω όμως, θα δεις• και αν δεν τα καταφέρω θα πάω φυλακή. Δεν πειράζει.»
«Φυλακή; Όχι, αυτό δε θα το επιτρέψω, όχι.»
«Εσύ, λοιπόν, Έφις, έχεις λεφτά;»
«Εάν είχα δεν θα ήμουν τώρα εδώ έτσι τσακισμένος! Θα είχα κιόλας εξοφλήσει τις συναλλαγματικές....».
«Τι κάνουμε τότε, Έφις; Τι κάνουμε;»

«Άκου λοιπόν. Θα πας πάλι στην τοκογλύφο και θα της ζητήσεις να σου δανείσει εκατό λιρέτες για να πας στο Νούορο. Εκεί θα ψάξεις δουλειά. Αυτό που έχει σημασία είναι ν’ αλλάξεις πορεία, τώρα. Να σταθείς στα πόδια σου επιτέλους. Καταλαβαίνεις;»

Ο Τζατσίντο όμως, που μέχρι την τελευταία στιγμή ήλπιζε στη βοήθεια του υπηρέτη, δεν απάντησε, δεν ξαναμίλησε. Κουβαριασμένος σαν άρρωστο ζώο, άκουγε τις ακρίδες να πετούν θροΐζοντας ανάμεσα στα ξερά φύλλα και παρακολουθούσε με ηλίθιο βλέμμα το χτύπημα των φτερών τους που ιρίδιζαν. Δυο ενωμένες έπεσαν στο χέρι του, πράσινες και σκληρές σαν από μέταλλο. Ανατρίχιασε. Το μυαλό του πήγε στην Γκριζέντα: σκέφτηκε ότι θα έφευγε χωρίς να την ξαναδεί, έτσι φτωχός που ήταν θα έπρεπε να απαρνηθεί ακόμη και ένα κορίτσι φτωχό σαν κι εκείνον. Και έχωσε το πρόσωπο μέσα στη χλόη με αναφιλητά χωρίς να κλαίει ενώ οι ώμοι του ταράσσονταν από ένα έντονο τρέμουλο.

Κεφάλαιο όγδοο

Ήταν μια Πέμπτη βράδυ και η τοκογλύφος δεν έγνεθε από το φόβο της *Τζομπιάνα*, της *γυναίκας της Πέμπτης,* που εμφανίζεται σε όσες γνέθουν το βράδυ και μπορεί να τις βλάψει.

Προσευχόταν όμως, καθισμένη στο σκαλάκι της πόρτας κάτω από την ασημί και μαύρη γιρλάντα της κληματαριάς στο φεγγαρόφωτο και κάθε φορά που κοίταζε γύρω τής φαινόταν ακόμη σαν να έβλεπε, εδώ κι εκεί επάνω στο φράχτη από τις φραγκοσυκιές, τα μάτια του Έφις πράσινα να πετάνε σπίθες από οργή. Ήταν οι πυγολαμπίδες.

Ήταν οι πυγολαμπίδες, κι εκείνη όμως πίστευε στα αερικά, στην υπερφυσική ζωή των νυχτερινών πλασμάτων και θυμόταν τα παιδικά της χρόνια, όταν ήταν φτωχή και πήγαινε να ζητιανέψει και να μαζέψει ξερόκλαδα κάτω από τα ερείπια του κάστρου, ενώ την κυνηγούσαν σαν λυσσασμένα σκυλιά η πείνα και ο πυρετός της μαλάριας. Μια φορά, την ώρα που κατέβαινε ανάμεσα από τις πέτρες, κοφτερές σαν μαχαίρια, έχοντας απέναντί της έναν ήλιο κρεμεζί καρφωμένο πάνω από τα βιολετιά βουνά του ΝτοργΚαλί, ένας κύριος την έφτασε, σιωπηλός, αγγίζοντάς τη στον ώμο. Ήταν ντυμένος στα χρώματα του ήλιου και των βουνών και στην όψη έμοιαζε με έναν γιό του ντον Τζάμε Πιντόρ που πέθανε νέος.

Τον αναγνώρισε αμέσως: ήταν ο Βαρόνος, ένας από τους τόσους αρχαίους Βαρόνους που τα φαντάσματά τους ζούσαν ακόμη ανάμεσα στα χαλάσματα του Κάστρου, μέσα στα υπόγεια που ήταν σκαμμένα κάτω από τον λόφο και κατέληγαν στη θάλασσα.
«Κορίτσι μου», της είπε με ξενική προφορά, «τρέξε στην *Κυρία της γέννας* και παρακάλεσέ την ν’ ανέβει απόψε το βράδυ στο Κάστρο, επειδή η γυναίκα μου, η Βαρόνη, κοιλοπονά. Τρέξε, σώσε μια ψυχή. Κράτα το μυστικό. Πάρε αυτό.»

Η Καλίνα όμως έτρεμε στηριζόμενη στο δεμάτι της από ξύλα που απέναντι από τον κρεμεζί ήλιο της φαινόταν μαύρο σύννεφο. Δεν μπόρεσε έτσι ν' απλώσει το χεράκι της και τα χρυσά νομίσματα που της έδινε εκείνη τη στιγμή ο Βαρόνος έπεσαν καταγής.

Εκείνος εξαφανίστηκε. Εκείνη πέταξε το δεμάτι, μάζεψε τα χρήματα τρομαγμένη σαν το πουλάκι που τσιμπάει τα ψίχουλα και το 'σκασε πηδώντας ευκίνητη. Αλλά η *Κυρία της γέννας,* αν και είδε τα ζεστά, υγρά νομίσματα μέσα στη χούφτα του κοριτσιού που έκαιγε, την έφτυσε στο πρόσωπο για να της φύγει ο φόβος και της είπε γελώντας:
«Πήγαινε, γιατί έχεις πυρετό και παραισθήσεις. Τα νομίσματα θα πρέπει να τα βρήκες. Ακόμα βρίσκει κανείς εδώ κι εκεί κάτω από το Κάστρο. Δώστα μου κι εγώ θα σου τα κάνω *ν' αυγατίσουν*».

Η Καλίνα της τα έδωσε. Κράτησε μόνο ένα με μια τρύπα και το κρέμασε στο λαιμό της περασμένο σ' ένα δερμάτινο κορδόνι, κόκκινο.
«Πηγαίνετε», είπε στη γυναίκα. «Σώστε μια ψυχή. Κάνετε πως δεν με πιστεύετε για να κρατήσω το μυστικό. Εγώ όμως θα το κρατήσω έτσι κι αλλιώς.»

Και έπεσε καταγής σαν νεκρή.

Η μαμή επέμενε όσο ζούσε ότι ήταν παραίσθηση του πυρετού• όπως είναι γνωστό όμως, τα έλεγε όλα αυτά για να κρατήσει η Καλίνα το μυστικό.

Τα νομίσματα στο μεταξύ *αυγάτιζαν*: αυγάτιζαν κάθε χρόνο και περισσότερο όπως τα ρόδια που έβλεπε εκείνη πράσινα και κόκκινα εκεί κάτω, τριγύρω στην αυλή του ντον Πρέντου Πιντόρ.

Έπειτα ένα βράδυ είχε δοκιμάσει, όταν ήταν γριά πλέον, το ίδιο συναίσθημα χαράς και τρόμου ταυτόχρονα, όπως την πρώτη φορά. Φάνηκε μπροστά της ένας νεαρός κύριος, ίδιος ο Βαρόνος. Ήταν ο Τζατσίντο.

Και κάθε φορά που τον έβλεπε, ξαναγεννιόταν μέσα της εκείνη η αίσθηση σκοτοδίνης, η θολή ανάμνηση μιας προηγούμενης ζωής, αρχαίας και υπόγειας όπως εκείνη των Βαρόνων στο Κάστρο.

Να τος που έρχεται. Ψηλός, μελαχρινός, με το πρόσωπο χλωμό στο φεγγαρόφωτο, μπαίνει και κάθεται πλάι της στο κατώφλι.
«Θεια-Καλίνα», είπε με ξενική προφορά, «γιατί μιλήσατε για τις υποθέσεις μου στον υπηρέτη;»
«Εκείνος το θέλησε. Μου επιτέθηκε και ήθελε να με σκοτώσει.»
«Να σας σκοτώσει; Για το τίποτα; Αχ, αυτός ο άνθρωπος και οι θείες μου κάνουν τόση φασαρία για μικροπράγματα, ενώ *εκεί πέρα* υπάρχει κόσμος που κάνει χρέη εκατομμυρίων και κανείς δεν το ξέρει!»

Τη γριά όμως δεν την ένοιαζε καθόλου ο κόσμος *εκεί πέρα*.
«Αναγκάστηκα να πάρω το λοστό για να τον εμποδίσω! Καταλαβαίνετε, κύριέ μου; Ο υπηρέτης είναι άγριος, μην του έχετε εμπιστοσύνη!»

Ο Τζατσίντο έμεινε για μια στιγμή ακίνητος κοιτάζοντας τα χέρια του που επάνω τους τρεμόπαιζε η σκιά μιας κληματίδας. Έπειτα ανασκίρτησε.
«Δεν θα του έχω εμπιστοσύνη. Θέλω μάλιστα να φύγω. Δεν μπορώ πια να ζήσω, εδώ..... Θα κερδίσω όμως χρήματα και σε σαράντα μέρες θα σας τα επιστρέψω όλα, μέχρι την τελευταία δεκάρα. Τώρα όμως πρέπει να μου δώσετε τα χρήματα για το ταξίδι. Θα σας δώσω μια άλλη συναλλαγματική.»
«Ποιος την υπογράφει;»
«Εγώ!», είπε με θάρρος. «Εγώ! Έχετέ μου εμπιστοσύνη. Σώστε μια ψυχή. Ελάτε, γρήγορα! Και φυλάξτε το μυστικό.»

Της έπιασε τον ώμο, όπως ο Βαρόνος, κι εκείνη σηκώθηκε και πήγε να πάρει τα χρήματα από το σεντούκι: δυο χαρτονομίσματα των πενήντα λιρετών που τα ψηλάφισε για πολύ, κοιτάζοντάς τα στο φεγγαρόφωτο, ενώ σκεφτόταν ότι για το ταξίδι του Τζατσίντο αρκούσε το ένα. Έτσι το άλλο το έβαλε στη θέση του. Το φεγγάρι ψηλά από το μικρό παράθυρο πάνω από το σεντούκι έριχνε μια ασημένια λωρίδα φωτός που έφτανε μέχρι το ξερακιανό της στήθος και από το άνοιγμα του πουκαμίσου φαινόταν το χρυσό νόμισμα περασμένο στο δερμάτινο κορδόνι που είχε πια μαυρίσει.

Ο Τζατσίντο όμως δεν έμεινε ικανοποιημένος. Τι ήταν εκείνο το λεπτό φύλλο χαρτιού σε σύγκριση με τους θησαυρούς των μεγάλων της Ρώμης; Καθώς όμως η τοκογλύφος του έλεγε ότι δεν ήθελε τη συναλλαγματική, κατάλαβε ότι εκείνη του έκανε ελεημοσύνη και τον κυρίεψε ένα αβάσταχτο άγχος. Του φάνηκε ότι βρισκόταν ακόμη στον προθάλαμο του σπιτιού του λιμενάρχη, ακίνητος, να περιμένει.
«Λοιπόν, θα σας τα επιστρέψω το αργότερο αύριο», υποσχέθηκε ενώ σηκωνόταν.

Και πήγε στου Μιλέζου να του πει ότι την επόμενη μέρα θα έφευγε.

Κι εκεί, στο άνοιγμα της πόρτας φαινόταν η αυλή: λευκή, όπου την έλουζε το φεγγαρόφωτο, και σκοτεινή, όπου την σκίαζε η πέργολα. Η πεθερά του Μιλέζου, καθισμένη στην ψηλή της καρέκλα σαν πρωτόγονη βασίλισσα, δεν έγνεθε από το φόβο της *Τζομπιάνα,* φλυαρώντας με την κόρη της που είχε πυρετό και με τις χλωμές υπηρέτριες που κάθονταν καταγής ακουμπώντας στον τοίχο.
«Ο γαμπρός μου βγήκε πριν λίγο. Πρέπει να πήγε στον ντον Πρέντου», είπε στον Τζατσίντο. «Οι θείες σας είναι καλά; Να τους δώσετε πολλά χαιρετίσματα και να τις ευχαριστήσετε για το δώρο που έστειλαν στον αδελφό μου το Ρετόρο.»
«Τα μαύρα δαμάσκηνα!», είπε μια λαίμαργη υπηρέτρια. «Η Νατόλια, ξύλο που της χρειάζεται, τα έφαγε όλα κρυφά.»

«Εάν μου δώσετε και άλλα, ντον Τζατσί, θα κατέβω μαζί σας στο κτήμα» είπε η Νατόλια προκλητικά.
«Και δεν έρχεσαι....», απάντησε εκείνος, η φωνή του όμως ήταν λυπημένη και, παρ’ όλο που η ηλικιωμένη κυρά νουθετούσε: «Καθένας με τους όμοιούς του πρέπει να κάνει συντροφιά, Νατόλια!», όταν βγήκε στο δρόμο άκουσε τις γυναίκες να γελούν μιλώντας γι’ αυτόν και την Γκριζέντα.

Ναι, έπρεπε να φύγει, να πάει να βρει την τύχη του.

Για να μην ξαναπεράσει μπροστά από το σπίτι της καλής του, κατέβηκε ένα στενό, έπειτα ένα άλλο, μέχρι που έφτασε σ’ ένα πλάτωμα όπου πρόβαλαν τα ερείπια μιας εκκλησίας.

Ο φλόμος μύριζε τριγύρω, το γαλαζωπό φεγγάρι έλαμπε πάνω στα ερείπια του πύργου σαν φλόγα σε μαύρο κηροπήγιο και έμοιαζε να μη θέλει να προβάλει ξανά η μέρα σ’ εκείνη τη νεκρή γωνιά του κόσμου. Αμέσως όμως μετά το πλάτωμα άσπριζε ανάμεσα στις ροδιές και τους φοίνικες το σπίτι του ντον Πρέντου, όμοιο με κατοικία Βερβερίνων: με τις αψιδωτές του πόρτες, τις χτιστές του στοές, τα παράθυρά του σε σχήμα μισοφέγγαρου.

Διασχίζοντας τη μεγάλη αυλή, όπου έλαμπαν κάτω από το φεγγάρι φαρδιές κρεβατίνες από καλάμια πάνω στις οποίες την ημέρα ξέραιναν τα όσπρια και τώρα ήταν σκεπασμένες από ψάθες καμωμένες με βούρλα, ο Τζατσίντο διέκρινε την ογκώδη φιγούρα του θείου του και την λεπτή του Μιλέζου, ακίνητες εμπρός στο χρυσαφί φόντο μιας πόρτας με στοά μπροστά. Έπιναν, καθισμένοι στο ήσυχο δωμάτιο του ισογείου, με τα πόδια σταυρωμένα και τον αγκώνα στην άκρη του τραπεζιού. Και οι δυο, ο χοντρός και ο λεπτός, έμοιαζαν ικανοποιημένοι από τη ζωή.
«Πιες, πιες!», είπαν και οι δυο προσφέροντας στον Τζατσίντο το κρασί τους, αλλά εκείνος αποποιήθηκε και τα δυο ποτήρια.
«Άρρωστος είσαι; Γιατί δεν πίνεις;»
«Άρρωστος είμαι, ναι»

Δεν είπε όμως από τι υπέφερε, έτσι κι αλλιώς δεν θα τον καταλάβαιναν.
«Σου τις έβρεξε η θεία σου Νοέμι;»
«Δε σε φίλησε αρκετά η Γκριζέντα; Ξύλο που της χρειάζεται!», είπε ο Μιλέζος, επαναλαμβάνοντας την κακογλωσσιά της λαίμαργης υπηρέτριας.
«Ουφ!» ξεφύσησε ο Τζατσίντο ακουμπώντας τους αγκώνες στο τραπέζι για να κρατήσει το κεφάλι με τα δυο του χέρια και καθώς ο ώμος του έτρεμε ο ντον Πρέντου το πρόσεξε και χλόμιασε ελαφρά. Εκείνο το τρέμουλο φαίνεται ότι τον ενόχλησε τόσο που σηκώθηκε, ακούμπησε το χέρι του στον ώμο λέγοντας:
«Ας βγούμε, πάμε να πάρουμε λίγη δροσιά.»

Πήγαν να δροσιστούν• τα βήματά τους αντηχούσαν μέσα στη σιωπή όπως εκείνα της νυχτερινής περιπόλου. Με τη βόλτα, η κάπως πικρή ευθυμία των συντρόφων του πέρασε και στον Τζατσίντο.
«Πάμε στο θέατρο, θείε Πιέτρο; Αυτή την ώρα στις πόλεις της Ιταλίας αρχίζει η ζωή και η διασκέδαση. Μπροστά από τα θέατρα περνούν πολλές άμαξες, σαν μαύρο ποτάμι. Βλέπει κανείς ακόμη και κυρίες να κάνουν βόλτα με τα σκυλάκια τους....»

Ο Μιλέζος γέλασε τόσο που τον έπιασε λόξιγκας. Ο ντον Πρέντου ήταν πιο συγκρατημένος, αλλά το χαμόγελό του, αν το πρόσεχε κανείς, έκοβε σαν το μαχαίρι.
«Γύρνα τότε εκεί! Και να κουβαλήσεις μαζί σου και την Γκριζέντα σαν να ήταν σκυλάκι.»
«Ουφ! Τι ανόητοι που είστε σ' αυτό το χωριό.»
«Όχι όμως τόσο, όσο στο δικό σου.»

Εκείνος έπαψε, αλλά ύστερα συνέχισε:
«Γιατί με λέτε ανόητο; Επειδή είμαι καλόκαρδος; Επειδή θέλω να γλεντήσω τα νιάτα μου; Κι εσείς τι κάνετε; Ζωή είναι αυτή, η δική σας; Τη ζωή κάνεις εσύ; Δεν αγαπάς ούτε τη γυναίκα σου την άρρωστη. Κι εσείς, θείε Πιέτρο; Τι ζωή είναι η δική σας; Μαζεύετε χρήματα, όπως τα κουκιά πάνω στην ψάθα, για να τα δώσετε έπειτα στα γουρούνια. Δεν αγαπάτε κανένα, ούτε τον ίδιο σας τον εαυτό.»

Οι δυο φίλοι σκουντούσαν ο ένας τον άλλο χαμογελώντας.
«Είσαι πραγματικά άρρωστος απόψε• άδειο το πουγγί, βλέπεις.»
«Το δικό μου το πουγγί είναι πιο γεμάτο από το δικό σας! Πάμε στο καπηλειό και θα δείτε», είπε κοκκινίζοντας μες στο σκοτάδι.
«Δεν θέλησες να πιείς μαζί μας! Και πεθαμένο να σε δω, δε δέχομαι το κρασί σου!»

Κατέληξαν, ωστόσο, στο καπηλειό που ήταν σχεδόν έρημο. Δυο άντρες μόνο έπαιζαν σιωπηλοί και ένας τρίτος κοίταζε τη μια τα χαρτιά του ενός, την άλλη του άλλου, όμως με ένα νεύμα τού ντον Πρέντου πλησίασε τους νεοφερμένους και κάθισαν και οι τέσσερεις γύρω από ένα άλλο τραπέζι.

Ο κάπελας, ένας μικρόσωμος χωριάτης που έμοιαζε με Εβραίο της Βίβλου, με τη μαρσίνα του ξεκούμπωτη πάνω από τις βράκες, έφερε κρασί μέσα σ' ένα μπουΚαλί ανατολίτικο και ακούμπησε ένα μαύρο σιδερένιο λυχνάρι στο μέσο του τραπεζιού. Ο Μιλέζος με το κεφάλι γερμένο δεξιά ανακάτεψε σκεφτικός τα χαρτιά κοιτάζοντας πότε τον ένα πότε τον άλλο από τους συντρόφους του.
«Στα πόσα η μίζα;»
«Πενήντα λιρέτες», απάντησε ο Τζατσίντο.

Έβγαλε το χαρτονόμισμα της τοκογλύφου.

Έχασε.

Πάνω στο μαύρο λυχνάρι η μικρή γαλαζωπή φλόγα, ακίνητη έμοιαζε με το φεγγάρι πάνω από τα ερείπια του πύργου.

Κεφάλαιο ένατο

Ένα βράδυ, τον Ιούλιο, η Νοέμι καθόταν στο συνηθισμένο μέρος στην αυλή και έραβε. Η μέρα ήταν πολύ ζεστή και ο ουρανός, με ένα γκριζωπό γαλάζιο, έμοιαζε να είναι ακόμη σκεπασμένος από τη στάχτη μιας πυρκαγιάς της οποίας οι τελευταίες φλόγες έσβηναν στη δύση. Οι φραγκοσυκιές, ανθισμένες τώρα, έδιναν μια χρυσή νότα στο γκρίζο των περιβολιών και εκεί κάτω, πίσω από τον πύργο της ερειπωμένης εκκλησίας, οι ροδιές του ντον Πρέντου έμοιαζαν λεκιασμένες με αίμα.

Η Νοέμι ένοιωθε μέσα της όλο εκείνο το γκρίζο και το κόκκινο. Η ανοιξιάτικη αναστάτωσή της κάθε χρόνο δεν έπαυε με τον ερχομό του καλοκαιριού, αντίθετα κάθε μέρα και περισσότερο μια έντονη ανάγκη μοναξιάς την έσπρωχνε να κρύβεται για να παραδίνεται καλύτερα στο βάσανό της, όπως ένας άρρωστος που δεν ελπίζει πια να θεραπευθεί.

Εκείνη την ημέρα ήταν μόνη. Η ντόνα Έστερ και η ντόνα Ρούθ είχαν αποδεχθεί την πρόσκληση του Ρέτορα να πάρουν μέρος στην επιτροπή μιας γιορτής και ο Τζατσίντο είχε πάει στην Ολιένα για ν' αγοράσει κρασί για λογαριασμό του Μιλέζου. Μάλιστα, εκεί κατέληξε: να κάνει τον υπηρέτη ενός που ήταν πλανόδιος έμπορος. Η Νοέμι τον περιφρονούσε, δεν του απηύθυνε το λόγο, όταν όμως ήταν μόνη τον ξανάβλεπε, σκυμμένο επάνω της, να της βρέχει το πρόσωπο με το ξύδι και τα δάκρυά του, και ξανάκουγε την τρεμάμενη φωνή του και τα λόγια του.
«Θεία Νοέμι, θεία μου, θεία μου! Γιατί, γιατί έγινε αυτό;», και τα μάτια του, θλιμμένα και φλογερά όπως εκείνος ο καλοκαιρινός ουρανός, δεν έφευγαν από το μυαλό της.

Νόμιζε πως ένοιωθε επάνω στα χείλη της τη γεύση από τα δάκριά του – και ήταν η γεύση όλης της θλίψης, όλης της ανθρώπινης αδυναμίας. Τέτοιες στιγμές η συνηθισμένη εικόνα του με τις διάφορες καθημερινές της όψεις, εικόνα ενός νέου βαριεστημένου, απροσάρμοστου, αποθαρρυμένου με τον οποίο δεν μπορούσε να τα βάλει κανείς επειδή έδινε την εντύπωση ενός βράχου που έπεσε από το βουνό για να καταστρέψει το σπίτι τους, εξαφανιζόταν για να πάρει τη θέση της η εικόνα ενός νέου καλού, μετανιωμένου, παθιασμένου.

Αυτήν την εικόνα, μάλιστα, η Νοέμι την αγαπούσε και μερικές φορές την αισθανόταν τόσο ζωντανή και αληθινή πλάι της που κοκκίνιζε και έκλαιγε λες και δέχτηκε την επίθεση ενός εραστή που είχε τρυπώσει κρυφά μες στην αυλή της.

Τότε η ψυχή της έπαλλε ολόκληρη από πάθος• ένας στρόβιλος επιθυμίας την κυρίευε διώχνοντας όλες τις θλιβερές της σκέψεις, όπως ο άνεμος περνά και γυμνώνει το δέντρο από όλα τα νεκρά φύλλα του.

Της φαινόταν σαν να λιγοθυμούσε, όπως εκείνη την ημέρα, και πως τα δάκρυά της ήταν εκείνα του Τζατσίντο και τα ρουφούσε, σαν το χυμό ενός ξινού φρούτου, με τα τρεμάμενα χείλη της, διψασμένα από όλα εκείνα τα φιλιά που δεν έδωσαν ούτε πήραν. Τα νιάτα, το πάθος, ο πόνος του Τζατσίντο μεταγγίζονταν σ' εκείνη. Ξεχνούσε την ηλικία της, τη μορφή της, την ουσία της• της φαινόταν πως ήταν ξαπλωμένη κάτω από καθάρια νερά σ' ένα πυκνό δάσος και πως έβλεπε μια φιγούρα να σκύβει για να πιει, να πιεί πάνω από το στόμα της: ήταν ο Τζατσίντο, αλλά ήταν κι εκείνη, η Νοέμι ζωντανή, διψασμένη για αγάπη: ήταν ένα μυστηριώδες πνεύμα που ρουφούσε όλο το νερό της πηγής, όλη τη ζωή από το στόμα της, τόσο άσβεστη ήταν η δίψα του• και ύστερα ξάπλωνε στην κοιλότητα της κρήνης, μες στο πυκνό δάσος, και σχημάτιζε μαζί της ένα ενιαίο ον.

Ένα χτύπημα στην εξώπορτα την επανέφερε στην πραγματικότητα. Πήγε να ανοίξει πιστεύοντας ότι ήταν οι αδελφές της ή ο ίδιος ο Τζατσίντο, που η παρουσία του δεν τη φόβιζε γιατί ήταν αρκετή για να διώξει τη μαγεία, αντίκρισε όμως τη θεια-Ποτόι και ξαναέκλεισε ενστικτωδώς την εξώπορτα για να την απομακρύνει. Η γριά έσπρωχνε κι εκείνη από έξω.
«Θέλετε να με λιώσετε σαν αράχνη, ντόνα Νοέ! Δεν έρχομαι για να σας κάνω κακό.»

Η Νοέμι αποτραβήχτηκε ψυχρή και με περιφρόνηση, κοιτάζοντας το πανί που κρατούσε στα χέρια της.
«Τι θέλετε;»
«Θέλω να μιλήσω με την αφεντιά σας, αλλά ήρεμα, όπως μια χριστιανή σε άλλη», είπε η γριά ταχτοποιώντας τα κοράλλια στον ηλιοκαμένο της λαιμό και έτρεμε, λιπόσαρκη και θλιμμένη σαν σκελετός.
«Ντόνα Νοέμι, κοιτάξτε με! Μη χαμηλώνετε τα μάτια. Ήρθα να ζητήσω βοήθεια από σας.»
«Από μένα;»
«Ναι, από σας, από την αφεντιά σας. Τρεις μήνες τώρα οι αφεντιές σας δεν μ' αφήνουν να πατήσω το πόδι μου εδώ. Έχετε δίκιο. Σήμερα το βράδυ, όμως, ονειρεύτηκα την ντόνα Μαρία Κριστίνα. Την είδα πλάι στο κρεβάτι μου, όπως τότε που είχε έρθει όταν ήμουν άρρωστη και έλαβα το άγιο μύρο. Ήταν όμορφη η ντόνα Μαρία Κριστίνα, φορούσε μια μαντίλα άσπρη σαν το κρίνο. Πήγαινε στη Νοέμι – μου είπε – η Νοέμι έχει την καρδιά τη δική μου, επειδή η καρδιά των νεκρών μένει στους ζωντανούς. Πήγαινε, Ποτόι, - μου είπε – θα δεις που η Νοέμι θα σε βοηθήσει. Αυτά τα λόγια μου είπε.»

Ακίνητη πλάι στην εξώπορτα, η Νοέμι προσπαθούσε πάντα να ράψει, με το κεφάλι σκυμμένο πάνω από το πανί που αντανακλούσε το κόκκινο του ουρανού πάνω από το βουνό.

«Τι θέλετε, λοιπόν;»
«Θα σας πω. Εσείς τα ξέρετε όλα. Τα παιδιά αγαπιούνται. Εγώ λέω: εάν αγαπιούνται, γιατί να τα εμποδίσουμε; Μήπως δεν αγαπήσαμε κι εμείς όταν ήμασταν νέες; Ο καιρός όμως περνά, κυρά μου, και το παλικάρι παραξενεύει. Η Γκριζέντα μου έχει ρέψει. Εκείνος δεν την θέλει να βγαίνει από το σπίτι, να πάει να δουλέψει, και αν την δει να κάθεται στο κατώφλι της λέει να μπει μέσα, και όταν η Γκριζέντα παραπονιέται της λέει: «Για χάρη σου θα κάνω να πεθάνουν οι θείες μου από λύπη και κυρίως η θεία Νοέμι». Δεν λέει τίποτε άλλο επειδή είναι καλός και έχει καλή ανατροφή, αλλά τα λόγια αυτά είναι σαν το φαρμάκι που τρώει τα σωθικά αθόρυβα.»

Αναστέναξε βαθιά και πήρε την άκρη της ποδιάς της Νοέμι τυλίγοντας το στρίφωμα με τα σκουρόχρωμα δάχτυλά της.
«Ντόνα Νοέμι, κυρά μου, έχετε την καρδιά της μητέρας σας. Σ’ εσάς μπορώ να το πω. Όταν ο πατέρας μου με προειδοποίησε: εάν ξανασηκώσεις τα μάτια σου στον ντον Τζάμε θα σου τα βγάλω με τη βουκέντρα, εγώ τα έκλεισα και ο ντον Τζάμε από εκείνη τη στιγμή και έπειτα ήταν νεκρός για μένα. Με την Γκριζέντα όμως δεν είναι το ίδιο. Η Γκριζέντα δεν μπορεί να κλείσει τα μάτια.»

Η Νοέμι παρά τη θέλησή της αισθανόταν αναστατωμένη. Λυπόταν πολύ τη γριά, που τύλιγε, λες και ήταν μωρό, την άκρη από την ποδιά της.
«Εσείς φταίτε», είπε σοβαρά. «Ξέρατε, σαν ηλικιωμένη γυναίκα που είστε, πώς καταλήγουν αυτά τα πράγματα.»
«Ξέρουμε, ξέρουμε…. και ποτέ δεν ξέρουμε τίποτε, κυρά μου! Η καρδιά δε γερνάει ποτέ.»
«Αυτό είναι αλήθεια», παραδέχτηκε η Νοέμι, αλλά με μια φωνή που έμοιαζε να βγαίνει άθελά της από το στόμα, αλλά αμέσως συνοφρυώθηκε και ανασήκωσε τα ψυχρά, ειρωνικά της μάτια και τα κάρφωσε σε εκείνα της γριάς.
«Τι θέλετε λοιπόν από εμένα;»
«Να μιλήσετε στον ντον Τζατσίντο. Ναι, πείτε του: άφησε ήσυχη την Γκριζέντα ή παντρέψου την.»
«Εγώ πρέπει να του το πω; Και γιατί εγώ ειδικά;», ρώτησε η Νοέμι και αφού η άλλη με τη σειρά της την κάρφωνε με το βλέμμα χωρίς να απαντά, της δημιουργήθηκε μια οδυνηρή εντύπωση: της φάνηκε ότι η γριά *ήξερε*. Χαμήλωσε το βλέμμα και συνέχισε με ύφος ψυχρό και απότομο: «Δεν θα του πω τίποτα! Βάλτε το καλά στο μυαλό σας: ξέρατε ποιος ήταν και αποδειχτήκατε κακή γιαγιά γιατί επιτρέψατε στην Γκριζέντα να στρέψει την προσοχή της σε κάποιον που δεν της ταιριάζει.»
«Και γιατί δεν της ταιριάζει; Ένας ελεύθερος άντρας ταιριάζει πάντα σε μια ελεύθερη γυναίκα, αρκεί να υπάρχει αγάπη. Κι εσείς, κυρά μου, ναι, θα μου κάνετε αυτή τη χάρη να του μιλήσετε. Δε σας ζητώ ψωμί• εδώ είναι κάτι παραπάνω από το ψωμί: είναι η σωτηρία μιας γυναίκας. Και το παλικάρι θα σας ακούσει, επειδή είναι καλό και λέει: δεν με στενοχωρεί τίποτε άλλο παρά μόνο η θεία Νοέμι που υποφέρει για

μένα…. Λοιπόν, θα σας το πω: εκείνος μιλάει πάντα για την αφεντιά σας, και σας αγαπά. Η Γκριζέντα έφτασε στο σημείο να σας ζηλεύει.»

Τότε η Νοέμι άρχισε να γελά, αλλά αισθάνθηκε να της τρέμουν τα γόνατα και μες στην καρδιά ένοιωσε τη φωτεινή ομορφιά του δειλινού: ήταν μια θάλασσα από φως διάσπαρτη με χρυσά νησιά, με έναν αντικατοπτρισμό στο βάθος. Δεν είχε ξαναδοκιμάσει ποτέ μια παρόμοια στιγμή μέθης.

Για μια στιγμή μονάχα ο κόσμος είχε αλλάξει όψη. Η γριά την κοίταζε και μέσα στα γυάλινα μάτια της η μοχθηρία έλαμπε όπως το νεανικό της κολιέ γύρω από τον σκελετωμένο της λαιμό.
«Λοιπό, τι λέτε ντόνα Νοέμι; Να φύγω ήσυχη κάπως; Θα με βοηθήσετε, έτσι δεν είναι;»
«Πηγαίνετε», είπε η Νοέμι με ύφος αλλαγμένο, αλλά η γριά δεν έφευγε γιατί το είχε ρίξει ταπεινά σε ευχαριστίες.
«Το φτωχικό μας ήταν πάντα πλάι στο σπίτι σας, όπως η δούλα πλάι στην κυρά. Δεν μπορούσε να κρατήσει η έχθρα μας! Ο Τσουαναντόνι μου κλαίει κάθε φορά που γυρίζω από το κτήμα, κλαίει και λέει: γιατί οι κυρίες με έδιωξαν; Και παίρνει το ακορντεόν και έρχεται να παίξει εδώ, πίσω από τον τοίχο. Λέει πως κάνει σερενάτα στην ντόνα Νοέμι. Τον άκουσε η αφεντιά σας; Τώρα όλα θα πάνε καλά.»
«Ας το ελπίσουμε• όλα θα πάνε καλά», είπε η Νοέμι, αλλά δεν ήξερε και η ίδια τι θα πήγανε καλά. Αισθανόταν μια ξαφνική αγάπη για όλους.
«Πείτε στον Τσουαναντόνι να έρθει απόψε. Θα του δώσω κόκκινα αχλάδια.»

Η γριά της άρπαξε το χέρι, το φίλησε και έφυγε κλαίγοντας. Η Νοέμι γύρισε στη θέση της. Ο ξεθωριασμένος ουρανός στην ανατολή, πάνω από το βουνό, φλεγόταν ακόμη, λες και όλη η λάμψη της ημέρας είχε συγκεντρωθεί εκεί πάνω. Επέμενε να ράβει, αλλά δεν έβλεπε ούτε το πανί , ούτε το βελόνι, μόνο εκείνη την μεγάλη αναλαμπή, εκείνο τον αντικατοπτρισμό χωρίς όρια, βαθύ, απέραντο. Νόμιζε ότι ακούει τη σερενάτα του αγοριού και τραγούδια αγάπης πετούσαν μες στη φλεγόμενη ατμόσφαιρα του δειλινού. Έβλεπε πάλι τον εαυτό της επάνω στο χοντροκαμωμένο μπαλκόνι του παπά, εκεί κάτω στην εκκλησία του Ριμέντιο. Στην αυλή θέριευε η φλόγα και το πανηγύρι οργίαζε. Κάποια στιγμή όμως κατέβαινε κι εκείνη για να μπει στο χορό μαζί με τις άλλες γυναίκες, κι εκείνη έπαιρνε μέρος στη γιορτή και ήταν η πιο τρελή απ' όλες, σαν την Γκριζέντα και σαν τη Νατόλια, και αισθανόταν στην καρδιά της τη φλόγα, τη γλύκα, το πάθος όλων εκείνων των γυναικών μαζί. Ο Τζατσίντο της έσφιγγε το χέρι και το πανηγύρι τριγύρω, μες στην αυλή, στον κόσμο ολόκληρο, ήταν γι' αυτούς….

Σιγά σιγά όμως γύρισε στην πραγματικότητα. Της φάνηκε ότι έσβησε η φλόγα και το αίμα σταμάτησε να χτυπά με βία μέσα στις φλέβες της. Ντράπηκε για την ονειροφαντασιά της. Θυμήθηκε την υπόσχεση που έδωσε στη γριά: «όλα θα πάνε καλά». Προσπάθησε να βρει τις λέξεις που έπρεπε να πει στον ανιψιό της για να τον πείσει να μπει στο σωστό

δρόμο και να παντρευτεί την Γκριζέντα. Μακάρι να ζήσουν ευτυχισμένοι! Τώρα τους αγαπούσε και τους δυο, τη γυναίκα επειδή με την αγάπη της αποτελούσε ένα κομμάτι του άντρα. Μακάρι να ζήσουν ευτυχισμένοι μες στη φτώχια και στην αγάπη τους, στο ταξίδι τους προς τη γη της επαγγελίας. Τους αγαπούσε , γιατί ένοιωθε τον εαυτό της ανάμεσά τους, κομμάτι δικό τους, ενωμένη με τον άντρα μέσα από την αγάπης της, ενωμένη με τη γυναίκα μέσα από τον πόνο της. Τους ευλογούσε, σαν μια γριά μάνα, αλλά αισθανόταν να την παρασέρνουν μαζί τους, μέσα στη ζωή όλο μυστήριο, όπως ο Ιησούς ανάμεσα στους γονείς του κατά τη φυγή προς την Αίγυπτο.....

Και όπως τα μικρά παιδιά και οι γέροι άρχισε να κλαίει χωρίς να ξέρει το γιατί - από πόνο που ήταν χαρά, και από χαρά που ήταν πόνος.

Κάποιος όμως χτύπησε πάλι στην εξώπορτα κι εκείνη σκούπισε τα μάτια της με το πανί και πήγε ν’ ανοίξει. Ένας άντρας μπήκε κλείνοντας ξωπίσω του την εξώπορτα.

Ήταν ο δικαστικός κλητήρας, ένας αστός αδύνατος με μαυριδερό πρόσωπο από τα γένια του που δεν τα είχε ξυρίσει εδώ και οχτώ μέρες. Κρατούσε ένα μακρύ χαρτί διπλωμένο στα δυο. Ανασήκωσε το πρασινωπό σκληρό καπέλο του από το φαλακρό του κεφάλι, κοίταξε τη Νοέμι και είπε διστακτικά:
«Δεν είναι εδώ η ντόνα Έστερ;»
«Όχι»
«Θα ήθελα.... θα ήθελα να της εγχειρίσω αυτό. Μπορώ όμως να το δώσω σ’ εσάς», πρόσθεσε γρήγορα, γράφοντας κάτι με το μολύβι του στο κάτω μέρος του χαρτιού και συλλαβίζοντας τις λέξεις που έγραφε.
«Εγ-χει-ρι- εγχειρίζεται εις χει- εις χείρας της αξιοτίμου αδελφής ντόνας, ντόνας Νο-έ-μι Νοέμι Πιντόρ.»

Εκείνη κοίταξε ψυχρά, τρέμοντας μέσα της. Ένα σωρό ερωτήσεις έφταναν ως τα χείλη της, αλλά δεν ήθελε να φανεί περίεργη και αδύναμη μπροστά σ’ εκείνο τον άνθρωπο που όλοι στο χωριό τον φοβόντουσαν και τον περιφρονούσαν.

Ο κλητήρας με τη σειρά του δίσταζε να της δώσει το χαρτί, τελικά πήρε την απόφαση να της το δώσει και έφυγε γρήγορα.

Άρχισε να το διαβάζει, με το πανί κρεμασμένο στο μπράτσο και τα μάτια ακόμη υγρά από τα δάκρια της αγάπης.
«Εν ονόματι της Μεγαλειότητός του Βασιλέως ....» Το χαρτί είχε κάτι το μυστηριώδες και φοβερό: έμοιαζε να προέρχεται από κάποια δύναμη του κακού.

Σιγά σιγά, όσο διάβαζε και καταλάβαινε, η Νοέμι νόμιζε ότι ονειρεύεται. Πήγε πάλι να καθίσει και ξαναδιάβασε καλύτερα. Η Κατερίνα Κάρτα, επάγγελμα οικιακά, ζητούσε από την ευγένειά της την Έστερ Πιντόρ, μέσα σε πέντε μέρες από την κοινοποίηση της πράξης

της διαμαρτύρησης της συναλλαγματικής υπογεγραμμένης υπό της ιδίας, την επιστροφή δυο χιλιάδων εξακοσίων λιρετών συμπεριλαμβανομένων των εξόδων.

Στην αρχή και η Νοέμι πίστεψε, όπως ο Έφις, σε κάποια απερίσκεπτη ενέργεια της Έστερ. Κοκκίνισε φευγαλέα το μέτωπό της• σαν μια φλόγα που λάμπει για μια στιγμή μονάχα κι έπειτα σβήνει μακριά μέσα στο σκοτάδι της νύχτας, ανέβηκε από τα βάθη της συνείδησής της η βεβαιότητα ότι κι αυτή θα έκανε, λίγα λεπτά πριν, οποιαδήποτε τρέλα για τον Τζατσίντο. Έπειτα σιωπή, σκοτάδι. Εκείνη ναι, λίγα λεπτά πριν, αλλά η Έστερ; Η Έστερ δεν *μπορούσε* να είχε νοιώσει την ίδια τρέλα μ' εκείνη, η Έστερ δεν *μπορούσε* να καταστρέψει την οικογένεια από αγάπη για εκείνον τον τυχοδιώκτη.

Η αλήθεια πέρασε τότε σαν αστραπή από το μυαλό της, την έκανε να πεταχτεί επάνω, να τρέξει εδώ κι εκεί σκοντάφτοντας, τρεκλίζοντας, σαν να την είχε χτυπήσει ένας σωματικός πόνος.

Οι αδελφές της την βρήκαν σ' αυτή την κατάσταση.

Η ντόνα Έστερ πήρε το χαρτί, με το χέρι έξω από το σάλι• η ντόνα Ρουθ άναψε το λυχνάρι επειδή είχε κιόλας νυχτώσει.

Κάθισαν και οι τρεις στον πάγκο και η Νοέμι, ήρεμη και ψυχρή, ξαναδιάβασε με δυνατή φωνή το χαρτί. Τα πρόσωπα των αδελφάδων, σκυμμένα επάνω στο χαρτί, γυάλιζαν από τον ιδρώτα της αγωνίας, αλλά η Νοέμι σήκωσε το βλέμμα και είπε:
«Εάν εσύ Έστερ, δεν έχεις υπογράψει τίποτε, δεν οφείλουμε να πληρώσουμε τίποτε. Είναι σαφές, γιατί να απελπιζόμαστε;»
«Εκείνος θα πάει φυλακή.»
«Τόσο το χειρότερο για εκείνον!»
«Εσύ, Νοέμι, εσύ μιλάς έτσι; Μπορούμε να στείλουμε στη φυλακή έναν άνθρωπο του Θεού;»
«Τι λες να κάνεις τότε;»
«Να πληρώσουμε.»
«Και μετά να πάμε να ζητάμε ελεημοσύνη;»
«Και ο Χριστός ζήτησε ελεημοσύνη.»
«Ο Χριστός, όμως, τιμωρεί κιόλας, τιμωρεί τους αμαρτωλούς, τους δόλιους, τους πλαστογράφους....»
«Στον άλλο κόσμο, Νοέμι!»

Η ντόνα Ρουθ σιωπούσε την ώρα που κουβέντιαζαν οι αδελφές της, ίδρωνε όμως ακουμπισμένη στη ράχη της καρέκλας. με τα χέρια να κρέμονται σαν νεκρά στα πλευρά της. Πρώτη φορά στη ζωή της δοκίμαζε ένα παράξενο συναίσθημα: την ανάγκη να κινηθεί, να κάνει *κάτι* για να βοηθήσει την οικογένεια.
«Α!» είπε η ντόνα Έστερ και σηκώθηκε, διπλώνοντας το σάλι επάνω στο στήθος της, «πρέπει να έχουμε υπομονή και φρόνηση. Θα πάω στης Καλίνα και θα την παρακαλέσω να κάνει υπομονή.»

«Εσύ, αδελφή μου; Εσύ στο σπίτι της τοκογλύφου; Εσύ, η ντόνα Έστερ Πιντόρ;»

Η Νοέμι την τραβούσε από το σάλι, αλλά η ντόνα Έστερ, παρ' όλο που συμβούλευε υπομονή και φρόνηση, ξέσπασε.
«Ντόνα Έστερ και κουραφέξαλα! Η ανάγκη, το ξέρεις δα αδελφή μου, μας κάνει όλους ίσους.»

Και έφυγε.

Τότε ένα έντονο αίσθημα ταπείνωσης και αγανάκτησης κατέλαβε πάλι τη Νοέμι. Η μορφή του Έφις ξεπήδησε μπροστά της σαν πρόβατο επί σφαγήν και έτρεξε στην αυλή και βγήκε στην εξώπορτα περιμένοντας να περάσει κάποιος για να τον παρακαλέσει να πάει να φωνάξει τον υπηρέτη.
«Εκείνος, εκείνος φταίει για όλα! Εκείνος είχε υποσχεθεί να προσέχει τον Τζατσίντο και να μας προστατέψει από αυτόν…»

Δεν περνούσε κανείς• τριγύρω βασίλευε σιωπή και μέσα στο σπίτι η ντόνα Ρουθ ήταν σαν νεκρή. Η Νοέμι δεν ξέχασε ποτέ εκείνη τη στιγμή της αναμονής την ώρα του δειλινού που της φαινόταν να είναι το δειλινό της ίδιας της της ζωής. Όρθια επάνω στις σπασμένες πέτρες του κατωφλιού πρόβαλε προς τα έξω και νόμιζε πως περίμενε ένα μυστηριώδες ον, σωτήρα και τιμωρό ταυτόχρονα.

Ακούστηκαν βήματα, κάπως αργόσυρτα, κάπως βαριά. Μια μορφή εμφανίστηκε κάτω στο δρόμο. Ανέβαινε και μεγάλωνε, πρόβαλε γιγαντιαία στο άχρωμο φόντο του ορίζοντα. Ήταν μαύρη, αλλά μια φλόγινη κλωστή άστραφτε στο στήθος του, στο μέρος της καρδιάς.

Έφτασε μπροστά στη Νοέμι και βλέποντάς την αναστατωμένη σταμάτησε, ενώ εκείνη ακουμπούσε βαριά με το ανοιχτό της χέρι στον τοίχο για να μην πέσει, τόσο πολύ την είχαν ταράξει η επιθυμία και ο τρόμος να μιλήσει στον διαβάτη.

Εκείνος όμως ρώτησε.
«Τι συμβαίνει, Νοέμι;»

Κι εκείνη ένιωσε να λιγοψυχά, να θέλει να φωνάξει βοήθεια.
«Πρέντου, κάνε μου μια χάρη. Βρες κάποιον που να μπορεί να πάει να φωνάξει τον Έφις στο κτήμα.»
«Θα πάω εγώ, Νοέμι»
«Εσύ; Εσύ; Εσύ… όχι.»
«Γιατί όχι;», γρύλλισε. «Φοβάσαι μήπως σου κλέψω τα καρπούζια;»

Εκείνη συνέχισε να τραυλίζει ασυνείδητα: «Εσύ όχι… εσύ όχι… εσύ όχι…»

Ο ντον Πρέντου μάντευε το δράμα που παιζόταν εκεί μέσα.

Δεν ήξερε γιατί, εδώ και λίγο καιρό, από το βράδυ εκείνο που είχε κουβαλήσει το καλάθι, από τότε που ο Τζατσίντο του είπε: «εσύ μαζεύεις λεφτά σαν να είναι κουκιά που θα τα δώσεις στα γουρούνια», ένοιωθε μέσα του ένα κενό, έναν περίεργο πόνο, σαν να του μετέδωσε ο ξένος το δικό του και όταν σκεφτόταν τις ξαδέλφες του αισθανόταν μια λύπηση ασυνήθιστη. Είδε τη Νοέμι που έτρεμε και ακούμπησε κι εκείνος το χέρι του στον τοίχο, πλάι στο δικό της. Τα πρόσωπά τους πλησίασαν, το δικό του είχε μιαν αρσενικιά μυρωδιά από ιδρώτα, από επιδερμίδα καμένη από τον ήλιο, από κρασί και ταμπάκο, το δικό της ένα άρωμα κλεισούρας, λεβάντας και δακρύων.
«Νοέμι», είπε δειλά κα με τρόπο τραχύ, βγάζοντας το καπέλο και ξαναφορώντας το, «εάν με χρειάζεστε να μου το πείτε. Τι έγινε;»

Η Νοέμι δεν απάντησε, δεν μπορούσε να μιλήσει.
«Τι έγινε;», επανέλαβε δυνατά.
«Καταστραφήκαμε, Πρέντου…», είπε τελικά και της φάνηκε ότι μιλούσε παρά τη θέλησή της.
«Ξοφλήσαμε. Ο Τζατσίντο πλαστογράφησε την υπογραφή της Έστερ….. Και η τοκογλύφος διαμαρτύρησε τη συναλλαγματική…»
«Α, να πάρει ο διάολος!», φώναξε ο ντον Πρέντου, δίνοντας μια γροθιά στον τοίχο.

Η Νοέμι φοβήθηκε εκείνη τη φωνή και το αίσθημα αξιοπρέπειας την επανέφερε στην τάξη. Της φάνηκε ότι οι γείτονες βγήκαν για ν' ακούσουν το χάλι της.
«Έλα μέσα, Πρέντου. Θα σου τα πω όλα.»

Κι εκείνος μπήκε στο σπίτι που το κατώφλι του είχε να το περάσει είκοσι χρόνια.

Το λυχνάρι άναβε επάνω στο παλιό κάθισμα και έμοιαζε η μικρή του φλόγα να κρατά θλιμμένη συντροφιά στην ντόνα Ρουθ που καθόταν ακόμη ακίνητη με το κεφάλι ακουμπισμένο στη ράχη της καρέκλας και τα χέρια εγκαταλειμμένα, το ένα από εδώ και το άλλο από εκεί, και τις αρθρώσεις τους επάνω στο ξύλο. Το μισό της πρόσωπο ήταν φωτισμένο, χλωμό και το άλλο μισό ήταν στη σκιά, σκοτεινό. Τα μισόκλειστα μάτια κοίταζαν, ωστόσο, προς τα επάνω, αλλήθωρα, όπως συμβαίνει στην προσπάθεια να συγκεντρωθούν σε ένα μόνο μακρινό σημείο.

Μόλις την είδε ο ντον Πρέντου, αναρίγησε και κοντοστάθηκε. Από την κίνησή του η Νοέμι κατάλαβε την αλήθεια. Τον κοίταξε τρομαγμένη, έπειτα κοίταξε την αδελφή της και έτρεξε κοντά της.
«Ρουθ, Ρουθ;», την φώναξε χαμηλόφωνα, σκυμμένη επάνω της και σφίγγοντάς της τα μπράτσα.

Το κεφάλι της ντόνας Ρούθ έγειρε πρώτα από τη μια μεριά, ύστερα από την άλλη, έπειτα όλο το σώμα της φάνηκε να προβάλλει προς τα

εμπρός και να σκύβει για ν’ ακούσει τη φωνή της γης , που την καλούσε κοντά της.

Το παράπονο από το ακορντεόν του Τσουαναντόνι έφτασε βαθειά στο χάος του πόνου της Νοέμι, σαν ένα μακρινό φως.

Το αγόρι τραγουδούσε, συνοδεύοντας τη μουσική του, και η φωνή του θλιμμένη από μια ανέκφραστη μελαγχολία γέμιζε τη νύχτα με γλυκύτητα και λάμψη. Η Νοέμι, γονατιστή ακόμη κοντά στο κάθισμα όπου βρισκόταν το ξόδι της ντόνας Ρουθ, ανασήκωσε το βλέμμα και κοίταξε τριγύρω. Ήταν μόνη. Ο ντον Πρέντου έτρεξε να φωνάξει την ντόνα Έστερ. Θυμήθηκε τα λόγια της γριάς: «ο Τσουαναντόνι θα έρθει να σας κάνει σερενάτα» και ένα πονεμένο ουρλιαχτό βγήκε από τα χλωμά της χείλη: ήταν φωνές, βογγητά, θρήνος που ανακατεύονταν με τις νότες του ακορντεόν και με το τραγούδι του αγοριού, όπως το αγκομαχητό ενός λαβωμένου στο δάσος ανακατεμένο με τις τρίλιες ενός αηδονιού.

Ξαφνικά όμως όλα έπαψαν. Έπειτα ακούστηκαν βήματα, φωνές. Η αυλή γέμισε κόσμο. Η Νοέμι είδε πλάι της το αγόρι με το πρόσωπό του χλωμό και ορθάνοιχτα τα μεγάλα του μάτια. Έσφιγγε στο στήθος το ακορντεόν σαν να ήθελε να προφυλαχτεί από κάποια επίθεση και του είπε στο αυτί:
«Τρέξε. Πήγαινε να φωνάξεις τον Έφις».

Κεφάλαιο δέκατο

Η ντόνα Ρούθ έφυγε και σκιές και σιωπή τύλιξαν πάλι το σπίτι.

Ο Έφις, καθισμένος στο σκαλάκι, με ένα γιασεμί στο χέρι και το κεφάλι ακουμπισμένο στον τοίχο, περίμενε να γυρίσει ο Τζατσίντο με ένα ακαθόριστο αίσθημα φόβου.

Ο Τζατσίντο δεν γύριζε. Είχε μάθει, το δίχως άλλο, τη συμφορά και δίσταζε να γυρίσει. Πού ήταν; Ακόμη στην Ολιένα ή στο Νούορο ή πιο μακριά;

Ο Έφις προσπαθούσε να βάλει σε τάξη τις σκέψεις του, τις αναμνήσεις του, τις εντυπώσεις του από εκείνες τις τρεις τρομαχτικές μέρες. Να, του φαινόταν ότι καθόταν ακόμη μπροστά στο καλύβι του και άκουγε το αηδόνι που τραγουδούσε εκεί κάτω, ανάμεσα στα σκλήθρα: ήταν λες η φωνή του ποταμού εκείνο το κύμα αρμονίας που ξεχύνονταν για να δροσίσει τη νύχτα, και ήταν τόσο μελωδικό και σπαραξικάρδιο που και τα πνεύματα της νύχτας ακόμη μαζεύτηκαν στο φρύδι του λόφου και ξεπρόβαλαν ακίνητα για να το ακούσουν. Ο Έφις ένοιωθε να τον παίρνει μακριά κάτι που έμοιαζε με ορμή του ανέμου: αναμνήσεις και ελπίδες τον ανύψωναν. Περίμενε τον Τζατσίντο, και ο Τζατσίντο ερχόταν τάχα να του φέρει φανταστικά νέα: ότι βρήκε δουλειά, ότι κράτησε την

υπόσχεσή του να είναι η παρηγοριά για τις ηλικιωμένες θείες του. Και ότι τάχα ο ντον Πρέντου είχε ζητήσει τη Νοέμι να γίνει γυναίκα του...

Αντί για τον Τζατσίντο όμως ήρθε ο Τσουαναντόνι με κάτι που μαύριζε επάνω στο στήθος του, σαν ψόφιο όρνιο. Από εκείνη τη στιγμή ο Έφις είχε την εντύπωση ότι έπεσε σ' ένα παραλήρημα πυρετού. Τι εφιάλτης, η δημοσιά ν' ασπρίζει μέσα στη νύχτα και ο ήχος του ακορντεόν να κατεβαίνει από το λόφο και να κάνει να πάψει το αηδόνι! Όλα τα στοιχειά και τα τέρατα τινάχτηκαν από τον ύπνο και χόρευαν μες στο σκοτάδι, παίρνοντάς τον στο κατόπι και περιτριγυρίζοντάς τον.

Και να τον πάλι να περιμένει, αλλά ο Τζατσίντο είχε κι εκείνος πάρει τη μορφή ενός τέρατος, λες και τα πνεύματα της νύχτας τον είχαν πάρει μαζί τους στο μυστηριώδες βασίλειό τους κι εκείνος γύριζε από εκεί φρικτά παραμορφωμένος.

Καλύτερα να μη γύριζε ποτέ.

Απ' την κουζίνα έβγαινε λίγο αμυδρό φως που φώτιζε ένα μέρος της αυλής. Μέσα ακουγόταν ένας ανεπαίσθητος θόρυβος: η Νοέμι και η ντόνα Έστερ μετακινιόντουσαν , αλλά φαινόταν να φοβούνται κι εκείνες, να φοβούνται μην γίνουν αντιληπτές ότι ζούσαν.

Κάποιος όμως έσπρωξε την πόρτα, και οι τρεις, οι γυναίκες και ο υπηρέτης, πετάχτηκαν σαν να ξυπνούσαν από έναν ύπνο του θανάτου.

Ήταν πάλι η γριά Ποτόι που ερχόταν να μάθει νέα του Τζατσίντο. Προχώρησε σαν σκιά, αλλά θα πρέπει να είχε αφήσει κάποιον έξω επειδή έστρεψε να κοιτάξει, ενώ οι κυρίες αποσύρονταν αγανακτισμένες.
«Εδώ και πέντε μέρες το παλικάρι λείπει και κανείς δεν ξέρει πού βρίσκεται! Πες μου, ψυχούλα μου Έφις, πού είναι.»
«Πώς μπορώ να σας το πω, αφού ούτε εγώ το ξέρω;»
«Πες το μου, πες το μου», επέμενε, σκύβοντας επάνω από το Έφις, ενώ έπιανε τα κολιέ της λες και ήθελε να τα βγάλει και να του τα προσφέρει. «Τον διώξατε; Τον έδιωξε η ντόνα Νοέμι;..... Πες το μου, εσύ το ξέρεις. Η Γκριζέντα μου θα πεθάνει....»

Έσκυβε, έσκυβε κι επάνω στο μαύρο της προφίλ, όπως σ΄ εκείνο ενός βουνού, ο Έφις έβλεπε να λάμπει ένα αστέρι.
«Τι μπορώ να σου πω, ψυχούλα μου;»
«Τίποτε, γριά!» της είπε φωναχτά. «Σας ορκίζομαι ότι δεν ξέρω! Όταν όμως έρθει, θα σας ειδοποιήσω.....»
«Εσύ είσαι καλός, Έφις! Ο Θεός θα σε ανταμείψει. Έλα εδώ, έξω.... Παρηγόρησέ την...»

Του άρπαξε τα χέρια και τον τράβηξε έξω. Η Γκριζέντα ακουμπούσε στον τοίχο και έκλαιγε, λες και ήταν έξω από μια φυλακή που περιέκλειε όλα της τα καλά και όπου εκείνη δεν μπορούσε να μπει.

«Λοιπόν, τι έχεις; Θα γυρίσει, σίγουρα.»
«Το άκουσες, ψυχή μου;» είπε η γριά τραβώντας το κορίτσι από τον τοίχο. «Θα γυρίσει! Δεν έφυγε για πάντα, όχι!»
«Θα γυρίσει, ναι, κορίτσι μου!»

Η Γκριζέντα του πήρε το χέρι και το φίλησε με αναφιλητά. Ένοιωσε επάνω στα δάχτυλά του τα χείλη της βρεγμένα από δάκρυα σαν να ήταν ένα λουλούδι υγρό από τις σταγόνες της δροσιάς και ανατρίχιασε. Του φάνηκε ν’ απομακρύνεται ο εφιάλτης που τον τυραννούσε τρεις μέρες.
«Θα γυρίσει», είπε δυνατά. «Και όλα θα πάνε καλά. Θα βάλει μυαλό, θα μετανιώσει, θα είστε ευχαριστημένοι και όλα θα πάνε καλά….»

Οι δυο γυναίκες έφυγαν καθησυχασμένες. Ξαναμπήκε στο σπίτι και είδε τη Νοέμι να ορθώνεται μπροστά του σαν μια ακίνητη, μαύρη σκιά, απτή.
«Έφις, τα άκουσα όλα. Έφις, μην σου περνάει από το μυαλό ότι θα μας πεθάνεις κι εμάς. Ο Τζατσίντο δεν πρέπει να ξαναμπεί σ’ αυτό εδώ το σπίτι.»

Ο Έφις κρατούσε ακόμη το γιασεμί στο χέρι και το λουλουδάκι τρεμούλιασε μες στο σκοτάδι, σαν να ένοιωσε το ίδιο πόνο.
«Να σας πεθάνω… εγώ! Και γιατί;»
«Έφις, άκουσα!», επανέλαβε με μονότονη φωνή, αλλά ξαφνικά η φιγούρα της τινάχτηκε, η σκιά ψήλωσε λες, έγινε τεράστια. Ο Έφις την αισθάνθηκε επάνω του σαν τίγρη.
«Έφις, κατάλαβες; Εκείνος δεν πρέπει να ξαναπατήσει το πόδι του εδώ, ούτε στο χωριό! Εσύ, εσύ φταις για όλα. Εσύ τον άφησες να έρθει, εσύ είπες ότι θα μας προστάτευες από εκείνον… Εσύ….»

Έβγαλε το σκούφο του όπως κάνει ο μετανοών.
«Ντόνα Νοέμι, συγχωρείστε με! Πίστευα ότι έκανα το καλό… σκεφτόμουν: όταν δεν θα υπάρχω εγώ, εκείνες θα έχουν τουλάχιστον κάποιον να τις υποστηρίζει….»
«Εσύ; Εσύ; Εσύ δεν είσαι παρά ένας υπηρέτης! Δεν μας το συγχωρείς που είμαστε από αρχοντική γενιά και θέλεις να μας δεις να ζητιανεύουμε με το δισάκι σου. Να ξέρεις όμως πως τα κοράκια θα σου βγάλουν πρώτα τα μάτια. Δυο από εμάς τις είδες να φεύγουν από εδώ….. τις άλλες όμως δεν θα τις δεις. Κι εσύ θα είσαι πάντα ο υπηρέτης κι εμείς τ’ αφεντικά σου….»

Εκείνος σταυροκοπήθηκε σαν να βρισκόταν μπροστά σε μια δαιμονισμένη και πήγε να πάρει το δισάκι του για να το βάλει στα πόδια, να πάει στην άκρη του κόσμου. Η ντόνα Έστερ όμως τον άρπαξε από το χέρι και η Νοέμι, που πήγαινε από πίσω του, έπεσε βαριά επάνω στον πάγκο, όπως η ντόνα Ρουθ, με τα μάτια κλειστά και το πρόσωπο μελανό.

Εκείνος πήγε έξω, κάθισε στο σκαλοπάτι και έμεινε όλη τη νύχτα ακίνητος με το κεφάλι μέσα στα χέρια.

Πριν την αυγή έφυγε για να πάει να βρει τον Τζατσίντο. Και ανέβαινε και ανέβαινε τη δημοσιά, γκρίζα στην αρχή, έπειτα λευκή, έπειτα ρόδινη. Η αυγή έμοιαζε να αναδύεται από την κοιλάδα σαν ένας κόκκινος καπνός που σκέπαζε τις φανταστικές βουνοκορφές στον ορίζοντα. Το βουνό Κοράσι, το βουνό Ουντέ, η Μπέλα Βίστα, η Σα Μπαρντία, ο Σάντου Γιουάνε Μόντε Νου υψώνονταν με τις κορυφές τους φωτεινές σαν να ήταν πέταλα ενός τεράστιου λουλουδιού ανοιχτού στο πρωινό και ο ουρανός ο ίδιος φαινόταν να σκύβει χλωμός και συγκινημένος επάνω σε τόση ομορφιά.

Μόλις πρόβαλε ο ήλιος όμως η μαγεία χάθηκε. Τα γεράκια, με τα αστραφτερά σαν το μαχαίρι φτερά τους, περνούσαν κρώζοντας, η Ορτομπένε, πόλη χτισμένη από νουράγκι, απλωνόταν απέναντι από τις λευκές επάλξεις της Ολιένα κι ανάμεσα στη μια και στην άλλη έκανε την εμφάνισή του στον ορίζοντα ο καθεδρικός ναός του Νούορο.

Ο Έφις περπατούσε και ο πυρετός του θόλωνε τα μάτια. Του φαινόταν πως ήταν νεκρός και πήγαινε, πήγαινε σαν μια κολασμένη ψυχή που πρέπει να φτάσει στην αιώνια μοίρα της. Στιγμές στιγμές όμως μια αίσθηση ανταρσίας τον ανάγκαζε να σταματά, να κάθεται στην άκρη του δρόμου και να κοιτάει μακριά. Ο δρόμος ανηφορικός ανάμεσα στην κοιλάδα και το βουνό, ανάμεσα σε βράχους, ελαιόδεντρα και φραγκοσυκιές, όλα ένα γκρίζο, του φαινόταν, ναι, ότι ήταν ο Γολγοθάς του αλλά ταυτόχρονα και ένας δρόμος που μπορούσε να τον οδηγήσει σε έναν τόπο ελευθερίας. Να, σκεφτόταν κοιτάζοντας την Ορτομπένε, εκεί πάνω είναι μια πόλη από γρανίτη με δυνατά, σιωπηλά κάστρα. Γιατί να μην βρω καταφύγιο εκεί επάνω μόνος και να τρέφομαι με χόρτα , με κλεμμένο κρέας, ελεύθερος σαν τους ληστές;

Αλλά από ένα άνοιγμα της κοιλάδας είδε το Λυτρωτή επάνω στο βράχο με έναν μεγάλο σταυρό που ένωνε το γαλάζιο ουρανό με τη γκρίζα γη και γονάτισε με κατεβασμένο το κεφάλι, όλος ντροπή για τις φαντασιώσεις του.

Ο Τζατσίντο ήταν στην Ολιένα. Ήξερε για τη συμφορά και για το θάνατο της θείας Ρουθ και γι’ αυτό φοβόταν να γυρίσει στο χωριό. Ζούσε με τις λίγες λιρέτες που είχε κερδίσει από τη μεσιτεία της αγοράς του κρασιού για λογαριασμό του Μιλέζου, δεν ήξερε όμως τι θα έκανε μετά. Κι εκείνος ατένιζε μακριά, από το παραθυράκι του μικρού του δωματίου, πάνω από μια κατηφορική αυλίτσα που στο βάθος της, σαν μέσα από μια τρύπα, φαινόταν η μεγάλη κοιλάδα της Ισποροσίλε με τον καθεδρικό ναό του Νούορο να προβάλλει ανάμεσα σε δυο βουνά, ψηλά, στον τριανταφυλλί ουρανό.

Ούτε στο Νούορο όμως αποφάσιζε να πάει. Σαν κάτι να περίμενε, κάτι που έμελε να γίνει και στο αναμεταξύ γυρόφερνε στο χωριό, μεθούσε από τον ήλιο μπροστά στην πόρτα της εκκλησίας. Το χωριό, λευκό κάτω από τα γαλάζια βουνά τα ολοκάθαρα σαν φτιαγμένα από μάρμαρο και αέρα, φλέγονταν σαν να ήταν ασβεσταριά. Κάθε τόσο όμως ένα ρεύμα αέρα το δρόσιζε και οι καρυδιές και ο ροδακινιές μέσα στα περιβόλια ψιθύριζαν ανάμεσα στο κελάρυσμα του νερού και στο κελάιδισμα των πουλιών.

Ο Τζατσίντο κοίταζε τις γυναίκες που πήγαιναν στη λειτουργία, αυστηρές, αλύγιστες, με τετράγωνα, χλωμά πρόσωπα πλαισιωμένα από γυαλιστερά μαλλιά σαν μαύρο σατέν, με τα σφυρά γυμνά σαν της ελαφίνας, με όμορφα πασούμια στολισμένα με άνθη. Καθισμένες στο πάτωμα της εκκλησίας, με τους κόκκινους κορσέδες τους, σκεπασμένους με κεντημένα μαντήλια, έδιναν την εντύπωση ενός ανθισμένου κάμπου. Όλη η εκκλησία ήταν γεμάτη με κορδέλες και είδωλα• άγιοι μικροί και μαυριδεροί με μάτια μαργαριταρένια, άγιοι μεγάλοι και ασουλούπωτοι που έμοιαζαν περισσότερο με τέρατα παρά με είδωλα.

Μετά τη λειτουργία ο κόσμος πήγαινε σπίτι και ο Τζατσίντο επέστρεφε στο καταφύγιό του περνώντας μπροστά από μια ερειπωμένη εκκλησία που του θύμιζε εκεί κάτω το σπίτι από τις θείες του. Σκεφτόταν περισσότερο τη θεία του Νοέμι παρά την Γκριζέντα και του ερχόταν να κλάψει, να γυρίσει εκεί κάτω, να καθίσει πλάι της την ώρα που έραβε μες στην αυλή και ν' ακουμπήσει το κεφάλι του στα γόνατά της, κάτω από το πανί που έραβε. Έπειτα όμως ντρεπόταν για το όνειρό του, και γύριζε στο παραθυράκι της μικρής, μοναχικής του κάμαρης για να δει τη μητρόπολη του Νούορο. Εκεί πέρα βρισκόταν ίσως η σωτηρία του.

Χελιδονοφωλιές, που με τον καιρό είχαν πάρει το χρώμα της πέτρας, βρίσκονταν σε παράταξη, σαν διακόσμηση, ανάμεσα στη σκεπή και στα παραθυράκια του μικρού σπιτιού. Σε κάθε φωλιά και μερικά πουλάκια• κάθε τόσο ένα γυαλιστερό και σφαιρικό κεφαλάκι σαν πίνα πρόβαλε έξω, ξεγλιστρούσε ένα χελιδόνι, έπειτα ένα άλλο, δέκα, είκοσι και ο ουρανός γύρω από το παραθυράκι του Τζατσίντο γέμιζε από το πέταγμα μικρών μαύρων σταυρών και από ένα μελαγχολικό τετέρισμα.

Έκανε να πιάσει κανένα, τόσο κοντά πετούσαν στο πρόσωπό του, και έμενε ακίνητος παραφυλώντας• έτσι περνούσε η ώρα. Μια μέρα όμως είδε ν' ανεβαίνει, διασχίζοντας την μικρή αυλή, η κουρασμένη φιγούρα του Έφις και τότε κατάλαβε ότι εκείνον περίμενε.

Μόλις έφτασε κάτω από το παραθυράκι ο υπηρέτης κοίταξε προς τα επάνω χωρίς να μιλήσει. Δεν μπορούσε σχεδόν ν' ανοίξει το στόμα του, αλλά με το κεφάλι έδειξε το δρόμο, κάνοντας νεύμα στον Τζατσίντο να τον ακολουθήσει και ο Τζατσίντο τον ακολούθησε.

Πήγαν πίσω από την εκκλησία, ακούμπησαν στον ερειπωμένο τοίχο, μπροστά στο μεγάλο τοπίο πλημμυρισμένο από φως.
«Λοιπόν;» ρώτησε ο Έφις με φωνή που έτρεμε.

Η λέξη αυτή έκανε τον Τζατσίντο να γελάσει. Δεν ήξερε το γιατί, αλλά μπροστά στη μιζέρια του υπηρέτη ένοιωσε ξαφνικά δυνατός και μοχθηρός.
«Σ' εμένα ρωτάς το «λοιπόν;». Εγώ σου το ρωτάω. Τι καινούργιο υπάρχει που σε σπρώχνει να με ακολουθήσεις; Ήρθες ν' αγοράσεις κρασί για το γάμο της θείας Νοέμι;»
«Να σέβεσαι τις θείες σου! Δε θα τις ξαναδείς πια. Η ντόνα Ρουθ πέθανε.»

Ο Τζατσίντο τότε κατέβασε το κεφάλι και κοίταξε τα χέρια του.
«Βλέπεις; Βλέπεις; Ούτε μια λέξη πόνου δεν βγάζεις από το στόμα σου! Ούτε ένα δάκρυ! Και να σκεφτείς ότι πέθανε για σένα, άθλιε! Πέθανε από τον πόνο της για σένα.»

Ο ώμος του Τζατσίντο άρχισε να τρέμει. Έτρεμε και το κάτω χείλος του, αλλά το δάγκωσε με λύσσα, και έσφιξε τις γροθιές του κι έπειτα τις άνοιξε, σαν να ήθελε να αρπάξει κάτι και να το πετάξει.
«Τι έκανα;» ρώτησε με αναίδεια.

Τότε ο Έφις τον κοίταξε από κάτω προς τα επάνω με πόνο και περιφρόνηση.
«Έχεις μούτρα και το ρωτάς; Και γιατί βρίσκεσαι τότε ακόμη εδώ εάν δεν ξέρεις τι έχεις κάνει; Εγώ δεν θα σου πω τίποτα, δεν θα σου ζητήσω τίποτα γιατί δεν έχεις τίποτα. Ούτε καρδιά δεν έχεις! Ήρθα μόνο να σου πω ότι δεν πρέπει να ξαναπατήσεις το πόδι σου στο σπίτι τους!»
«Δεν χρειαζόταν να κάνεις τον κόπο! Ποιος σου είπε ότι σκέφτομαι να ξαναγυρίσω εκεί;»
«Έτσι απαντάς; Πες μου τουλάχιστον τι σκοπεύεις να κάνεις. Τις έχεις φέρει στο σημείο να ζητούν ελεημοσύνη, τις κακομοίρες τις θείες σου. Τι σκοπεύεις να κάνεις, λοιπόν;»
«Θα τα πληρώσω όλα εγώ»
«Εσύ; Πώς; Με υποσχέσεις! Α, φτάνει πια, για το Θεό! Τώρα δεν μπορείς να κοροϊδέψεις κανέναν, ξέρεις! Είναι καιρός να σταματήσεις. Και πάψε να υποκρίνεσαι, γιατί δεν έχουμε πια τίποτα να σου δώσουμε. Κατάλαβες, άθλιε;»

Τότε ο Τζατσίντο τον κοίταξε κι αυτός με τη σειρά του από κάτω προς τα επάνω, με κακία και έκπληξη συνάμα, σήκωσε πάλι τα χέρια και φάνηκε σαν να ανυψώνεται από τη γη ορμώντας ολόκληρος κατά του Έφις, σαν τον αετό στη λεία του. Τα μάτια του και τα δόντια του άστραφταν στο φως του δειλινού και το πρόσωπό του έγινε άγριο.
«Πες μου, δεν ντρέπεσαι;», ρώτησε χαμηλόφωνα, αρπάζοντάς του τα μπράτσα και καρφώνοντάς τον μες στα μάτια.

Και ο Έφις ένοιωσε εκείνο το βλέμμα να του καίει τις κόρες των ματιών. Ένας βρόντος ήχησε μέσα στ' αυτιά του.
«Δεν ντρέπεσαι; Άθλιε, εσύ! Εγώ μπορεί να έχω σφάλει, αλλά είμαι νέος και μπορώ να διδαχτώ από αυτό. Γιατί έρχεσαι να με βασανίσεις ; Το ήξερα πως θα' ρθεις και σε περίμενα. Εσύ, εσύ τουλάχιστον πρέπει να καταλάβεις και να μη με καταδικάζεις. Κατάλαβες; Δεν απαντάς τώρα; Α, τρέμεις τώρα, φονιά; Φύγε, γιατί ντρέπομαι που σε άγγιξα.»

Τον έσπρωξε βίαια και ξεκίνησε να φύγει. Ο Έφις έτρεξε ξωπίσω του και του άρπαξε το χέρι.
«Περίμενε!»

Έμειναν μια στιγμή σιωπηλοί, σαν ν' άκουγαν μια μακρινή φωνή.
«Τζατσίντο! Ένα πράγμα μόνο πρέπει να μου πεις. Τζατσίντο! Σου μιλάω σαν ετοιμοθάνατος. Τζατσί! Πες το μου, στην ψυχή της μάνας σου! Πώς το έμαθες;»
«Τι σε μέλει;»
«Πες το μου, πες το μου, Τζατσί! Στην ψυχή της μάνας σου.»

Ο Τζατσίντο δεν ξέχασε ποτέ τα μάτια του Έφις εκείνη τη στιγμή: μάτια που έμοιαζαν να ικετεύουν από το βάθος μιας αβύσσου, ενώ το χέρι που έσφιγγε το δικό του τον τραβούσε προς τα κάτω, προς τη γη, και το σώμα του υπηρέτη διπλωνόταν και σιγά σιγά κατέρρεε.

Εκείνος όμως σιωπούσε.

Ο Έφις του άφησε το χέρι, διπλώθηκε και έπεσε. Ψαχούλευε τη γη και άρχισε να βήχει και να ξερνάει αίμα• το πρόσωπό του ήταν μπλάβο, αλλοιωμένο. Ο Τζατσίντο νόμισε ότι πέθαινε. Τον ανασήκωσε, τον ακούμπησε με τις πλάτες στον τοίχο, στάθηκε από πάνω του και τον κοίταζε.
«Πες το μου! Πες το μου!», ρέγχαζε ο Έφις ανασηκώνοντας τις ματωμένες του παλάμες. «Η μάνα σου σου το είπε; Πες μου τουλάχιστον ότι δεν ήταν εκείνη.»

Ο Τζατσίντο ένευσε όχι.

Τότε ο Έφις φάνηκε να ηρεμεί.
«Αλήθεια είναι», είπε χαμηλόφωνα. «Εγώ σκότωσα τον παππού σου, ναι. Χίλιες φορές θα το είχα φωνάξει στο δρόμο, στην εκκλησία, δεν το έκανα όμως, για χάρη τους. Εάν έλειπα εγώ, ποιος θα τις φρόντιζε; Η κακιά ώρα όμως το' φερε, Τζατσί! Σου τ' ορκίζομαι. Ήξερα ότι η μάνα σου ήθελε να το σκάσει και εγώ την συμπονούσα, γιατί την αγαπούσα. Αυτό ήταν το πρώτο μου έγκλημα. Σήκωσα τα μάτια επάνω της, εγώ το σκουλήκι, εγώ ο υπηρέτης. Εκείνη τότε εκμεταλλεύτηκε την συμπάθεια που της είχα, με χρησιμοποίησε για να το σκάσει.... Κι *εκείνος,* ο πατέρας, τα μάντεψε όλα. Κι ένα βράδυ θέλησε να με σκοτώσει. Αντιστάθηκα και με μια πέτρα τον χτύπησα στο κεφάλι. Στριφογύρισε λίγο σαν σβούρα με το χέρι στο σβέρκο και έπεσε μακριά από το μέρος

όπου μου είχε επιτεθεί…. Πίστεψα πως το έκανε επίτηδες…. Περίμενα…. περίμενα… να σηκωθεί…. Έπειτα μ' έλουσε κρύος ιδρώτας….. αλλά δεν μπορούσα να το κουνήσω από τη θέση μου…. Νόμιζα πάντα πως το έκανε στα ψέματα….. Και κοίταζα… κοίταζα… Έτσι πέρασε πολλή ώρα. Στο τέλος τον πλησίασα… Τζατσί; Τζατσί;» επανέλαβε δυο φορές ο Έφις ασθμαίνοντας και με βαριά φωνή, σαν να καλούσε ακόμη το θύμα του «τον φώναξα….. Δεν απαντούσε. Και δεν άντεξα να τον αγγίξω…. Και το έσκασα, και μετά γύρισα πίσω…. Τρεις φορές το έκανα• δεν άντεχα όμως να τον αγγίξω. Φοβόμουν…»

Ο Τζατσίντο άκουγε προβάλλοντας ψηλός και μελαψός στον πορφυρό ουρανό• ο ώμος του έτρεμε και ο Έφις, από κάτω, θαρρούσε πως έβλεπε να τρέμει όλος ο ορίζοντας.

Ξαφνικά όμως ο Τζατσίντο έφυγε χωρίς να πει τίποτα και ο Έφις είδε μπροστά του το χώρο ελεύθερο, την κοιλάδα τριανταφυλλί αυλακωμένη από σκιές, ψηλά, ψηλά, μέχρι τους λόφους του Νούορο που διαγράφονταν μαύροι μέσα στο ηλιοβασίλεμα.

Απέραντη σιωπή βασίλευε. Μόνο το τετέρισμα κάποιου χελιδονιού έμοιαζε να βγαίνει μέσα από τα ερείπια των τοίχων και ο καλπασμός ενός αλόγου αντήχησε μακριά, όλο κι πιο μακριά.
«Είναι ο Τζατσίντο», σκέφτηκε ο Έφις, «πήρε ένα άλογο και γυρίζει εκεί κάτω, θα τα πει όλα στις θείες του και θα τις βασανίζει.»

Έστησε αυτί. Του φάνηκε πως το βήμα του αλόγου αντηχούσε επάνω στον τοίχο, από πάνω του, κι έπειτα χαμηλότερα, επάνω στο κορμί του, επάνω στην καρδιά του.
«Έφυγε χωρίς να μου πει τίποτε! Εγώ όμως, όταν μου είπε την ιστορία του με το λιμενάρχη, δεν έκανα το ίδιο!»

Ξαφνικά πετάχτηκε επάνω, σαν κάτι να τον τσίμπησε. Τίναξε τη σκόνη από τα ρούχα του και έφυγε τρέχοντας πίσω από την εκκλησία, κάτω στη δημοσιά με την σκέψη να τον καταδιώκει ότι ο Τζατσίντο θα γύριζε στο σπίτι και θα βασάνιζε τις θείες του.

Όταν όμως έφτασε στο χωριό, βρήκε στο σπίτι να βασιλεύει πάλι η ηρεμία του θανάτου.

Η ντόνα Έστερ έπλενε το στάρι πριν το στείλει στη μυλόπετρα. Το έβαζε στο κόσκινο κι έπειτα το βύθιζε στο νερό ενός καζανιού• οι πετρούλες μαζεύονταν όλες σε μιαν άκρη κι εκείνη τίναζε το κόσκινο για να τις απομακρύνει. Το στάρι ήταν όλο σκόνες και πετραδάκια, ήταν το κατακάθι στο σακί που τους είχε απομείνει.

Αυτό όμως που έκανε εντύπωση στον Έφις ήταν η ντόνα Νοέμι που φορούσε το άσπρο μαντήλι της ντόνας Ρουθ, σε ένδειξη πένθους.

Είχε γεράσει ξαφνικά και ήταν άσπρο το πρόσωπό της σαν το μπαλωμένο σεντόνι που το μπάλωνε ακόμη.

Κάθισε στον πάγκο απέναντί τους. Φαίνονταν και οι τρεις ήρεμοι, σαν να μην είχε συμβεί τίποτε.
«Θα φύγει ή όχι;», ρώτησε η Νοέμι.
«Θα φύγει.»

Τον κοίταξε έντονα. Τον είδε τόσο μελαγχολικό και αδύνατο που τον λυπήθηκε και δεν ξαναμίλησε.

Και επί οχτώ μέρες ζούσαν και οι τρεις με την αγωνιώδη ελπίδα να γυρίσει ο Τζατσίντο και να επανορθώσει κι έπειτα να φύγει χωρίς να ξαναδώσει σημεία ζωής!

Κεφάλαιο ενδέκατο

Μια μέρα το φθινόπωρο ο Έφις πήγε στο σπίτι του ντον Πρέντου.

Βρήκε μόνο τις υπηρέτριες: μια χοντρή και ηλικιωμένη που παρίστανε την σπουδαία, όπως η αδελφή του Ρετόρου, η άλλη νέα και σβέλτη, παρ' όλο που την παίδευαν οι πυρετοί της μαλάριας. Χρειάστηκε να περιμένει στο ισόγειο. Χάζευε κοιτώντας μες στην μεγάλη αυλή τις καλαμένιες σχάρες γεμάτες με πράσινα και μαύρα σύκα, μαύρα σταφύλια και ντομάτες κομμένες και πασπαλισμένες με αλάτι. Σ' όλο το σπίτι βασίλευαν η γαλήνη και η ευημερία. Πάνω στους ανοιχτόχρωμους τοίχους τρεμόπαιζαν ο σκιές των φοινικόδεντρων και ανάμεσα στα φυλλώματα από τις ροδιές που χρύσιζαν τα κόκκινα φρούτα ανοιγμένα έδειχναν τους μαργαριταρένιους σπόρους τους όμοιους με δόντια μικρού παιδιού. Ο Έφις σκεφτόταν το θλιβερό σπίτι των κυράδων του, τη Νοέμι που μαραινόταν εκεί μέσα σαν το λουλούδι στο σκοτάδι....
«Πώς αδυνάτισες», του είπε η ηλικιωμένη υπηρέτρια, που έγνεθε καθισμένη κοντά στην πόρτα, «σε βασανίζουν οι πυρετοί;»
«Μου ροκανίζουν τα κόκαλα, μ' έχουν κάνει πετσί και κόκαλο. Ας είναι δοξασμένο το όνομα του Θεού!» αναστέναξε, κοιτάζοντας τα χέρια του που ήταν μαυρισμένα και έτρεμαν.
«Οι κυράδες σου είναι καλά; Δεν τις βλέπουμε πια, ούτε στην εκκλησία.»
«Δεν πηγαίνουν ούτε στην εκκλησία, μετά τη συμφορά που τις βρήκε.»
«Και ο ντον Τζατσίντο δε θα γυρίσει;»
«Δε θα γυρίσει. Βρήκε δουλειά στο Νούορο»
«Ναι, το αφεντικό μου τον είδε τώρα τελευταία. Φαίνεται όμως πως η δουλειά του δεν είναι και πολύ της προκοπής.»
«Αρκεί να τα βγάζει πέρα, Στεφάνα!» αποφάνθηκε ο Έφις, χωρίς να σηκώσει το κεφάλι. «Αρκεί να τα βγάζει πέρα χωρίς ν' αμαρταίνει.»
«Αυτό είναι το δύσκολο, ψυχή μου! Πώς να περάσει κανείς το ποτάμι χωρίς να βραχεί;»

«Περνώντας πάνω από τη γέφυρα», είπε η άλλη υπηρέτρια από την αυλή, σκυμμένη επάνω σ' ένα σωρό από αμύγδαλα που έσπαγε. Έπειτα ρώτησε: «Αλλά και η Γκριζέντα τι κάνει; Πενθεί κι εκείνη και δεν βγαίνει έξω πια.»

Ο Έφις δεν απάντησε.
«Και ο ντον Πρέντου, τώρα, σας επισκέπτεται;»
«Δεν ξέρω. Εγώ βρίσκομαι πάντα εκεί πάνω, στο κτηματάκι.»

Οι γυναίκες φλέγονταν από περιέργεια, επειδή εδώ και λίγο καιρό το αφεντικό τους έστελνε δώρα στις ξαδέλφες του και, παρ' όλο που τις κορόιδευε, δεν επέτρεπε σε άλλους να τις κακολογούν παρουσία του. Ο Έφις όμως δεν ήταν διατεθειμένος να προχωρήσει σε αποκαλύψεις. Ο ντον Πρέντου έστειλε να τον φωνάξουν κι εκείνος ήταν εκεί για να τον περιμένει και όχι για να φλυαρεί. Ο πυρετός και η εξάντληση έκαναν τ' αυτιά του να βουίζουν• σαν να άκουγε το μουρμούρισμα του ποταμού μέσα στη νύχτα και μακρινές φωνές και είχε μέσα στο κεφάλι του έναν κόσμο εντελώς δικό του όπου ζούσε αποτραβηγμένος από τον πραγματικό κόσμο.

Δεν τον ενδιέφερε πια ο Τζατσίντο, ούτε η Γκριζέντα, ακόμη καλά καλά ούτε και οι κυράδες του. Όλα του φαίνονταν μακρινά, όλο και πιο μακρινά, σαν να είχε μπαρκάρει και μέσα από την γκρίζα και τρικυμισμένη θάλασσα να έβλεπε να χάνεται η ξηρά στο ορίζοντα.

Να όμως ο ντον Πρέντου που γυρίζει σπίτι. Είναι λιγότερο παχύς από πριν, σαν να είχε αδειάσει κάπως. Η χρυσή του καδένα κρέμεται λίγο επάνω στο στήθος του που ασθμαίνει.

Ο Έφις σηκώθηκε και δεν θέλησε να ξανακαθίσει.
« Πρέπει να πηγαίνω», είπε δείχνοντας προς τα έξω, σαν κάποιον που έχει να κάνει δρόμο, να πάει μακριά.
«Έχεις τόση δουλειά ή μήπως θα πας σε κανένα πανηγύρι;»

Η ειρωνεία του ντον Πρέντου δεν τον κέντριζε πια. Η αναφορά όμως στο πανηγύρι τον συντάραξε.
«Ναι, πρέπει να πάω στο πανηγύρι των Αγίων Κοσμά και Δαμιανού.»
«Λοιπόν, θα πας. Υποθέτω ότι δεν θα φύγεις αμέσως. Κάθισε, θέλω να σε ρωτήσω κάτι. Στεφάνα, κρασί!»

Ο Έφις όμως απομάκρυνε το ποτήρι με μια χειρονομία αποστροφής. Τέρμα το κρασί, τέρμα οι κακές συνήθειες. Εδώ και δυο μήνες νήστευε και καμιά φορά, όταν διψούσε, δεν έπινε για εξιλασμό. Κάθισε με εγκαρτέρηση και έστρεψε πάλι το βλέμμα στα χέρια του και ο ντον Πρέντου, ενώ είχε στραμμένη την προσοχή του προς την αυλή μήπως και στήσουν αυτί οι υπηρέτριες, τον ρώτησε χαμηλόφωνα:
«Πες μου, πώς πάνε οι δουλειές των ξαδελφάδων μου.»

Ο Έφις ανασήκωσε το βλέμμα κι έπειτα το ξαναχαμήλωσε αμέσως. Μια θαμπή κοκκινίλα έβαψε το πρόσωπό του που έμοιαζε να φλέγεται λιπόσαρκο, με το δέρμα να είναι κολλημένο στο κρανίο του.
«Οι κυράδες μου δεν με εμπιστεύονται πια και δεν μου μιλούν για τις υποθέσεις τους. Και καλά κάνουν. Γιατί να μου τα λένε άλλωστε; Εγώ είμαι μόνο ένας υπηρέτης.»
«Να πάρει η οργή! Να σε πληρώσουν όμως ούτε κουβέντα! Γι' αυτή την υπόθεση τουλάχιστον θα έπρεπε να σου είχαν μιλήσει. Πόσα σου χρωστάνε;»
«Ας μη μιλήσουμε γι' αυτό, ντον Πρέντου! Μη με πληγώνετε.»
«Εσύ πληγώνεις τον εαυτό σου, βλάκα! Άκου λοιπόν. Κι εγώ πηγαίνω πότε πότε σ' εκείνες αλλά δεν είναι δυνατόν να τους αποσπάσω κάτι συγκεκριμένο. Μπορεί η Έστερ να μιλούσε, αλλά υπάρχει και η Νοέμι σκληρή σαν πέτρα. Το πρώτο βράδυ, όταν έπεσε η συμφορά με τη Ρουθ κι εγώ περνούσα κατά τύχη από εκεί, μόνο τότε μου ξανοίχτηκε. Φυσικά, ήταν μια στιγμή απελπισίας. Έπειτα όμως μου ξανάγινε εχθρική. Όταν πηγαίνω εκεί με υποδέχεται καλά, αλλά στιγμές στιγμές με λοξοκοιτάζει, σαν να ήμουν εγώ η αιτία των συμφορών τους. Και εάν η Έστερ ανοίξει το στόμα της να πει κάτι, εκείνη την κοιτάζει με τέτοιο φοβερό βλέμμα, που της κόβεται η μιλιά.»
«Το ίδιο και μ' εμένα», είπε ο Έφις. «Ακριβώς το ίδιο.»

Και ένοιωσε σχεδόν ανακούφιση, επειδή η ανάμνηση των ματιών της Νοέμι τον καταδίωκε χειρότερα απ' ό, τι η παλιά του τύψη.
«Άκουσέ με τώρα. Αφού από εκείνες δεν μπορούμε να μάθουμε τίποτα, πήγα και ρώτησα την Καλίνα. Αλλά κι εκείνη, κακό χρόνο να' χει, σωπαίνει. Ξέρει να κάνει τη δουλειά της, η συφοριασμένη. Κάνει τάχα πως πιστεύει ότι η Έστερ έχει πραγματικά υπογράψει τη συναλλαγματική του Τζατσίντο και λέει πως ζητάει μόνο ό, τι της ανήκει. Ξέρω ότι εσύ και η Έστερ την επισκεφτήκατε προσπαθώντας να ταχτοποιήσετε το πράγμα και ότι η Καλίνα έδωσε τρίμηνη παράταση επιβαρυμένη με όλα τα έξοδα διαμαρτύρησης και τους μεγαλύτερους τόκους. Ξέρω ακόμη ότι πήρε σαν υποθήκη το κτηματάκι και το σπίτι, που κακό ψόφο να' χει. Ναι, εντάξει, τώρα όμως, τον Οκτώβρη, πώς θα περάσετε;»
«Δεν ξέρω, δε μου λένε τίποτε.»
«Ξέρω ότι η Έστερ γυρίζει ψάχνοντας λεφτά. Θα γυρίζει για πολύ ακόμη, θα της πέσουν και τα τελευταία δόντια και δεν θα έχει βρει. Ξέρω ότι θα ήταν διατεθειμένη ακόμη και να πουλήσει, αλλά όχι σ' εμένα.»

Ο Έφις κοίταζε τα χέρια του και σώπαινε, αλλά ο ντον Πρέντου εξοργισμένος από αυτή την αδιαφορία, του χτύπησε τα χέρια στα γόνατα.
«Τι σκέφτεσαι, ξόανο; Πες μου!»
«Εντάξει, θα σας πω την αλήθεια. Εγώ πιστεύω πως ο Τζατσίντο θα τα καταφέρει να πληρώσει.»

Τότε ο ντον Πρέντου απλώθηκε στο κάθισμα γελώντας, με φουσκωμένο το στήθος του, με τα δόντια ν’ αστράφτουν ανάμεσα στα σαρκώδη χείλη του. Ακόμη και τα δάχτυλά του, που ήταν τυλιγμένα με τη χρυσή καδένα επάνω στο στήθος του, έμοιαζε να γελάνε.

Ο Έφις τον κοίταζε τρομαγμένος, με τα μάτια όλο αγωνία, σαν τραυματισμένο ζώο.
«Μα εκείνος πεθαίνει από την πείνα! Τον είδα προχθές. Έμοιαζε με ζητιάνο με τρύπια παπούτσια. Ακόμη και το ποδήλατό του πούλησε, δε σου λέω τίποτε άλλο!»
«Όχι, πείτε μου! Έκλεψε;»
«Έκλεψε; Τρελός είσαι; Τώρα το κακολογείς κιόλας εκείνο το λουλούδι, εκείνο το ζωγραφιστό αγγελούδι. Τι να κλέψει; Δεν είναι ικανός ακόμη και αυτό να κάνει.»
«Και... τι λέει; Θα γυρίσει;»
«Εάν του έρθει καμία τέτοια ιδέα στο μυαλό θα του κόψω τα πόδια» είπε ο ντον Πρέντου και σκοτείνιασε το πρόσωπό του. Και ο Έφις σχημάτισε ξαφνικά την εντύπωση ότι οι δύστυχες κυράδες του είχαν βρει επιτέλους ένα στήριγμα, έναν προστάτη πιο ικανό από εκείνον. Α, δοξασμένο το όνομα του Θεού! Δεν εγκαταλείπει τα πλάσματά του. Τότε ξαναζωντάνεψαν οι παλιές του ελπίδες ξαφνικά: να παντρευόταν ο ντον Πρέντου τη Νοέμι, να ανασταινόταν από τα ερείπια το σπίτι των Πιντόρ. Η χαρά του όμως έσβησε αμέσως, ξαφνικά, όπως είχε ανάψει και ξαναβρέθηκε στην έρημό του, στη θάλασσά του, στο μυστηριώδες και τρομερό ταξίδι του προς τη θεία τιμωρία. Όλα τα μεγαλεία της γης, και αν ακόμη ήταν δικά του, και αν ακόμη γινόταν βασιλιάς, και αν ακόμη είχε τη δύναμη να κάνει ευτυχισμένους όλους τους ανθρώπους στον κόσμο, δεν αρκούσαν για να σβήσουν το έγκλημά του, να τον απελευθερώσουν από την κόλαση. Πώς να χαρεί, λοιπόν; Και πάλι από την αρχή να κοιτάζει τα χέρια του, για να κρύψει την έμμονη ιδέα του βαθειά μέσα στα μάτια του. Ο ντον Πρέντου συνέχισε:
«Ο Τζατσίντο δε θα γυρίσει, ούτε και θα πληρώσει, σου το εγγυώμαι εγώ. Να θυμάσαι όμως τι σου είπα χίλιες φορές: το κτηματάκι το θέλω εγώ. Θα τα πληρώσω όλα εγώ, έτσι θα σας μείνει το σπίτι. Προσπάθησε εσύ να τις πείσεις, τις ξεροκέφαλες. Εγώ θα σε πάρω στην υπηρεσία μου.»
«Γιατί δεν μιλά η εξοχότητά σας μαζί τους; Εμένα δε μ’ ακούνε.»
«Μήπως εμένα μ’ ακούνε; Προσπάθησα να τους μιλήσω, αλλά σα να τα έλεγα σε ντουβάρι. Εσύ πρέπει να τις πείσεις, εσύ», είπε δυνατά ο άντρας, χτυπώντας τον πάλι με το χέρι στο γόνατο. «Εάν θέλεις πραγματικά το καλό τους, η μόνη διέξοδος είναι αυτή. Εσύ *πρέπει,* είναι καθήκον σου να τους ανοίξεις τα μάτια, αφού αυτές είναι τυφλές. Εσύ *πρέπει,* το καταλαβαίνεις ή όχι; Έχεις κουφαθεί;»

Πράγματι, ο Έφις είχε κλειστεί στον εαυτό του, σαν κουφός. Εσύ *πρέπει*;

Τον απειλούσε ο ντον Πρέντου; Ήξερε κάτι ο ντον Πρέντου; Δεν τον ενδιέφερε τίποτε, εκείνος μόνο την κόλαση φοβόταν. Σκεφτόταν, ωστόσο, ότι ο ντον Πρέντου είχε δίκιο.
«Τι πρέπει να κάνω;»
«Πρέπει να δείξεις ότι είσαι άντρας, έστω και μια φορά. Πρέπει να τους πεις ότι, εάν δεν θέλουν να σε ανταμείψουν σε χρήμα, να αναγνωρίσουν τουλάχιστον τις υπηρεσίες σου. Εάν το κτηματάκι περάσει στα χέρια ενός άλλου αφέντη, εσένα θα σε πετάξει έξω σαν το σκυλί. Και τότε, μάρτυς μου Θεός, σίγουρα θα πας στα πανηγύρια, αλλά με τους ζητιάνους!»

Ο Έφις ανατρίχιασε• αυτό ακριβώς ήταν το όνειρό του για εξιλασμό. Σηκώθηκε και είπε:
«Θα κάνω τα πάντα. Με την προϋπόθεση όμως ....»
«Με την προϋπόθεση;» τον ρώτησε ο άλλος πιάνοντάς τον από το μανίκι. «Κάθισε λοιπόν, διάολε, και πιες. Με την προϋπόθεση;»

Ο Έφις αφέθηκε πάλι να πέσει στην καρέκλα. Έτρεμε και ίδρωνε και του φαινόταν πως θα λιγοθυμήσει.
«Με την προϋπόθεση ότι η εξοχότητά σας θα παντρευτεί την ντόνα Νοέμι.»

Και ο ντον Πρέντου έσκασε πάλι στα γέλια. Γελούσε, αλλά κρατούσε ακίνητο τον Έφις, σαν να ήθελε να τον εμποδίσει να φύγει.
«Πόσο διασκεδαστικός είσαι, διάολε! Θα σ’ έχω μαζί μου για όλη μου τη ζωή, έτσι θα με διασκεδάζεις όταν είμαι άκεφος! Θα σε παντρέψω με τη Στεφάνα. Λίγο χοντρούλα για σένα ίσως, αλλά δεν είναι επικίνδυνη, επειδή πέρασε τα τριάντα εδώ και καιρό....»
«Στεφάνα, Στεφάνα», φώναξε κρατώντας τον πάντα ακίνητο και στρέφοντας το γελαστό του πρόσωπο προς την πόρτα, «άκου, εδώ έχουμε ένα μνηστήρα.»

Η γυναίκα πρόβαλε, στα μαύρα, με πρησμένη την κοιλιά, πρησμένο το στήθος και το πρόσωπο αυστηρό όπως εκείνο μιας κυρίας. Ο Έφις την κοίταξε μια στιγμή ικετευτικά.
«Ο ντον Πρέντου θέλει ν’ αστειευθεί.»
«Κακό σημάδι. Όταν αυτός θέλει ν’ αστειευθεί, κάποιοι θα κλάψουν», είπε η γυναίκα, αψηφώντας το βλέμμα του αφεντικού της και πίσω της χαμογελούσε, χλωμή και αινιγματική, με το μακρύ της στόμα κλειστό και με δυο λακκάκια στις άκρες, η Πατσάνα, η άλλη υπηρέτρια.
«Λέω να παντρευτείς τον Έφις, Στεφάνα. Τώρα λες όχι, αργότερα όμως θα πεις το ναι. Είναι για γέλια;»
«Σαρδόνια γέλια!» ειρωνεύτηκε από πίσω η Πατσάνα, χαμηλόφωνα και έσπρωξε την Στεφάνα για να την κάνει ν’ απαντήσει άσχημα στο αφεντικό. Η γυναίκα όμως ήταν πολύ αξιοπρεπής και δεν καταδέχτηκε να συνεχίσει το αστείο. Έτσι δεν άνοιξε το στόμα της μέχρι που το αφεντικό με τον Έφις βγήκαν μαζί.

Τότε οι δυο υπηρέτριες άρχισαν να κακολογούν τις ξαδέλφες του αφεντικού τους.
«Όταν πηγαίνω σπίτι τους, με το δώρο μες στο καλάθι, με υποδέχονται λες και πηγαίνω να τους ζητήσω ελεημοσύνη, ενώ εγώ είμαι εκείνη που τους την πηγαίνω! Δεν βλέπεις τι πρόσωπο πεινασμένου έχει ο Έφις; Είκοσι χρόνια τώρα δεν τον πληρώνουν και τώρα ούτε να φάει δεν του δίνουν. Και όμως, είδες πώς εξάπτεται το αφεντικό όταν μιλήσει κανείς γα τις ξαδέλφες του;»
«Οι καιροί αλλάζουν: ακόμη και τα πουλαράκια γερνούν», αποφάνθηκε η Στεφάνα, αλλά και οι δυο ένοιωθαν πως κάτι το καινούργιο, κάτι το σημαντικό κρεμόταν πάνω από τη μοίρα τους, σαν υπηρέτριες χωρίς κυρά.

Στο μεταξύ ο ντον Πρέντου συνόδευε τον Έφις που ανηφόριζε ψηλά στο σοκάκι που το είχαν πλύνει οι τελευταίες βροχές.

Το χορτάρι φύτρωνε κατά μήκος των τοίχων των έρημων σπιτιών. Μια γλυκιά, βαθιά σιωπή τύλιγε τα πάντα τριγύρω. Κίτρινα σύννεφα πρόβαλαν ξαφνιασμένα πάνω από το υγρό Βουνό και από τα ψηλά του χωριού, εμπρός από την εξώπορτα των Πιντόρ, φαινόταν ο κάμπος σκεπασμένος με χρυσαφί βούρλα και το πράσινο ποτάμι ανάμεσα σε νησάκια άσπρης άμμου. Η σιωπή ήταν τόση που ακούγονταν οι γυναίκες να κοπανάνε τα ρούχα στο ποτάμι, κάτω από το μοναχικό πεύκο της όχθης. Η γριά Ποτόι, όρθια στο κατώφλι του σπιτιού της, κοίταζε ακουμπισμένη με το ένα χέρι στον τοίχο και το άλλο πάνω από τα μάτια. Έμοιαζε με χούφταλο, μικροκαμωμένη, με τα κοσμήματά της ακόμη πιο φανταχτερά και πένθιμα επάνω στο σκελετωμένο σώμα της.
«Τι κάνετε;», χαιρέτησε ο ντον Πρέντου.
«Περιμένω την Γκριζέντα μου που πήγε στο ποτάμι. Για να πω την αλήθεια, εγώ δεν ήθελα, επειδή το παλικάρι, ο ανιψιός της εξοχότητάς σας, της το απαγόρεψε και αν το μάθει θα παρεξηγηθεί• η Γκριζέντα μου όμως κάνει πάντα του κεφαλιού της.»
«Τι, σας έγραψε ο Τζατσίντο;»
«Σε ποιόν να γράψει; Δεν έγραψε ποτέ. Δεν ξέρουμε τίποτε γι' αυτόν, αλλά σίγουρα πρέπει να γυρίσει γιατί το έταξε.»
«Βέβαια, και οι νεκροί γυρίζουν, όπως λέτε κι εσείς!»

Η γριά όμως στράφηκε στον Έφις που στεκόταν παράμερα με το κεφάλι κατεβασμένο και κοίταζε το λιθόστρωτο.
«Δεν το είπε σ' εσένα ότι θα την παντρευτεί; Εμπρός, πες το, το είπε ή όχι;»

Ο Έφις τη κοίταξε μια στιγμή, όπως είχε κοιτάξει τη Στεφάνα, και δεν απάντησε.
«Αυτό που με στενοχωρεί είναι που οι κυρίες Πιντόρ μας κρατάνε κακία», είπε η γριά, κοιτάζοντας πάλι εκεί πάνω. «Εμάς μας έχουν διώξει και μόνο ο Τσουαναντόνι μπορεί καμιά φορά να μπει στο σπίτι τους που είναι πιο κλειστό και από το Κάστρο στα χρόνια των Βαρόνων. Συγχώρεσαν την Καλίνα, που κακό ψόφο να' χει, και εμάς όχι.

Η Παναγία του Ριμέντιο να τις προστατεύει. Όταν όμως γυρίσει το παλικάρι όλα θα διορθωθούν: το είπε και η ντόνα Νοέμι.»

Οι δυο άντρες απομακρύνθηκαν, αλλά η γριά φώναξε πίσω τον ντον Πρέντου και του είπε χαμηλόφωνα:
«Θα μπορούσατε να μου κάνετε μια χάρη; Να πείτε εσείς στην Γκριζέντα να μην πηγαίνει στο ποτάμι; Δεν είναι σωστό γι' αυτήν, που θα παντρευτεί έναν άρχοντα.»

Ο ντον Πρέντου άνοιξε τα χοντρά του χείλη για να γελάσει και να πει μια από τις συνηθισμένες του χοντράδες, αλλά χαμήλωσε το βλέμμα επάνω στην γριά που έτρεμε, κοίταξε το κολιέ και τα σκουλαρίκια που ταλαντεύονταν, και άγγιξε κι εκείνος την χρυσή του καδένα και το πρόσωπό του συννέφιασε, όπως εκείνο το βράδυ που είδε να τρέμει ο ώμος του ανιψιού του.

Πλησίασε τον Έφις και στάθηκαν μπροστά στην κλειστή εξώπορτα των Πιντόρ. Πάνω στα σκαλοπάτια φύτρωναν τσουκνίδες. Ο ντον Πρέντου θυμόταν πάντα τη Νοέμι να στέκετε εκεί και να περιμένει στη σκιά.
«Ωραία. Συνεννοηθήκαμε; Πρέπει να κάνεις όπως σου λέω, κατάλαβες;»
«Κατάλαβα. Θα κάνω τα πάντα», είπε ο Έφις.

Χτύπησε, αλλά κανείς δεν άνοιγε. Και ο ντον Πρέντου στεκόταν εκεί, να χαϊδεύει την καδένα του και να κοιτάζει κάτω, προς το ποτάμι, σαν να περίμενε κι εκείνος κάποιον.
«Τι στο καλό. Μήπως πέθαναν κι αυτές;»
«Η ντόνα Έστερ θα είναι στην εκκλησία και η ντόνα Νοέμι ίσως έχει ξαπλώσει.»
«Γιατί, άρρωστη είναι;»
«Τι να πω! Τώρα τελευταία, όταν γυρίζω, τη βρίσκω στο κρεβάτι. Έχει πονοκέφαλο.»
«Α, πρέπει να την πείσουμε να βγαίνει, να πάρει λίγο αέρα.»
«Αυτό σκέφτομαι κι εγώ, αλλά πού να πάει;»

Ο ντον Πρέντου κοίταζε κάτω, προς το ποτάμι. Το πρόσωπό του φαινόταν διαφορετικό, έμοιαζε σχεδόν όμορφο, θλιμμένο και αφηρημένο, όπως εκείνο του ανεψιού του.
«Μπορεί να πάει, λέω, κάπου• στο Μπάντε Σάλικε, στο κτήμα μου κοντά στη θάλασσα. Υπάρχουν εκεί ακόμη άσπρα σταφύλια….»

Η όψη του Έφις άστραψε. Κάτι θέλησε να πει κι εκείνος, αλλά ακούστηκε ν' ανοίγουν από μέσα την εξώπορτα και ο ντον Πρέντου απομακρύνθηκε χωρίς να στρέψει, προσπαθώντας να κρυφτεί στον τοίχο.

Κεφάλαιο δωδέκατο

Προς μεγάλη έκπληξη του Έφις η ντόνα Έστερ συναίνεσε στις προτάσεις του ξαδέλφου της. Έτσι, το κτηματάκι πουλήθηκε και η συναλλαγματική πληρώθηκε. Συνέβηκε όμως κάτι που ξεσήκωσε κουτσομπολιά σ' όλο το χωριό. Ο Έφις, αν και συνέχιζε να είναι στην υπηρεσία της ντόνας Έστερ και της ντόνας Νοέμι, κατόρθωσε να μείνει σέμπρος στο κτηματάκι, έτσι έφερνε στο σπίτι, στις κυράδες του, το μέρος εκείνο από την παραγωγή που τους αναλογούσε. Τελικά, λέγανε οι κακές γλώσσες, από υπηρέτης που ήταν ανέβηκε στην κατηγορία του συγγενή, ή καλύτερα του προστάτη των κυριών Πιντόρ.

Αυτό που έκανε τη μεγαλύτερη εντύπωση ήταν η συναίνεση του ντον Πρέντου, ο οποίος εδώ και λίγο καιρό έμοιαζε διαφορετικός, μέχρι που είχε αδυνατίσει κιόλας και μια παράξενη φήμη κυκλοφορούσε ότι τον μάγεψε κάποια μάγισσα με τα ιερά βιβλία.

Ποιος είχε συμφέρον γι' αυτό;

Κανείς δεν ήξερε. Αυτά τα πράγματα δεν γίνονται ποτέ επακριβώς γνωστά, και εάν κάποιοι τα ήξεραν δεν θα ήταν πλέον σημαντικά και μυστηριώδη. Γεγονός είναι πάντως ότι ο ντον Πρέντου αδυνάτιζε, δεν πρόσβαλε πια τον πλησίον του και τελικά έκανε τη βλακεία ν' αγοράσει ένα κτήμα χωρίς αξία και μαζί μ' αυτό και τον υπηρέτη , που του έδινε την ελευθερία του.

Η Στεφάνα και η Πατσάνα έλεγαν:
«Είναι που θέλει να κάνει ελεημοσύνη στις δύστυχες ξαδέλφες του.»

Αυτές οι δύο όμως μεταξύ τους, στα κρυφά, παραδέχονταν ότι φαινόταν να τον είχαν μαγέψει, αφού συνέχιζε να στέλνει πολλά δώρα στις κυρίες Πιντόρ, και σχολίαζαν χαμηλόφωνα τον Έφις: όλα είναι πιθανά σ' αυτόν τον κόσμο, και ο Έφις αγαπούσε τις κυράδες του τόσο, που θα μπορούσε για χάρη τους ακόμη και μάγια να κάνει. Τα πήγαινε-έλα του με τον ντον Πρέντου έβαζαν κυρίως σε υποψίες τις υπηρέτριες. Η Στεφάνα έψαξε μήπως κάτω από το κατώφλι υπήρχε κρυμμένο κάποιο μαγικό αντικείμενο και η Πατσάνα βρήκε μια μέρα μια μαύρη καρφίτσα στο κρεβάτι του αφεντικού..... Ασυνήθιστα πράγματα θα πρέπει να συμβούν.

Το χειμώνα οι κυρίες Πιντόρ δεν βγήκαν από το σπίτι και ούτε έκαναν κουβέντα για το αν θα πάνε στο Πανηγύρι του Ριμέντιο, αλλά όσο μεγάλωναν οι μέρες και το χορτάρι θέριευε στο παλιό νεκροταφείο, τη ντόνα Έστερ έμοιαζε να την κατέχει μια αίσθηση κούρασης, μια ατονία, όμοια με εκείνη που κάθε χρόνο την άνοιξη έκανε χλωμή τη Νοέμι. Σχεδόν δεν πήγαινε πλέον στην εκκλησία, σερνόταν μέσα στο σπίτι, καθόταν κάθε τόσο με τα χέρια άψυχα επάνω στους μηρούς και παραπονιόταν ότι της πονούσαν τα πόδια. Η φτώχεια στο σπίτι δεν ήταν μεγαλύτερη από τις άλλες χρονιές, αφού ο Έφις φρόντιζε για τα πλέον απαραίτητα, αλλά η ατμόσφαιρα εκεί έμοιαζε να είναι φορτωμένη με θλίψη.

Τη σαρακοστή οι δυο αδελφές πήγαν να ξομολογηθούν. Ήταν ένα ωραίο, καθάριο πρωινό, γεμάτο ήχους. Ακούγονταν φωνές παιδιών και κουδουνίσματα κοπαδιών κάτω, χαμηλά, ανάμεσα στα βουρλοτόπια της πεδιάδας, και η φωνή του ποταμού δυνατή, όλο και πιο δυνατή, που λες και απειλούσε, αλλά στα αστεία. Στον καταγάλανο ουρανό δεν υπήρχε ούτε ένα συννεφάκι και η ατμόσφαιρα ήταν τόσο διαυγής που επάνω στα βράχια του Κάστρου φαίνονταν οι πέτρες που γυάλιζαν και ένα κενό παράθυρο στα ερείπια, που άνοιγε στο γαλάζιο του ουρανού ανάμεσα στον κισσό που το περιέβαλε σαν γιρλάντα.

Ο παπα-Πασκάλε ήταν μέσα στο εξομολογητήριό του και δεν είχε σκοπό να βγει από εκεί, παρ' όλο που η Νατόλια τον περίμενε με καφέ και βουτήματα μέσα σ' ένα κάνιστρο στο σκευοφυλάκιο.

Βλέποντας να καταφθάνουν οι δυο αδελφές για να εξομολογηθούν, η υπηρέτρια έκανε μια χειρονομία απογοήτευσης και σκέφτηκε ότι θα ήταν καλύτερα να πάει να ζεστάνει τον καφέ στης φίλης της, της Γκριζέντα. Να την λοιπόν που βγαίνει πίσω από το ιερό, με το κάνιστρο στο κεφάλι και κατεβαίνει το σοκάκι ανάμεσα σε συστάδες από βάτα που λάμπουν από τις σταγόνες της δροσιάς.

Από την πόρτα της γριάς Ποτόι φαινόταν η Γκριζέντα σκυμμένη πάνω στη φωτιά της εστίας να ετοιμάζει τον καφέ της γιαγιάς που ήταν άρρωστη στο κρεβάτι.
«Αδυνατίζεις κάθε μέρα και πιο πολύ», είπε η Νατόλια μπαίνοντας.

Η Γκριζέντα πράγματι ήταν αδύνατη και χλωμή, άγουρη ακόμα, αλλά κάπως μαραμένη. Κάποιες κινήσεις του άσαρκου λαιμού της και του κιτρινισμένου προσώπου της θύμιζαν εκείνες της γιαγιάς της. Τα μάτια της μόνο έλαμπαν μεγάλα και καθάρια, γεμάτα μ' ένα φως μελαγχολικό και συνάμα δόλιο, όπως το νερό κάτω στους βάλτους, ανάμεσα στα βούρλα της πεδιάδας.
«Ο καφές μου κρύωσε. Τώρα που ήρθαν και οι θείες σου, θα παγώσει», είπε η Νατόλια, παίρνοντας την καφετιέρα από το κάνιστρο. «Έτσι, θα πιω κι εγώ λίγο.»
«Οι θείες μου! Ξύλο που τους χρειάζεται! Κι σ' εσένα μαζί μ' αυτές! Εάν αδειάσουν όλο το σακούλι με τις αμαρτίες τους, σίγουρα θα βρεις νεκρό το αφεντικό σου από συγκοπή μέσα στο εξομολογητήριο....»
«Τι γλώσσα! Φαίνεται πως σ' έχει δαγκώσει η οχιά. Πάρε ένα μπισκότο, να, σου το προσφέρω σαν λουλούδι για να σου γλυκάνω την καρδιά....»

Η καρδιά της Γκριζέντα όμως έσταζε δηλητήριο και δεν δεχόταν αστεία.
«Εάν ήρθες για να με τσιγκλήσεις, είσαι γελασμένη, Νατόλια. Δεν έχεις αγκάθια εσύ, γιατί είσαι ένας φλόμος και όχι ένα τριαντάφυλλο. Εγώ δεν πονάω, ούτε λυπάμαι. Είμαι δυνατή σαν το πεύκο στην όχθη του ποταμού. Και θα έρθει μια μέρα που θα μου στείλεις ανθρώπους και θα ζητάς να γίνεις δούλα μου.»

«Μπα! και ποιόν θα παντρευτείς; Τον Βαρόνο του Κάστρου;»
«Θα παντρευτώ ζωντανό εγώ και όχι πεθαμένο. Επάνω σου να πέσουν οι πεθαμένοι!»
«Μου φαίνεται πως εσύ είσαι εκείνη που έκανε μάγια στον ντον Πρέντου.»
«Εάν το θελήσω, παντρεύομαι ακόμη και τον ντον Πρέντου», είπε η Γκριζέντα, ανασηκώνοντας με έπαρση το τραγικό και παιδικό συνάμα πρόσωπό της, «όμως έχω άλλα στο μυαλό μου εγώ!»

Η Νατόλια την κοίταζε και την λυπόταν. Της φαινόταν σαν να τα έχει λίγο χάσει, η δύστυχη, κι έτσι έπαψε να την βασανίζει. Πήρε ένα άλλο μπισκότο και πήγε να το προσφέρει στη θεια-Ποτόι, στη γωνιά της. Μια φωτεινή γραμμή έπεφτε από τη σκεπή του μικρού, ισόγειου δωματίου, φωτίζοντας το κρεβάτι όπου κειτόταν η γριά ντυμένη και με το κολιέ και τα σκουλαρίκια της, άκαμπτη σαν ξύλο, όμοια με λείψανο έτοιμο για θάψιμο.

Νομίζοντας ότι κοιμάται η Νατόλια της άγγιξε το χέρι που έκαιγε, αλλά η γριά το τράβηξε και της είπε χαμηλόφωνα:
«Άκου Νατόλια, κάνε μου μια χάρη. Πήγαινε στον Έφις Μαρόντσου και πες του ότι πρέπει να του μιλήσω. Μην το μάθει όμως η Γκριζέντα. Πήγαινε, τρυγόνα μου, πήγαινε!»
«Πού να τον εύρω εγώ τον Έφις; Είναι στο χωριό;»
«Ανεβαίνει από κτηματάκι, τον βλέπω που ανεβαίνει», είπε η γριά, βάζοντας το δάχτυλο στα χείλη, επειδή έμπαινε η Γκριζέντα με τον καφέ.
«Βλέπεις Νατόλια; Θέλησε να σηκωθεί σήμερα το πρωί, παρόλο που έχει υψηλό πυρετό. Γιαγιά, γιαγιά, γύρνα γρήγορα κάτω από τις κουβέρτες!»
«Θα γυρίσω, θα γυρίσω. Όλοι κάτω από την κουβέρτα θα γυρίσουμε», είπε η γριά, και η Νατόλια έφυγε μ' ένα βάρος στην καρδιά.

Πράγμα παράξενο• ξαναπερνώντας εμπρός από το σπίτι των Πιντόρ είδε τον Έφις να ανηφορίζει στον έρημο δρόμο. Προχωρούσε σκυφτός κάτω από το βάρος του δισακιού, τόσο σκυφτός που έμοιαζε να ψάχνει κάτι καταγής.
«Η γριά θα πεθάνει και γι' αυτό *βλέπει* κιόλας», σκέφτηκε η Νατόλια.

Εκείνος την κοίταξε με τα αδιάφορα μάτια του, όπως ενός ζώου, και δεν είπε αν θα πήγαινε ή όχι στη γριά. Καθώς γνώριζε ότι οι κυράδες του εκείνη την ώρα εξομολογούνταν, ξεφορτώθηκε το δισάκι, το απόθεσε στο σκαλοπατάκι και κάθισε να τις περιμένει. Οι τσουκνίδες του τρύπησαν τα χέρια.

Η υπηρέτρια γύρισε στην εκκλησία και κοίταξε μήπως μπορούσε να πει στις κυρίες ότι ο υπηρέτης είχε έρθει, - έτσι θα άφηναν ελεύθερο τον παπά Από τη μια μεριά του εξομολογητηρίου όμως στεκόταν η ντόνα Έστερ της οποίας φαινόταν η άκρη από το σάλι να προβάλει σαν μαύρη φτερούγα, και από την άλλη η ντόνα Νοέμι, με την πλάτη πού και πού

να τρέμει ελαφρά κάτω από το μαύρο θαμπό ύφασμα και το πόδι της μακρύ και νευρώδες να προεξέχει από το ανασηκωμένο μεσοφόρι.

Οι άλλες εξομολογούμενες προσεύχονταν εδώ κι εκεί μέσα στην εκκλησία, γονατισμένες επάνω στο πρασινωπό πάτωμα. Μια βαθειά σιωπή, ένα γαλάζιο φως, μια μυρωδιά χλόης πλημμύριζαν την εκκλησία που ήταν υγρή και θλιβερή σαν σπηλιά. Η Μαγδαληνή, προβάλλοντας μέσα από την κορνίζα της, έμοιαζε να έχει στραμμένη την προσοχή της στις φωνές της άνοιξης που έρχονταν με τον αρωματισμένο αέρα, και η Νοέμι αισθανόταν κι εκείνη, ακόμη και εκεί μέσα, ακόμη και πίσω από το δικτυωτό του εξομολογητηρίου, που ανάδινε μια μυρωδιά σκουριάς και ανθρώπινης αναπνοής, ένα τρέμουλο ζωής, μια επιθυμία θανάτου, μια αγωνία πάθους, μια λαχτάρα ταπείνωσης, όλα τα βάσανα, τις πίκρες, τη μνησικακία και το αγκομαχητό της αμαρτωλής από έρωτα.

Επιστρέφοντας είδαν τον Έφις να σηκώνεται με κόπο ακουμπώντας το χέρι στο σκαλοπατάκι. Τότε η Νοέμι, κάτω από την επίδραση ακόμα του ελέους και της αγάπης του Θεού, πήρε είδηση για πρώτη φορά ότι ο υπηρέτης είχε το κακό του χάλι: γέρος, θλιβερός, με ρούχα που έπλεαν επάνω του, και άπλωσε το χέρι για να τον βοηθήσει να σηκωθεί. Εκείνος όμως είχε κιόλας σηκωθεί και δεν έδωσε σημασία στη χειρονομία της.

Και όταν μπήκαν μέσα και η ντόνα Έστερ ζήτησε να μάθει νέα για το κτηματάκι σαν να ήταν ακόμη δικό της, εκείνος απάντησε σηκώνοντας τους ώμους με ασυνήθιστη αγένεια και πήγε να πλυθεί στο πηγάδι.

Ο Απρίλης έκανε χαρούμενη ακόμη και τη θλιβερή αυλή. Τα χελιδόνια πρόβαλαν το μαύρο κεφαλάκι τους από τις φωλιές στο χαγιάτι κοιτάζοντας τους συντρόφους τους που πετούσαν χαμηλά σαν ν' ακολουθούσαν τη σκιά τους πάνω στο πυκνό χορτάρι του παλιού νεκροταφείου.
«Έφις, μου φαίνεται πως δεν είσαι πολύ καλά. Πρέπει να πάρεις κάτι, ή να ξεκουραστείς για μερικές μέρες», είπε η Νοέμι.
«Α, ναι, ντόνα Νοέμι; Εγώ όμως σκέφτομαι να περπατήσω!»
«Δεν είσαι καλά σου λέω. Μην αστειεύεσαι. Τι έχεις;»

Την κοίταζε με ζωηρό βλέμμα, λαμπερό, και ήταν τόση η ξαφνική χαρά του που οι ρυτίδες γύρω από τα μάτια του έμοιαζαν ακτίνες από φως.
«Γερνάω», είπε, χτυπώντας τα χέρια και η χαρά του χάθηκε ξαφνικά, όπως είχε έρθει.

Γύρισε στο χωριό επειδή ο ντον Πρέντου είχε στείλει να τον φωνάξουν, διαφορετικά δεν θα το είχε κουνήσει πια από κτηματάκι. Τι μπορούσε να κάνει η λύπηση της ντόνας Νοέμι ενάντια στο κακό που τον βασάνιζε; Το μόνο που κατάφερνε ήταν να του το μεγαλώνει.

Πήγε λοιπόν στο καινούργιο του αφεντικό και το βρήκε σκαρφαλωμένο επάνω σε μια σκάλα να κλαδεύει την κληματαριά κάτω από το δίχτυ που σχημάτιζαν τα κλαδιά της ροδιάς, κεντημένο με χρυσά φυλλαράκια.

Κι εδώ τα χελιδόνια διασταυρώνονταν με ταχύτητα, αλλά ψηλότερα, με φόντο το γαλακτερό ουρανό. Μέσα στο σπίτι άκουγες τις γυναίκες, που καθάριζαν τα δωμάτια και τακτοποιούσαν τα πράγματα για το Πάσχα. Μεγάλη ηρεμία βασίλευε τριγύρω.

Ο Έφις δεν ξέχασε ποτέ εκείνες τις στιγμές. Είχε φύγει από το κτηματάκι με η βεβαιότητα ότι κάτι εξαιρετικό θα συνέβαινε, κοιτάζοντας όμως προς τα επάνω τη σκάλα του φάνηκε ότι και ο ντον Πρέντου ήταν λυπημένος, σχεδόν άρρωστος, και ότι δίσταζε να κατέβει, κρατώντας στο ένα χέρι το κλαδευτήρι που γυάλιζε και στο άλλο μια κληματίδα, η βιολετιά άκρη της οποίας έσταζε, όπως από ένα δάχτυλο κομμένο σταγόνες αίμα.
«Περίμενε να τελειώσω ή μήπως βιάζεσαι να φύγεις;», είπε ο ντον Πρέντου, αλλά αμέσως συνήλθε, κάτι θυμήθηκε, και κατέβηκε βαρύς, αφήνοντας τον Έφις να τραβήξει στην άκρη τη σκάλα.
«Να», άρχισε, όταν βρέθηκαν στο ισόγειο δωμάτιο που ήταν γεμάτο ήλιο και σκιές από χελιδόνια, «να, πρέπει να σου πω κάτι...», και δίσταζε κοιτάζοντας τα χέρια του, «να, θέλω να παντρευτώ τη Νοέμι.»

Ο Έφις άρχισε να τρέμει τόσο δυνατά που το χέρι του επάνω στο τραπέζι έμοιαζε να χοροπηδά. Τότε ο ντον Πρέντου άρχισε να γελά με εκείνο το άχαρο και όλο κακία γέλιο του αλλοτινών καιρών.
«Δεν πιστεύω να θέλεις να την παντρευτείς εσύ! Για σένα έχω τη Στεφάνα, το ξέρεις!»

Ο Έφις σώπαινε• σώπαινε και τον κοίταζε και τα μάτια του ήταν τόσο γεμάτα από πάθος, από τρόμο, από χαρά που ο ντον Πρέντου σοβάρεψε. Προσπάθησε όμως πάλι να αστειευτεί.
«Γιατί αναστατώνεσαι τόσο; Πιστεύεις ότι θα σου πληρώσω όσα σου χρωστάνε; Όχι, βέβαια. Εσύ θα τα βρεις με την Έστερ. Εγώ μένω απ’ έξω. Έπειτα είναι και κάτι άλλο...»

Έξυσε με το νύχι έναν λεκέ στο γιλέκο του, παρατηρώντας τον με προσοχή.
«Άραγε με θέλει;»
«Μα τι λέτε!» ψέλλισε ο Έφις.
«Μην είσαι τόσο σίγουρος! Ας μιλήσουμε όμως σοβαρά τώρα. Το σκέφτηκα καλά πριν το αποφασίσω. Αν θέλεις πίστεψέ με, το κάνω περισσότερο από χρέος παρά από καπρίτσιο. Τι περιμένω; Πού πάω; Στην ηλικία μου δεν ταιριάζει μια γυναίκα πολύ νέα. Αυτό όμως δεν έχει σημασία. Τέλος πάντων, αποφάσισα. Εντάξει, δεν το αρνιέμαι: η Νοέμι είναι ωραία και μου αρέσει, πάντα μου άρεσε, για να σου πω την αλήθεια. Τι τα θέλεις όμως; Η ζωή περνάει κι εμείς την αφήνουμε να τρέχει σαν το νερό στο ποτάμι, και μόνο όταν την χάνουμε καταλαβαίνουμε ότι μας λείπει. Ας το αφήσουμε όμως» πρόσθεσε,

χτυπώντας τις παλάμες του στα γόνατα και σηκώθηκε για να ξανακαθίσει. «Αυτό που ενδιαφέρει τώρα είναι να μάθουμε εάν η Νοέμι δέχεται. Εγώ θα τη ζητήσω όπως πρέπει. Θα της στείλω τον παπα-Πασκάλε ή τον γιατρό ή όποιον δεχτεί να το κάνει. Δεν θέλω όμως να εισπράξω μιαν άρνηση, ε, Θεός φυλάξοι, αυτό όχι, να πάρει η οργή! Καταλαβαίνεις Έφις;»

Ο Έφις καταλάβαινε πολύ καλά και ένευε καταφατικά με το κεφάλι και με τα μάτια του που άστραφταν.
«Να μιλήσω εγώ με την ντόνα Νοέμι;»

Ο ντον Πρέντου του χτύπησε το γόνατο.
«Μπράβο! Αυτό είναι. Και όσο νωρίτερα, τόσο καλύτερα, Έφις! Αυτά τα πράγματα δεν πρέπει να τα αφήνουμε να μπαγιατεύουν. Θα της πεις: «Ποιον πρέπει να στείλουν να σε ζητήσει; Τον παπα-Πασκάλε, την αδελφή του ή κάποιον άλλο;». Εάν πει να μη στείλουν κανένα, τόσο το καλύτερο, μα την πίστη μου, τόσο το καλύτερο! Έπειτα θα ενεργήσουμε γρήγορα και αθόρυβα. Δεν είμαστε πια παιδιά. Τι λες; Τον Σεπτέμβρη κλείνω τα σαράντα οχτώ κι εκείνη πρέπει να είναι τριάντα πέντε περίπου, τι λες; Εσύ ξέρεις ακριβώς πόσο χρονών είναι; Έπειτα θα της πεις ότι δεν έχει να βάλει έγνοια στο μυαλό της: το σπίτι είναι έτοιμο, υπηρέτριες υπάρχουν, κουτσομπόλες, ναι, αλλά υπάρχουν και μάλιστα καλοπληρωμένες. Ασπρόρουχα υπάρχουν, τα πάντα υπάρχουν. Οι προμήθειες δεν λείπουν, δόξα τω Θεώ! Αρκετά, γι’ αυτά θα μιλήσουμε κατόπιν με την Έστερ. Το μόνο που με στενοχωρεί είναι ότι.... Λοιπόν, θα σου το πω: ότι η Ρουθ πέθανε έτσι ξαφνικά. Μπορεί και εκείνη να ήταν ευχαριστημένη....»

Ο Έφις σηκώθηκε. Ένοιωθε κάτι να τον τσιγκλάει σε όλο του το είναι και έπρεπε να φύγει, να κάνει το πεπρωμένο να βιαστεί.
«Περίμενε λίγο ακόμη, διάολε! Θα σου δώσω να πιείς: λίγη ρακή ή ούζο; Στεφάνα, που να σε πάρει η οργή, εδώ είναι ο μνηστήρας σου, Στεφάνα!»

Ακούγονταν οι γυναίκες, που χτυπούσαν τα έπιπλα με δύναμη. Τελικά εμφανίστηκε η ηλικιωμένη υπηρέτρια, με μια πετσέτα του φαγητού στο κεφάλι και μια άλλη στο χέρι, σοβαρή και επιβλητική, ωστόσο, με τα μάτια όλο εγκαρτέρηση στις επιθυμίες του αφεντικού της. Άνοιξε το ντουλάπι, έβαλε ούζο στα ποτήρια και κοίταξε τον Έφις με μια φευγαλέα αίσθηση τρόμου, αλλά και εξεταστικά συνάμα για να δει εάν εκείνος έπαιρνε στα σοβαρά τα αστεία του αφεντικού. Ο Έφις όμως ήταν τόσο ταπεινός και σαστισμένος που την έκανε να ξανανέβει επάνω και να πει στη νεαρή συντρόφισσά της:
«Εάν αυτός έκανε τα μάγια, τα έκανε καλά. Η τύχη σα σαΐτα πέφτει επάνω τους. Καθάρισε καλά για να μην έχουμε πολλή δουλειά στο γάμο».
«Το δικό σου με τον Έφις;», είπε η Πατσάνα. «Όσο για τον ντον Πρέντου πρέπει να περιμένουμε πρώτα τη ντόνα Νοέμι να πει το ναι!»

Η Στεφάνα όμως τη μούντζωσε, έτσι και αλλιώς τα λόγια αυτά της φαίνονταν παράλογα.

Όταν βρέθηκε στο δρόμο, αφού προηγουμένως ο ντον Πρέντου τον συνόδευσε μέχρι την εξώπορτα σαν φίλο, ο Έφις κοίταξε τριγύρω του και αναστέναξε.

Όλα είχαν αλλάξει. Ο κόσμος πλάταινε, όπως η κοιλάδα μετά την καταιγίδα όταν η ομίχλη ανεβαίνει και εξαφανίζεται: το Κάστρο με φόντο το γαλανό ουρανό, τα χαλάσματα που πάνω τους η χλόη τρεμόπαιζε γεμάτη μαργαριτάρια, η πεδιάδα εκεί κάτω με τις συστάδες των βούρλων σε χρώμα σκουριάς, όλα είχαν μια γλυκύτητα παιδικών αναμνήσεων, πραγμάτων που χάθηκαν εδώ και πολύ καιρό, που θρηνήθηκαν, που αγαπήθηκαν κι έπειτα ξεχάστηκαν και τελικά ξαναβρέθηκαν όταν κανείς δεν τα θυμόταν και δεν τα νοσταλγούσε πια.

Όλα είναι γλυκά, καλά, αγαπημένα: να τα βάτα της εκκλησίας μπλεγμένα με τις κλωστές από αράχνες πράσινες και βιολετιές της δροσιάς , να ο γκρίζος φράχτης, η σκουριασμένη πόρτα, το παλιό νεκροταφείο με τα κόκαλα σαν άσπρα λουλούδια ανάμεσα στην αγριοβρώμη και στις τσουκνίδες, να το δρομάκι και η αιμασιά με τις μοβ πεταλουδίτσες και τις κόκκινες πασχαλίτσες που μοιάζουν με λουλουδάκια και χάντρες. Όλα είναι φρέσκα, αθώα και όμορφα όπως όταν είμαστε μικρά παιδιά και το σκάμε από το σπίτι για να τρέξουμε μέσα στον υπέροχο κόσμο.

Η εκκλησία ήταν ανοιχτή, εκείνες τις μέρες της σαρακοστής, και ο Έφις πήγε να γονατίσει στη θέση του, κάτω από τον άμβωνα.

Η Μαγδαληνή κοίταζε, χαρούμενη κι αυτή, σαν ισπανίδα κυρία, φιλοξενούμενη των Βαρόνων, που έχει βγει στο μπαλκόνι του Κάστρου. Ένοιωθε κι εκείνη την άνοιξη και ήταν ευτυχισμένη παρ’ όλο που οι μέρες εκείνες ήταν του θείου πάθους. Κάποιος πλούσιος φεουδάρχης θα πρέπει να την είχε ζητήσει για σύζυγο , κι εκείνη χαμογελούσε στους περαστικούς από το μπαλκόνι της, και χαμογελούσε και στον Έφις που ήταν γονατισμένος κάτω από τον άμβωνα.
«Κύριε, σ’ ευχαριστώ, πάρε τώρα την ψυχή μου. Είμαι ευτυχισμένος που υπέφερα, που αμάρτησα, γιατί δοκιμάζω το θεϊκό σου έλεος, τη συγχώρεσή σου, τη βοήθειά σου, την απέραντη μεγαλοσύνη σου. Πάρε την ψυχή μου, όπως το πουλί παίρνει το σπόρο του σιταριού. Κύριε, σκόρπισέ με στους τέσσερεις ανέμους, εγώ θα σε δοξάζω επειδή εισάκουσες την καρδιά μου…»

Την ώρα όμως που με κόπο σηκωνόταν, με τα γόνατά του να τον πονούν, ένοιωσε θλίψη, σαν να πέρασε η σκιά ενός σύννεφου μέσα από την εκκλησία, σκεπάζοντας το πρόσωπο της Μαγδαληνής.

Και το πρόσωπο της ντόνας Νοέμι το σκέπαζε σκιά, ενώ σκυμμένη έραβε μέσα στην αυλή.

Ο Έφις έκοψε έναν πανσέ από την άκρη του πηγαδιού και της τον προσέφερε. Εκείνη σήκωσε με έκπληξη τα μάτια και δεν πήρε το λουλούδι.
«Μαντεύετε ποιος σας το στέλνει; Πάρτε το.»
«Εσύ το έκοψες, εσύ να το κρατήσεις.»
«Όχι, σοβαρά, πάρτε το ντόνα Νοέμι.»

Κάθισε μπροστά της, καταγής, με σταυρωμένα τα πόδια σαν σκλάβος, κρατώντας τις πατούσες. Δεν ήξερε πώς ν' αρχίσει, ήξερε όμως πως η κυρά μάντευε. Η Νοέμι, πράγματι, είχε αφήσει τον πανσέ να πέσει σε μια λευκή πτυχή του υφάσματος. Η καρδιά της χτυπούσε• ναι, μάντευε.
«Πού είναι η ντόνα Έστερ;» είπε ο Έφις σκύβοντας επάνω στα πόδια του. «Πόσο θα ευχαριστηθεί όταν το μάθει! Ο ντον Πρέντου μου ζήτησε να γυρίσω στο χωριό γι' αυτόν το λόγο...»
«Μα τι λες, άθλιε;»
«Όχι, μη με λέτε άθλιο! Είμαι ευχαριστημένος σαν να έχω πεθάνει τώρα μες στη χάρη του Θεού και να βλέπω τον ουρανό ανοιχτό. Πέρασα από την εκκλησία πριν έρθω εδώ, για να ευχαριστήσω τον Κύριο. Στη συνείδησή μου, είναι έτσι ....»
«Μα γιατί Έφις;», είπε εκείνη με φωνή άχρωμη, τρυπώντας με τη βελόνα τον πανσέ. «Δεν σε καταλαβαίνω.»

Εκείνος σήκωσε το βλέμμα. Την είδε χλωμή, τα χείλη της να τρέμουν, τα βλέφαρα χλομά σαν εκείνα μιας πεθαμένης. Είναι η χαρά, σίγουρα, που την έχει κάνει να χλομιάσει τόσο, κι εκείνος νοιώθει ένα τρέμουλο, μια επιθυμία να γονατίσει μπροστά της και να της πει: ναι, ναι, είναι μεγάλη χαρά, ντόνα Νοέμι, ας κλάψουμε μαζί.
«Δέχεστε, ντόνα Νοέμι, κυρά μου; Είστε ευχαριστημένη, ε; Να του πω να έρθει;»

Εκείνη βίασε τον εαυτό της• δάγκωσε τα χείλη, ξανάνοιξε τα μάτια και το αίμα ξαναγύρισε για να της βάψει το πρόσωπο, αλλά απαλά, μια ιδέα γύρω από τα βλέφαρα και στα χείλη. Κοίταξε τον Έφις κι εκείνος ξαναντίκρισε τα μάτια της όπως τις τρομερές μέρες, γεμάτα μνησικακία και υπεροψία. Η σκιά ξανάπεσε επάνω του.
«Μην παρεξηγείτε που σας μιλάω πρώτος εγώ γι' αυτό, ντόνα Νοέμι! Είμαι ένας φτωχός υπηρέτης, ναι, αλλά είμαι τάφος. Εάν δεχτείτε, ο ντον Πρέντου θα στείλει τον παπά να κάνει την πρόταση, ή όποιον θέλετε εσείς...»

Η Νοέμι πέταξε κάτω τον κακοποιημένο πανσέ και έπιασε ξανά το ράψιμο. Έμοιαζε ήρεμη.
«Εάν ο Πρέντου θέλει να γελάσει, ας γελάσει• δε μ' ενδιαφέρει.»
«Ντόνα Νοέμι!»
«Ναι, ναι! Δεν λέω ότι δεν είναι σοβαρή η πρόταση, βέβαια, αλλιώς δεν θα ήσουν εδώ. Τώρα όμως κάνε μου τη χάρη, σήκω και φύγε.»
«Ντόνα Νοέμι;»

«Λοιπόν, τι τρέχει πάλι; Σήκω, μην κάθεσαι γονατιστός εκεί πέρα, με σταυρωμένα τα χέρια! Είσαι ηλίθιος!»¨
«Μα ντόνα Νοέμι, τι έχετε πάθει; Αρνείστε;»
«Αρνούμαι.»
«Αρνείστε; Μα γιατί, ντόνα Νοέμι μου;»
«Γιατί; Το ξέχασες; Είμαι γριά, Έφις, και οι γριές δεν αστειεύονται με τη θέλησή τους. Μη μου ξαναμιλήσεις γι' αυτό.»
«Μόνο αυτό έχετε να μου πείτε;»
«Μόνο αυτό έχω να σου πω.»

Σώπασαν. Εκείνη έραβε, εκείνος είχε σηκώσει τα γόνατα και τα έσφιγγε με τα χέρια. Του φαινόταν ότι ονειρεύεται, δεν καταλάβαινε. Τελικά σήκωσε τα μάτια και κοίταξε τριγύρω. Όχι, δεν ονειρευόταν, όλα ήταν αληθινά: η αυλή ήταν γεμάτη ήλιο και σκιά, κάποιες σχίζες έπεφταν από το μπαλκόνι όπως πέφτουν οι πευκοβελόνες το φθινόπωρο και πέρα από τον τοίχο φαινόταν το Βουνό άσπρο σαν ζάχαρη και όλα ήταν γλυκά και τρυφερά όπως το πρωί, όταν είχε βγει από το σπίτι του ντον Πρέντου. Του φαινόταν πως άκουγε ακόμη τις γυναίκες να ξεσκονίζουν χτυπώντας τα έπιπλα, αλλά λες και χτυπούσαν τον ίδιο. Ναι, κάτι τον διαπερνούσε, στη ράχη, στους ώμους, στα πλευρά και στους αγκώνες, στα γόνατα και στις αρθρώσεις των δακτύλων. Και η ντόνα Νοέμι ήταν εκεί, χλωμή, και έραβε, έραβε και με τη βελόνα της του τρυπούσε την ψυχή. Τα χελιδόνια περνούσαν ασταμάτητα τριγύρω, πάνω από τα κεφάλια τους, σαν κινητή γιρλάντα από μαύρα λουλούδια, από μικρούς μαύρους σταυρούς. Οι σκιές τους έτρεχαν στο έδαφος σαν φύλλα που τα παίρνει ο άνεμος, κι εκείνος θυμήθηκε τον πόνο που δοκίμασε όταν σηκώθηκε κάτω από τον άμβωνα, και τη σκιά στο πρόσωπο της Μαγδαληνής. Αναστέναξε βαθειά. Καταλάβαινε. Ήταν η τιμωρία του Θεού που βάραινε επάνω του.

Τότε άρχισε αργά αργά να μιλάει , πιάνοντας τον ποδόγυρο της φούστας της Νοέμι και δεν καταλάβαινε καλά καλά τι έλεγε, θα πρέπει όμως να μην ήταν και πολύ πειστικός επειδή η γυναίκα συνέχιζε το ράψιμο και δεν απαντούσε, ήρεμη πάλι με ένα διφορούμενο χαμόγελο στα χείλη.

Και όταν φάνηκε να τα έχει πει όλα, όλη την περασμένη δυστυχία, όλη τη λάμψη που υποσχόταν το μέλλον, τότε μίλησε κι εκείνη, αλλά σιγά, ανασηκώνοντας μόλις τα μάτια, σαν να μιλούσε μόνο με αυτά.
«Μην το σκέφτεσαι τόσο Έφις, μην ανακατεύεσαι περισσότερο στις δικές μας υποθέσεις. Κι έπειτα ξέρεις: έχουμε ζήσει μέχρι τώρα, καλά δεν ήμασταν μέχρι τώρα; Τι μας έλειψε; Και θα συνεχίσουμε με τη βοήθεια του Θεού. Δε θα μας λείψει το ψωμί. Το σπίτι του Πρέντου είναι γεμάτο πράγματα που ούτε να τα φυλάξω δε θα μπορούσα.»

Ο Έφις σκεφτόταν απογοητευμένος. Τι να κάνει, εάν δεν καταφύγει στο ψέμα;

Ξανάρχισε να ψηλαφίζει το ρούχο.

«Πρέπει όμως να σας πω κάτι σοβαρό, ντόνα Νοέμι. Δεν θα το ήθελα, αλλά εσείς με το πείσμα σας με αναγκάζετε. Ο ντον Πρέντου το έχει πάρει τόσο στα σοβαρά που εάν εσείς δεν τον θελήσετε θα πεθάνει. Ναι, σαν να του έχουν κάνει μάγια, δεν κοιμάται πια. Εσείς δεν ξέρετε τι είναι αγάπη, ντόνα Νοέμι• σκοτώνει. Πρέπει να έχει κανείς λειψή συνείδηση για να αφήνει να πεθαίνει ένας άνθρωπος....»

Τότε η Νοέμι γέλασε και τα γερά της δόντια έλαμψαν έως μέσα, όπως εκείνα ενός μικρού κοριτσιού που είναι πολύ χαρούμενο. Εκείνο το γέλιο τον πείραξε τον Έφις, τον θύμωσε, τον έκανε κακό και ψεύτη.
«Κάτι ακόμη πιο σοβαρό, ντόνα Νοέμι! Ναι, με αναγκάζετε να σας το πω. Ο ντον Τζατσίντο απειλεί να γυρίσει εδώ.... Καταλαβαίνετε;»

Σταμάτησε να ράβει, τέντωσε τη μέση της, έριξε πίσω το κεφάλι για να αναπνεύσει καλύτερα, τα χέρια της έσφιξαν το ύφασμα.

Και ο Έφις πετάχτηκε επάνω τρομαγμένος, νομίζοντας ότι ήταν έτοιμη να λιγοθυμήσει.

Κράτησε όμως μια στιγμή μόνο. Τον ξανακοίταξε με τα μάτια της όλο κακία και είπε ήρεμα:
«Και αν ακόμη γυρίσει, δεν έχουμε τίποτα να χάσουμε. Και δεν χρειαζόμαστε κανέναν για να μας προστατεύει».

Εκείνος μάζεψε από χάμου τον πανσέ και πήγε να κάτσει στη σκάλα, όπως τη νύχτα μετά το θάνατο της ντόνας Ρουθ. Δεν αναρωτιόταν πλέον γιατί η Νοέμι απαρνιόταν τη ζωή• νόμιζε πως καταλάβαινε. Ήταν η τιμωρία του Θεού που έπεφτε επάνω του, η τιμωρία που βάραινε επάνω σ’ όλο το σπίτι. Κι εκείνος ήταν το σκουλήκι μέσα στο φρούτο, ήταν το σαράκι που έτρωγε το πεπρωμένο της οικογένειας. Ακριβώς σαν το σαράκι, όλα τα έκανε εκείνος κρυφά. Ροκάνισε, ροκάνισε, ροκάνισε και τώρα γιατί απορούσε που όλα γύρω του έγιναν κομμάτια; Έπρεπε να φύγει• αυτό μόνο καταλάβαινε. Μια μικρή ελπίδα μόνο τον στήριζε ακόμη, όπως το κοτσάνι, χλωρό ακόμη, στήριζε το χλωμό πανσέ που εκείνος κρατούσε ανάμεσα στα δάχτυλα. Ο Θεός δεν θα εγκατέλειπε τις δυστυχισμένες γυναίκες. Όταν θα έφευγε εκείνος, η ντόνα Νοέμι, που μπορεί να την είχε προσβάλει ο τρόπος που της έκανε την πρόταση, θα υποχωρούσε. Εξ άλλου δυο γυναίκες μόνες δεν μπορούν να ζήσουν.

Έπρεπε να φύγει. Πώς δεν το είχε καταλάβει μέχρι τώρα; Του φαινόταν να τον καλεί κάποια φωνή, και πράγματι μια φωνή τον κάλεσε, πέρα από τον τοίχο, μέσα από τη σιωπή του δρόμου.

Σηκώθηκε και ξεκίνησε, έπειτα γύρισε πίσω για να πάρει το δισάκι που κρεμόταν σ’ ένα κρεμαστάρι κάτω από το χαγιάτι. Το κρεμαστάρι, καρφωμένο εκεί από αιώνες, ξεκαρφώθηκε και αναπήδησε ανάμεσα στα βότσαλα της αυλής σαν ένα μεγάλο, μαύρο δάχτυλο. Εκείνος

ανασκίρτησε. Ναι, έπρεπε να φύγει• ακόμη και το κρεμαστάρι ξεκαρφώθηκε για να μην δεχτεί πια το δισάκι του.

Και παρ' όλη την έκπληξη της Νοιέμι, που παρακολουθούσε με την κόγχη του ματιού όλες τις κινήσεις του, εκείνος δεν ξαναέβαλε το κρεμαστάρι στη θέση του και κίνησε να φύγει.
«Έφις; Φεύγεις;»

Σταμάτησε με χαμηλωμένο το κεφάλι.
«Δεν θα περιμένεις την Έστερ; Θα γυρίσεις για το Πάσχα;»

Ένευσε πως όχι.
«Έφις, σ' έχω προσβάλει μήπως; Σου είπα κάτι κακό;»
«Κανένα κακό, κυρά μου. Μόνο να, πρέπει να φύγω• έφτασε η ώρα.»
«Πήγαινε τότε στο καλό.»

Εκείνος έμεινε για μια στιγμή σκεφτικός: του φάνηκε πως κάτι ξέχασε, όπως όταν είναι να ταξιδέψουμε και διερωτόμαστε εάν τα έχουμε πάρει όλα.
«Ντόνα Νοέμι, έχετε κάτι να με διατάξετε;»
«Όχι, τίποτε. Μου φαίνεται μόνο πως δεν είσαι καλά• είσαι άρρωστος; Μείνε εδώ, θα καλέσουμε το γιατρό. Τρέμουν τα πόδια σου.»
«Πρέπει να πηγαίνω.»
«Έφις, άκουσέ με. Μην σου κακοφαίνεται για ό, τι σου είπα. Έτσι είναι, δεν μπορώ, πίστεψέ με. Ξέρω ότι αυτό σε δυσαρεστεί, αλλά δεν μπορώ. Μην πεις τίποτε στην Έστερ και πήγαινε, αφού θέλεις να φύγεις. Εάν όμως νοιώσεις άσχημα, γύρισε. Να θυμάσαι ότι αυτό είναι το σπίτι σου.»

Έριξε το δισάκι επάνω στους ώμους του και βγήκε. Στα σκαλοπάτια της εξώπορτας τίναξε τα πόδια του, το ένα μετά το άλλο, για να μην πάρει μαζί του ούτε τη σκόνη από το σπίτι που εγκατέλειπε.

Κεφάλαιο δέκατο τρίτο

Έξω τον περίμενε ο Τσουαναντόνι.
«Σας φώναξα τρεις φορές. Πάμε, η γιαγιά μου δεν είναι καλά και θέλει να σας μιλήσει. Γιατί δεν έρχεστε; Μη φοβάστε, δε θα σας πάρουμε το ψωμί απ' το δισάκι.»

Η γριά ήταν ακόμη ντυμένη στο κρεβάτι, με τους καρπούς των χεριών της γυμνούς, κόκκινους και φλογάτους σαν αναμμένα δαυλιά. Έμοιαζε ναρκωμένη, αλλά όταν ο Έφις έσκυψε επάνω της του είπε με σβησμένη φωνή:
«Βλέπεις; Πήγε πάλι στο ποτάμι για να πλύνει, επειδή πρέπει να δουλέψει. Κι εσύ μου είπες πως θα την παντρευόταν!»
«Θεια-Ποτόι! Πρέπει να κάνουμε υπομονή. Γεννηθήκαμε για να υποφέρουμε.»

Η γριά σήκωσε το χέρι της και τον τράβηξε με δύναμη επάνω της. Μια οσμή σήψης και τάφου αναδυόταν από το μικρό κρεβάτι, εκείνος όμως δεν τραβήχτηκε παρόλο που ένιωθε το κολιέ της θειας-Ποτόι να του αγγίζει το πρόσωπο, ζεστό σαν να ήταν επάνω στη φωτιά, και την αναπνοή της να περνάει πάνω στα μαλλιά του σαν αράχνη.
«Άκουσέ με Έφις, είμαστε μπροστά στο Θεό. Εγώ είμαι έτοιμη να φύγω. Ο ίδιος ο ντον Τζάμε θα έρθει να με πάρει, όπως το είχαμε συμφωνήσει όταν ήμασταν παιδιά. Ήρθε η ώρα να φύγουμε μαζί. Και στο δρόμο θα του πω να μη σταματήσει εκεί που έπεσε, εκεί που τον σκότωσες, και να σε συγχωρήσει για την αγάπη που έδειξες για τις κόρες του. Θα σε συγχωρήσει. Έφις• αρκετά σήκωσες το βάρος. Κι εσύ όμως Έφις, σώσε την Γκριζέντα μου. Θα χαθεί. Το θάνατό μου μόνο περιμένει για να το σκάσει και γι' αυτό δεν μπορώ να κλείσω ήσυχη τα μάτια. Πήγαινε στο παλικάρι και πες του να μην την χάσει, να μην ξεχάσει ότι υποσχέθηκε να την παντρευτεί. Να την παντρευτεί, ναι, κι έτσι η ντόνα Νοέμι θα πάψει να τον σκέφτεται. Πήγαινε.»

Τον έσπρωξε κι εκείνος γούρλωσε τα μάτια, αλλά του φάνηκε να τον καίνε, να είναι σκεπασμένα με στάχτη, σαν να γύριζε από την κόλαση. Η γριά δεν ξανάνοιξε τα δικά της. Τα χέρια της είχαν κοκαλώσει, τα δάχτυλα ήταν άκαμπτα και ανοιχτά, κουνούσε ακόμη τα χείλη της που είχαν γίνει βιολετιά και γύρω γύρω μαύρα, αλλά δε μιλούσε πια.

Δεν ξαναμίλησε.

Από την τρύπα της στέγης έπεφτε, σαν μέσα από ένα αναποδογυρισμένο χωνί, μια χρυσαφένια ηλιαχτίδα που φώτιζε επάνω στο μικρό κρεβάτι το μαύρο της κορμί και τα κολιέ της, αφήνοντας στην σκιά την υπόλοιπη έρμη κάμαρα.

Ο Έφις κοίταζε σαν μέσα από τον πάτο ενός πηγαδιού εκείνο το σημείο, ψηλό και μακρινό. Ξαφνικά όμως του φάνηκε ότι η ηλιαχτίδα παρεξέκλινε, έπεφτε απάνω του και τον φώτιζε. Έτσι όλα ήταν ξεκάθαρα. Τα μάτια του τώρα πια διέκριναν τα πάντα: τριγύρω η σκιά από τα λάθη του, το κέντρο φωτισμένο, που ήταν η τιμωρία του Θεού επάνω του.

Ξαναπήρε το δισάκι, χωρίς να πει κουβέντα, και έφυγε.

Περνώντας μπροστά από το σπίτι του ντον Πρέντου φώναξε τη Στεφάνα και της είπε ότι έπρεπε να φύγει για δικές του δουλειές και ότι δεν ήξερε πότε θα γυρίσει.
«Πες μου τουλάχιστον πού πας.»
«Στο Νούορο.»

Δυο μέρες του πήρε μέχρι που να φτάσει στο Νούορο. Ανηφόριζε σιγά σιγά, με σύντομα διαλείμματα, πέφτοντας στην άκρη του δρόμου όταν κουραζόταν. Έκλεινε τα μάτια, αλλά δεν κοιμόταν. Όταν τα ξανάνοιγε

έβλεπε την κιτρινωπή δημοσιά να χάνεται ανάμεσα στο πράσινο και το γαλάζιο του ορίζοντα, επάνω προς τα βουνά του Νούορο και κάτω προς τη θάλασσα της Μπαρονία, και του φαινόταν πως έτσι ζούσε πάντα, στην άκρη ενός δρόμου που είχε διανύσει τον μισό και τον άλλο μισό τον είχε μπροστά του. Κάτω στο βάθος είχε αφήσει τον τόπο όπου έκανε το έγκλημα, επάνω, προς τα βουνά, ήταν ο τόπος της μετάνοιας.

Ο καιρός ήταν καλός• οι κοιλάδες είχαν κιόλας χορταριάσει και οι βίγκες άνθιζαν σαν μάτια χαμογελαστών παιδιών.

Ένα δίχτυ από ρυάκια γυάλιζε ανάμεσα στο πράσινο στις κατηφοριές και το ποτάμι μουρμούριζε ανάμεσα στα σκλήθρα. Κανένα κάρο περνούσε που και που από τη δημοσιά και στον Έφις ερχόταν η επιθυμία να ζητήσει να τον μεταφέρουν, αλλά αμέσως λυπόταν γι’ αυτό.

Όχι, έπρεπε να περπατήσει για την εξιλέωσή του, *να φτάσει* χωρίς τη βοήθεια κανενός.

Αυτό το πρώτο του ταξίδι είχε ένα σκοπό, γι’ αυτό και τον απασχολούσαν ακόμη τα εγκόσμια, να φτάσει σύντομα, να βιαστεί. Μετά νόμιζε ότι θα ήταν ελεύθερος, θα κουβαλούσε μόνο το δικό του φορτίο με υπομονή, μέχρι το θάνατό του.

Το πρώτο βράδυ διανυκτέρευσε σ’ ένα οδικό φυλάκιο της κοιλάδας, αλλά δεν μπόρεσε να κοιμηθεί. Η νύχτα ήταν διαυγής και γλυκιά. Στον λευκό ουρανό πάνω από την κοιλάδα, που την έκλειναν στήλες από βράχια, κρεμόταν το φεγγάρι σαν χρυσή λάμπα από το θόλο ενός ναού. Κάποιος άρρωστος όμως βογκούσε μέσα στο θλιβερό σαν στάβλο φυλάκιο και ο ανθρώπινος πόνος τάραζε την ερημιά.

Ο Έφις ξεκίνησε πάλι πριν την αυγή, πιο κουρασμένος από πριν. Και να τα βουνά της Ολιένα να ξεπετιούνται μέσα από τα λευκά πυκνά σύννεφα σαν μια μάζα από λιβάνι μπροστά στο τραχύ θυσιαστήριο από γρανίτη της Ορτομπένε. Όλο το τοπίο έχει μιαν ιερή όψη και ο Λυτρωτής σταματάει το πέταγμα επάνω στον πιο ψηλό βράχο, με το σταυρό να τινάζει τους μαύρους βραχίονές του στο χρυσαφένιο θόλο του ουρανού.

Και ο Έφις γονατίζει αλλά δεν προσεύχεται, δεν μπορεί να προσευχηθεί, ξέχασε τα λόγια. Τα μάτια του όμως, τα χέρια του που τρέμουν, όλο του το σώμα που αναταράζεται από τον πυρετό, όλα είναι μία προσευχή.

Όσο ανέβαινε προς το Νούορο άκουγε κάποιους χτύπους, λες και μια μεγάλη καρδιά, κρεμασμένη πάνω από την κοιλάδα, να χτυπούσε δυνατά, όλο και πιο δυνατά.
«Είναι ο Μύλος και ο Τζατσίντο βρίσκεται εκεί», σκέφτηκε με χαρά.

Ήταν ο τελευταίος σταθμός του ταξιδιού του στον κόσμο, ο τελευταίος ανήφορος του Γολγοθά του, εκείνο το ανηφορικό σοκάκι, βρώμικο, όλο

λίγδα, με ένα γατάκι ψόφιο μέσα στα σκουπίδια και τον ουρανό πορφυρό πάνω από τους ψηλούς τοίχους σκεπασμένους με αγριάδα.

Στα μισά του δρόμου γύρισε να κοιτάξει. Η σκιά ανέβαινε από την κοιλάδα διαγράφοντας έναν σκούρο κύκλο επάνω στις τριανταφυλλί πλαγιές της Ορτομπένε και έφτανε μέχρι τον ίδιο στο σοκάκι. Ψηλά ακουγόταν το αγκομαχητό του Μύλου, ένα αρσενικό καρδιοχτύπι σε αντίθεση προς το θηλυκό κάλεσμα μιας καμπάνας που χτυπούσε τον εσπερινό και στο βάθος του δρόμου περνούσαν χωριάτες με τα ζεμένα βόδια τους, επιβλητικοί αστοί όπως ο ντον Πρέντου, γυναίκες με κανάτια στο κεφάλι. Άλλες γυναίκες , χλωμές, κάθονταν να ξεκουραστούν επάνω στις πέτρες από τους χαμηλούς φράχτες που περικύκλωναν μια εξωτερική αυλή.

Ο Έφις κοντοστάθηκε κουρασμένος, με το δισάκι να του γλιστρά από τους ώμους, και ξεκίνησε την κουβέντα μαζί τους .
«Πού βρίσκεται ο ντον Τζατσίντο;»
«Ποιος; Εκείνος από το Μύλο; Εδώ, πιο πάνω. Τι του κουβαλάς μες στο δισάκι; Είσαι ο υπηρέτης του;»
«Ναι. Και τι κάνει ο ντον Τζατσίντο;»
«Ε, δουλεύει και διασκεδάζει. Είναι εύθυμος, χρυσό παιδί. Όλες οι γυναίκες τρέχουν από πίσω του.... τσακώνονται για χάρη του λες και είναι γλυκό από μέλι...»

Τότε ο Έφις θυμήθηκε το πανηγύρι στο Ριμέντιο, τη Νατόλια και την Γκριζέντα που χόρευαν έχοντας στριμώξει ανάμεσά τους τον ξένο και ένας δυνατός πόνος τον διαπέρασε, αλλά ο πόνος αυτός του δημιούργησε μια έντονη επιθυμία μα κάνει κάτι ενάντια στη μοίρα.
«Πού μπορώ να τον βρω; Να είναι στο Μύλο τώρα;»
«Κατά φωνή....»

Και να τος πράγματι ο Τζατσίντο που έρχεται βιαστικός, ξεσκούφωτος, με τα μαλλιά του και τα ρούχα άσπρα από το αλεύρι. Κάποιος είχε πάει να τον ειδοποιήσει για τον ερχομό του υπηρέτη.
«Τι γυρεύεις εδώ πάνω;», τον ρώτησε, πιάνοντας τον από τα μπράτσα και ταρακουνώντας τον.

Ο Έφις τον κοίταζε χωρίς να απαντά και τον άφησε να τον σύρει μες στο σοκάκι μέχρι επάνω, μέχρι μια μικρή αυλή κλεισμένη ανάμεσα σε δυο σπίτια πάνω από την κοιλάδα. Ένας άντρας, ένας αστός κοντός, σχεδόν νάνος, με μεγάλα μελαγχολικά μάτια και χλωμό πρόσωπο, έβγαζε νερό από το πηγάδι και ο Τζατσίντο τον σύστησε σαν τον σπιτονοικοκύρη του.
«Πρέπει να σου μιλήσω», είπε ο Έφις.
«Σ' ακούω, μίλησε.»

Κάθισαν στην κουζίνα αλλά ο αστός ετοίμαζε το δείπνο και ο Έφις δεν ήθελε να μιλήσει μπροστά του. Όσο για τον Τζατσίντο, εκείνος αστειευόταν και γελούσε και δεν ενθάρρυνε τη συζήτηση.

Μέσα από το παραθυράκι φαινόταν πάνω στους βράχους της Ορτομπένε ο Λυτρωτής μικρός σαν χελιδόνι, και από το περιβόλι ανέβαινε μια μυρωδιά από βιόλες που θύμιζε την αυλή εκεί κάτω των Πιντόρ.

Ο Έφις ένοιωσε πόνο στην καρδιά αλλά δεν μπορούσε να μιλήσει. Είπε μόνο:
«Τζατσιντί, το 'χεις ρίξει έξω, μου φαίνεται!»
«Τι να κάνω; Να πάω να κρεμαστώ;»

Το ανθρωπάκι όμως, που μαγείρευε σκυμμένο μακαρόνια, σήκωσε τα θλιμμένα του μάτια και ο Τζατσίντο γέλασε και κοίταξε τα δοκάρια της στέγης.
«Ξέρεις Έφις, τις πρώτες μέρες που ήρθα εδώ, ενοικιαστής αυτού εδώ του καλού άνθρωπο του Θεού, προσπάθησα στ' αλήθεια να κρεμαστώ. Το θυμώσατε Μικέλι;», το ανθρωπάκι ένευσε πως ναι, αλλά κούνησε το κεφάλι με αποδοκιμασία. «Και αυτός με έσωσε, μ' έβαλε στο κρεβάτι σαν να ήμουν μωρό. Με έδενε όταν έβγαινε. Είχα υψηλό πυρετό, αλλά έπειτα πέρασαν όλα και τώρα είμαι χαρούμενος και ευχαριστημένος. Έτσι δεν είναι Μικέλι; Δεν είμαι χαρούμενος και ευχαριστημένος; Έλα Έφις, μίλησε. Σίγουρα έχεις έρθει για να ταράξεις τη χαρά μου.»
«Η γριά Ποτόι πέθανε», είπε επιτέλους ο Έφις και ο Τζατσίντο του πλησίασε το πιρούνι στο πρόσωπο σαν να ήθελε να τον τρυπήσει.
«Φύγε, πουλί της συμφοράς! Το ήξερα ότι θα έφερνες την είδηση κάποιου θανάτου! Τι άλλο;»
«Και η Γκριζέντα ετοιμάζεται να μας αφήσει. Θα την δεις να φτάνει εδώ σε μερικές μέρες. Αυτά ήρθα να σου πω.»

Ο Τζατσίντο ξαναπήρε το παιδικό του ύφος, όπως κάποτε, θλιμμένο και τρομαγμένο.
«Α, όχι, όχι! Δε θέλω να έρθει!»
«Δε θέλεις; Και πώς θα της το απαγορέψεις; Στο κάτω κάτω είναι η αρραβωνιαστικιά σου, υποσχέθηκες πως θα την παντρευτείς.»
«Δεν μπορώ να την παντρευτώ. Αλήθεια δεν είναι ότι δεν μπορώ, Μικέλι; Δεν μπορώ και δε θέλω! Δεν είμαι σε θέση να παντρευτώ: είμαι ένας κουρελής, έχω άλλες υποχρεώσεις εγώ και το ξέρεις. Κοίταξε λοιπόν, μπορώ να μιλήσω μπροστά σ' αυτόν τον άνθρωπο που ξέρει τα πάντα για μένα, όπως εσύ, και με συμπονά. Εγώ πρέπει να πληρώσω το χρέος από τις θείες μου. Γι' αυτό ήθελα να πεθάνω, επειδή η απελπισία ξεχείλισε την καρδιά μου. Αυτός ο άνθρωπος όμως μου είπε: θα σε κρατήσω *τζάμπα* στο σπίτι μου, θα σου δώσω στέγη και τροφή όταν θα έχω, εσύ όμως θα πρέπει να στρωθείς στη δουλειά για να πληρώσεις το χρέος σου.»

Ο Έφις κοίταζε το ανθρωπάκι μεταξύ θαυμασμού και καχυποψίας και έμοιαζε να τον ρωτά με τα μάτια: «γιατί τόση γενναιοδωρία;». Κι εκείνος, που έτρωγε με το πρόσωπο σκυμμένο επάνω στο πιάτο του, σήκωσε τα μάτια και είπε:
«Επειδή είμαστε χριστιανοί!»

Τότε ο Έφις επανήλθε στον εαυτό του, σαν μέσα στο σπίτι της ψυχής του, και θυμήθηκε γιατί είχε έρθει.
«Και όμως, Τζατσίντο, πρέπει να παντρευτείς την Γκριζέντα. Θα έρθει εδώ σε μερικές μέρες• μην την διώξεις, μην την χάσεις!»
«Μα καλέ μου άνθρωπε! Δεν έχεις αυτιά για ν' ακούσεις; Σου λέω πως δε μπορώ να την κρατήσω, δε μπορώ να την παντρευτώ. Πρέπει να πληρώσω το χρέος από τις θείες μου!»
«Θα το πληρώσεις με το να την παντρευτείς.»
«Τόσα πολλά κληρονόμησε;» είπε ο Τζατσίντο γελώντας, αλλά ο Έφις τον κοίταζε σοβαρός και επανέλαβε δυο φορές:
« Ήρθα να σου μιλήσω γι' αυτό».

Ο σπιτονοικοκύρης κατάλαβε ότι η παρουσία του ενοχλούσε και βγήκε έξω σιωπηλός, παρόλο που ο Τζατσίντο διαμαρτυρόταν και του φώναζε να γυρίσει πίσω.
«Άσ' τον», είπε ο Έφις. «Αυτό που έχω να σου πω δεν πρέπει να το μάθει κανείς.»

Και όμως, όταν έμειναν μόνοι, ένοιωσαν και οι δυο αμηχανία. Το φως έμοιαζε να στέκει εμπόδιο ανάμεσά τους. Βγήκαν στη μικρή αυλή, κάθισαν στο σκαλοπάτι και ο Τζατσίντο έκλεισε την πορτούλα πίσω του, σαν να ήθελε να εμποδίσει το φως και τη φωτιά να ακούσουν. Ο Έφις έψαχνε τις λέξεις για να βγάλει από μέσα από την καρδιά του το θλιβερό μυστικό. Α, του φαινόταν τόσο μεγάλο και βαρύ που δεν μπορούσε να το εξωτερικεύσει όλο: κομμάτι κομμάτι, ίσως, ναι, ματώνοντας. Έσκυψε μέσα του: έσκαβε, σιωπηλός, τραβούσε, τραβούσε, όπως την πέτρα από ένα πηγάδι. Τελικά ανασηκώθηκε αναστενάζοντας, κουρασμένος και αδύναμος.
«Τζατσίντο, άκου τι έχω να σου πω. Έτσι είναι ο κόσμος. Ο ντον Πρέντου θέλει να παντρευτεί τη ντόνα Νοέμι και η ντόνα Νοέμι δεν θέλει. Εσύ φταις γι' αυτό!»

Ο Τζατσίντο δεν απάντησε, αλλά του άρπαξε δυνατά το μπράτσο λες και ήθελε να του το τσακίσει, έπειτα το άφησε.

Ο Έφις τον άκουσε να λαχανιάζει ελαφρά, σαν να τον έπιασε ταραχή, και ο ίδιος με τη σειρά του, την ώρα που του έσφιγγε το μπράτσο και έκαιγε από το σφίξιμο, ανάσαινε με αγωνία.
«Ναι, εσύ φταις, εσύ φταις», ξανάρχισε σχεδόν επιθετικά. «Δεν το ήξερες; Τόσο το καλύτερο! Η γριά, αυτό τουλάχιστον δεν σου το είπε. Τώρα όμως πρέπει να το σκεφτείς σοβαρά. Πρέπει να το βγάλεις από το μυαλό της θείας σου αυτό το σαράκι, καταλαβαίνεις; Καταλαβαίνεις;»
«Τι μπορώ να κάνω εγώ;» είπε τελικά το Τζατσίντο και σαν να τον ξανακυρίεψε η παλιά του θλίψη.

Σκυφτός μες στη σκιά κοίταζε τη γη στα πόδια του και έβλεπε μια μαύρη άβυσσο.

«Τι μπορείς να κάνεις; Το ξέρεις, σου το είπα. Ξεκίνα εσύ να κάνεις το καθήκον σου κι έπειτα εκείνη θα κάνει το δικό της...»
«Τι μπορώ να κάνω, τι περνάει από το χέρι μου; Πιστεύεις ότι εμείς κανονίζουμε τη μοίρα μας; Θυμήσου τι λέγαμε εκεί κάτω, στο κτηματάκι• το θυμάσαι; Κι εσύ, εσύ ο ίδιος κανόνισες τη μοίρα σου;»

Έσκυψε και ο Έφις κι έμειναν έτσι, κοντά κοντά, τόσο που ο ένας ένοιωθε τη ζεστασιά από το πλευρό του άλλου. Οι κρόταφοί τους είχαν πλησιάσει, σαν να άκουγαν μια υπόγεια φωνή.
« Είναι αλήθεια! Δεν μπορούμε να κανονίσουμε τη μοίρα μας», παραδέχτηκε ο Έφις.
«Νομίζεις ότι θα είναι ευτυχισμένη εάν παντρευτεί το θείο Πιέτρο; Δεν φτάνει το ψωμί για να μας κάνει ευτυχισμένους, τώρα το καταλαβαίνω κι εγώ.... Χρειάζονται και άλλα!»
«Εσύ όμως, πες μου, εσύ...»
«Εγώ;»
«Ναι, εσύ, το ήξερες;»
«Τι να σου πω; Ένας άντρας τα καταλαβαίνει πάντα αυτά τα πράγματα. Σου ορκίζομαι όμως στην ψυχή της μάνας μου πως εγώ την σεβάστηκα πάντα τη Νοέμι, σαν να ήταν κάτι το ιερό.... Και όμως, ναι, σου το λέω, επειδή ξέρω πως μπορώ να σου το πω, μόνο μια φορά, όταν εκείνη λιγοθύμησε κι εγώ έκλαψα επάνω από τα μάτια της, ναι, μπορώ να σου το πω, όπως θα μπορούσα να το πω και στη μάνα μου, με την ίδια αθωότητα , ναι, κοιταχτήκαμε... μέσα από τα δάκρυα, και ίσως τότε... ίσως τότε... Δεν ξέρω, να, δεν σου λέω άλλα. Ίσως γι’ αυτό έφυγα, περισσότερο γι’ αυτό παρά για το κακό που έκανα.»
«Να σε ρωτήσω κάτι άλλο. Όταν ήρθες στο κτηματάκι, την τελευταία φορά, το ήξερες κιόλας;»
«Το ήξερα.»
«Λοιπόν», είπε ο Έφις ενώ σηκωνόταν, «είσαι ένας πραγματικός άντρας!»
«Τι τα θέλεις;» απάντησε αμέσως ο Τζατσίντο κολακευμένος. «Γνωρίζω λίγο τη ζωή, τίποτε άλλο. Μαθαίνει κανείς γρήγορα τη ζωή, όταν γεννιέται εκεί που γεννήθηκα εγώ. Κι εσύ όμως γνωρίζεις τη ζωή, με τον τρόπο σου, και γι’ αυτό καταλάβαμε ο ένας τον άλλο παρόλο που μιλάμε διαφορετική γλώσσα. Θυμήσου όταν κατέβαινα στο κτηματάκι.... Έπαιζα και έβαλα ψεύτικη υπογραφή επειδή ήθελα να πληρώσω τον Λιμενάρχη και να του κάνω καλή εντύπωση επιστρέφοντας. Θα έλεγε: ο δυστυχισμένος, ορθοπόδησε. Εγώ όμως, αντίθετα, έπεσα ακόμη πιο χαμηλά, πιο χαμηλά... Με έπιασε όμως κάτι σαν τρέλα. Τώρα όμως άνοιξα τα μάτια και βλέπω πού βρίσκεται η πραγματική σωτηρία. Εσύ, πού τη βρήκες την πραγματική σωτηρία; Ζώντας για τους άλλους• αυτό θέλω να κάνω κι εγώ, Έφις», πρόσθεσε, μιλώντας του κοντά στο πρόσωπο. «Εσύ είσαι που με έσωσες• σαν κι εσένα θέλω να είμαι... Απάντησε, έχω δίκιο; Σ’ έριξα καταγής, στην Ολιένα, αλλά και τους αγίους τους κακομεταχειριστήκαν, δεν έπαψαν όμως να είναι άγιοι. Απάντησε, έχω δίκιο;», επανέλαβε ταρακουνώντας τον από τους ώμους. «Θυμάσαι τι λέγαμε στο κτηματάκι; Εγώ το θυμάμαι πάνα και γι’ αυτό λέω στον εαυτό μου: ο Έφις κι εγώ είμαστε

δυο δυστυχισμένοι, αλλά είμαστε πραγματικοί άντρες και οι δυο, περισσότερο και από τον θείο Πιέτρο και από τον Μιλέζο, βέβαια! Ο θείος Πιέτρο; Τι είναι ο θείος Πιέτρο; Άφησε τις θείες να υποφέρουν τόσα χρόνια μόνες, μέσα στη φτώχεια και στην καταφρόνια όλου του χωριού, και τώρα κι αυτός πιστεύει πως κάνει καλό επειδή θέλει να παντρευτεί τη Νοέμι! Το κάνει επειδή η γυναίκα τού αρέσει   σαν γυναίκα, όπως σ΄ εμένα αρέσει η Γκριζέντα, και τίποτε περισσότερο. Αγάπη είναι αυτή, συμπόνια; Κι εκείνη καλά κάνει που δεν τον θέλει. Καλά κάνει! Τη συμμερίζομαι! Η πραγματική αγάπη ήταν η δική σου για εκείνες και αν είναι κάποιος που θα έπρεπε να αγαπούν και να παντρευτούν, ναι, το λέω, είσαι εσύ και όχι ο θείος Πιέτρο.... Κι όμως σε πέταξαν έξω σαν ένα γέρικο σκυλί, τώρα που δεν μπορείς να τους προσφέρεις τίποτε. Και όμως εσύ τις αγαπάς περισσότερο γι’ αυτό, επειδή η καρδιά σου είναι η καρδιά ενός πραγματικού ανθρώπου. Λοιπόν, τι κάνεις τώρα; Έι, άνθρωπέ μου!.... Ντροπή! Αρκετά δεν έκλαψες; Εμπρός, κουράγιο! Περπάτα.»

Τον ταρακούνησε πάλι πιάνοντάς τον από πίσω, από τα μπράτσα, αλλά ο Έφις έκλαιγε διπλωμένος στα δυο, με το κεφάλι ανάμεσα στα γόνατα, και ενώ οι λυγμοί του γέμιζαν τη σιωπή της νύχτας, θυμόταν το αίμα που είχε φτύσει μπροστά στην παλιά εκκλησία της Ολιένα, μετά το άλλο επεισόδιο με τον Τζατσίντο. Και τώρα του φαινόταν πως όλο το αίμα του έτρεχε από τα μάτια, όλο το κακό αίμα, το αίμα της αμαρτίας. Το σώμα του ήταν εξουθενωμένο και η ψυχή του χτυπιόταν μέσα του, σ’ ένα χώρο κενό και μαύρο σαν τη νύχτα. Τα λόγια αγάπης όμως του Τζατσίντο έλαμπαν φωτεινά στο σκοτεινό φόντο και τα ίδια του τα δάκρυά τον φώτιζαν, άστραφταν τριγύρω του σαν αστέρια.

Έμεινε μια εβδομάδα στο Νούορο.

Τόσο ο ίδιος όσο και ο Τζατσίντο περίμεναν να δούνε από τη μια στιγμή στην άλλη να φτάνει η Γκριζέντα, αλλά οι μέρες περνούσαν κι εκείνη δεν ερχόταν.

Ο Τζατσίντο δεν είχε πάρει ακόμη καμία απόφαση για την περίσταση, φαινόταν όμως ήρεμος, δούλευε, γύριζε στο σπίτι μόνο όταν ήταν η ώρα για φαγητό και αστειευόταν με το σπιτονοικοκύρη του ζητώντας του συμβολές πώς να υποδεχτεί το κορίτσι.
«Δεν θέλω βέβαια να την χάσω, την καημένη την ορφανή! Εάν την παντρευόμασταν μαζί; Μια γυναίκα στο σπίτι χρειάζεται.»

Το ανθρωπάκι τον κοίταζε με αποδοκιμασία, αλλά δεν μιλούσε, τουλάχιστον όταν ήταν μπροστά ο Έφις. Αυτός πάλι δεν ήθελε, με τη σειρά του, να εκβιάσει τη μοίρα, και σκεφτόταν ότι ήταν αμαρτία να προσπαθήσει ν’ αντισταθεί στη θέληση της Θείας Πρόνοιας. Σ’ αυτήν έπρεπε να αφεθούνε, όπως ο σπόρος στον άνεμο. Ο Θεός ξέρει τι γίνεται.

Ωστόσο δεν αποφάσιζε να φύγει, περιμένοντας την Γκριζέντα και όταν δεν ήταν στο σπίτι ο Τζατσίντο κατέβαινε το σοκάκι, καθόταν στο φρύδι της κοιλάδας και κατασκόπευε το λευκό δρόμο στους πρόποδες του Βουνού. Ο ρυθμικός χτύπος του Μύλου τον συγκινούσε, σχεδόν τον τρόμαζε. Του φαινόταν σαν χτύπος καρδιάς, μιας καινούργιας καρδιάς που έκανε να ξανανιώσει η άγρια, η αρχαία γη. Μέσα σ' εκείνους τους χτύπους παλλόταν και η καρδιά του Τζατσίντο και του Έφις του ερχόταν να κλάψει όταν τον σκεφτόταν. Να τος, του φαινόταν ότι τον είχε πάντα μπροστά στα μάτια του, ψηλό, ήρεμο, άσπρο από το αλεύρι, σαν νεαρό φυτό που το σκεπάζει η πάχνη, εξαγνισμένο από την εργασία και από την πρόθεσή του να κάνει το καλό. Όλοι τον αγαπούν κι εκείνος είναι ευγενικός με όλους. Οι γυναίκες που φέρνουν το σιτάρι στο Μύλο μαζεύονται γύρω του ενώ είναι σκυμμένος και ζυγίζει το αλεύρι και τον κοιτάζουν με μητρικό βλέμμα, με ερωτικό βλέμμα. Ο Έφις πήγε μια μέρα να τον δει και ανάμεσα στο θόρυβο της μηχανής και στις κινήσεις των χλωμών μορφών μπροστά σ' ένα φλεγόμενο φόντο, ανάμεσα στο μπλέξιμο των σκιών και στο τρίξιμο των βαρών, του φάνηκε πως διέκρινε μια μικρογραφία του Καθαρτηρίου και τον Τζατσίντο να βασανίζεται ανάμεσα στους κολασμένους, περιμένοντας ωστόσο στο τέλος την εξιλέωση.

Την Κυριακή μετά το Πάσχα πήγε σε μια μικρή αγροτική γιορτή στο ξωκλήσι της Βαλβέρντε.

Ήταν ένα κρύο απόγευμα και στην κοιλάδα του Ιζάλε φαινόταν να κυριαρχεί ακόμη ο χειμώνας αφού την έδερνε ο βοριάς και το Μόντε Άλμπο κάτω, στο βάθος, ανάμεσα στα σύννεφα έμοιαζε με καράβι που είχε εξοκείλει σε μια φουρτουνιασμένη θάλασσα. Ο Έφις ακολουθούσε μια σειρά από χωριάτισσες τυλιγμένες στις βαριές τους κάπες και με τον άνεμο να τον χτυπά το στήθος ένοιωθε κάτι καινούργιο, κάτι δυνατό να μπαίνει μες στην καρδιά του. Ο κόσμος περπατούσε θλιμμένος, αλλά ήρεμος, σαν σε λιτανεία, λες και δεν πήγαινε σ' έναν τόπο γιορτής, αλλά προσευχής. Ακόμη και ένα ακορντεόν από μακριά επαναλάμβανε το θρησκευτικό μοτίβο των δοξασιών κι εκείνος αισθανόταν ότι η πορεία του προς την εξιλέωση είχε αρχίσει.

Μόλις έφτασε στο ξωκλήσι, ψηλά στη βραχώδη πλαγιά, κάθισε κοντά στην είσοδο και άρχισε να προσεύχεται. Του φαινόταν πως η μικρή Παναγία κοίταζε λίγο τρομαγμένη από την υγρή της κόγχη τον κόσμο που είχε έρθει να ταράξει τη μοναξιά της, πως ο άνεμος φυσούσε όλο και πιο δυνατά και ο ήλιος χαμήλωνε γρήγορα στην κοιλάδα για να αναγκάσουν τους ενοχλητικούς προσκυνητές να φύγουν. Πράγματι, οι γυναίκες τυλίγονταν καλύτερα μέσα στις κάπες τους και, αφού έλεγαν τις προσευχές στο κομποσκοίνι, έπαιρναν το δρόμο της επιστροφής.

Έμεινε μόνο κάποια που πουλούσε μαντολάτα και ζαχαρωτά από μαύρο αλεύρι, και δυο άντρες που κάθονταν ο έναν στη μια και ο άλλος στην άλλη πλευρά της εισόδου της εκκλησίας κάτω από τον γκρεμισμένο πρόδομο.

Ο Έφις καθόταν σε μικρή απόσταση από αυτούς και τους κοίταζε σοβαρός. Τους αναγνώρισε, τους είχε ξαναδεί στο πανηγύρι του Ριμέντιο: ήταν δυο ζητιάνοι ντυμένοι κόσμια σαν αστοί, με τιρκουάζ παντελόνια και σακάκια βελουτέ. Ο ένας ήταν ακόμη νέος, ψηλός και σκυφτός, με πρόσωπο ωχρό και αποστεωμένο, λες και είχε απομείνει μόνο το δέρμα επάνω στα κόκαλα, με τα μαυρισμένα του βλέφαρα χαμηλωμένα, ζητιάνευε, ζητιάνευε κουνώντας μόλις τα μελαγχολικά του χείλη που σκέπαζαν τα μεγάλα προεξέχοντα δόντια του. Έμοιαζε να κοιμάται και να μιλά στον ύπνο του, αδιάφορος για τον εξωτερικό κόσμο. Ο άλλος, γέρος μα δυνατός, με πρόσωπο κατακόκκινο και όλο του το κορμί συνεπαρμένο από ένα τρέμουλο που έμοιαζε ψεύτικο , είχε τοποθετήσει ένα καπέλο ανάμεσα στα ανοιχτά πόδια του και πότε πότε έσκυβε για να δει μέσα τα κέρματα.

Το βράδυ όμως έπεφτε γρήγορα, φορτωμένο με σύννεφα, και ο κόσμος έφευγε. Ακόμη και η γυναίκα με τα γλυκά έκλεισε τα κουτιά της που απόμειναν γεμάτα και αγανακτισμένη άρχισε να μιλά με τους ζητιάνους.
«Δεν άξιζε τον κόπο που κάναμε τόσο δρόμο! Γιορτή της συμφοράς, αδέλφια μου!»
«Δεν τα βγάζουμε πια πέρα», είπε ο γέρος, άδειασε τα κέρματα σ’ ένα μαντήλι και ξαναέβαλε το καπέλο στο κεφάλι. Μόλις όμως έκανε να σηκωθεί ξανάπεσε, σαν να γλίστρησαν τα πόδια του στο λιθόστρωτο της εισόδου, και χτύπησε το κεφάλι στον τοίχο και τα χέρια στο έδαφος.

Μόλις άκουσε να κουδουνίζουν τα κέρματα επάνω στην πέτρα, ο άλλος ζητιάνος ανασήκωσε το ωχρό του πρόσωπο και άνοιξε διάπλατα τα ανέκφραστα μάτια του σαν να άκουγε έναν απειλητικό θόρυβο.

Ο γέρος βογκούσε. Η γυναίκα και ο Έφις έτρεξαν κοντά του, αλλά δεν μπόρεσαν να τον κάνουν να κρατήσει όρθιο το κεφάλι.
«Πρέπει να τον ξαπλώσουμε», είπε η γυναίκα, «θα του δώσω τώρα λίγο ποτό να πιεί. Βάλ’ τον κάτω, βοήθησέ με.»

Τον έβαλαν κάτω, αλλά οι σταγόνες από ένα πράσινο υγρό που εκείνη προσπάθησε να του χύσει στο στόμα επάνω στα κλειστά δόντια, του χύθηκαν στο σαγόνι.
«Μοιάζει πεθαμένος. Κι εσύ δεν κουνιέσαι;», εκείνη είπε στον άλλο ζητιάνο. «Ήταν άρρωστος; Δεν απαντάς;»

Ο άλλος προσπάθησε ν’ απαντήσει, αλλά από το στόμα του βγήκε μόνο ένα τρεμάμενο ούρλιασμα• έπειτα ξέσπασε σε λυγμούς.
«Άντε, κουνήσου, πήγαινε να φωνάξεις τους βοσκούς που είναι εκεί πάνω, στο δάσος…»
«Πού τον στέλνεις, αφού είναι τυφλός;» είπε ο Έφις ενώ έσκυβε και έβαζε το ένα του χέρι επάνω στην καρδιά του γέρου. Η καρδιά

σκιρτούσε, σαν να προσπαθούσε κάθε φορά να ανυψωθεί κι έπειτα έπεφτε αμέσως κάτω.

Και το σκοτάδι πύκνωνε ολοένα. Κάθε σύννεφο, περνώντας από τον κοντινό ορίζοντα, άφηνε ένα πέπλο, ο άνεμος λυσσομανούσε πίσω από την εκκλησία και όλοι οι θάμνοι, μ’ ένα χρώμα μεταλλικό πράσινο, σείονταν προεξέχοντας πάνω από την κοιλάδα, σαν να ήθελαν να φύγουν, κυριευμένοι από μια έκρηξη θλίψης και τρόμου.

Ακόμη και η γυναίκα φοβήθηκε από την ερημιά και τον ξαφνικό θάνατο. Έβαλε τα κουτιά επάνω στο κεφάλι της και είπε:
«Πρέπει να φύγω. Θα ειδοποιήσω το γιατρό στο Νούορο.»

Κι έτσι ο Έφις απόμεινε μόνος, ανάμεσα στον ετοιμοθάνατο και στον τυφλό.
«Ο σύντροφός μου υπόφερε από καρδιά», έλεγε ο ζητιάνος. «Τις τελευταίες ημέρες ήταν άρρωστος, αλλά κανείς δεν το πίστευε. Οι άνθρωποι δεν πιστεύουν ποτέ...»
«Ήταν συγγενής σου;»
«Όχι. Συναντηθήκαμε πριν δέκα χρόνια, στο πανηγύρι του Μιράκολο. Εγώ τότε είχα έναν σύντροφο, τον Ζουάν Μαρία, που με κακομεταχειριζόταν. Με είχε σαν σκυλί. Τότε αυτός ο φουκαράς ο γέρος με πήρε μαζί του. Με είχε σαν παιδί του, δεν μου άφηνε ποτέ το χέρι πριν καθίσω σε σίγουρο μέρος. Τώρα όλα τελείωσαν...»
«Τι θα κάνεις τώρα;»
«Τι θες να κάνω; Θα μείνω εδώ περιμένοντας το θάνατο. Τα έχω μαζί μου όλα, η ψυχή μου να σωθεί.»
«Μπορώ να σε πάω μέχρι το Νούορο», είπε ο Έφις, και ξαφνικά άρχισε να κλαίει.

Σκυμμένος επάνω στον ετοιμοθάνατο προσπαθούσε να τον ξαναζωντανέψει βρέχοντας τα χείλη του με το ποτό που άφησε η γυναίκα και το μέτωπό του με ένα κουρέλι βουτηγμένο στο κρασί. Αλλά το τραγικό του πρόσωπο είχε πάρει χρώμα βιολετί και πράσινο, όλο και πιο σκληρό και ακίνητο στο αβέβαιο φως του δειλινού. Και η καρδιά του έπαψε να χτυπά. Ο Έφις ξαναζούσε την πιο τρομερή στιγμή της ζωής του: θυμόταν το γεφύρι, εκεί κάτω, ανάμεσα στον κυματισμό των βούρλων κάτω από το φεγγάρι, κι εκείνος σκυμμένος να αφουγκράζεται την καρδιά του πεθαμένου αφεντικού του....

Και παρ’ όλα αυτά αισθανόταν ξαλαφρωμένος, όπως κάποιος που, ύστερα από μακρά περιπλάνηση σε απρόσιτα μέρη, ξαναβρίσκει το χαμένο δρόμο του, το σημείο απ’ όπου ξεκίνησε.
«Εσύ δεν θα φύγεις;» ρώτησε ο τυφλός, ακίνητος πάντα στο πόστο του.
«Θα φύγω όταν το θελήσει ο Θεός. Τώρα θ’ ανάψω φωτιά γιατί πρέπει να περάσουμε εδώ τη νύχτα.»

Πήγε να βρει ξύλα. Ο άνεμος λυσσομανούσε όλο και περισσότερο και τα σύννεφα ανεβοκατέβαιναν από την Ορτομπένε, πάνω κάτω σαν

χείμαρροι λάβας, σαν στήλες καπνού, σκορπίζοντας επάνω σ' όλη την κοιλάδα. Στα υψώματα όμως του Νούορο μια λωρίδα ουρανού παρέμενε βαμμένη μ' ένα μελαγχολικό γαλάζιο χρώμα λαζουρίτη και το καινούργιο φεγγάρι έδυε τριανταφυλλί ανάμεσα σε δυο γκρεμούς.

Πηγαίνοντας προς το υπόστεγο ο Έφις είδε τον τυφλό που μετακινήθηκε και ήταν τώρα σκυμμένος επάνω από το σύντροφό του καλώντας τον με τ' όνομά του. Έκλαιγε και έψαχνε το κομπόδεμα με τα κέρματα. Μόλις το βρήκε το έριξε μέσα στον κόρφο του και συνέχισε να κλαίει.

Έτσι πέρασαν τη νύχτα. Ο τυφλός διηγούταν τα δικά του, ανακατεύοντάς τα με ιστορίες από τη Βίβλο και ο πόνος τού περνούσε γρήγορα, σαν ένα βίαιο κακό που περνάει σύντομα.
«Τι νομίζεις, αδερφέ μου; Εγώ γεννήθηκα πλούσιος, ο πατέρας μου ήταν σαν τον Ιακώβ, αλλά χωρίς τόσα πολλά παιδιά, και έλεγε: δεν πειράζει που το παιδί μου είναι τυφλό, τα μάτια του είναι από χρυσάφι (εννοούσε τα πλούτη του) και θα δει έτσι κι αλλιώς. Και η μητέρα μου, που η φωνή της ήταν γλυκιά σαν φρούτο, θυμάμαι, έλεγε: αρκεί ο Ιστένε μου να μείνει αθώος, τίποτε άλλο δεν ενδιαφέρει. Κι έτσι, που λες, αδελφέ μου, μου έφαγαν την περιουσία όταν πέθαναν ο πατέρας και η μητέρα μου, με τσιμπολόγησαν σαν να' μουνα ένα τσαμπί σταφύλι, όλοι τους, συγγενείς και γνωστοί• ο Θεός να τους συχωρέσει. Μ' ανάγκασαν να βγω στη ζητιανιά, εγώ όμως, πρέπει να σου πω, κράτησα την αθωότητά μου: δεν έκανα ποτέ κακό σε κανένα. Ο Κύριος όμως με βοήθησε πάντα. Πρώτα ο Ζουάν Μαρία, ο Θεός ν' αναπάψει την ψυχή του, κι έπειτα αυτός υπήρξαν οι σύντροφοί μου, τ' αδέλφια μου, όπως οι άγγελοι που συντρόφευαν τον Τωβία. Τώρα .....»
«Και τώρα ακόμη δεν θα σου λείψει η συντροφιά», είπε ο Έφις σοβαρά. «Τι εννοείς όμως όταν λες πως είσαι αθώος;»
«Ότι βαδίζω προς την αιωνιότητα», είπε ο τυφλός χαμηλόφωνα. «Πηγαίνω προς μια πύλη που θα με υποδεχτεί ορθάνοιχτη, και δεν σκέφτομαι τίποτε άλλο. Εάν έχω λίγο ψωμί, θα το φάω, εάν δεν έχω, δεν θα πω κουβέντα. Δεν άγγιξα ποτέ τα πράγματα των άλλων, δεν γνώρισα ποτέ γυναίκα. Ο Ζουάν Μαρία μου έφερε κάποτε μια. Ένοιωσα ότι είχε τη μυρωδιά του κακού και έπεσα καταγής σαν να πέρασε άνεμος. Τι πρέπει να κάνω, ψυχή μου; Εάν δε σώσω την ψυχή μου, τι άλλο έχω αδελφέ μου;»
«Τα λεφτά όμως του πεθαμένου τα πήρες, μπαγαμπόντη!» είπε ο Έφις.
«Δικά μου ήταν. Τι τα θέλει τα λεφτά ένας πεθαμένος; Ένα σου λέω: δεν έκλεψα ούτε έχυσα ποτέ αίμα. Ούτε τ' αδέλφια του Ιωσήφ έχυσαν αίμα. Ο Ιούδας τους είπε: καλύτερα να τον πουλήσουμε στους Ισμαηλίτες παρά να τον σκοτώσουμε. Έτσι και έκαναν. Την ξέρεις την ιστορία του εβραίου Ιωσήφ; Λυπάμαι που φεύγεις, αλλιώς θα σου την έλεγα.»
«Όχι, δεν φεύγω», είπε ο Έφις, «θα σε συνοδεύω από τώρα και στο εξής. Θα οδηγούμε από το χέρι ο ένας τον άλλο.»

Ο τυφλός χαμήλωσε μια στιγμή το κεφάλι, ψαύοντας το κομπόδεμα με τα κέρματα: δεν φάνηκε να εντυπωσιάζεται από την απόφαση του αγνώστου. Τον ρώτησε μόνο:
«Κι εσύ ζητιάνος είσαι;»
«Ναι», είπε ο Έφις, «δεν το κατάλαβες;»
«Εντάξει τότε, πάρ' το, κράτα το εσύ.»

Και του έδωσε το κομπόδεμα με τα χρήματα.

Κεφάλαιο δέκατο τέταρτο

Από εκεί πήγαν στο πανηγύρι του Αγίου Πνεύματος. Ο τυφλός γνώριζε καλά πότε γίνεται κάθε πανηγύρι και ποιόν δρόμο έπρεπε να πάρουν και ήταν εκείνος που οδηγούσε το σύντροφό του.

Περνώντας από το Νούορο ο Έφις τον οδήγησε προς το Μύλο, τον άφησε ακουμπισμένο σ' ένα τοίχο και πήγε να χαιρετήσει τον Τζατσίντο.
«Φεύγω για τόπους μακρινούς. Αντίο. Να θυμάσαι την υπόσχεσή σου.»

Ο Τζατσίντο ζύγιζε ένα σακί αλεσμένο κριθάρι. Ανασήκωσε τα μάτια του με τα λευκά από το αλεύρι βλέφαρα και χαμογέλασε.
«Ποια υπόσχεση;»
«Ότι θα ζυγίζεις καλά», είπε ο Έφις και έφυγε.

Μόλις ζύγισε το σακί, ο Τζατσίντο πετάχτηκε έξω και είδε τους δυο ζητιάνους ν' απομακρύνονται πιασμένοι από το χέρι, χλωμοί και τρεμάμενοι και οι δυο, σαν άρρωστοι. Τον φώναξε, αλλά ο Έφις του έκανε με το χέρι αντίο χωρίς να στρέψει.

Μόλις βγήκαν από το χωριό άρχισαν οι ερωτήσεις, επειδή ο τυφλός, παρ' όλο που είχε το δισάκι του γεμάτο, ήθελε να ζητάει ελεημοσύνη από τους διαβάτες, ενώ ο Έφις παρατηρούσε:
«Γιατί να ζητάμε, αφού έχουμε;»
«Και αύριο; Δεν σκέφτεσαι το αύριο; Τι ζητιάνος είσαι εσύ; Φαίνεται πως είσαι καινούργιος.»

Τότε ο Έφις κατάλαβε πως δεν ήθελε να ζητάει επειδή ντρεπόταν, και κοκκίνισε γι' αυτό.

Ο καιρός χειροτέρευε. Προς το βράδυ άρχισε να βρέχει και οι δυο σύντροφοι πλησίασαν σε μια καλύβα βοσκών, αλλά δεν τους έβαλαν μέσα κι έτσι υποχρεώθηκαν να βρουν καταφύγιο κάτω από ένα υπόστεγο φτιαγμένο από κλαδιά, πλάι στη στάνη. Τα σκυλιά γαύγιζαν, ένας πέπλος μελαγχολίας περιέβαλε όλη την υγρή πεδιάδα και η βροχή και ο άνεμος έσβηναν τη μικρή φωτιά που ο Έφις προσπαθούσε ν' ανάψει.

Ο τυφλός έμενε απαθής, ακίνητος πίσω από το πονεμένο του προσωπείο. Καθισμένος – δεν ξάπλωνε ποτέ – με τα χέρια γύρω από τα γόνατα, με τα μεγάλα κίτρινα δόντια του να λάμπουν στην ανταύγεια της φωτιάς, με τα σκούρα του βλέφαρα χαμηλωμένα, συνέχιζε να διηγείται τις ιστορίες του.
«Πρέπει να ξέρεις πως χρειάστηκαν δεκατρία ολόκληρα χρόνια για να χτιστεί το σπίτι του Βασιλιά Σολομώντα. Βρισκόταν σ' ένα δάσος που το έλεγαν Λίβανο εξ αιτίας των ψηλών κέδρων που φύτρωναν εκεί. Μέρος δροσερό. Και όλο το σπίτι ήταν φτιαγμένο από χρυσές και ασημένιες κολώνες, με τις τραβέρσες από γερό ξύλο, δουλεμένο, και το πάτωμα από μάρμαρο, όπως στις εκκλησίες. Στη μέση του σπιτιού ήταν μια αυλή με μια βρύση που έτρεχε νερό μέρα-νύχτα, και οι τοίχοι ήταν όλοι από πολύτιμες πέτρες, κομμένες στο ίδιο μέγεθος, όπως τα τούβλα. Ο πλούτος που βρισκόταν εκεί μέσα ήταν ανυπολόγιστος: τα πιάτα ήτα χρυσά, τα δοχεία χρυσά κι εκείνα, και όλο το σπίτι ήταν στολισμένο με ρόδια και κρίνα από χρυσάφι, ακόμη και τα κολάρα των σκύλων ήταν χρυσά και οι ιπποσκευές των αλόγων ασημένιες και τα καλύμματά άλικα. Και ήρθε η βασίλισσα του Σαβά, που είχε ακούσει να τα εξιστορούν όλα αυτά μέχρι την άλλη άκρη του κόσμου, και ζήλευε, επειδή κι εκείνη ήταν πλούσια και ήθελε να δει ποιος ήταν πλουσιότερος. Οι γυναίκες έχουν περιέργεια....»

Ένας από τους βοσκούς, που τον είχαν ελκύσει οι ιστορίες του τυφλού, πλησίασε στο υπόστεγο τρέχοντας σκυφτός για να μην βραχεί. Οι σύντροφοί του τον μιμήθηκαν.

Συνεπαρμένος από την επιτυχία του ο τυφλός ζωήρεψε, σηκώθηκε, διηγήθηκε την ιστορία της Θάμαρ με τις πίτες.

Οι βοσκοί γελούσαν δίνοντας μεταξύ τους και καμιά αγκωνιά. Έφεραν γάλα, ψωμί και έδωσαν και μερικά κέρματα στον τυφλό.

Ο Έφις όμως ήταν λυπημένος και μόλις μείνανε μόνοι έβαλε τις φωνές στο σύντροφό του για τη δολιότητά του και το κακό παράδειγμα. «Μιλάς όπως μιλούσε η μητέρα μου», είπε ο τυφλός , και αποκοιμήθηκε κάτω από τη βροχή.

Στο πανηγύρι του Αγίου Πνεύματος υπήρχε λίγος κόσμος αλλά εκλεκτός. Ήταν τσέλιγκες με τις χοντρές γυναίκες τους και τα όμορφα, σβέλτα κορίτσια τους. Έρχονταν καβάλα στα άλογα, αγέρωχοι και μελαχρινοί οι άντρες, ζωσμένοι με τα μακριά τους μαχαίρια σε δερμάτινες στολισμένες θήκες• οι νέοι ψηλοί, με τα δόντια και το ασπράδι των ματιών τους που έλαμπαν, ευκίνητοι σαν βεδουίνοι• τα κορίτσια ευλύγιστα και ευχάριστα όπως οι βιβλικές μορφές που ανέφερε ο τυφλός.

Ο καιρός εξακολουθούσε να είναι βροχερός και γύρω από το εκκλησάκι, σκουρόχρωμο ανάμεσα στις πέτρες και στους θάμνους της πεδιάδας, βασίλευε μια απέραντη σιωπή, μια έντονη μυρωδιά από δάση. Τα

σύννεφα που τρέχανε στον γκρίζο ουρανό έδιναν στον τόπο μια όψη ακόμη πιο φανταστική.

Όλο το πρωί ξεφύτρωναν καβαλάρηδες μέσα από το ομιχλώδες μονοπάτι. Ξεπέζευαν σιωπηλοί λες και είχαν μυστική συνάντηση σ’ εκείνο το μακρινό σημείο του κόσμου. Ο Έφις καθόταν με τον τυφλό στην είσοδο της εκκλησίας και του φαινόταν να ονειρεύεται.

Εδώ επίσης δεν υπήρχαν άλλοι ζητιάνοι κι εκείνος ένοιωθε έναν αόριστο φόβο όταν οι ισχυροί και υπεροπτικοί άντρες, που από το στόμα και τα ρουθούνια τους έβγαινε μια άχνα ζωής, περνούσαν μπροστά του. Ένοιωθε φόβο και ντροπή αλλά και ζήλια. Εκείνοι ήταν άντρες! Τα χέρια τους έμοιαζαν νύχια αρπακτικού έτοιμα ν’ αρπάξουν την τύχη στο πέρασμά της. Έμοιαζαν όλοι ληστές, άνθρωποι πάνω από το νόμο: δεν μετάνιωναν βέβαια για τις αμαρτίες τους, εάν είχαν, δεν τους βασάνιζε η συνείδηση, εάν είχαν πάρει το νόμο στα χέρια τους, στη διάρκεια της ζωής τους. Νόμιζε ότι τον κοιτούσαν με περιφρόνηση, πετώντας του το νόμισμα, ότι ντρέπονταν γι’ αυτόν σαν άνθρωπο και ότι ήταν έτοιμοι να τον κλωτσήσουν στο πέρασμά τους, σαν να ήταν ένα βρόμικο κουρέλι.

Αλλά έπειτα κοίταζε μακριά: πέρα από την ομίχλη του φαινόταν πως άρχιζε ένας άλλος κόσμος και πως άνοιγε η πύλη για την οποία μιλούσε ο τυφλός, η μεγάλη πύλη της αιωνιότητας. Και μετάνιωνε για την ντροπή του.

Στο πλάι του ο σύντροφός του συνέχιζε να ζητά ελεημοσύνη απαγγέλλοντας ή απευθυνόταν σ’ εκείνον για να τον ακούνε οι περαστικοί:
«Τι κάνουμε εμείς σ’ αυτή τη ζωή, που είμαστε βάρος στους σπλαχνικούς ανθρώπους που μας δίνουν ελεημοσύνη;»
«Τι κάνουμε, αδελφέ μου;»
«Λοιπόν, σύντροφέ μου, όλα γίνονται με τη θέληση του Κυρίου: εμείς είμαστε όργανα κι Εκείνος μας χρησιμοποιεί για να δοκιμάσει την καρδιά των ανθρώπων, όπως ο χωρικός χρησιμοποιεί την τσάπα για να σκάψει τη γη και να δει αν είναι γόνιμη. Χριστιανοί, μη βλέπετε στο πρόσωπό μας δυο φτωχές υπάρξεις, πιο θλιβερές και από τα φύλλα που πέφτουν, πιο βρώμικες και από τους λεπρούς. Να δείτε στο πρόσωπό μας τα όργανα του Κυρίου που θέλει να συγκινήσει τις καρδιές σας!»

Τα χάλκινα νομίσματα έπεφταν μπροστά τους σαν σκληρά, ηχηρά άνθη. Ήταν δυο ωραιότατοι νέοι από το Νούορο που για να προσελκύσουν την προσοχή των κοριτσιών άρχισαν να ρίχνουν χρήματα στον τυφλό, βάζοντας στόχο το στήθος του και γελώντας κάθε φορά που το πετύχαιναν. Έπειτα πλησίασαν και βάζοντας τώρα στόχο τον Έφις, το διασκέδαζαν. Ο Έφις τιναζόταν σε κάθε χτύπημα και του φαινόταν πως τον λιθοβολούσαν, αλλά μάζευε τα κέρματα με κάποια απληστία, και η κατάληξη ήταν, μόλις τελείωσε το παιχνίδι, να μετανιώσει πάλι και να ντρέπεται.

Στο μεταξύ οι γυναίκες προετοίμαζαν το γεύμα. Είχαν ανάψει φωτιά κάτω από ένα απομονωμένο δέντρο και ο καπνός ανακατευόταν με την ομίχλη. Η κηλίδα των κόκκινων κορσέδων τους ξεχώριζε, μέσα στο γκρίζο, πιο ζωηρή και από τη φλόγα. Δεν είχε τραγούδια ούτε μουσική σ' αυτό το μικρό πανηγύρι που στον Έφις φαινόταν να είναι μια συμμάζωξη ληστών και βοσκών που συγκεντρώθηκαν εκεί από την επιθυμία να ξαναδούν τις γυναίκες τους και να πάρουν μέρος στη λειτουργία.

Το μεσημέρι όλοι μαζεύτηκαν κάτω από το δέντρο, γύρω από τη φωτιά, και ο παπάς κάθισε στη μέση. Ο καιρός ξάνοιγε, μια χρυσή ηλιαχτίδα από το ζενίθ περνούσε μέσα από τα σύννεφα και έπεφτε κατ' ευθείαν επάνω στο δέντρο όπου γινόταν το φαγοπότι. Κάτω από το δέντρο, οι βοσκοί καθισμένοι καταγής, οι γυναίκες με τα κάνιστρα στο χέρι, ο παπάς με ένα δισάκι ριγμένο στους ώμους σαν σάλι για να προφυλαχτεί από την υγρασία, τα παιδιά που γελούσαν, τα σκυλιά που κουνούσαν την ουρά και κοίταζαν τ' αφεντικά τους μες στα μάτια περιμένοντας να γλείψουν το κόκαλο, όλα θύμιζαν τη γλυκιά γαλήνη μιας βιβλικής σκηνής.

Οι γυναίκες, σπλαχνικές, έφερναν μεγάλα πιάτα με κρέας και ψωμί στους δυο ζητιάνους και μόλις ο τυφλός άκουγε το σύρσιμο των βημάτων τους επάνω στη χλόη ανέβαζε τη φωνή και άρχιζε τις ιστορίες του.
«Μάλιστα, υπήρχε ένας βασιλιάς που έβαζε να λατρεύουν τα δέντρα και τα ζώα, ακόμη και τη φωτιά. Τότε ο Θεός, προσβεβλημένος, έκανε τους υπηρέτες αυτού του βασιλιά τόσο κακούς που άρχισαν να συνωμοτούν για να σκοτώσουν τον αφέντη τους. Αυτό και έκαναν. Μάλιστα, αυτός έβαζε να λατρεύουν ένα Θεό όλον από χρυσάφι, γι' αυτό στο κόσμο έμεινε η συνήθεια ν' αγαπά τόσο το χρήμα, έτσι που ακόμη και ο συγγενής σκοτώνει το συγγενή για το χρήμα. Έτσι έγινε και μ' εμένα, οι συγγενείς μου, αφού είδαν ότι δεν έχω το φως μου, μ' έγδυσαν όπως ο άνεμος γδύνει ένα δέντρο το φθινόπωρο.»

Ο κόσμος έφυγε γρήγορα και οι δυο άντρες έμειναν πάλι μόνοι μέσα στη θλίψη του έρημου τόπου.

Η ομίχλη αραίωνε, σκουρόχρωμα δάση έκαναν την εμφάνισή τους με φόντο το ξεθωριασμένο γαλάζιο του ορίζοντα• έπειτα παντού γαλήνη, λες και αόρατα χέρια τράβηξαν απ' όλες τις μεριές τα πέπλα της κακοκαιρίας και ένα μεγάλο ουράνιο τόξο με εφτά ζωηρά χρώματα, και ένα μικρότερο πιο ξεθωριασμένο, καμπύλωσαν πάνω από το τοπίο. Η άνοιξη του Νούορο χαμογέλασε τότε στον κακόμοιρο τον Έφις, καθισμένο στην είσοδο της εκκλησίας. Μεγάλες κίτρινες νεραγκούλες, υγρές σαν καμωμένες από δροσιά, έλαμπαν στα ασημένια λιβάδια και τα πρώτα αστέρια που εμφανίστηκαν με το πέσιμο της νύχτας χαμογελούσαν στα λουλούδια. Ο ουρανός και η γη έμοιαζαν με δυο καθρέφτες που αντανακλούσαν ο ένας μέσα στον άλλο.

Ένα αηδόνι τραγουδούσε στο μοναχικό δέντρο που επάνω του παρέμενε ακόμη διάχυτος ο καπνός. Όλη η δροσιά της βραδιάς, όλη η αρμονία των μακρινών, ήρεμων τοπίων, και το χαμόγελο των αστεριών προς τα λουλούδια και το χαμόγελο των λουλουδιών προς τ' άστρα, και η περήφανη ευθυμία των νεαρών βοσκών και ο πόθος των γυναικών κρυμμένος μέσα στους κόκκινους κορσέδες, και όλη η μελαγχολία των φτωχών που ζουν περιμένοντας τ' αποφάγια από το τραπέζι των πλουσίων, και οι μακρινοί πόνοι και οι ελπίδες του επέκεινα, και το παρελθόν, η χαμένη πατρίδα, η αγάπη, το έγκλημα, η τύψη, η προσευχή, ο ψαλμός του προσκυνητή που πηγαίνει, πηγαίνει και δεν ξέρει πού θα περάσει τη νύχτα αλλά νιώθει πως τον οδηγεί ο Θεός, και η μοναξιά του πράσινου στο κτηματάκι εκεί πάνω, ο ήχος του ποταμού και των σκλήθρων εκεί κάτω, η μυρωδιά από τους φλόμους, το γέλιο και το κλάμα της Γκριζέντα, το γέλιο και το κλάμα της Νοέμι, το γέλιο και το κλάμα τα δικά του, του Έφις, το γέλιο και το κλάμα όλου του κόσμου, τρεμόπαιζαν και πάλλονταν μέσα στις νότες του αηδονιού επάνω στο μοναχικό δέντρο που έμοιαζε ψηλότερο από τα βουνά, με την κορυφή του ν' αγγίζει τον ουρανό και την άκρη του τελευταίου φύλλου χωμένη μέσα σ' ένα αστέρι.

Και ο Έφις ξανάρχισε να κλαίει. Δεν ήξερε το γιατί, αλλά έκλαιγε. Του φαινόταν πως ήταν μόνος στον κόσμο, με σύντροφο το αηδόνι.

Ένιωθε ακόμη τα κέρματα των νεαρών από το Νούορο να του χτυπούν το στήθος και ανασκιρτούσε ολόκληρος σαν να τον λιθοβολούσαν• ήταν όμως μια ανατριχίλα χαράς, ήταν η ηδονή του μαρτυρίου.

Ο σύντροφός του, με τον ώμο ακουμπισμένο στην κλειστή είσοδο και τα χέρια γύρω από τα γόνατα, κοιμόταν και ροχάλιζε.

Από εκεί έφυγαν για το Φόνι, για το πανηγύρι των Αγίων Μαρτύρων. Περπατούσαν πάντα με μικρά διαλείμματα, σταματώντας στις στάνες, όπου ο τυφλός κατάφερνε να τον ακούνε οι βοσκοί, που φαίνεται ότι τους αναγνώριζε «από τη μυρωδιά», όπως έλεγε, διηγούμενος τα πιο συγκινητικά επεισόδια από την Παλαιά Διαθήκη στους απλοϊκούς και τους θεοφοβούμενους, καθώς και εκείνα που η κακή τους ερμηνεία τους έδινε μια γεύση σκανδάλου για τους νέους και τους ακόλαστους.

Αυτή η συμπεριφορά του συντρόφου του έθλιβε τον Έφις. Μερικές φορές ένοιωθε τέτοια αηδία που σχεδίαζε να τον εγκαταλείψει, αλλά όταν το ξανασκεφτόταν του φαινόταν ότι η πορεία του προς την εξιλέωση θα ήταν έτσι πληρέστερη και έλεγε στον εαυτό του:
«Είναι σαν να οδηγώ έναν άρρωστο, ένα λεπρό. Ο Θεός θα δώσει έτσι μεγαλύτερη προσοχή στην αγαθοεργία μου».

Στο δρόμο συνάντησαν και άλλους ζητιάνους που πήγαιναν στο πανηγύρι. Όλοι χαιρετούσαν τον τυφλό σαν παλιό γνώριμο, αλλά κοίταζαν με καχυποψία τον Έφις.

«Εσύ είσαι ακόμη δυνατός και καλοστεκούμενος», του είπε ένας νεαρός σακάτης, «πώς και ζητάς ελεημοσύνη;»
«Έχω μια κρυφή αρρώστια που με τρώει και μ' εμποδίζει να δουλέψω», απάντησε ο Έφις, αλλά ντράπηκε για το ψέμα του.
«Ο Θεός λέει να δουλεύουμε όσο μπορούμε• μακάρι να μπορούσα κι εγώ. Πόσο είναι ευτυχισμένοι εκείνοι που μπορούν να δουλεύουν!»

Ο Έφις σκεφτόταν τον Τζατσίντο που έγινε χαρούμενος και καλός μόλις βρήκε δουλειά, και διερωτήθηκε με πίκρα εάν δεν έκανε πάλι λάθος που εγκατέλειψε τις καημένες τις κυράδες του.

Κι έτσι πήγαινε και πήγαινε και ησυχία δεν εύρισκε. Η σκέψη του ήταν πάντα εκεί κάτω, ανάμεσα στις καλαμιές και στα σκλήθρα του μικρού κτήματος. Κυρίως το βράδυ, εάν κάποιο αηδόνι κελαηδούσε, η νοσταλγία τον βασάνιζε.
«Τι να σκέφτεται άραγε ο ντον Πρέντου που με περιμένει με την απάντηση της Νοέμι; Ο Θεός όμως θα φροντίσει και θα φροντίσει καλά, τώρα που εγώ, με το θανάσιμο αμάρτημά μου και τον αφορισμό μου είμαι μακριά από *αυτές.*»

Και πήγαινε, πήγαινε, στη σειρά με τους ζητιάνους, επάνω , επάνω, μέσα από την πράσινη κοιλάδα της Μαμογιάντα, επάνω, επάνω, προς το Φόνι, μέσα από μονοπάτια πάνω από τα οποία, μες το συννεφιασμένο βράδυ, κρέμονταν τα βουνά του Τζεναρτζέντου παίρνοντας φανταστικές μορφές από τείχη, κάστρα, κυκλώπειους τάφους, ασημένιες πολιτείες, γλαυκά δάση σκεπασμένα με ομίχλη. Του φαινόταν όμως πως το σώμα του ήταν ένας άδειος σάκος που τον έδερνε ο άνεμος, σχισμένος, βρώμικος, για πέταμα στα κουρέλια.

Και οι σύντροφοί του δεν ήταν καλύτεροι από αυτόν. Περπατούσαν, περπατούσαν, χωρίς να ξέρουν πού πηγαίνουν, χωρίς να ξέρουν το γιατί. Τα μέρη διασκέδασης όπου πήγαιναν τους ήταν αδιάφορα• δεν τα εύρισκαν πιο χαρούμενα ή πιο θλιβερά από τα μοναχικά μέρη όπου στάθμευαν για ανάπαυση ή για φαγητό.

Καυγάδιζαν ωστόσο μεταξύ τους, φώναζαν αισχρόλογα, μιλούσαν άσχημα για το Θεό, ζήλευαν ο ένας τον άλλο: είχαν όλα τα πάθη των τυχερών ανθρώπων. Ο Έφις, ψόφιος από την κούραση, με τον πυρετό να του τρώει τα σωθικά, δεν προσπαθούσε να τους συνεφέρει, ούτε τους λυπόταν• του φαινόταν όμως ότι βάδιζε μέσα σ' ένα όνειρο, όπου τον παρέσερνε μια συντροφιά φαντασμάτων, όπως τόσες φορές συνέβαινε τις νύχτες εκεί κάτω, στο κτηματάκι• ήταν κιόλας νεκρός και περιφερόταν ακόμη σε τούτον εδώ τον κόσμο, διωγμένος από τα βασίλεια του άλλου.

Στο Φόνι, όπου οι ζητιάνοι βολεύτηκαν στη μικρή αυλή γύρω από την εκκλησία που ήταν γεμάτη κόσμο από μακρινά χωριά, ο Έφις άρχισε να δοκιμάζει ένα νέο μαρτύριο. Φοβόταν μήπως τον αναγνωρίσουν και προσπαθούσε να κρυφτεί πίσω από το σύντροφό του.

Πλάι τους ήταν άλλοι δυο ζητιάνοι: ένας γέρος τυφλός και ένας νέος, ο οποίος πριν έρθει, τρύπησε το στήθος του κάτω από τη δεξιά θηλή και έτριψε επάνω το γάλα ενός δηλητηριώδους φυτού για να δημιουργηθεί έτσι ένα πρήξιμο, που το παρίστανε τάχα σαν κακοήθη όγκο.

Ο Έφις ένοιωθε οργή γι' αυτή την απάτη και, όταν τα νομίσματα έπεφταν στο καπέλο του συντρόφου του, κοκκίνιζε γιατί του φαινόταν ότι κορόιδευε κι εκείνος τους σπλαχνικούς.

Και τα κέρματα έπεφταν, έπεφταν. Δεν φανταζόταν ποτέ ότι υπήρχαν τόσοι φιλεύσπλαχνοι άνθρωποι στον κόσμο. Οι γυναίκες κυρίως ήταν γενναιόδωρες και μια γλυκιά σκιά σκέπαζε τα μάτια τους κάθε φορά που ο ψεύτικος όγκος του νεαρού ζητιάνου έκανε την εμφάνισή του πρησμένος και μπλάβος σαν σύκο, ανάμεσα στις πτυχές του ανοιχτού πουκάμισου.

Όλες σχεδόν σταματούσαν, έσκυβαν το πρόσωπο και ρωτούσαν. Μερικές ήταν ψηλές, λεπτές, τυλιγμένες με ορμπάτσε [5], φορούσαν ποδιές κεντημένες με κίτρινα και πράσινα ιερογλυφικά και σκουφιά σκαρλάτα και έμοιαζε να έρχονταν από μακριά, από την αρχαία Αίγυπτο. Άλλες πάλι είχαν γερά λαγόνια, πρόσωπο πλατύ με δυο μάγουλα σαν ώριμα μήλα, στόμα σαρκώδες, φλογερό και υγρό, όπως τα χείλη ενός βάζου με μέλι.

Ο Έφις απαντούσε με χαμηλωμένα τα μάτια στις ερωτήσεις τους και έπαιρνε με λύπη την ελεημοσύνη.

Αλλά και μερικοί άντρες σταματούσαν γύρω από τον τυφλό γέρο και τον ψεύτικο άρρωστο, ένας μάλιστα έσκυψε για να δει καλά τον όγκο.
«Ναι, ο Θεός να βάλει το χέρι του», είπε, «ήταν ακριβώς έτσι και έζησε μόνο ένα χρόνο.»
«Μόνο ένα χρόνο;» φώναξε ένας άλλος. «Α, δεν θα μου έφτανε να τελειώσω ούτε τρεις από τις χίλιες δουλειές που έχω στο μυαλό μου. Έλα, πάρε!»

Και έριξε στον άρρωστο ένα ασημένιο νόμισμα. Τότε άρχισε ένας συναγωνισμός ποιος θα προσφέρει τα περισσότερα στον καταδικασμένο να πεθάνει σύντομα. Τα νομίσματα έπεφταν βροχή πάνω στο δισάκι του έτσι που ο σύντροφος του ΄Εφις κιτρίνισε από το κακό του και η φωνή του έτρεμε από ζήλια. Το μεσημέρι αρνήθηκε να φάει, έπειτα σώπασε και φάνηκε να μελετάει κάτι σκοτεινό. Πράγματι, όταν ο κόσμος μαζεύτηκε πάλι στην αυλή και οι γυναίκες περνώντας έψαχναν στις τσέπες τους να βρουν κάτι για να δώσουν ελεημοσύνη στον ψεύτικο άρρωστο, εκείνος άρχισε να φωνάζει:
«Μα κοιτάξτε τον καλά! Είναι πιο γερός από εσάς. Τρυπήθηκε με μια δηλητηριασμένη βελόνα».

Τότε κάποιος έσκυψε για να δει καλύτερα τον ψεύτικο όγκο και ο ζητιάνος, χλωμός, ακίνητος, δεν αντέδρασε, δε μίλησε. Ο γέρος σύντροφός του όμως σηκώθηκε ξαφνικά, ψηλός, ταλαντευόμενος σαν βλαστός δέντρου που τον σείει ο άνεμος, έκανε μερικά βήματα και έπεσε επάνω στον Ιστένε ρίχνοντάς του γροθιές στο κεφάλι σαν να' τανε σφυριά.

Στην αρχή ο Ιστένε έσκυψε το κεφάλι μέχρι που το έβαλε σχεδόν ανάμεσα στα γόνατα, έπειτα ανασηκώθηκε, άρπαξε τα πόδια του επιτιθέμενου και τον τράνταξε ολόκληρο, μη μπορώντας όμως να τον ρίξει κάτω του δάγκωσε το γόνατο. Δε μιλούσαν και η σιωπή τους έκανε τραγικότερη τη σκηνή. Την επόμενη στιγμή όμως πέσανε μερικοί επάνω τους και οι στριγκλιές των γυναικών ενώθηκαν με τα γέλια των αντρών.
«Εγώ πάντως θα ήθελα να ξέρω πώς τα κατάφερε να τον δει!»
«Αφού δεν είναι τυφλός! Ο διάολος να τους πάρει, προσποιούνται όλοι, από τον πρώτο ως τον τελευταίο.»
«Κι εγώ που του έδωσα τρεις φορές από εννέα ρεάλια! Πώς τον έκανες τον όγκο; ... Πες μου, θα σου δώσω άλλα εννέα ρεάλια: έτσι θα κάνω κι εγώ για να μην πάω στο στρατό.»
«Πρόσεχε γιατί έρχονται οι καραμπινιέροι.»
«Πάψτε. Δεν τρέχει τίποτε.»

Ο κόσμος μέριασε για να περάσουν οι καραμπινιέροι: ψηλοί, με κόκκινο και γαλάζιο λοφίο να ανεμίζει σαν φανταστικό πουλί, στάθηκαν επάνω από τους δυο ζητιάνους που βρίσκονταν κουβαριασμένοι καταγής.

Ο γέρος έτρεμε από οργή, αλλά δεν άνοιγε το στόμα του• ο άλλος είχε ξαναπάρει τη θέση του και είπε λυπημένα ότι δεν ήξερε τίποτε, ότι δεν κουνήθηκε από τη θέση του, ότι ένοιωσε κάποιον να πέφτει επάνω του σαν τοίχος που καταρρέει.

Τους σήκωσαν και τους απομάκρυναν. Ο κόσμος τους ακλούθησε σαν σε λιτανεία. Ο Έφις ακολουθούσε κι αυτός, αλλά έτρεμαν τα πόδια του, ένας πέπλος κάλυπτε τα μάτια του.
«Τώρα θα συλλάβουν κι εμένα και θα μάθουν ποιος είμαι, θα τα μάθουν όλα για μένα κα θα με καταδικάσουν.»

Κανείς όμως δεν του έδινε σημασία και αφού έκλεισαν τους δυο τυφλούς στην καζάρμα ο κόσμος διαλύθηκε κι εκείνος απόμεινε μόνος, σε απόσταση, καθισμένος επάνω σε μια πέτρα να περιμένει.

Φοβόταν, αλλά για τίποτε στον κόσμο δεν θα εγκατέλειπε τον τυφλό. Έμεινε εκεί μια ώρα, δυο, τρεις. Ο τόπος ήταν έρημος: ο κόσμος ήταν κάτω, στο πανηγύρι, και το χωριό σ' εκείνη τη γωνιά έμοιαζε ακατοίκητο. Ο ήλιος έπεφτε επάνω στις στέγες από σχίζες των μικρών, χαμηλών και φτωχικών σπιτιών που έμοιαζαν με καλύβες. Ο αέρας του απομεσήμερου μετέφερε μυρωδιές από αρωματικά φυτά και πού και πού κάποια φωνή, κάποιον ήχο μακρινό.

Η γαλήνη εκείνη μεγάλωνε την ανησυχία του Έφις. Για πρώτη φορά του φανερωνόταν καθαρά, όπως εκείνος εκεί ο βράχος στο βουνό μέσα στο διάφανο αέρα, το λάθος της πορείας του προς την εξιλέωση. Όχι, δεν ήταν εκείνο που είχε ονειρευτεί.

Και οι κακόμοιρες οι κυράδες του που υπέφεραν εκεί κάτω μόνες, εγκαταλειμμένες; Για πρώτη φορά σκέφτηκε να επιστρέψει, να τελειώσει τις μέρες του στα πόδια τους, σαν ένα πιστό σκυλί. Να επιστρέψει, να καταδικάσει έτσι την ψυχή του, αλλά να μην τις κάνει να υποφέρουν: αυτή ήταν η πραγματική εξιλέωση. Δεν μπορούσε όμως να εγκαταλείψει και το σύντροφό του. Και να που ανοίγει η πόρτα της καζάρμας και βγαίνουν οι δυο τυφλοί κρατώντας ο ένας το χέρι του άλλου σαν δυο αδέλφια.

Ο Έφις πήγε κοντά τους και πήρε από το χέρι το σύντροφό του. Έτσι, μπαίνοντας στη σειρά γύρισαν στην αυλή της εκκλησίας κι εκεί έκαναν ένα γύρο ψάχνοντας τον ψεύτικο άρρωστο. Ο κόσμος χόρευε και έπαιζε μουσική, το ηλιοβασίλεμα έβαφε τριανταφυλλί το καμπαναριό, τις στέγες, τα δέντρα τριγύρω. Από την εκκλησία έβγαιναν ψαλμωδίες δοξολογίας που συνόδευαν τη χορευτική μουσική, και μια μοσχοβολιά από λιβάνι που μπερδευόταν με τις μυρωδιές των περιβολιών.

Όσο όμως και αν έψαξαν, δεν βρήκαν τον ψεύτικο άρρωστο στην αυλή, ούτε στην εκκλησία ή στους δρόμους τριγύρω. Κάποιοι είπαν πως το 'σκασε από το φόβο των καραμπινιέρων. Έτσι ο Έφις απόμεινε με τους δυο τυφλούς.

Κεφάλαιο δέκατο πέμπτο

Τους έσερνε πίσω του για πολύ καιρό.

Πήγαιναν από πανηγύρι σε πανηγύρι μόνοι ή στη σειρά με άλλους ζητιάνους, σαν καταδικασμένοι που κατευθύνονται σε έναν απλησίαστο χώρο μαρτυρίου.

Τα πανηγύρια έμοιαζαν μεταξύ τους: τα σημαντικότερα γίνονταν τη άνοιξη και το φθινόπωρο γύρω από ξωκλήσια, επάνω στα βουνά, στα οροπέδια, στο χείλος κοιλάδων. Τότε, τα μέρη που ήταν έρημα όλο το χρόνο, τα ακαλλιέργητα χωράφια και τα ρουμάνια, σαν να άνθιζαν πάλι, σαν να συνέβαινε ένα ξέσπασμα ζωής και χαράς. Τα ζωηρά χρώματα της φορεσιάς των χωρικών, το κόκκινο του σκαρλάτου, το κίτρινο των τσεμπεριών, το φλογερό κρεμιζί από τις ποδιές, έλαμπαν σα λουλουδένιες κηλίδες ανάμεσα στο πράσινο των σχίνων και στο φίλντισι των καλαμιών που είχαν μείνει στα θερισμένα χωράφια.

Και παντού έπιναν, τραγουδούσαν, χόρευαν, τσακώνονταν.

Ο Έφις, ντυμένος κι εκείνος όπως οι άλλοι ζητιάνοι, έσερνε πίσω του τους δυο τυφλούς και του φαινόταν πως ήταν η μοίρα του η ίδια: το έγκλημα και η τιμωρία του.

Δεν τους αγαπούσε, αλλά τους ανεχόταν με άπειρη υπομονή.

Κι εκείνοι δεν τον αγαπούσαν, αλλά ζήλευαν ο ένας τον άλλο για την προσοχή που τους έδειχνε, και καυγάδιζαν συνέχεια.

Τον Αύγουστο και το Σεπτέμβριο ήταν σε διαρκή κίνηση, λαχάνιαζαν από το τρεχαλητό. Στην αρχή ανέβηκαν στο βουνό Ορτομπένε για το πανηγύρι του Σωτήρος.

Ήταν τον Αύγουστο• το φεγγάρι μεγάλο, κόκκινο, έβγαινε από τη θάλασσα και φώτιζε τα δάση. Από εκεί πάνω, ναι, ο Έφις έβλεπε το Βουνό του μακριά και πέρασε τη νύχτα με προσευχές, κάτω από το μαύρο σταυρό που έμοιαζε να ενώνει το γαλανό ουρανό με την γκρίζα γη. Την αυγή ακούστηκε μια μακρινή ψαλμωδία. Μια λιτανεία ανέβαινε από την κοιλάδα και σε λίγο οι βράχοι καλύφθηκαν με άσπρο και κόκκινο, ανάμεσα στους θάμνους γελαστά ξεφύτρωναν τα πρόσωπα των παιδιών και κάτω από τα πουρνάρια οι γέροι βοσκοί γονάτιζαν σαν Δρυΐδες προσήλυτοι.

Επάνω στην αγία τράπεζα, που ήταν φτιαγμένη από ακατέργαστη πέτρα, το δισκοπότηρο άστραψε στον ήλιο και ο Λυτρωτής φάνηκε να διστάζει πριν ξεκολλήσει από το βράχο και αρχίσει να πετάει, εγκαταλείποντας το σταυρό ανάμεσα στη γκρίζα γη και το γαλάζιο ουρανό. Ακούστηκε κάποιος να κλαίει γοερά• ήταν ένας ζητιάνος ανάμεσα σε δυο τυφλούς, πίσω από ένα θάμνο. Ήταν ο Έφις.

Το Σεπτέμβρη ανέβηκαν στο βουνό Γκονάρε. Ο καιρός ήταν πάλι κακός, με βίαιες καταιγίδες. Ρυάκια με θολά νερά χάραζαν τις πλαγιές, κάτω απλώνονταν τα παραμορφωμένα από τον άνεμο δάση, και όλο το βουνό σκιρτούσε από τις βροντές. Οι πιστοί όμως δεν το έβαζαν κάτω. Ανέβαιναν από τα ελικοειδή μονοπάτια, από τους φιδωτούς δρόμους και πλημμύριζαν το ξωκλήσι, όπως το αίμα που από τις φλέβες ανεβαίνει στην καρδιά.

Από μια κόγχη, που σχημάτιζαν οι πέτρες και όπου είχε καταφύγει ο Έφις με τους συντρόφους του, έβλεπε να περνούν οι φιγούρες μέσα από την ομίχλη σαν να ήταν επάνω στα σύννεφα και η ιστορία του Κατακλυσμού, που ο νεαρός τυφλός εξιστορούσε, του φαινόταν πως ήταν η δική τους ιστορία. Να, μερικοί πατριάρχες είχαν σωθεί και κατέφευγαν στο Βουνό. Ανέβαιναν με τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους και ήταν λυπημένοι, αλλά ταυτόχρονα και χαρούμενοι, επειδή τα είχαν χάσει όλα και τα είχαν διασώσει όλα.

Οι γυναίκες ειδικά κοίταζαν επάνω από τ' άλογα μέσα από την κορνίζα που σχημάτιζε το σάλι τους, με μεγάλα αφηρημένα μάτια τους, που

στιγμές στιγμές σπιθοβολούσαν από χαρά. Κάτι τις τρόμαζε, κάτι τις χαροποιούσε, ίσως ο ίδιος τους ο φόβος. Και μακρινές φωνές αντηχούσαν μες στην ομίχλη σαν χλιμίντρισμα άγριων αλόγων που τρέχανε στον άνεμο.

Ο Έφις πάντα φοβόταν μήπως τον αναγνωρίσουν παρόλο που ήταν ντυμένος με αστική φορεσιά και είχε γκρίζα και ανακατεμένα γένια σα να φορούσε μάσκα φτιαγμένη από γαϊδουρότριχες. Κοίταζε τις φιγούρες που περνούσαν στο μονοπάτι μπροστά του, μήπως καμιά τού ήταν γνωστή, και πράγματι, ξαφνικά έσκυψε κλείνοντας τα μάτια όπως τα μικρά παιδιά, όταν θέλουν να κρυφτούν.

΄Ενας άντρας κάπως ατημέλητος, καβάλα σ' ένα μαύρο άλογο, ανέβαινε αργά, καλυμμένος ολόκληρος με ένα καπότο από ορμπάτσε με φόδρα από σκαρλάτο. Ο άνεμος ανασήκωνε τις άκρες αυτού του είδους του ισπανικού πανωφοριού και άφηνε να φανεί το κεντημένο δισάκι και τα χοντρά πόδια του καβαλάρη πάνω στα αστραφτερά σαν από ασήμι σπιρούνια. Η κουκούλα σκίαζε ένα πρόσωπο καλοσυνάτο και σαρκαστικό, που στράφηκε προς τους ζητιάνους μ' ένα ελαφρά ειρωνικό χαμόγελο ενώ με το χέρι τούς πετούσε λίγα κέρματα.

Ο Έφις ξανάνοιξε τα μάτια και ανασηκώθηκε σιγά σιγά.
«Ξέρεις ποιος είναι εκείνος;», είπε στο νεαρό τυφλό. «Είναι το αφεντικό μου!»

Μόλις σταμάτησε η βροχή οι τρεις σύντροφοι πήραν πάλι τον ανήφορο, σιωπηλοί, σκυφτοί, σαν να έψαχναν στο μονοπάτι κάτι που είχαν χάσει. Τα σύννεφα έτρεχαν επάνω στους βράχους και οι θάμνοι και τα δέντρα λύγιζαν από τον άνεμο, τρελά από την επιθυμία να ξεκολλήσουν από τη γη και να τ' ακολουθήσουν. Βροντούσε ακόμα και όλα είχαν ένα μεγαλείο αναταραχής και αγωνίας. Ο Έφις αισθανόταν να τον παίρνει η δίνη σαν να ήταν ξερό φύλλο.

Στάθηκαν πλάι σ' έναν από τους σταυρούς που σημαδεύουν το δρόμο.

Ο άνεμος περνούσε ορμητικός, αλλά αργά το απόγευμα ο ήλιος έκανε την εμφάνισή του ανάμεσα στα σύννεφα σκίζοντάς τα και σπρώχνοντάς τα μέχρι τον ορίζοντα και όλα έλαμψαν τριγύρω στα βουνά και στις κοιλάδες όπου η ομίχλη συγκεντρώθηκε σε ασημένιες φωτεινές λίμνες.

Οι ζητιάνοι ζεσταίνονταν στον ήλιο και ο ΄Εφις μάζευε την ελεημοσύνη τρέμοντας σε κάθε θόρυβο βημάτων από φόβο μήπως ξαναδεί τον ντον Πρέντου. Πότε πότε ωστόσο ανασήκωνε το κεφάλι σαν να άκουγε κάποια μακρινή φωνή.

Του φαινόταν ότι καθόταν ακόμη μπροστά στην καλύβα του στο κτηματάκι και άκουγε το θρόισμα των καλαμιών, και ήταν η φωνή της καρδιάς του που του έλεγε:

«Έφις, εάν βρίσκεσαι εδώ για πραγματική εξιλέωση, γιατί φοβάσαι μην σ’ αναγνωρίσουν; Να σηκωθείς, όταν περάσει το αφεντικό σου, και να τον χαιρετήσεις».

Και ξαφνικά μια αίσθηση χαράς τον έκανε να πεταχτεί επάνω, τον διαπέρασε ολόκληρο, όπως ο ήλιος, που του στέγνωνε τα ρούχα και του ζέσταινε τα ξυλιασμένα μέλη. Και να, άρχισε πάλι να σκέφτεται τις κυράδες του, τις αγαπούσε πάντα και περίμενε τον ντον Πρέντου για να μάθει νέα τους.

Αλλά ο ντον Πρέντου δεν κατηφόριζε.

Κατέβαινε, μετά τη λειτουργία, μια σειρά από χωριατοπούλες, όμορφες σαν τα τριαντάφυλλα, η μια κολλητά στην άλλη, όλο γέλια.
«Είδες εκείνο το χοντρό που μετάλαβε;» , είπε μια. «Είναι ένας ευγενής, πολύ πλούσιος, που του έχουν κάνει μάγια.»
«Ναι, το ξέρω. Του έκανε μάγια μια φτωχή κοπέλα που έπρεπε να την παντρευτεί και δεν την παντρεύτηκε.»
«Τι λες, καλέ Μαρία; Εάν του έχει κάνει μάγια, του τα έκανε για να την παντρευτεί....»
«Μη με σπρώχνεις γι’ αυτό! Άντε πνίξου, Φραντσίσκα Μπε!»

Με δόντια που άστραφταν στο όμορφο στόμα, γεμάτο με βρομόλογα, περνούσαν μπροστά από τον Έφις. Κάποια κοντοστεκόταν για να πετάξει ένα μικρό νόμισμα στους ζητιάνους και ο αέρας ανέμιζε τις άκρες από το κεντημένο μαντήλι της.

Ο Έφις περίμενε τον ντον Πρέντου. Κατέβαιναν οι γέροντες πατριάρχες, οι σιωπηλές γυναίκες, οι νέοι με τα ευκίνητα πόδια, οι μικροί βοσκοί με θλιμμένα από τη μοναξιά μάτια• ο ντον Πρέντου όμως δεν φαινόταν πουθενά.

Ο Έφις περίμενε. Μετά το μεσημέρι όμως όλος ο κόσμος είχε γυρίσει στις καλύβες, κάτω στο ξέφωτο και ο ντον Πρέντου δεν είχε περάσει ακόμη.

Τότε ο Έφις ανέβασε τους συντρόφους του μέχρι το ξωκλήσι, όπου λίγοι μόνο νέοι ήταν μαζεμένοι σ’ έναν βράχο για να δουν τα βερβέρικα άλογα που τρέχανε στα μισά της πλαγιάς του βουνού. Ο άνεμος έμοιαζε να παρασέρνει μαζί του στο μονοπάτι τα άλογα που τα καβαλούσαν χωριάτες κουκουλοφόροι.

Ο Έφις έβαλε τους τυφλούς να καθίσουν με την πλάτη στον τοίχο και μπήκε στο ξωκλήσι βαδίζοντας στις άκρες των ποδιών μέχρι που έφτασε στα σκαλοπάτια της Αγίας Τράπεζας όπου ο ντον Πρέντου, γονατιστός και ακίνητος, προσευχόταν με το πρόσωπο ανασηκωμένο, με τα μαλλιά του γαλαζωπά στο χρυσαφί μισοσκόταδο των κεριών, με τη φόδρα από την άκρη του καπότου του να προβάλλει κόκκινη, με το σπιρούνι στο πόδι, όμοιος σε όλα με τους Βαρόνους σε προσκύνημα,

όπως τους είχε δει ο υπηρέτης ζωγραφισμένους σε μια παλιά εικόνα της εκκλησίας.

Προσευχόταν απορροφημένος, αλλά, όταν ο Έφις του άγγιξε ελαφρά το καπότο έστρεψε έκπληκτος στην αρχή, έπειτα βίαιος, χωρίς να αναγνωρίσει το ζητιάνο.
«Στο διάολο! Ούτε εδώ δεν μας αφήνετε ήσυχους;»
«Ντον Πρέντου, αφεντικό! Είμαι ο Έφις, δεν με αναγνωρίζετε;»

Ο ντον Πρέντου πετάχτηκε επάνω ανασηκώνοντας τις άκρες από το καπότο του σαν να ήθελε ν' αγκαλιάσει τον υπηρέτη του, και κοιτάχτηκαν σαν δυο παλιοί φίλοι.
«Λοιπόν; Λοιπόν;»
«Λοιπόν;»
«Ναι», είπε ο ντον Πρέντου παίρνοντας πάλι το λόγο πρώτος, «ο Τζατσίντο μου διηγήθηκε τα κατορθώματά σου, βλάκα. Βάλθηκες να κάνεις μια εύκολη δουλειά, ακαμάτη! Καλή δουλειά, βέβαια! Έλα, πάρε!»

Του άπλωσε ένα νόμισμα, αλλά ο Έφις τον κοίταζε στα μάτια με τη ματιά ενός πιστού σκύλου και αναστέναζε χωρίς να προσβάλλεται.
«Ντον Πρέντου, αφεντικό, πείτε μου νέα για τις κυράδες μου.»
«Τις κυράδες σου; Μήπως τις βλέπει κανείς; Είναι κλεισμένες στη φωλιά τους σαν κουνάβια.»
«Και ο Τζατσίντο;»
«Τον είδα στο Νούορο, τον πειναλέο. Γιατί δεν τον πήρες μαζί σου να ζητά ελεημοσύνη; Ξέρεις τι κάνει τώρα; Παντρεύεται την άλλη πειναλέα, την Γκριζέντα, μάλιστα, ο ηλίθιος!»
«Καλά κάνει• το είχε υποσχεθεί», είπε ο Έφις και ένοιωσε πάλι να τον κυριεύει η χαρά. «Να η χάρη του Θεού που ζητούσες, αφεντικό», σκεφτόταν και χαμογελούσε μπροστά στα προσβλητικά λόγια που ο ντον Πρέντου, μετανιωμένος για το πρώτο του ξέσπασμα καλοσύνης, του απηύθυνε αντιμετωπίζοντάς τον σαν ζητιάνο που ήταν.

Μετά το πανηγύρι των Αγίων Αναργύρων της Μαμογιάντα ο Έφις και οι τυφλοί πήγαν στο Μπίτι για τη Θαυματουργή Παναγία. Πριν φτάσουν εκεί έκαναν στάση στο Ορούνε, αλλά, παρόλο που ήταν κουρασμένος, ο Έφις δεν κοιμήθηκε φοβούμενος μην του κλέψουν το δισάκι με το κομπόδεμα που είχε μαζέψει στα τελευταία πανηγύρια. Προσευχόταν, ήρεμος, μισανοίγοντας κάθε τόσο τα μάτια για να δει τους συντρόφους του που κοιμόνταν κάτω από μια βελανιδιά.

Ήταν νύχτα ακόμη αλλά αχνόφεγγε το φως στην Ανατολή ανάμεσα στα βουνά που άνοιγαν προς τη θάλασσα: εκεί ξυπνούσε η αυγή. Και να ο Έφις, νικημένος από τον ύπνο, νομίζει ότι ονειρεύεται μη μπορώντας ν' ανοίξει τα βλέφαρα: βλέπει τον γέρο τυφλό να ανακάθεται, να στήνει αυτί, ν' ακουμπά το χέρι στον κορμό της βελανιδιάς, να σηκώνεται και μετά από μια στιγμή δισταγμού να τον πλησιάζει και με το γαμψό του χέρι να τραβάει το δισάκι σαν να το ψαρεύει μες στο σκοτάδι.

Εκείνος δεν κινείται, δε μιλά και ο γέρος το σκάει σιγά σιγά προς τα επάνω, ανάμεσα στους θάμνους και στις πέτρες, χωρίς να στρέψει πίσω, μεγαλόσωμος και μαύρος στο γαλάζιο φόντο του βουνού.

Μόνο όταν δεν τον έβλεπε πια κατάλαβε ότι δεν ονειρευόταν και πετάχτηκε όρθιος, αλλά του φάνηκε ότι ένα χέρι τον τραβούσε προς τα κάτω αναγκάζοντάς τον να ξανακαθίσει, να μείνει ακίνητος. Και σιγά σιγά τη θέση της έκπληξης την πήρε ένα κύμα χαράς, μια επιθυμία να γελάσει: και γέλασε, και όλος ο ουρανός τριγύρω γέμισε χρώματα, γαλάζιο και τριανταφυλλί, και οι παπαδίτσες τραγουδούσαν ανάμεσα στους θάμνους.
«Να», σκεφτόταν. «Ο Θεός με ξαλάφρωσε από τον ένα σύντροφό μου. Τι βάρος μου πήρε!»

Ξύπνησε τον άλλο και του είπε τι είχε συμβεί.
«Βλέπεις, Έφις; Πείστηκες τώρα; Το ήξερα ότι προσποιείται. Δεν το είπα αμέσως; Κι εσύ τον κουβάλησες ξωπίσω σου. Νύχτα και μέρα με βασάνιζες μ' αυτόν. Τώρα θα πάμε να τον καταγγείλουμε• θα τον ψάξουμε, θα του λιανίσουμε τα κόκαλα.»

Ο Έφις χαμογελούσε. Στο πανηγύρι ήταν σχεδόν ευτυχισμένος. Ένα πλήθος, όπως δεν το είχε ξαναδεί, γέμιζε την εκκλησία, το χώρο γύρω, το μονοπάτι που οδηγούσε στο χωριό. Μια λιτανεία γύριζε συνέχεια γύρω από το ναό, σαν ερπετό κόκκινο και άσπρο, κίτρινο και μαύρο. Τα λάβαρα ανέμιζαν όμοια με μεγάλες πεταλούδες, και με τη μονότονη ψαλμωδία των προσκυνητών ενώνονταν άσματα της χορωδίας, κουδουνίσματα αλόγων σελωμένων για αγώνες, φωνές χαράς. Περνούσαν γυναίκες με ξέπλεκα τα μαύρα μαλλιά στους ώμους σαν πλερέζες• ακολουθούσαν άντρες ξεσκούφωτοι με ένα κερί στο χέρι, ξυπόλητοι, σκονισμένοι, σαν να έρχονταν από την άλλη άκρη του κόσμου. Τα μάτια όλων ήταν γεμάτα ερωτηματικά και ελπίδα.

Και τα υπομονετικά άλογα ανέβαιναν στο δρόμο γεμάτα χαρά ή πόνο. Τα καβαλούσαν νέοι με φλογάτα πρόσωπα, όλο αίμα, κοπέλες χλωμές που έκρυβαν το πάθος όπως τ' αναμμένα κάρβουνα στη χόβολη, και ανάπηροι, τρελοί, δαιμονισμένοι, όλοι με μάτια γεμάτα ζωή και θάνατο.

Ο Έφις είχε αποτραβηχτεί λίγο από την εκκλησία, σ' ένα μέρος που δεν περνούσε πολύς κόσμος. Ο τυφλός δε σταματούσε, ανάμεσα στο ένα παράπονο και στ' άλλο, να μουρμουρίζει συνεχώς και είχε ένα πρόσωπο σκοτεινό, απειλητικό.

Προς το βράδυ - η συγκομιδή ήταν πενιχρή – άφησε να ξεσπάσει η οργή του, κατηγορώντας τον Έφις ότι είχε σκοτώσει τον άλλο σύντροφο για να τον ξεφορτωθεί και να κρατήσει για τον εαυτό του τα χρήματα.

Ο Έφις χαμογελούσε.

«Έλα», του είπε, πιάνοντάς τον από το χέρι, και αφού περπάτησαν λίγο: «ακούς;»

Ο τυφλός άκουγε τη φωνή του άλλου συντρόφου που εκεί, μπροστά τους, ζητούσε ελεημοσύνη.
«Τώρα δεν θα κάνετε όπως την άλλη φορά», είπε ο Έφις. «Εάν τσακωθείτε και σας συλλάβουν, εγώ νίπτω τας χείρας.»

Τότε ο πραγματικός τυφλός έσκυψε επάνω στον ψεύτικο και τον ρώτησε μέσα από τα δόντια, χαμηλόφωνα:
«Γιατί το έκανες αυτό, φαρισαίε;»
«Επειδή έτσι μου άρεσε.»

Ο Έφις χαμογελούσε. Ο τυφλός *έβλεπε* αυτό το χαμόγελο και εξοργιζόταν. Όλη η οργή του προς τον σύντροφό του τον κλέφτη στράφηκε προς τον καλό σύντροφο.
«Δεν θέλω πια να πηγαίνω μαζί σου• καλύτερα να πέσω καταγής και να περιμένω το θάνατο. Είσαι ένας ηλίθιος, ένας άχρηστος. Έρχεσαι μαζί μου για να διασκεδάσεις και να με τυραννάς. Άντε πνίξου, στο διάολο.»
«Τα λες αυτά γιατί ξέρεις πως δεν θα σ' εγκαταλείψω», είπε ο Έφις. «Παρόλο που είσαι τυφλός με γνωρίζεις, εγώ όμως δε σε γνωρίζω παρόλο που βλέπω. Εάν όμως πιστεύεις ότι μπορείς να βρεις έναν άλλο σύντροφο, να το πράξεις. Θα σε βοηθήσω.»

Ο ψεύτικος τυφλός άκουγε και κρατούσε σφιχτά επάνω του το κλεμμένο δισάκι. Άρπαξε το χέρι του Ιστένε και του είπε: «Μείνε μαζί μου, διάολε!»

Έμειναν έτσι με τα χέρια ενωμένα, όπως τους είχε δει ο Έφις να βγαίνουν από την καζάρμα του Φόνι, και έμοιαζε να τον περιμένουν κάπως προκλητικά να μιλήσει. Εκείνος τράβηξε λοιπόν το κομπόδεμα με τα νομίσματα που είχαν συγκεντρωθεί εκείνη την ημέρα και αφού το κούνησε λίγο μπροστά τους, κοιτάζοντάς τους και χαμογελώντας, το άφησε να πέσει στο χέρι του πραγματικού τυφλού και έφυγε.

Ελεύθερος! Είχε όμως ακόμη την εντύπωση ότι σέρνει από πίσω τους συντρόφους του και ανησυχούσε γι' αυτούς.

Περπάτησε όλη τη νύχτα και όλη την επόμενη μέρα, κάτω κατά μήκος της κοιλάδας του Ισάλε, μέχρι που έφτασε στη θάλασσα. Εκεί έπεσε στο χώμα, ανάμεσα σε δυο θάμνους φιλλυρέας, και του φάνηκε πως γύρισε στο χωριό του αφού έκανε το γύρο του κόσμου.

Στον ύπνο του όμως ξανάβλεπε τον τυφλό, σκυφτό, με τα χείλη ωχρά, μισάνοιχτα επάνω σε δόντια αγριμιού, και του φαινόταν ότι τον περιγελούσε και τον συμπονούσε.
«Νομίζεις ότι γύρισες και αναπαύεσαι. Θα δεις, Έφις• τώρα αρχίζει πραγματικά η οδοιπορία σου.»

Όσο πλησίαζε στο κτηματάκι, ανηφορίζοντας τη δημοσιά, άκουγε το παράπονο ενός ακορντεόν και νόμιζε ότι τον γελούσαν τ' αυτιά του συνηθισμένα στους ήχους των πανηγυριών.

Τόσα μακρινά πράγματα του έρχονταν στο νου και όλα τα φύλλα θρόιζαν τριγύρω για να τον χαιρετήσουν. Να η αιμασιά, να το ποτάμι, ο λόφος, το καλύβι. Δεν ένοιωθε συγκίνηση, αλλά εκείνο το γλυκό, απροσδιόριστο παράπονο, που φαινόταν ν' ανεβαίνει από την ηρεμία του πρασινωπού νερού, τον τραβούσε σαν δέλεαρ.

Μπήκε, σήκωσε το βλέμμα και αμέσως κατάλαβε ότι το κτηματάκι ήταν κακοκαλλιεργημένο. Έμοιαζε με τόπο που δεν έχει νοικοκύρη: τα δέντρα ήταν κιόλας γυμνά από καρπούς κι εδώ κι εκεί κρεμόταν κανένα σπασμένο κλαδί.

Ο Τσουαναντόνι, καθισμένος κάτω από την πέργολα μπροστά στην καλύβα, έπαιζε το ακορντεόν και ολοτρόγυρα το μονότονο μοτίβο απλωνόταν σαν ένα πέπλο ύπνου πάνω από τον ερημωμένο τόπο.

Βλέποντας τον άγνωστο άντρα να προχωράει σκυμμένος για να ρίξει μια ματι μέσα στο καλύβι, το αγόρι σταμάτησε να παίζει το ακορντεόν και το γλυκό βλέμμα του έγινε απειλητικό.
«Τι θέλετε;»

Ο άντρας έβγαλε το σκούφο.
«Μπαρμπα-Έφις!», φώναξε το αγόρι και ξανάρχισε να παίζει, μιλώντας και γελώντας ταυτόχρονα. «Μα εσείς δεν πεθάνατε; Κάποιοι έλεγαν πως πήγατε στην Αμερική και γίνατε πλούσιος και πως στέλνατε πολλά λεφτά στις κυράδες σας. Τώρα ο φύλακας εδώ είμαι εγώ. Εάν θέλω να σας διώξω σαν κλέφτη, μπορώ να το κάνω. Δε θα το κάνω όμως. Θέλετε σταφύλια; Πάρτε. Το αφεντικό μου, ο ντον Πρέντου, αδιαφορεί γι' αυτό το κομμάτι γης: έχει τόσα άλλα κτήματα. Το μεγάλο, στο Μπάντε Σάλικε, εκείνο μάλιστα, δίνει παραγωγή. Τα φρούτα από 'δω το αφεντικό μου τα στέλνει πεσκέσι στις ξαδέλφες του, τις κυράδες σας, εκείνες όμως μένουν πάντα κλεισμένες μέσα όπως ο σκαντζόχοιρος στ' αγκάθια του. Μπαρμπα-Έφις, πρέπει να σας πω κάτι: προχθές το βράδυ – το βράδυ μένω κλεισμένος μέσα στο καλύβι, επειδή φοβάμαι τα φαντάσματα, και πάντα ακούω τη γιαγιά μου να ξύνει την πόρτα – προχθές το βράδυ λοιπόν, πόσο τρόμαξα! Ένιωσα κάτι μαλακό να κουνιέται στα πόδια μου. Φώναξα, μ' έκοψε κρύος ιδρώτας, αλλά την αυγή είδα ότι ήταν ένας τραυματισμένος λαγός. Μάλιστα, έπεσε στο δόκανο αλλά κατάφερε να ξεφύγει και βρισκόταν εκεί με σπασμένο πόδι και με κοίταζε με δυο μάτια σαν άνθρωπος. Του έδεσα το πόδι, αλλά μετά έκανε πυρετό. Έκαιγε μέσα στα χέρια μου σαν να ήταν ένα κουβάρι φωτιά και μετά μελάνιασε για τα καλά και ψόφησε.»

Ο Έφις κάθισε μπροστά στο καλύβι κοιτάζοντας μακριά.
«Τι λες» ρώτησε σοβαρά, «ο ντον Πρέντου θα με ξαναπάρει στη δούλεψή του;»

Το αγόρι έγινε επιθετικό.
«Τότε θα πρέπει να διώξει εμένα; Τι θα κάνω τότε εγώ; Η Γκριζέντα θα παντρευτεί και θα φύγει. Εγώ όμως τι θ' απογίνω; Θα ζητιανεύω; Όχι, να πάτε εσείς που είστε και γέρος.»
«Έχεις δίκιο», είπε ο Έφις, και έσκυψε το κεφάλι. Η υποχωρητικότητά του έκανε πάλι φιλικό απέναντί του το μικρό υπηρέτη.
«Ο ντον Πρέντου είναι τόσο πλούσιος που μπορεί έτσι και αλλιώς να σας πάρει. Μπορεί να σας στείλει στα άλλα κτήματά του, επειδή εμένα μου αρέσει εδώ. Εδώ είναι καλό μέρος• το λέει και η Γκριζέντα.»
«Τι κάνει η Γκριζέντα;»
«Ράβει το νυφικό της.»
«Πες μου, Τσουαναντόνι, ο ντον Τζατσίντο ήρθε στο χωριό;»
«Ο γαμπρός μου», είπε το αγόρι με περηφάνια, «ήρθε, ναι, τον περασμένο Ιούλιο. Η Γκριζέντα ήταν συνέχεια άρρωστη, παραλίγο να τη βρει νεκρή. Ναι, ήρθε...»

Έπαψε, με το πρόσωπο γερμένο πάνω στο ακορντεόν και το βλέμμα σοβαρό από την ανάμνηση.
«Πες τα μου όλα. Μπορείς να τα πεις σ' εμένα, Τσουαναντό. Είμαι κι εγώ της οικογένειας σχεδόν.»
«Ναι, θα σας τα πω. Λοιπόν, η Γκριζέντα ήταν άρρωστη, έλιωνε σαν το κερί. Τη νύχτα είχε πυρετό. Σηκωνόταν σαν τρελή και έλεγε: θέλω να πάω στο Νούορο. Όταν όμως ήταν ν' ανοίξει την πόρτα, δεν μπορούσε. Καταλαβαίνετε: έξω ήταν η γιαγιά που έσπρωχνε την πόρτα και την εμπόδιζε να φύγει. Τότε, μια φορά, πήγα εγώ στο Νούορο. Βρήκα το γαμπρό μου σ' ένα μέρος που έμοιαζε με την κόλαση: στο Μύλο. Του τα είπα όλα. Τότε εκείνος ζήτησε τρεις μέρες άδεια και ήρθε μαζί μου. Νοίκιασε ένα άλογο, επειδή κοστίζει λιγότερο από το αμάξι, και μ' έβαλε στα καπούλια. Ήταν ωραία που πηγαίναμε έτσι, σαν να ήμασταν γίγαντες. Έτσι ζήτησε σε γάμο τη Γκριζέντα κι έτσι, με τη βοήθεια του Θεού, θα παντρευτούνε.»
«Από ποιόν τη ζήτησε σε γάμο;»
«Δεν ξέρω• από την ίδια!»
«Πες μου Τσουαναντόνι, ο ντον Τζατσίντο πήγε στις θείες του, στις κυράδες μου;»

Το αγόρι δίστασε πάλι.
«Ναι», είπε έπειτα, «πήγε. Νομίζω ότι μάλωσαν, γιατί όταν βγήκε από εκεί τα μάτια του ήταν κόκκινα, σαν να είχε κλάψει. Η Γκριζέντα τον κοίταζε και γελούσε, αλλά έσφιγγε τα δόντια. Εκείνος είπε: είναι η τελευταία φορά που με βλέπουν.»

Ο Έφις δεν έκανε άλλες ερωτήσεις. Πέρασε τη νύχτα στην καλύβα και καθώς είχε αρχίσει να φυσάει δυνατός αέρας και τα καλάμια στο φρύδι της πλαγιάς θρηνούσαν σαν ψυχές κολασμένων, προκαλώντας φόβο στο μικρό φύλακα, άρχισε να του διηγείται ιστορίες από τη Βίβλο, μιμούμενος την προφορά του τυφλού.

«Ναι, ήταν ένας βασιλιάς που έβαζε να λατρεύουν τα δέντρα, με τη δικαιολογία ότι είναι πνεύματα, καθώς και τα ζώα, ακόμη και τη φωτιά. Τότε ο αληθινός Θεός προσβλήθηκε και έκανε τους υπηρέτες αυτού του βασιλιά τόσο κακούς, που συνωμότησαν για να σκοτώσουν τον αφέντη τους. Ναι, έβαζε να λατρεύουν ένα Θεό, όλον από χρυσάφι: γι' αυτό έμεινε στον κόσμο τόση αγάπη για το χρήμα και οι συγγενείς, ακόμα, σκοτώνουν τους συγγενείς για το χρήμα. Ακόμη και τα αθώα πλάσματα λατρεύουν το χρήμα.»

Έπειτα άρχισε να περιγράφει το ναό και τα ανάκτορα του Βασιλιά Σολομώντα. Ο Τσουανατόνι αποκοιμήθηκε κι εκείνος ανιστορούσε ακόμη. Έξω τα καλάμια θρόιζαν τόσο βίαια που έμοιαζε να δίνουν μάχη.

Την αυγή, βγαίνοντας από την καλύβα ο Έφις είδε πράγματι εκατοντάδες από αυτά να κρέμονται σπασμένα, με τα μακριά φύλλα τους σκορπισμένα καταγής σαν σπασμένα σπαθιά. Και όσα είχαν γλιτώσει, λίγο μαδημένα, έμοιαζε να σκύβουν για να δουν τους νεκρούς συντρόφους τους, χαϊδεύοντάς τους με τα τραυματισμένα φύλλα τους.
«Πάρτε λίγα σταφύλια, μπαρμπα-Έφις», του είπε το αγόρι, αποχαιρετώντας τον σκεφτικό: «εάν ο ντον Πρέντου σας ξαναστείλει εδώ θα είμαι ευχαριστημένος. Θα περνάμε τον καιρό λέγοντας ιστορίες. Πηγαίνετε στην Γκριζέντα να της πείτε χαιρετίσματα.»

Και να ο Έφις, που ανηφορίζει το δρόμο προς το χωριό. Η αυγή είναι σχεδόν κρύα και οι λευκοί λόφοι μοιάζουν σκεπασμένοι με χιόνι. Τα μικρά βουνά, πάνω από τα χωριουδάκια τα σκορπισμένα στην πεδιάδα, μετά το Κάστρο, καπνίζουν σαν σκεπασμένα καμίνια από κάρβουνο και όλα είναι σιωπηλά και νεκρά στο ρόδινο πρωινό. Ο Έφις όμως ξανάβρισκε την ψυχή του και του φαινόταν ότι γύριζε στο σπίτι του πόνου του σαν τον άσωτο υιό, αφού προηγουμένως είχε σκορπίσει όλες τις ελπίδες του.

Πήγε κατ' ευθείαν στην τοκογλύφο και γέλασε όταν κατάλαβε πως εκείνη δε τον αναγνώρισε αμέσως και τον υποδέχτηκε καλοσυνάτα νομίζοντας πως είναι ξένος, ένας υπηρέτης που τον έστειλε κάποιος κτηματίας για να ζητήσει λεφτά.
«Καλίνα, γριά καρακάξα, δε με αναγνωρίζεις; Κι εσύ όμως αδυνάτισες.»

Κρατούσε στο χέρι τα παπούτσια• άφησε να της πέσουν το ένα μετά το άλλο, έπειτα έσκυψε να τα μαζέψει.
«Έφις, βλέπεις; Η κατάρα που σου έδωσα έπιασε! Ακόμη και τα ρούχα σου άλλαξες. Θυμήσου που ήθελες να με σκοτώσεις.»
«Είμαι πάντα έτοιμος, εάν δεν πάψεις! Πες μου, πως είσαι;»
«Όχι πολύ καλά. Εδώ και λίγο καιρό έχω συνέχεια πονοκέφαλο και ο πόνος και η αγρύπνια με κατάντησαν έτσι, χούφταλο, καμπούρα, λες και με ρούφηξε ο βρικόλακας.»
«Είναι δίκαιο!», σκέφτηκε ο Έφις, αλλά δεν το είπε.

«Είναι ένας διαολεμένος πόνος, ο πονοκέφαλος, Έφις μου. Μέχρι που έταξα να πάω για προσκύνημα στον Άγιο Φραγκίσκο, τώρα, τον Οκτώβρη….»
«Άκουσε», είπε ο Έφις, που κάθισε μπροστά στην παραστιά κι δεν έλεγε να φύγει, «δεν χρειάζεται να πας για προσκύνημα. Εάν θέλεις να κάνεις μετάνοια, κάνε την εδώ, στο σπίτι σου.»
«Εγώ δεν έχω ανάγκη να κάνω μετάνοια! Εάν θα πάω, θα πάω από ευλάβεια. Η ψυχή μου είναι μπροστά στο Θεό, όχι μπροστά σε κάποιον αμαρτωλό σαν κι εσένα.»

Εκείνος χαμήλωσε το κεφάλι.
«Άκου», ξανάρχισε, «χρειάζομαι ρούχα και χρήματα. Πρέπει να με βοηθήσεις, Καλίνα. Εάν θέλεις, μπορείς να το κάνεις. Είμαι σαν τον στρατιώτη που πήγε στον πόλεμο: επιστρέφω, αλλά δεν μπορώ να φοράω αυτά τα ρούχα.»
«Πες μου τουλάχιστον, πού πήγες;»
«Τίποτε το σπουδαίο, θέλησα να γυρίσω λίγο τον κόσμο. Πήγα μέχρι την Ανατολή όπου υπήρχε ο ναός και το σπίτι του Βασιλιά Σολομώντα…. Το σπίτι αυτό ήταν όλο από χρυσάφι, με πόρτες που είχαν πόμολα χρυσά σε σχήμα ροδιού… και τα πιάτα και οι κανάτες ήτανε χρυσά, ακόμη και τα κλειδιά και οι αμπάρες που κλείνανε τις πόρτες ήταν χρυσά…»

Η γυναίκα τον λοξοκοίταζε, ενώ περνούσε τα καινούργια κορδόνια στα παπούτσια της, χωρίς να πετάξει τα παλιά, που μπορούσαν ακόμη να χρησιμέψουν στο δέσιμο κάποιου πράγματος. Γιατί όμως εκείνος μιλούσε έτσι, με τόνο παρακαλεστικό σαν ζητιάνος; Την κορόιδευε ή είχε πυρετό;
«Έφις, ψυχή μου, γύρισες τον κόσμο και έλιωσαν τα παπούτσια σου και το μυαλό σου!»

Παρόλα αυτά του δάνεισε τα χρήματα.

Ο Έφις, ωστόσο, δεν έφυγε.
«Δεν μπορώ να βγω έτσι και να παρουσιαστώ στις αναγελάστρες υπηρέτριες του ντον Πρέντου. Πρέπει να μου βρεις ρούχα. Άντε: τι σκέφτεσαι όταν δεν κοιμάσαι; Άντε, άντε: χριστιανή μου.»
«Τι, δεν είμαι χριστιανή εγώ; Πιο χριστιανή από εσένα, ψυχή μου. Εγώ δεν άφησα ποτέ το σπίτι μου να τρέχω στον κόσμο, γριά γυναίκα….»
«Εάν δεν σταματήσεις, θ’ αρπάξω το στειλιάρι, Καλί, πρόσεξε!»

Όλη τη μέρα συνέχιζαν να τρώγονται, λίγο στ’ αστεία, λίγο στα σοβαρά, αλλά το απόγευμα εκείνη βγήκε και αγόρασε ένα κουστούμι σχεδόν καινούργιο από μια γυναίκα που ο άντρας της είχε πάει στην Αμερική.

Κατά το βραδάκι ο Έφις επέστρεψε στις κυράδες του. Ναι, κατά το βραδάκι, όπως μετά από μια μέρα ελευθερίας που την περνά κανείς περιπλανώμενος, χασομέρης και ανικανοποίητος. Όλα ήταν ήσυχα και θλιβερά εκεί πέρα. Το Βουνό πρόβαλε πάνω στο μαύρο σπίτι, στον

ανοιχτοπράσινο ουρανό του δειλινού, το καινούργιο φεγγάρι έπεφτε επάνω στο Βουνό και ο αποσπερίτης τρεμόπαιζε πάνω από το φεγγάρι.

Η εξώπορτα ήταν κλειστή, το χορτάρι φύτρωνε κατά μήκος του τοίχου και στα σκαλοπάτια, όπως σ' ένα εγκαταλειμμένο σπίτι• κι ο Έφις φοβήθηκε να χτυπήσει.

Είδε το πορτάκι της Γκριζέντα που έλαμπε σαν χρυσό ορθογώνιο επάνω στο μαύρο τοίχο, και θυμήθηκε τι του ζήτησε ο Τσουανατόνι.

Η Γκριζέντα στεκόταν μπροστά στη φωτιά για να στεγνώσει τα βρεγμένα της εσώρουχα. Ήταν ξυπόλυτη και οι τορνευτές της γάμπες έλαμπαν σαν να ήταν από μπρούντζο. Βλέποντας τον άντρα άφησε να πέσουν τα εσώρουχά της και γέλασε, ξεφωνίζοντας από χαρά μόλις τον γνώρισε.
«Μπα, Γκριζέντα! Πας ακόμη στο ποτάμι; Ο άντρας σου το επιτρέπει;»
«Γιατί, εκείνος δεν δουλεύει; Μήπως είναι άρχοντας; Εάν ήταν άρχοντας, εγώ θα ήμουν πεθαμένη τώρα. Λοιπόν, δεν θα μπείτε; Καθίστε. Σας βαραίνει το δισάκι; Είναι γεμάτο χρυσάφι; Κάνατε περιουσία στα κρυφά• πονηρός που είστε!»

Κάθισε και ακούμπησε το δισάκι καταγής, και κοίταζε την Γκριζέντα, και η Γκριζέντα τον κοίταζε πονηρά δίνοντάς του να καταλάβει ότι ήξερε την αλήθεια.
«Όμως κι εμείς, μπαρμπα-Έφις, κι εμείς, εγώ και ο Τζατσίντο, κάτι θα κάνουμε. Μπορούμε ακόμη και πλούσιοι να γίνουμε, μπαρμπα-Έφις, ποιος ξέρει; Όλα μπορούν να γίνουν σ' αυτόν τον κόσμο• πιστεύω πως όλα μπορούν να γίνουν.»
«Μήπως δεν είσαστε κιόλας πλούσιοι; Ποιοι είναι πλουσιότεροι από εσάς;»

Έσκυψε επάνω του, χαριτωμένη και παιδούλα, όπως ήταν κάποτε.
«Αυτό έλεγα κι εγώ πάντα! Όταν οι κυράδες σας δεν θέλανε εγώ κι ο Τζατσίντο να παντρευτούμε, επειδή εγώ είμαι φτωχιά, έλεγα: δεν είμαι νέα; δεν τον αγαπώ; Μήπως η ντόνα Νοέμι και ο ντον Πρέντου, με όλα τα καλά τους, είναι πλουσιότεροι από εμάς; Από ηλικία, ναι, εάν το θέλουν, από τίποτε άλλο όμως!»

Ο Έφις ανασκίρτησε.
«Θα παντρευτούν;»
«Θα παντρευτούν, ναι! Εκείνος έλιωνε, όπως έλιωνα κι εγώ την περασμένη άνοιξη. Λέγανε πως του είχαν κάνει μάγια. Τον είχαν μαγέψει, ναι! Μάγια αγάπης. Μέχρι που πήγε στην Ολιένα να συμβουλευτεί μια μάγισσα. Τελευταία, την περασμένη εβδομάδα, πήγε προσκύνημα στην Παναγία στο Γκονάρε και έκανε τάμα τρία σκούδα για να κάνει το θαύμα της. Αυτά λένε οι κακές γλώσσες!»

Ο Έφις κοίταζε σκεφτικός καταγής, ανάμεσα στα γόνατά του.

«Πρέπει να επιστρέψω;», αναρωτιόταν. «Λες να πιστέψουν ότι με φέρνει ο καλός άνεμος;»

Και άξαφνα, για μια στιγμή, στενοχωρήθηκε που η ντον Νοέμι είπε το ναι πριν εκείνος γυρίσει. Αμέσως όμως σηκώθηκε μετανοιωμένος, ταπεινωμένος. Α, πόσο αμαρτωλός ήταν ακόμη!
«Νομίζεις ότι ο ντον Πρέντου είναι εκεί;», ρώτησε στρέφοντας πριν βγει.
«Εγώ είμαι εδώ, δεν είμαι εκεί, μπαρμπα-Έφις!» είπε η Γκριζέντα τρέχοντας γελαστή προς το μέρος του «και δεν μπορώ καν να πω: πάω να δω, γιατί οι κυράδες σου διπλομανταλώνουν την εξώπορτα όταν με βλέπουν!»

Εκείνος έφυγε, αλλά για άλλη μια φορά ακόμη η καρδιά του χτυπούσε δυνατά και του φάνηκε πως τα χτυπήματα στην εξώπορτα αντηχούσαν μέσα στα σωθικά του.

Κεφάλαιο δέκατο έκτο

Ήταν η Νοέμι που του άνοιξε. Ο Έφις την είδε να εμφανίζεται μπροστά του, στο γλαυκό φόντο της αυλής, ψηλή ψηλή, λεπτή, με το πρόσωπο χλωμό: η Λία κοριτσάκι, η Λία αναστημένη.

Τον κοίταξε καλά πριν τον αφήσει να μπει, όπως κοιτάζει κανείς έναν ξένο, έπειτα είπε μόνο: «α, εσύ είσαι;». Ήταν αρκετή όμως αυτή η έκφραση δύσπιστης και κάπως ειρωνικής έκπληξης για να τον ταπεινώσει και να τον ταράξει περισσότερο.
«Γύρισα, λοιπόν, ντόνα Νοέμι μου», είπε μπαίνοντας και ακολουθώντας την μέσα στην αυλή. «Ο περιπλανώμενος γύρισε. Και η ντόνα Έστερ πώς είναι; Μου επιτρέπετε να την επισκεφτώ;»

Και να, στο γλαυκό μισοσκόταδο τα πράγματα βρίσκονταν ακίνητα στον τόπο τους: το μπαλκόνι επάνω, μαύρο στο γκρι φόντο του τοίχου, το πηγάδι με τα κόκκινα λουλούδια, η τριχιά στη σκάλα.

Στην κουζίνα είχε φως, όχι όμως το λαμπρό φως όπως στο σπίτι της Γκριζέντα, αλλά ένα πένθιμο λυχνάρι πάνω από τον αρχαίο πάγκο, στη μέση ενός πυκνού σκοταδιού.

Όχι, τίποτε δεν είχε αλλάξει: όλα ήταν νεκρά ακόμη. Και ο Έφις σκέφτηκε με πόνο:
«Δεν πρέπει να είναι αλήθεια ότι η ντόνα Νοέμι είπε το ναι.»

Ενστικτωδώς προσπάθησε να κρεμάσει το δισάκι στο κρεμαστάρι, αλλά το κρεμαστάρι δεν υπήρχε. Κανείς δεν το ξαναέβαλε στη θέση του κι έτσι εκείνος κράτησε κοντά του το δισάκι σαν τον επισκέπτη που πρέπει γρήγορα να φύγει.

Η ντόνα Έστερ διάβαζε ήσυχα καθισμένη σ’ ένα σκαμνάκι μπροστά στον αρχαίο πάγκο, αλλά ξαφνικά ο γάτος, που ήταν ξαπλωμένος στη σκιά της πλάι στο λυχνάρι και με τα μάτια παρακολουθούσε τις κινήσεις των χεριών της, πήδηξε στην ποδιά της σαν να ήθελε να κρυφτεί και από εκεί τρύπωσε κάτω από τον πάγκο. Εκείνη ανασήκωσε το κεφάλι, είδε τον άγνωστο και άρχισε να τον παρατηρεί με μάτια που πετούσαν σπίθες και το βιβλίο έτρεμε στα χέρια της.
«Λοιπόν, ναι, εγώ είμαι, κυρά μου! Γύρισα. Ο περιπλανώμενος γύρισε. Τι έχετε να πείτε, ντόνα Έστερ; Πώς πάει η υγεία;»
«Έφις! Έφις! Έφις!», ψέλλιζε εκείνη.
«Εγώ είμαι, ο Έφις! Δεν βλέπετε καλά, ντόνα Έστερ, και φοράτε γυαλιά;»
«Εσύ είσαι, Έφις! Κάθισε. Ναι, δεν βλέπω καλά από το πολύ το κλάμα.»

Η Νοέμι όμως τους κοίταζε και τους δυο με κακία και έμοιαζε να διασκεδάζει με το θέαμα.
«Ναι, Έστερ! Φοράς γυαλιά επειδή γέρασες πια.»
«Κάθισε», είπε και σ΄ εκείνη, χτυπώντας το χέρι της επάνω στον πάγκο, και ο Έφις κάθισε πλάι στη γριά κυρά του πού έτρεμε ολόκληρη από την έκπληξη. Στην αρχή δεν ήξεραν τι να πούνε. Εκείνος έσφιγγε επάνω του το δισάκι και έσκυβε το κεφάλι ντροπαλός, εκείνη έβγαλε τα γυαλιά, τα έκλεισε ανάμεσα στις σελίδες του βιβλίου και φάνηκε να θέλει ν’ ακουμπήσει στο πλάι του υπηρέτη.

Τελικά έστρεψαν και οι δυο το βλέμμα και κοιτάζονταν κι εκείνη έκανε με το κεφάλι ένα νεύμα επίπληξης.
«Μπράβο! Γύρισες εδώ κι εκεί και τελικά επέστρεψες! Γιατί όμως δεν έγραψες δυο λέξεις, δεν έστειλες χαιρετίσματα; Κι όμως τόσοι ήρθαν από την Αμερική!»

Ο Έφις έκανε ν’ απαντήσει, αλλά είδε τη Νοέμι να γελά σαν να ήξερε κι εκείνη την αλήθεια, και έπαψε ακόμη πιο ταπεινωμένος.
«Κι έφυγες έτσι, Έφις! Σαν να σ’ είχαμε προσβάλει, χωρίς να πεις μια λέξη, Έφις! Και σκέψου, σκέψου, εγώ έλεγα πάντα στον εαυτό μου: γιατί το έκανε αυτό ο Έφις; Μπορούμε τελικά να μάθουμε το γιατί;»
«Συμβαίνουν αυτά! Γερνάει κανείς και ξαναμωραίνεται», απάντησε εκείνος με μια αόριστη κίνηση. «Τώρα είμαι εδώ... Ας μη μιλάμε πια γι’ αυτό.»
«Και τώρα, τι λογαριάζεις να κάνεις; Θα γυρίσεις στον Πρέντου ή μήμπως, όπως λέει ο κόσμος, είναι αλήθεια ότι έγινες πλούσιος; Γιατί δεν αφήνεις κάτω αυτό το δισάκι; Θα πάρεις κάτι εδώ, μια μπουκιά έστω.»
«Πρέπει να φύγω, ντόνα Έστερ μου... Ήρθα μόνο για να σας χαιρετήσω.»
«Θα μείνεις εδώ μέχρι αύριο», είπε η Νοέμι και με μια αιλουροειδή σχεδόν κίνηση του πήρε το δισάκι και το τοποθέτησε πιο πέρα επάνω στον πάγκο.

Κοιτάχτηκαν, κι εκείνος κατάλαβε ότι κάτι είχαν να πουν εκείνοι οι δυο, να ξαναπιάσουν μια κουβέντα που άφησαν στη μέση.
«Έφις, άκουσε, θα μας εξιστορήσεις τουλάχιστον τις περιπέτειές σου, αφού δεν μας έγραψες ποτέ. Πόσα πράγματα θα έχεις να μας πεις τώρα! Αχ, Έφις, Έφις, ποιος θα το πίστευε ποτέ ότι όταν θα γερνούσες θα γύριζες τον κόσμο!»
«Κάλιο αργά παρά ποτέ, ντόνα Έστερ μου! Λίγα πράγματα όμως έχω να εξιστορήσω.»
«Εξιστόρησε αυτά τα λίγα…»
«Ωραία, ναι, θα σας πω…»

Η Νοέμι έστρωνε σιωπηλή το τραπέζι. Να, το ίδιο κάνιστρο μαυρισμένο από τον καιρό, λειασμένο από τη χρήση• να το ίδιο ψωμί και το ίδιο προσφάγι. Ο Έφις έτρωγε κι εξιστορούσε, με λόγια μπερδεμένα, που τα σκέπαζε το δειλό ψέμα. Όταν όμως έριξε τα ψίχουλα και την τελευταία γουλιά στο πάτωμα – αφού η γη θέλει πάντα το μικρό της μερίδιο από την τροφή του ανθρώπου – τέντωσε λίγο την πλάτη του και τα μάτια του τα κύκλωσαν λαμπερές ρυτίδες.
«Λοιπόν, στο ταξίδι ήμασταν όλοι φτωχοδιάβολοι. Πηγαίναμε και πηγαίναμε χωρίς να ξέρουμε πού θα καταλήγαμε, πάντα όμως με την ελπίδα του κέρδους. Πηγαίναμε στη σειρά, όπως οι καταδικασμένοι…»
«Μα δεν ήσασταν στη θάλασσα;»
«Στη θάλασσα, ναι, τι λέω; Στη θάλασσα και με φουρτούνα μάλιστα. Βράχηκα πολλές φορές. Από πείνα δεν υποφέραμε, όχι. Έπειτα, ποιος πεινούσε; Εγώ, όχι. Καμιά φορά αισθανόμουν σαν ένα χέρι να μου σφίγγει δυνατά το στομάχι και ήταν σαν να ήθελε να μου το ξεριζώσει, τότε έτρωγα και ηρεμούσα. Μόλις φτάσαμε εκεί αρχίσαμε να δουλεύουμε.»
«Τι δουλειά ήταν;»
«Α, ήταν μια εύκολη δουλειά. Κάναμε το εξής: μαζεύαμε το χώμα από το ένα μέρος και το στοιβάζαμε στο άλλο…»
«Είναι αλήθεια ότι σκάβουν ένα κανάλι για να περάσει η θάλασσα; Το νερό όμως δεν ακολουθεί το σκάψιμο;»
«Ναι, έμπαινε μες στα σκαμμένα, αλλά υπάρχουν μηχανήματα που το τραβούσαν έξω. Είναι κάτι σαν αντλίες… τέλος πάντων, δεν μπορώ να τις περιγράψω!»

Η Νοέμι άκουγε σιωπηλή, χαϊδεύοντας τη ράχη του γάτου που γουργούριζε στην ποδιά της ηδονικά. Άκουγε, αλλά η σκέψη της έτρεχε μακριά.
«Ήσασταν στην ύπαιθρο; Λένε πως εκεί όλα είναι ακριβά. Θυμάσαι τις ιστορίες που έλεγαν οι μετανάστες, εκεί στο Ριμέντιο; Έπειτα λένε ότι είναι μια χώρα όπου δε γλεντά κανείς.»
«Όσο γι' αυτό, γλεντούνε κι εκεί! Όποιος θέλει να διασκεδάσει, εννοείται! Άλλοι παίζουν μουσική, άλλοι χορεύουν, άλλοι προσεύχονται, άλλοι μεθούν, κι ύστερα όλοι φεύγουν…»
«Φεύγουν; Και πού πάνε;»
«Εννοώ … στις παράγκες τους, για να ξεκουραστούν.»
«Και τι γλώσσα μιλάνε;»

«Γλώσσα; Όλες τις γλώσσες. Εγώ μιλούσα τη γλώσσα της Σαρδηνίας με τους συντρόφους μου...»
«Α, ώστε είχες συντρόφους από τη Σαρδηνία;»
«Είχα μερικούς συντρόφους από τη Σαρδηνία: ένα γέρο κι ένα νέο. Μου φαίνεται πως τους έχω ακόμη κολλημένους επάνω μου, με το συμπάθιο.»

Τα μάτια της Νοέμι άστραψαν χαιρέκακα.
«Ελπίζω εμείς να είμαστε πιο καθαρές!» είπε, σφίγγοντάς του το μπράτσο.
«Ναι, ένα γέρο κι ένα νέο. Τσακώνονταν συνέχεια: ήταν κακοί, φθονεροί, ζηλιάρηδες, κατά βάθος όμως ήταν και καλοί. Έτσι είναι φτιαγμένος ο άνθρωπος: καλός και κακός συνάμα. Στο κάτω κάτω είμαστε πάντα δυστυχισμένοι• ακόμη και οι πλούσιοι είναι συχνά δυστυχισμένοι. Α, να!»

Να, το σφίξιμο του χεριού της Νοέμι του θύμιζε το σφίξιμο του Τζατσίντο, εκεί μες στη μικρή αυλή του Νούορο, και το μυστικό που εμπόδιζε τη γυναίκα να δεχτεί την πρόταση του ντον Πρέντου.
«Ο ντον Πρέντου, για παράδειγμα», είπε σχεδόν άθελα και πρόσθεσε κοιτάζοντας τη νεαρή κυρά του, «μήπως δεν είναι πλούσιος και δυστυχισμένος;»

Η κυρά του όμως γελούσε πάλι κι εκείνος εξοργίστηκε παρά τη θέλησή του.
«Πού είναι το αστείο; Μήπως δεν είναι δυστυχισμένος ο ντον Πρέντου; Μέχρις ότου τον λυπηθείτε, ντόνα Νοέμι.... Κι όμως, είναι καλός.»

Τότε η ντόνα Έστερ σηκώθηκε ακουμπώντας το χέρι στη ράχη του πάγκου και στάθηκε παρατηρώντας τους σοβαρή.
«Τι καλός μου λες;», είπε η Νοέμι, χωρίς να γελά πια. «Είναι γέρος τώρα και δεν μπορεί πια να κοροϊδεύει τον κόσμο• αυτό είναι όλο! Ας μη μιλάμε γι’ αυτόν.»
«Κι όμως, θα μιλήσουμε γι’ αυτόν», είπε η ντόνα Έστερ έντονα. «Έφις, εξήγησέ μου τις κουβέντες σου.»
«Τι να σας εξηγήσω, ντόνα Έστερ; Ότι ο ντον Πρέντου θέλει να παντρευτεί τη ντόνα Νοέμι;»
«Α, ώστε κι εσύ το ξέρεις; Πώς το ξέρεις;»
«Εγώ ήμουν ο πρώτος προξενητής.»
«Ο πρώτος κι ο τελευταίος», φώναξε η Νοέμι πετώντας κάτω το γάτο σαν να ήταν κουβάρι. «Αρκετά. Δεν θέλω να ξαναμιλήσουμε γι’ αυτό.»

Ο Έφις όμως εναντιώθηκε.
«Γιατί εγώ δεν του πήγα ποτέ την απάντηση, ντόνα Νοέμι! Πώς μπορούσα να του την πάω; Δεν τολμούσα και γι’ αυτό έφυγα.»

Η ντόνα Έστερ ξανακάθισε πλάι του κι εκείνος την αισθάνθηκε που έτρεμε ολόκληρη.

«Α, Έφις», μουρμούριζε. «Εκείνος είχε τη ιδέα από τότε κι εσύ δεν έλεγες τίποτε; Και έφυγες; Γιατί όμως; Για να πω την αλήθεια, όλα αυτά μου φαίνονται σαν όνειρο. Εγώ ποτέ δεν έμαθα τίποτε: μόνο οι ξένοι έρχονταν να μου το πουν, μόνο οι ξένοι. Κι εσύ, αδελφή μου, κι εσύ... κι εσύ...»
«Τι να σου πω, Έστερ; Μήπως με ζήτησε ο ίδιος; Πότε εξηγήθηκε; Στέλνει δώρα, έρχεται πότε πότε, κάθεται, φλυαρεί μαζί σου και σ' εμένα σχεδόν δεν λέει κουβέντα. Τον έδιωξα ποτέ εγώ;»
«Δεν τον διώχνεις, αλλά κάνεις κάτι χειρότερο. Γελάς όταν έρχεται, τον κοροϊδεύεις.»
«Έτσι πρέπει! Ό, τι σπέρνει κανείς θερίζει.»
«Νοέμι, γιατί μιλάς έτσι; Σαν να τρελάθηκες, εδώ και κάμποσο καιρό! Δεν σκέφτεσαι πια λογικά. Γιατί λες πως σε κοροϊδεύει, αφού έστειλε μαντάτα πως σ' αγαπά;»
«Ένα υπηρέτη έστειλε να μου το πει!»

Η ντόνα Έστερ κοίταξε τον Έφις, αλλά ο Έφις σιωπούσε με κατεβασμένο το κεφάλι, όπως έκανε κάποτε, όταν οι αδελφές φιλονικούσαν. Περίμενε, εξάλλου, βέβαιος ότι η Νοέμι, παρά την περιφρόνησή της, θα γύριζε σ' αυτόν για να συνεχίσουν τη συζήτηση οι δυο τους μόνοι.
«Έφις, την ακούς πώς μιλάει; Κι όμως, σου λέω πως δεν είσαι ο μόνος που της το έχει πει. Και ο Τζατσίντο...»

Το όνομα αυτό όμως δημιούργησε ένα τρομαχτικό κενό τριγύρω και ο Έφις είδε τη Νοέμι να πετιέται όρθια αναστατωμένη• ωχρή από θυμό και μίσος.
«Έστερ!», είπε με τραχιά φωνή. «Είχες ορκιστεί να μην ξαναπροφέρεις το όνομά του.»

Και βγήκε, σαν να την έπνιγε η οργή.

«Ναι», μουρμούρισε η ντόνα Έστερ, σκύβοντας στο αυτί του Έφις. «Τόσο τον μισεί που μ' έβαλε να ορκιστώ ότι δεν θα ξαναπώ το όνομά του. Όταν ήρθε την τελευταία φορά να μας πει πως παντρεύεται την Γκριζέντα και να συμβουλεύσει τη Νοέμι να δεχτεί τον Πρέντου, τον έδιωξε και ήταν τρομερή, όπως την είδες τώρα. Κι εκείνος έφυγε κλαίγοντας. Πες μου, όμως, πες μου Έφις», συνέχισε θλιμμένη, «δεν είμαστε πολύ άτυχες εμείς; Ο Τζατσίντο που μας έχει καταστρέψει και παντρεύεται εκείνη την ξεβράκωτη και η Νοέμι, αντίθετα, που πετάει ένα τέτοιο τυχερό. Γιατί γίνεται αυτό, Έφις, πες μου, εσύ που έχεις γυρίσει τον κόσμο: παντού έτσι είναι; Γιατί η μοίρα μάς τσακίζει έτσι, σαν να είμαστε καλάμια;»
«Ναι», της απάντησε τότε εκείνος, «ακριβώς σαν τις καλαμιές στον άνεμο είμαστε, ντόνα Έστερ μου. Να γιατί! Εμείς είμαστε τα καλάμια και η μοίρα είναι ο άνεμος.»
«Ναι, εντάξει• γιατί όμως μια τέτοια μοίρα;»
«Και ο άνεμος γιατί; Ο Θεός μόνο ξέρει.»

«Γενηθήτω, τότε, το θέλημά Του», είπε εκείνη σκύβοντας το κεφάλι στο στήθος και βλέποντάς την έτσι σκυμμένη, τόσο γριά και θλιμμένη, ο Έφις ένοιωσε σχεδόν δυνατός. Και για να την παρηγορήσει σκέφτηκε να της διηγηθεί μια από τις τόσες ιστορίες του τυφλού.
«Άλλωστε δεν είμαστε ποτέ ευχαριστημένοι. Ξέρετε την ιστορία της Βασίλισσας του Σαβά; Ήταν όμορφη και είχε ένα μακρινό βασίλειο με πολλούς κήπους από συκιές και ροδιές και ένα παλάτι ολόχρυσο. Άκουσε, λοιπόν, να λένε ότι ο Βασιλιάς Σολομών ήταν πλουσιότερος από εκείνη κι έχασε τον ύπνο της. Η ζήλεια την έτρωγε τόσο που αποφάσισε να κάνει ένα ταξίδι, παρόλο που θα έπρεπε να διασχίσει τη μισή γη, για να πάει να δει η ίδια…»

Η ντόνα Έστερ έσκυψε λίγο από την άλλη μεριά και πήρε το βιβλίο μέσα στο οποίο είχε βάλει τα γυαλιά της.
«Αυτές οι ιστορίες βρίσκονται εδώ, στην Αγία Γραφή.»

Ο Έφις κοίταξε ταπεινωμένος το βιβλίο και δε συνέχισε.

Όταν έμεινε μόνος ξάπλωσε στην ψάθα, αλλά, παρά τη μεγάλη του κούραση, δεν μπόρεσε να κοιμηθεί. Είχε την εντύπωση ότι οι τυφλοί είχαν ξαπλώσει εκεί δίπλα του και ότι τριγύρω και έξω, μέσα στα σκοτάδια, απλωνόταν ένα άγνωστο χωριό. Οι κυράδες του όμως βρίσκονταν εκεί, στον πάγκο και τον κοίταζαν: η ντόνα Έστερ γριά και με βλέμμα σχεδόν ικετευτικό, η ντόνα Νοέμι χαμογελαστή, αλλά πιο τρομερή απ' ότι όταν ήταν αυστηρή.

Και, πράγμα περίεργο, δεν ένοιωθε πια υποταγή στη ντόνα Έστερ ούτε φόβο στη ντόνα Νοέμι, ήταν σαν τον απελευθερωμένο δούλο που έγινε πλούσιος σε σύγκριση με τα φτωχά του αφεντικά.
«Μπορώ να τις βοηθήσω, μπορώ ακόμη να τις βοηθήσω και ακόμη δεν το θέλουν…. Αύριο…»

Περίμενε με αγωνία το αύριο• να γιατί δεν μπορούσε να κοιμηθεί. Αύριο θα μιλήσει με τη Νοέμι. Θα ξαναπιάσουν τη συζήτηση που είχε διακοπεί τόσους μήνες πριν και ίσως μπορέσει να φέρει την καλή είδηση στον ντον Πρέντου.

Τότε άρχισε να προσεύχεται, σιγά σιγά, έπειτα όλο και πιο δυνατά, μέχρι που του φάνηκε ότι είχε αρχίσει να ψέλνει όπως έκαναν οι προσκυνητές εκεί πάνω, στη Θαυματουργή Παναγία.

Αύριο… Όλα θα πάνε καλά αύριο• όλα θα τελειώσουν, όλα θα ξεκαθαρίσουν. Του φαινόταν πως καταλάβαινε τελικά γιατί ο Θεός τον έσπρωξε να εγκαταλείψει το σπίτι των κυράδων του και να φύγει περιπλανώμενος: ήταν για να δοθεί χρόνος στο Τζατσίντο να σκαλίσει βαθειά μες στη συνείδησή του και στη Νοέμι για να γιατρευτεί από το πάθος της.
«Εάν έδινα αμέσως τη απάντηση στον ντον Πρέντου, όλα θα είχαν τελειώσει», σκεφτόταν με αίσθημα ανακούφισης και ονειρευόταν ενώ

τον έπαιρνε ο ύπνος. Να, ένα ακαθόριστο διάχυτο φως φωτίζει τριγύρω την πεδιάδα• είναι ένα λευκό δαχτυλίδι επάνω από έναν μαύρο κύκλο. Είναι η αυγή. Οι τυφλοί σηκώνονται, μπλέκουν τα δάχτυλά τους, σκύβουν μπροστά του και τον αναγκάζουν να καθίσει επάνω στα χέρια τους και να βάλει τα μπράτσα του γύρω από το λαιμό τους. Έτσι τον ανασηκώνουν, τον παίρνουν μακριά, τραγουδώντας, όπως κάνουν τα παιδιά όταν παίζουν.

Γελούσε: δεν ήταν ποτέ τόσο ευτυχισμένος. Στο βάθος όμως, στη σκοτεινή κουζίνα, η ντόνα Έστερ και η ντόνα Νοέμι δε μετακινήθηκαν από τον πάγκο. Και να, εκείνος αισθανόταν υποταγή στη μια και φόβο για τη άλλη. Έκλεισε τότε τα μάτια και προσποιήθηκε ότι ήταν κι εκείνος τυφλός. Και πήγαιναν έτσι και οι τρεις, εδώ κι εκεί, επάνω σ' ένα μαλακό έδαφος, ψέλνοντας δοξαστικούς ύμνους για το Άγιο Πνεύμα. Ένα χέρι όμως άρπαξε από πίσω το καπότο του και σταμάτησε την ομάδα.
«Κοιμόσουν κιόλας, Έφις; Κάνε υπομονή. Η Έστερ μου είπε ότι θα φύγεις αύριο το πρωί νωρίς και κατέβηκα.»

Πετάχτηκε επάνω και ανακάθισε στην ψάθα, στα πόδια της, που στεκόταν όρθια, ακίνητη, μεγαλόσωμη με το φως στο χέρι. Ένας σκοτεινός κύκλος με ένα δαχτυλίδι φωτός τριγύρω, όπως το είχε ονειρευτεί, τους περιέβαλε.
«Έπειτα, εγώ ήθελα να σου μιλήσω όταν θα ήσουν μόνος, Έφις. Η Έστερ μερικά πράγματα δεν τα καταλαβαίνει. Κι εσύ έπραξες άσχημα να φλυαρήσεις μαζί της: ούτε εσύ καταλαβαίνεις.»

Εκείνος σιωπούσε. Καταλάβαινε, σίγουρα, αλλά έπρεπε να σιωπά και να προσποιείται όπως ένας σκλάβος.
«Δεν καταλαβαίνεις και γι' αυτό μιλάς πάρα πολύ, Έφις! Εάν εσύ εκείνη την ημέρα μου έφερνες μόνο τα προξενιά, χωρίς να μου δώσεις συμβουλές, θα ήταν καλύτερα. Αντί γι' αυτό είπες ένα σωρό άχρηστα πράγματα. Τώρα θέλω μόνο να μάθω εάν είναι αλήθεια ότι εσύ δεν είπες τίποτε από αυτά που κουβεντιάσαμε στον ντον Πρέντου.»
«Τίποτα, ντόνα Νοέμι μου!»
«Κάτι ακόμη θέλω να σε ρωτήσω, Έφις, αλλά πρέπει να μου πεις την αλήθεια. Εσύ...» δίστασε για λίγο, έπειτα ανέβασε τη φωνή, «μίλησες γι' αυτό με τον Τζατσίντο; Πες μου την αλήθεια.»
«Όχι», είπε ψέματα με σταθερή φωνή: «σας ορκίζομαι, δεν μίλησα γι' αυτό».
«Πιστεύεις τότε πως του το είπε ο ντον Πρέντου;»
«Έτσι πιστεύω, ντόνα Νοέμι μου.»
«Κάτι ακόμη. Πες μου, γιατί έφυγες;»
«Δεν ξέρω. Αυτό σκεφτόμουν την ώρα που μ' έπαιρνε ο ύπνος. Σκεφτόμουν ότι ο Κύριος ήταν εκείνος που μ' έκανε να φύγω. Φοβόμουν και ντρεπόμουν να παρουσιαστώ στον ντον Πρέντου μ' εκείνη την απάντηση. Ναι, ντόνα Νοέμι, επειδή ο ντον Πρέντου με είχε πάρει στην υπηρεσία του μόνο και μόνο γι' αυτό το σκοπό, το ξέρω. Σας αγαπούσε

και ήθελε να είμαι εγώ ο ενδιάμεσος. Όταν, λοιπόν, εσείς είπατε όχι, όχι, εγώ έφυγα...»

Η Νοέμι άρχισε να γελά, αλλά με ένα γέλιο ελαφρύ, τελείως διαφορετικό από το προηγούμενο μοχθηρό γέλιο. Φανέρωνε συμπόνια για τον Έφις, συμπόνια για τον ντον Πρέντου, αλλά και ικανοποίηση και γλυκύτητα. Ποτέ, ποτέ ο Έφις δεν την είχε ακούσει να γελά έτσι. Κι όμως, θυμόταν εκείνο το γέλιο, εκείνο το πρόσωπο σκυμμένο επάνω του, εκείνη τη σκιά κι εκείνο το τρεμάμενο φως τριγύρω, και η καρδιά του χτυπούσε, χτυπούσε και πήγαινε να σπάσει.

Η Λία, όπως ήταν τη νύχτα της φυγής, στεκόταν μπροστά του.
«Κάτι ακόμη και τελειώσαμε. Άκου, πιστεύεις πραγματικά ότι ο Τζατσίντο θα παντρευτεί την Γκριζέντα;»
«Ναι, είναι σίγουρο»
«Πότε θα παντρευτούν;»
«Πριν από τα Χριστούγεννα.»

Εκείνη χαμήλωσε το φως, σαν να ήθελε να δει καλύτερα το πρόσωπό του κι έτσι φώτισε καλά το δικό της. Πόσο χλωμή ήταν και πόσο νεανικό και ταυτόχρονα γερασμένο ήταν το πρόσωπο της!

Η περηφάνια, το πάθος, η επιθυμία να γκρεμίσει την παλιά, άθλια ζωή της και με τα συντρίμμια να ξαναχτίσει μια άλλη, καινούργια και δυνατή, όλα αυτά έλαμπαν φλογερά μέσα στα μάτια της.
«Άκουσέ με, Έφις», είπε τραβώντας πάλι το φως, «να πεις, λοιπόν, στον Πρέντου ότι τον θέλω, αλλά ότι πρέπει να παντρευτούμε γρήγορα, πριν από εκείνους τους δυο.»

Κεφάλαιο δέκατο έβδομο

Ο Έφις βρισκόταν πάλι εκεί πάνω, στο κτηματάκι. Αφού είχε τελειώσει ο καιρός της παραγωγής και είχε γίνει και η συγκομιδή των καρπών, ο Τσουαναντόνι, στον οποίο το αφεντικό είχε αναθέσει τη βόσκηση ενός κοπαδιού προβάτων στα βουρλοτόπια γύρω από το χωριό, έφυγε ικανοποιημένος.

Να τος λοιπόν πάλι ο Έφις καθισμένος στη συνηθισμένη του θέση μπροστά στο καλύβι, κάτω από το γλαυκό φρύδι του καλαμιώνα. Ο ουρανός είναι κόκκινος, ψηλά επάνω από το λευκό λόφο. Περνάει ο άνεμος και τα καλάμια τρέμουν και ψιθυρίζουν.
«Έφις θυμάσαι, Έφις θυμάσαι; Έφυγες, ξαναγύρισες, είσαι πάλι ανάμεσά μας σαν κάποιος της οικογένειας. Άλλος λυγίζει και άλλος σπάει, άλλος αντέχει σήμερα αλλά θα λυγίσει αύριο και μεθαύριο θα σπάσει. Έφις θυμάσαι, Έφις θυμάσαι;»

Εκείνος έπλεκε μια ψάθα και προσευχόταν. Κάθε τόσο ένας δυνατός πόνος στο πλευρό τον έκανε να πετιέται με το κορμί ίσιο και άκαμπτο

σαν κάποιος να του έχωνε ένα σιδερένιο πάσαλο στα νεφρά• διπλωνόταν πάλι, ωχρός και τρέμοντας, ακριβώς σαν ένα καλάμι στον άνεμο• αλλά μετά τον σπασμό ένοιωθε μεγάλη αδυναμία, έντονη ευφορία, επειδή ήλπιζε να πεθάνει γρήγορα. Η μέρα του είχε τελειώσει.

Όσο μπορούσε ν' αντέξει έμενε εκεί πάνω, κολλημένος στη γη που του είχε ρουφήξει όλη την ικμάδα και όλα του τα δάκρια.

Το φθινόπωρο προχωρούσε με τις γλυκές μέρες του Οκτώβρη, με τα πρώτα κρύα του Νοέμβρη. Τα βουνά απέναντι και στο βάθος της κοιλάδας έμοιαζαν με ηφαίστεια: σύννεφα καπνού αυλακωμένα από ωχρές φλόγες κι έπειτα πίδακες γαλαζωπής λάβας και στήλες φωτιάς ανέβαιναν πέρα μακριά, από τη θάλασσα.

Προς το βράδυ ο ουρανός ξεκαθάριζε, όλο το ασήμι των ορυχείων του κόσμου μαζευόταν σε μπλοκ και σε σωρούς στον ορίζοντα• αόρατοι εργάτες το δούλευαν, έχτιζαν σπίτια, κτίρια, ολόκληρες πολιτείες, κι αμέσως μετά τα χαλούσαν και ερείπια, ερείπια άσπριζαν τότε μες στο δειλινό, σκεπασμένα με χρυσή βλάστηση, με ροδόχρωμους θάμνους• περνούσαν κοπάδια από γκρίζα και μαύρα άλογα, ένα σημάδι κίτρινο έλαμπε πίσω από ένα διαλυμένο κάστρο και έμοιαζε να είναι η φωτιά κάποιου ερημίτη ή κάποιου ληστή που είχε καταφύγει εκεί πάνω: ήταν το φεγγάρι που έβγαινε.

Σιγά σιγά το φως του φώτιζε όλο το μυστηριώδες τοπίο και όπως στο άγγιγμα ενός μαγικού δακτύλου, εξαφανίζονταν όλα. Μια γαλάζια λίμνη πλημμύριζε τον ορίζοντα και η καθάρια και κρύα φθινοπωρινή νύχτα, με τα μεγάλα αστέρια της στον ουρανό και με τις μακρινές φωτιές στη γη, απλωνόταν από τα βουνά προς τη θάλασσα. Μες στη σιγαλιά ο χείμαρρος έρεε, σαν να ήταν το αίμα της αποκοιμισμένης κοιλάδας. Και ο Έφις ένιωθε να τον πλησιάζει ο θάνατος, σιγά σιγά, σαν ν' ανέβαινε σιωπηλός το μονοπάτι συνοδευόμενος από μια ακολουθία περιπλανώμενων πνευμάτων, από τον ήχο του κόπανου κάτω στο ποτάμι των *πάνας*, από το ελαφρό φτερούγισμα των αθώων ψυχών που είχαν μεταβληθεί σε φύλλα, σε λουλούδια...

Μια νύχτα βρισκόταν σε νάρκη μέσα στην καλύβα όταν ξύπνησε απότομα σαν να τον τράνταξε κάποιος.

Του φάνηκε πως μια μυστηριώδης ύπαρξη έπεσε απάνω του, ψαχουλεύοντας τα σωθικά του μ' ένα μαχαίρι, και πως όλο το αίμα ανάβλυσε από το κατακρεουργημένο σώμα του, πλημμυρίζοντας την ψάθα, βρέχοντάς του τα μαλλιά, το πρόσωπο, τα χέρια.

Άρχισε να φωνάζει σα να τον σκότωναν στ' αλήθεια, αλλά μέσα στη νύχτα μόνο ο ψίθυρος του νερού απαντούσε.

Τότε φοβήθηκε και σκέφτηκε να γυρίσει στο χωριό, αλλά για πολλή ώρα τη νύχτα δεν μπορούσε να κινηθεί, αδύναμος, σαν να είχε χάσει αίμα. Κρύος ιδρώτας του έλουζε όλο το κορμί.

Την αυγή ξεκίνησε. Αντίο, αυτή τη φορά έφευγε στ' αλήθεια και τακτοποίησε όλα τα πράγματα μέσα στην καλύβα: τα αγροτικά εργαλεία στο βάθος, την ψάθα τυλιγμένη στο πλάι, τη χύτρα αναποδογυρισμένη επάνω στη σανίδα, το δεμάτι με τα βούρλα στη γωνία, την εστία σκουπισμένη: όλα σε τάξη, όπως αρμόζει σ' έναν καλό υπηρέτη που φεύγει και λογαριάζει την καλή γνώμη που θα σχηματίσει ο αντικαταστάτης του.

Πήρε μαζί του το δισάκι, έκοψε ένα γιασεμί από την αιμασιά και έφερε ένα γύρο για να ρίξει μια ματιά. Όλη η κοιλάδα του φάνηκε λευκή και γλυκιά σαν το γιασεμί.

Όλα ήταν σιωπηλά: τα φαντάσματα είχαν αποτραβηχτεί πίσω από τα πέπλο της αυγής, ακόμη και το νερό μουρμούριζε πιο σιγαλά σαν να ήθελε ν' αφήσει ν' αντηχήσει καλύτερα το βήμα του Έφις στο μονοπάτι. Μόνο τα φύλλα από τα καλάμια κουνιόντουσαν πάνω στο φρύδι, ίσια, δύσκαμπτα σαν σπαθιά που ακονίζονταν πάνω στο μέταλλο του ουρανού.
«Έφις αντίο, Έφις αντίο».

Επέστρεψε στις κυράδες του και ξάπλωσε στην ψάθα.
«Έκανες καλά που ήρθες εδώ», είπε η ντόνα Έστερ σκεπάζοντάς τον με ένα χράμι και η Νοέμι έσκυψε κι εκείνη, του πήρε το σφυγμό, του έπιασε το μπράτσο προσπαθώντας να τον πείσει να μπει στο κρεβάτι.
«Αφήστε με εδώ, ντόνα Νοέμι μου», βογκούσε χαμογελώντας, αλλά τα μάτια του ήταν απλανή σαν εκείνα ενός τυφλού, σκεπασμένα ήδη με τον πέπλο του θανάτου. «Εδώ είναι η θέση μου.»

Αργότερα ένας νέος παροξυσμός του πόνου τον έκανε να διπλωθεί στα δυο και να μελανιάσει και ενώ οι κυράδες του έστελναν να φωνάξουν το γιατρό εκείνος άρχισε να παραληρεί.

Η κουζίνα γέμιζε με φαντάσματα και το τρομερό ον, που δεν έπαυε να τον χτυπά, του φώναξε στο αυτί:
«Εξομολογήσου! Εξομολογήσου!»

Η ντόνα Έστερ γονάτισε κι αυτή μπροστά στην ψάθα ψιθυρίζοντας:
«Έφις, ψυχή μου, θέλεις να φωνάξουμε τον παπα-Πασκάλε; Θα σου διαβάσει το Ευαγγέλιο κι αυτό θα σε ανακουφίσει...»

Ο Έφις όμως την κοίταζε με ακίνητο το βλέμμα, με τα μάτια ανέκφραστα στο μελανό του πρόσωπο που γυάλιζε από σταγόνες ιδρώτα. Ο τρόμος του τέλους τον έπνιγε, φοβόταν μήπως η ψυχή του εγκαταλείψει ξαφνικά το σώμα, όπως είχε κι εκείνος εγκαταλείψει το σπίτι των κυράδων του, και εξορισμένη από τον κόσμο των μακάρων

αρχίσει να περιπλανιέται, ανήσυχη και κολασμένη, με τα φαντάσματα της κοιλάδας. Ωστόσο απάντησε όχι, όχι. Δεν ήθελε τον παπά: περισσότερο και από τον θάνατο και τη θεία καταδίκη, φοβόταν ν' αποκαλύψει το μυστικό του.

Να, έρχεται και ο ντον Πρέντου, κάθεται κοντά στην ψάθα και αρχίζει τα αστεία. Είναι χαρούμενος, ο ντον Πρέντου• ξαναπάχυνε και η χρυσή αλυσίδα δεν κρέμεται πια τόσο στο μαύρο του γιλέκο.
«Γιατί γύρισες εδώ, βλάκα; Εάν ερχόσουν στο σπίτι μου θα σου έπεφτε άσχημα; Είσαι σαν το γάτο που επιστρέφει και αν ακόμη τον απομακρύνουν κλεισμένο μέσα σ' ένα σάκο. Άντε, πάμε• θα σε βάλω στο κρεβάτι της Στεφάνα.»

Και η Νοέμι, σκυμμένη με μια γαβάθα που αχνίζει στο χέρι, ενώ του σκουπίζει τον ιδρώτα από το πρόσωπο, προσπαθεί να μιμηθεί το χοντρό αρραβωνιαστικό της.
«Έλα πιες. Τι, θέλεις να πεθάνεις μαγκούφης;»
«Λοιπόν», είπε ο Έφις ανασηκώνοντας το κεφάλι, αρνούμενος όμως το ζωμό, «φεύγουμε...»
«Μα τι λες; Θέλεις να ξαναφύγεις; Τι σουρτούκης!»
«Ε, τι κάνεις; Πάμε στη Στεφάνα, που σου έχει φυλάξει ένα ρόδι... Άντε, αγόρι μου!»

Ο Έφις όμως ακούμπησε πάλι το κεφάλι κάτω κι έκλεισε τα μάτια, όχι γιατί τον πρόσβαλαν τ' αστεία των αφεντικών του, αλλά γιατί αισθανόταν πολύ μακριά από εκείνους, από όλους. Μακριά, όλο και πιο μακριά, αλλά μ' ένα βάρος να τον πλακώνει, μ' ένα φορτίο που δεν του επέτρεπε να πάει παραπέρα ή να γυρίσει πίσω. Ήταν χειρότερα από τότε που έσερνε μαζί του τους τυφλούς.

Τελικά ήρθε και ο γιατρός. Τον ψηλάφισε ολόκληρο, χτύπησε τα δάχτυλά επάνω στην κοιλιά του που ήταν σκληρή σαν τύμπανο, τον γύρισε, τον ξαναγύρισε και έριξε επάνω του το χράμι σαν σε ζύμη που ανεβαίνει.
«Το συκώτι μάς κάνει άσχημα αστεία. Πρέπει να πας στο κρεβάτι, Έφις.»

Ο άρρωστος σήκωσε το δείχτη νεύοντας όχι.
«Έτσι κι αλλιώς θα πεθάνω, αφήστε με να πεθάνω σαν υπηρέτης.»
«Μπροστά στο Θεό δεν υπάρχουν ούτε υπηρέτες ούτε αφεντικά», είπε η ντόνα Έστερ και ο ντον Πρέντου έσκυψε και έκανε να τον σηκώσει στην αγκαλιά του.
«Πάψε, χαζέ. Πάψε!»

Ο Έφις όμως άρχισε να βογκάει και τρανταζόταν αδύναμα σαν ένα λαβωμένο πουλί που προσπαθεί ακόμη να πετάξει.
«Θέλετε να με πεθάνετε πριν την ώρα μου...»

Τότε ο γιατρός έκανε νόημα με το χέρι και το κεφάλι σηκώνοντας τα μάτια στον ουρανό και ο ντον Πρέντου ακούμπησε πάλι κάτω τον άρρωστο, τον ξανασκέπασε και δεν αστειεύτηκε πια.

Κι έτσι τον άφησαν. Και οι ώρες και οι μέρες περνούσαν και ο Έφις μέσα στις παραισθήσεις του ονειρευόταν ότι περπατούσε, περπατούσε με τους τυφλούς μέσα από τις κοιλάδες και τα βοσκοτόπια του οροπεδίου, και ονειρευόταν τα πανηγύρια, τα χρήματα που έπεφταν μπροστά του, τις φιλάνθρωπες γυναίκες, τα όμορφα παλικάρια επάνω στα ατίθασα άλογα που έτρεχαν στην πλαγιά του Βουνού και που από μακριά του έριχναν νομίσματα και προσβολές.

Ψηλοί όμως τοίχοι, καπνισμένοι, με κόκκινες κηλίδες από χαλκό, με έναν πάγκο στο βάθος, περιέβαλαν πάντα τον ορίζοντα. Δεν μπορούσε κανείς να περάσει από την άλλη μεριά, εκείνος όμως ήταν ανάγκη να περάσει από την άλλη, για να ελευθερωθεί από το βάρος του, για να γιατρευτεί από τον πόνο του.

Δυο φορές η Νοέμι τον βρήκε όρθιο, να προσπαθεί να βγει έξω από την αυλή. Πήραν το κλειδί από την εξώπορτα.

Η ντόνα Έστερ έσκυβε επάνω του, τακτοποιούσε το μαξιλάρι του, την κουβέρτα επάνω του, του έλεγχε το σφυγμό του.
«Έφις, ο Ρετόρος θα έρθει να σ' επισκεφθεί.»

Εκείνος σήκωνε το δείχτη, κάνοντας νόημα πως όχι, με τα μάτια κλειστά.

Τις πρώτες μέρες κάποιοι ζήτησαν να τον επισκεφθούν, αλλά η Νοέμι μισάνοιγε την εξώπορτα και τους έδιωχνε όλους. Εκείνος, μέσα, άκουγε. Το ότι ο κόσμος τον θυμόταν, ενώ εκείνος βρισκόταν τόσο μακριά, στην άκρη του κόσμου, τον εξέπληττε και τον αναστάτωνε.
«Ποιος με γύρευε πριν από λίγο;», ρώτησε ένα πρωί την ντόνα Έστερ.
«Θα πρέπει να ήταν ο Τσουαναντόνι.»
«Εάν ξαναέρθει, ντόνα Έστερ μου, κάντε μου την χάρη να τον αφήστε να μπει… Καλά είναι ν' αρχίσουν οι αποχαιρετισμοί….»
«Μα τι λες, Έφις! Γιατί σου έχει καρφωθεί αυτή η ιδέα στο μυαλό; Γιατί δεν θέλεις να έρθει ο Ρετόρος; Θα σου διάβαζε το Ευαγγέλιο και δεν θα φοβόσουν πια μην πεθάνεις…»

Εκείνος δεν απάντησε. Όχι, δεν μπορούσαν να τον κοροϊδέψουν. Η ώρα όμως δεν είχε φτάσει ακόμη κι εκείνος γαντζωνόταν από τη ζωή μόνο και μόνο επειδή φοβόταν μην αφήσει το κουφάρι του στο σπίτι των κυράδων του.

Γύρω του η ζωή έπαιρνε μια νέα όψη: ένα κύμα χαράς έμοιαζε να πλημμυρίζει το σπίτι όταν ερχόταν ο ντον Πρέντου: ήταν τα δειλά γέλια της ντόνα Έστερ, οι κουβέντες των αρραβωνιασμένων, τα

σχέδια, οι φλυαρίες, οι ξαφνικές σιωπές από σεβασμό προς τον άρρωστο.

Τότε εκείνος ένιωθε πως τους ήταν εμπόδιο και επιθυμούσε να φύγει.

Ένα πρωί η ντόνα Έστερ, που κοιμόταν στο δωμάτιο του ισογείου για να τον προσέχει, σηκώθηκε νωρίς, τακτοποίησε τα πράγματα παραμιλώντας χαμηλόφωνα, και σκύβοντας για να του δώσει να πιεί μια μικρή κούπα γάλα του είπε:
«Άντε, Έφις, να είσαι χαρούμενος! Σήμερα ο Πρέντου θα ορίσει τη μέρα του γάμου. Είσαι ευχαριστημένος;»

Εκείνος έκανε νόημα πως ναι, έπειτα σκέπασε το κεφάλι με το χράμι και εκεί κάτω του φαινόταν πως ήταν κιόλας νεκρός, αλλά, παρόλα αυτά, χαρούμενος για την καλή τύχη των κυράδων του.

Και η Νοέμι σηκώθηκε νωρίς. Κουβέντιαζε με την αδελφή της και έλεγε με καμάρι:
«Γιατί τη μέρα πρέπει να την ορίσει εκείνος κι όχι εγώ; Εγώ δεν είμαι καμιά χωριάτισσα για ν’ ακολουθώ τα έθιμα».
«Τι ανυπομονησία σ’ έχει πιάσει; Η αγγελία έγινε και σήμερα θα συζητήσουμε για τα υπόλοιπα.»

Η Νοέμι ήταν ταραγμένη και ο Έφις την άκουγε που πηγαινοερχόταν μέσα στο σπίτι, ελαφροπατώντας αλλά ανήσυχη. Τελικά κάθισε πλάι στην είσοδο για να ράψει σιωπηλή και όταν ήρθε ο ντον Πρέντου μετακίνησε το κάθισμα και παραμέρισε το πανί της για να του ελευθερώσει το πέρασμα, αλλά σήκωσε μόλις το πρόσωπο για να τον κοιτάξει και απάντησε με ένα ελαφρό νεύμα του κεφαλιού στο χαιρετισμό του. Αμέσως η ντόνα Έστερ κατέβηκε τις σκάλες δένοντας το μαντήλι της, έτοιμη να κάνει το διερμηνέα στους δυο αρραβωνιασμένους, ανάμεσα στους οποίους συχνά δημιουργούνταν παρεξηγήσεις επειδή η Νοέμι προσβαλλόταν με το παραμικρό και τα έπαιρνε όλα στραβά παρά την καλή θέληση του ντον Πρέντου.

Στην αρχή, μόλις μπήκε ο ντον Πρέντου, πλησίασε τον Έφις και τον κοίταξε από ψηλά.
«Πώς πάει; Καλά, μου φαίνεται. Έλα να σηκωθούμε, άντε!»

Ο Έφις σήκωσε τα αδιάφορα, βαθουλωμένα μάτια του και, μόλις ο ντον Πρέντου έσκυψε να τον αγγίξει, άπλωσε το χέρι σαν να ήθελε να σπρώξει το δυνατό κορμί που άγγιζε το δικό του που βρισκόταν σε διάλυση.
«Φύγετε, φύγετε...»

Και ο ντον Πρέντου πήγε να καθίσει κοντά στην αρραβωνιαστικιά του.
«Πώς είναι η διάθεσή μας σήμερα;»
«Σταμάτα, Πρέντου, μην τραβάς το πανί, με τρυπάει η βελόνα....»
«Αυτό θέλω κι εγώ!»

«Πρέντου άσε με• κάνεις σαν μικρό παιδί!»
«Εσύ φταις που μου έκανες μάγια για να ξεμωραθώ...»
«Πρέντου! Σταμάτα!»
«Ξέρεις τι λέει η φιλοσοφίνα η Στεφάνα; Λέει πως τώρα έκανες ανάποδα τα μάγια: πρώτα για να αδυνατίσω, τώρα για να παχύνω...»
«Αστειεύεσαι Πρέντου, οι υπηρέτριές σου όμως είναι γλωσσούδες.»
«Μα είναι φανερό ότι παχαίνω. Μόνο ένας τρόπος υπάρχει να λυθούν τα μάγια...»

Η ντόνα Έστερ ακούμπησε στο κάθισμα της Νοέμι και κοίταξε τον ξάδελφο χωρίς να μιλά, περιμένοντας. Εκείνος σήκωσε πράγματι το βλέμμα επάνω της, χτύπησε με τα χέρια τα γόνατά του και είπε:
«Λοιπόν, πότε λέτε να τη σπάσουμε αυτή την αλυσίδα;»
«Από εσένα εξαρτάται, Πρέντου, ν' αποφασίσεις.»

Η Νοέμι έραβε• σήκωσε κι εκείνη το πρόσωπο, τα μάτια της έλαμπαν, αλλά αμέσως τα χαμήλωσε και δεν είπε λέξη.
«Έστερ, εγώ λέω ένα μήνα πριν από τα Χριστούγεννα.»
«Ωραία, ένα μήνα πριν από τα Χριστούγεννα.»
«Νομίζεις ότι θα είναι όλα έτοιμα στα μισά του μήνα;»

'Όλα θα είναι έτοιμα, Πρέντου»
«Εντάξει τότε.»

Σιωπή: η Νοέμι έραβε, η ντόνα Έστερ την κοίταζε επάνω από τον ώμο. Τελικά ο ντον Πρέντου ρώτησε σχεδόν δειλά:
«Κι εσύ τι λες;»
«Για τι πράγμα μιλάτε;»
«Νοέμι!», διαμαρτυρήθηκε η ντόνα Έστερ, αλλά ο αρραβωνιαστικός τής έκανε νόημα να σωπάσει και ξανάρχισε να τραβά το ύφασμα από τα γόνατα της μνηστής του.
«Για τα μάγια μιλάμε! Να τα διαλύσουμε πριν παχύνω υπερβολικά. Πώς θα τα διαλύσουμε, λες εσύ; Έτσι, να έτσι! Στην υγειά εκείνου που μας βλέπει.»

Και ανάμεσα στα κάπως βεβιασμένα γέλια της ντόνα Έστερ και τις διαμαρτυρίες της Νοέμι, που εκείνος την κρατούσε ακίνητη από τους ώμους, ακούστηκε ένα ηχηρό φιλί.
«Πόσο είμαι ευχαριστημένος! Τώρα μπορώ να πεθάνω», σκαφτόταν ο Έφις κάτω από το χράμι, είχε όμως την εντύπωση ότι δεν μπορούσε να φύγει, ότι δεν μπορούσε να βγει από εκείνο τον κύκλο των τοίχων που τον περιέβαλε.

Ο ντον Πρέντου έμεινε εκεί όλη την ημέρα, καλεσμένος σε γεύμα από τις ξαδέλφες του. Μιλούσε, γελούσε, κορόιδευε πάλι τους άλλους• κάθε τόσο όμως σιωπούσε και για τον λόγο ότι η Νοέμι ασχολιόταν λίγο μαζί του. Μια βαριά σιωπή πλάκωνε τότε τον Έφις, κι εκείνος καταλάβαινε ότι τους ήταν εμπόδιο, ότι γινόταν βάρος και έδινε στενοχώρια στις γυναίκες αλλά και στον ίδιο τον ντον Πρέντου.

Έπρεπε *να φύγει*, ν’ αφήσει ελεύθερους τους αρραβωνιασμένους ν’ αγαπηθούν, ν’ αστειευτούν, χωρίς να έχουν μπροστά τους την εικόνα του θανάτου.

Και ξαφνικά, εκεί μες στο σκοτάδι, κάτω από το χράμι, του φάνηκε πως κατάλαβε γιατί δεν μπορούσε να φύγει. Υπήρχε κάτι που τον κρατούσε ακόμη μέσα στο σπίτι των αφεντικών του, σαν ένας ανεξόφλητος λογαριασμός, που έπρεπε να ξεχρεωθεί.

Και όταν η ντόνα Έστερ έσκυψε απάνω του, πιστεύοντας πως αποκοιμήθηκε και σήκωσε ελαφρά τη άκρη από το χράμι, τον είδε να έχει ορθάνοιχτα τα μάτια, το πρόσωπο του να είναι κόκκινο και τα χείλη του να τρέμουν.
« Έφις, τι έχεις;»

Της έκανε νόημα με τα βλέφαρα να πλησιάσει περισσότερο και της ψιθύρισε με αδύνατη φωνή:
«Ντόνα Έστερ μου, παρακαλώ, φωνάξτε, εάν θέλετε, τον παπα-Πασκάλε.»

Μετά την εξομολόγηση δεν ξαναμίλησε, δεν ξαναπαραπονέθηκε.

Έμενε με σκεπασμένο το κεφάλι, αλλά η ντόνα Έστερ κάθε φορά που ανασήκωνε το χράμι έβλεπε το ταλαιπωρημένο του πρόσωπο όλο και πιο μικρό, μελανό, ζαρωμένο σαν ξερό δαμάσκηνο. Ένα βράδυ άνοιξε τα μάτια και την κοίταξε με εκείνο το έντρομο βλέμμα του που της προκαλούσε τόση λύπη και ψιθύρισε σχεδόν χωρίς φωνή πια:
«Είναι μακρύς, ντόνα Έστερ μου! Πρέπει να κάνουμε υπομονή.»
«Ποιος είναι μακρύς, Έφις;»
«Ο δρόμος... Πού να φτάσουμε στο τέρμα!»

Του φαινόταν πράγματι ότι περπατούσε συνέχεια. Ανέβαινε ένα βουνό, διέσχιζε ένα βοσκοτόπι, αλλά φτάνοντας στην άκρη του να σου ένα άλλο βουνό, μια άλλη πεδιάδα και στο βάθος η θάλασσα. Τώρα όμως περπατούσε ήρεμος και το μόνο που τον στενοχωρούσε ήταν το ότι δεν έφτανε στο τέρμα για να απαλλάξει από την παρουσία του σώματός του το σπίτι των κυράδων του. Μια μέρα όμως, ή μήπως ήταν νύχτα – δεν είχε πια την αίσθηση του χρόνου – του φάνηκε πως είχε φτάσει στο τοιχάκι του φράχτη στο μικρό κτήμα, ψηλά στο φρύδι με τα καλάμια και πως είχε ξαπλώσει βαρύς επάνω στις πέτρες. Τα καλάμια θρόιζαν σκύβοντας μέχρις αυτόν για να τον αγγίξουν, για να τον γλείψουν με τα φύλλα τους που είχαν κάτι το ζωντανό, σα δάχτυλα, σα γλώσσες. Και του μιλούσαν, και ένα του τσιμπούσε το αφτί για ν’ ακούει καλύτερα: ήταν ένα μυστηριώδες μουρμούρισμα που επαναλάμβανε τον ψίθυρο των φαντασμάτων της κοιλάδας, τη φωνή του ποταμού, την ψαλμωδία των προσκυνητών, τον χτύπο του Μύλου, τους αναστεναγμούς του ακορντεόν του Τσουαναντόνι. Εκείνος άκουγε, γαντζωμένος μπρούμυτα στο τοιχάκι και από τη μια μεριά έβλεπε την κουζίνα των κυράδων του

και από την άλλη μια ομιχλώδη έκταση, όπως επάνω από το Βουνό Γκονάρε.

Η ντόνα Έστερ ανέβαινε από την κοιλάδα με το πρόσωπο σκεπασμένο από μια μαύρη φτερούγα. Ανασήκωνε τη φτερούγα, έδειχνε το μελαχρινό πρόσωπό της, πονεμένο, στα μάτια της ζωγραφισμένη η λύπη, αλλά αποτραβιόταν από το τοιχάκι σαν να φοβόταν μην πέσει. Και να άλλες φιγούρες που ανέβαιναν κι αυτές, όλες με το πρόσωπο κρυμμένο πίσω από μια μαύρη φτερούγα, και όλες πλησίαζαν, αλλά αμέσως οπισθοχωρούσαν τρομαγμένες από τον κίνδυνο μην γκρεμοτσακιστούν από την άλλη μεριά.

Ο Έφις τις αναγνώριζε όλες αυτές τις φιγούρες, τις άκουγε που μιλούσαν, καταλάβαινε ότι ήταν ζωντανές και πραγματικές• και όμως είχε την εντύπωση ότι ονειρευόταν : ήταν φιγούρες του ονείρου της ζωής.

Ήταν ο παπάς, ήταν ο Μιλέζος, ήταν ο Τσουαναντόνι, ήταν οι υπηρέτριες του ντον Πρέντου και ο ίδιος ο ντον Πρέντου και η Νοέμι. Μερικές φορές κάποιος από αυτούς έπαιρνε το θάρρος και προσπαθούσε να τον βοηθήσει, να τον κατεβάσει από το τοιχάκι, χωρίς να τα καταφέρνει.

Και άρχισε να αισθάνεται άσχημα από την παρουσία τους. Έστρεψε το πρόσωπο προς τα πέρα και κοίταξε από την άλλη μεριά την ομιχλώδη κοιλάδα. Και να που άρχισε η ομίχλη να διαλύεται• κηλίδες χρυσαφένιων δασών έκαναν την εμφάνισή τους ανάμεσα σε γαλάζια ανοίγματα, και στο φρύδι της απότομης πλαγιάς, επάνω του μια ροδιά, σαν εκείνες που εξιστορούσε ο τυφλός, έγερνε τα κλαδιά της βαριά από τα κόκκινα φρούτα, ανοιγμένα, που άφηναν να πέφτουν οι μαργαριταρένιοι σπόροι τους.

Αυτοί όμως που βρίσκονταν δώθε από το τοιχάκι δεν τον άφηναν ήσυχο να ατενίζει μια τέτοια ομορφιά. Εκείνος δεν έστρεφε πλέον το πρόσωπο προς αυτούς• μόνο μια μέρα ένα χέρι που ακούμπησε στον ώμο του και μια φωνή που τον καλούσε σιγά σιγά στο αυτί τον έκαναν να τιναχτεί. «Έφις! Έφις!»

Το πρόσωπο του Τζατσίντο, τα γλυκά του μάτια, υγρά από συμπόνια ήταν καρφωμένα επάνω του. Ανάμεσα στις τόσες νεκρές φιγούρες εκείνη του φάνηκε η μόνη ζωντανή ακόμη, τόσο ζωντανή που τα ζεστά του χέρια είχαν τη δύναμη να τον ανασηκώσουν, να τον ξαναφέρουν κατ' ευθείαν στον κόσμο των ζωντανών.

Αυτό κράτησε όμως μια στιγμή μόνο, και να που την κάλυπτε και αυτή ένα πέπλο, έχανε τη δύναμή της, ξαναγινόταν φάντασμα και ο Έφις ένοιωσε πόνο, λες και ήταν ο Τζατσίντο που πέθαινε και όχι εκείνος.

«Έφις, έλα, έλα! Τι κάνεις; Δε μου μιλάς; Για σένα έχω έρθει, ξέρεις. Είμαι εδώ. Δεν θέλανε να μ’ αφήσουν να μπω κι εγώ πήδησα τον τοίχο. Έλα, κοίταξέ με!»

Εκείνος τον κοίταζε, αλλά δεν έβλεπε πια τα μάτια του.
«Η θεία Νοέμι το ’σκασε αμέσως μόλις με είδε! Δε θα με συγχωρήσει ποτέ! Τι σου είπε; Πες μου. Ότι δε θέλει πια να με δει, ότι ορκίστηκε να μην ξαναπροφέρει το όνομα μου; Το ξέρω, αλλά δεν πειράζει. Είμαι ευχαριστημένος που παντρεύεται. Ξέρεις τι έγινε την τελευταία φορά που ήρθα; Εγώ της έλεγα: «Παντρευτείτε, θεία Νοέμι• ο θείος Πιέτρο είναι πλούσιος, σας αγαπά, θα σας κάνει ευτυχισμένη». Εκείνη με κοίταζε με περιφρόνηση κι εγώ καταλάβαινα καλά πως δεν θα το αποφάσιζε ποτέ. Λοιπόν Έφις, άκου – να μιλάμε χαμηλόφωνα, να μην μας ακούει – θυμήθηκα τη συμβουλή σου. Την κοίταξα καλά μέσα στα μάτια και της είπα: «Θεία Νοέμι, εγώ θα παντρευτώ την Γκριζέντα, επειδή μόνο η Γκριζέντα, φτωχή σαν κι εμένα, νέα και μόνη σαν κι εμένα, μπορεί να είναι η σύντροφός μου». Τότε η Νοέμι χλόμιασε σαν να ήταν νεκρή• φοβήθηκα και έφυγα. Έκλαιγα• σου το είπε; Έλα, Έφις, δεν με ακούς. Έλα! Να η θεία Έστερ. Δεν είναι αλήθεια, θεία Έστερ, ότι ο Έφις προσποιείται τον άρρωστο για να μην έρθει στο γάμο μου και στο γάμο της θείας Νοέμι και μας φέρει δώρα; Κι όμως, λένε πως έφερες χρήματα, όταν γύρισες από το ταξίδι σου…»

Ο Έφις άκουγε τα λόγια και τα καταλάβαινε μάλιστα, αλλά ήταν χωρίς ήχο, σαν να ήταν λόγια γραμμένα.
«Έλα, πες μου τουλάχιστον τι έχεις. Ούτε που πήγες δεν μου λες. Θυμάσαι τότε που ήρθες στο Μύλο και σε ρώτησα πού πήγαινες; Κι εσύ απάντησες: σ’ ένα ωραίο μέρος. Δεν το θυμάσαι; Άνοιξε τα μάτια, κοίταξέ με. Πού πήγες;…»

Ο Έφις άρχισε πάλι να αισθάνεται άσχημα. Άνοιξε για μια στιγμή τα μάτια, τα ξανάκλεισε• ήταν κιόλας βαριά τα βλέφαρά του από τον ύπνο του θανάτου. Και τα λόγια του Τζατσίντο μπερδεύονταν, από την άλλη μεριά του μικρού τοίχου, με το θρόισμα των καλαμιών, με το μουρμούρισμα του αγέρα που περνά.

Κι όμως, ξαφνικά φάνηκε να ανακτά τις δυνάμεις του και να ξαναζωντανεύει. Το βράδυ ένας βίαιος παροξυσμός της αρρώστιας του τον εξουθένωσε: ο πόνος τού πήρε τη μιλιά και την ακοή, είδε όμως τον ντον Πρέντου να κοιτάζει τη Νοέμι με δυσαρέσκεια, επειδή ο γάμος είχε οριστεί για την άλλη μέρα και εάν εκείνος πέθαινε θα έφερνε γρουσουζιά στους παντρεμένους ή θα τους ανάγκαζε να αναβάλουν για μιαν άλλη μέρα το γάμο. Τότε, μέσα στα σκοτάδια που τον τύλιγαν σαν να άναψε ένα μακρινό φως: η θέληση να παλέψει με το θάνατο.

Ξεσκέπασε το πρόσωπό του και μίλησε.
«Ντόνα Έστερ, είμαι καλύτερα. Δώστε μου να πιώ.»

Έτρεξαν και οι δυο αδελφές και η Νοέμι η ίδια του ανασήκωσε το κεφάλι και του έδωσε να πιεί.
«Μπράβο Έφις! Έτσι είναι καλά. Ξέρεις τι θα γίνει σήμερα;»

Εκείνος ένευσε καταφατικά πίνοντας.
«Είσαι ευχαριστημένος, έτσι δεν είναι Έφις; Πόσες φορές τη σκέφτηκες αυτή τη μέρα; Θα σου φαίνεται σαν όνειρο.»

Εκείνος ένευε πως ναι, ναι: όλα ήταν, όλα είναι ένα όνειρο
.
Έπειτα τον άφησαν μόνο, επειδή η Νοέμι έπρεπε να ντυθεί• κι εκείνος ανασήκωσε το κεφάλι και σαν να κρυφοκοίταξε τριγύρω συνεχίζοντας να κάνει νοήματα επιδοκιμασίας. Όλα πήγαιναν καλά• η γαμήλια τελετή θα γινόταν στο σπίτι του γαμπρού κι εδώ τίποτα δεν τάραζε την παλιά γαλήνη. Για αν μην ενοχλήσει η Νοέμι τον άρρωστο δεν καθάρισε ούτε την κουζίνα, όπως συνηθίζεται στους γάμους. Το σπίτι και η αυλή ήταν σιωπηλά, ο γάτος ήταν ακίνητος επάνω στον πάγκο, μαύρος με πράσινα μάτια σαν να ήταν η προσωποποίηση της μοναξιάς. Μέσα στην σιωπή ακουγόταν να τρίζει το σκοροφαγωμένο ξύλο του μπαλκονιού. Ο Έφις σηκώνοντας λίγο περισσότερο το κεφάλι ξαναείδε για τελευταία φορά το παλιό νεκροταφείο με τον κατεστραμμένο του τοίχο, τα χόρτα του και τα κόκαλα που ήταν σα λουλούδια

Έξαφνα όμως μια φιγούρα φάνηκε στην πόρτα: ψιλή, λεπτή, φορώντας στενά ρούχα γκρενά με μαύρα λουλούδια, είχε ένα στεφάνι από τριαντάφυλλα στο κεφάλι κι εδώ κι εκεί στο πρόσωπο, στο σώμα, στα πόδια κάτι που έλαμπε: τα μάτια, τα κοσμήματα, τα παπούτσια…

Κοίταξε με ορθάνοιχτα τα μάτια και αναγνώρισε τη Νοέμι, αλλά πίσω της, ταχτοποιώντας της τα τριαντάφυλλα στο καπέλο και τις πτυχές στο φόρεμα, στεκόταν η ντόνα Έστερ, που με τις άκριες από το σάλι της σαν μαύρες φτερούγες ριγμένες στους ώμους, του φάνηκε σαν να ήταν η σκιά της νύφης.
«Καλά δεν είμαι έτσι;», ρώτησε η Νοέμι όρθια μπροστά του, διορθώνοντας τις μανσέτες της. «Δε νομίζεις πως είναι στενό αυτό το φόρεμα; Είναι της μόδας. Κοίτα τι όμορφο που είναι αυτό: είναι το δώρο του Πρέντου.»

Έσκυψε, παρόλο που το φόρεμα ήταν στενό, και του έδειξε ένα σεντεφένιο ροζάριο με ένα μεγάλο χρυσό σταυρό.
«Βλέπεις; Ήταν ο σταυρός ενός παλιού επισκόπου. Τον είχε η γιαγιά του Πρέντου που ήταν και δική μας γιαγιά κι έτσι θα μείνει στην οικογένεια. Ωραίος δεν είναι, ε; Κοίτα το Χριστό, λες και χαμογελάει, ενώ κυλούν τα δάκρια και το αίμα του…. Και πίσω, κοίτα…»

Ο Έφις κοίταζε σιωπηλός, ακίνητος, με τα μελανά και στεγνά του χέρια γαντζωμένα στην άκρη από το χράμι που τον σκέπαζε και έμοιαζε να ξεπροβάλει, νεκρός ήδη, από τον άλλο κόσμο για ν' ατενίσει, για μια τελευταία φορά, την ευτυχία της κυράς του. Εκείνη όμως είπε,

σκύβοντας ακόμη περισσότερο, με διπλωμένα τα γόνατα έτσι που το πρόσωπο της ν' αγγίζει το δικό του πρόσωπο:
«Βλέπεις τι δώρο, Έφις!»

Και ήταν χλωμή μέσα στο γκρενά της φόρεμα, με τα μοχθηρά της μάτια γεμάτα δάκρια.

Αλλά ο Έφις δεν ένοιωσε πόνο γι' αυτό.
«Γεννηθήκαμε για να υποφέρουμε, όπως Εκείνος. Πρέπει να κλαίμε και να σωπαίνουμε...», είπε με μιαν ανάσα.

Και αυτή ήταν η ευχή του.

Από εκείνη τη στιγμή κι έπειτα δεν ξαναμίλησε. Του φαινόταν πως είχε γαντζωθεί στην άκρη από το χράμι για να μην πέσει από την άλλη μεριά και πως έβλεπε από πάνω από το τοιχάκι το θέαμα του κόσμου.

Και να που έρχονται ο ντον Πρέντου με τους συγγενείς για να πάρουν τη νύφη. Μπαίνουν, κάθονται γύρω γύρω μες στην κουζίνα σαν φιγούρες ενός ονείρου, συγκεχυμένες, αλλά με τονισμένες κατά περίεργο τρόπο κάποιες λεπτομέρειές τους.

Ο ντον Πρέντου ντυμένος στα μαύρα με μια καινούργια, στενή φορεσιά που τον αναγκάζει να βαριανασαίνει, αλλά ο Έφις δεν ξεχωρίζει το πρόσωπό του, ενώ βλέπει το σαρκαστικό στόμα του Μιλέζου, μακρύ, στενό, γεμάτο λες από συγκρατημένο γέλιο, και την εξογκωμένη κοιλιά μιας συγγένισσας των αδερφάδων Πιντόρ, εκείνης που θα συνοδεύσει τη νύφη, και δυο κεριά με ροζ κορδέλες που τα κρατούν δυο χλωμά χεράκια.

Και όλοι τους είναι σοβαροί σαν να ήρθαν να πάρουν εκείνον, νεκρό, και όχι την κυρά, νύφη, και περπατούν σιγά για να μην τον ενοχλήσουν.

Η ντόνα Έστερ, με λυμένο το σάλι ν' ανεμίζει λίγο επάνω στους ώμους της, βάζει σε τάξη την πομπή: πρώτα τα μικρά παιδιά με τα μεγάλα κεριά στα χέρια, έπειτα η νύφη με τη συγγένισσά της, έπειτα ο γαμπρός με τους συγγενείς του, στο τέλος οι λίγοι καλεσμένοι με το Μιλέζο τελευταίο που έμοιαζε να περιγελά σιωπηλά όλους.
«Τώρα θα μ' αφήσουν μόνο», σκέφτεται ο Έφις με κάποια πίκρα. «Μόνο. Και είμαι εγώ εκείνος που τα σκάρωσε όλα!»

Στην πόρτα η Νοέμι έστρεψε για να του κάνει αντίο με το χρυσό σταυρό. Αντίο. Κι εκείνος, όπως συνέβη και με τον Τζατσίντο, σχημάτισε την εντύπωση πως εκείνη ήταν που πέθαινε.

Έβγαιναν όλοι, έφευγαν. Η ντόνα Έστερ έσκυψε απάνω του, σαν να ήθελε να τον σκεπάσει με τις μαύρες φτερούγες της.
«Θα γυρίσω σύντομα, εγώ, μόλις τους συνοδεύσω. Πρέπει να πηγαίνω τώρα• να είσαι φρόνιμος και να μην το κουνήσεις από εδώ.»

Ναι, έμενε ακίνητος στη θέση του, ακίνητος και μόνος. Ακουγόταν το ακορντεόν που έπαιζε ο Τσουαναντόνι προς τιμήν των νεόνυμφων κι εκείνος ξανάρχισε να θυμάται ένα σωρό πράγματα: το θόρυβο του Μύλου, επάνω στο Νούορο, τα σύννεφα επάνω από το Βουνό Γκονάρε, το θρόισμα των καλαμιών στο φρύδι του λόφου….
«Έφις, θυμάσαι; Έφις, θυμάσαι;»

Τι μεγάλη που έγινε η κουζίνα! Σκοτεινή και χλιαρή, με τους τοίχους της απομακρυσμένους, μ' ένα φόντο μυστηριώδες σαν βοσκοτόπι τη νύχτα. Το αηδόνι τραγουδούσε, ο τυφλός έλεγε την ιστορία του χρυσού παλατιού του Βασιλιά Σολόμωντα.
«…. όλα ήταν χρυσά, όπως στον κόσμο της αλήθειας• όλα ήταν καθαρά, αστραφτερά. Χρυσά ρόδια, χρυσά δοχεία, χρυσές ψάθες…»

Κι εκείνος έβλεπε το σπίτι του ντον Πρέντου, με τις ροδιές γεμάτες φρούτα, τους φοίνικες, στα ψαθιά απλωμένα τσαμπιά σταφύλια και χρυσές κολοκύθες.
«Η Νοέμι θα περάσει καλά… εκεί… θα τρώει καλά, θα παχύνει, θα δώσει λεφτά στην ντόνα Έστερ για να διορθώσει εδώ το μπαλκόνι. Θα περάσει καλά… Θα είναι σαν τη Βασίλισσα του Σαβά. Αλλά κι εκείνη, η Βασίλισσα του Σαβά, δεν ήταν ευχαριστημένη… Η Νοέμι θα τον βαρεθεί κι εκείνη το χρυσό σταυρό της και θα θελήσει να φύγει μακριά, όπως η Λία, όπως η Βασίλισσα του Σαβά, όπως όλοι…»

Αυτό όμως δεν του έκανε καμία έκπληξη πια• να πάει κανείς μακριά, πρέπει να πάει κανείς μακριά, σε άλλα μέρη, όπου υπάρχουν πράγματα σπουδαιότερα από τα δικά μας.

Κι εκείνος ετοιμαζότανε για εκεί.

Έκλεισε τα μάτια και τράβηξε το χράμι επάνω στο κεφάλι του. Και να που ξαναβρέθηκε επάνω στο τοιχάκι του μικρού κτήματος. Τα καλάμια μουρμούριζαν, η Λία και ο Τζατσίντο κάθονταν σιωπηλοί μπροστά στην καλύβα και κοίταζαν προς τη θάλασσα.

Του φάνηκε πως αποκοιμήθηκε. Ξαφνικά όμως τινάχτηκε, είχε την αίσθηση ότι γκρεμιζόταν από το τοιχάκι.

Είχε πέσει από την άλλη μεριά, στην κοιλάδα του θανάτου.

Η ντόνα Έστερ τον βρήκε έτσι, ήρεμο, ακίνητο, κάτω από το χράμι, άκαμπτο.

Τον κούνησε, τον φώναξε και μόλις κατάλαβε ότι ήταν νεκρός και ότι τον άφησαν να πεθάνει μόνος, άρχισε να κλαίει γοερά, με ένα βραχνό βογγητό που την τρόμαξε. Προσπάθησε να ηρεμήσει, αλλά δεν μπορούσε• λες και μια ψυχή θρηνούσε μέσα της ενάντια στη θέλησή της. Τότε πήγε και έκλεισε την εξώπορτα για να μην έρθει κανείς

ξαφνικά και τη δει να οδύρεται μ' αυτόν τον τρόπο για το νεκρό υπηρέτη και μάθει ο κόσμος ότι τον άφησαν να πεθάνει μοναχό, ενώ για την οικογένεια εκείνη ήταν μια μεγάλη μέρα γιορτής.

Περιμένοντας να περάσει η ώρα σήκωσε το κουφάρι, που ήταν ξερακιανό και ελαφρύ σαν εκείνο μικρού παιδιού, το έπλυνε, το έντυσε, μιλώντας του χαμηλόφωνα, ανάμεσα στις προσευχές της, για να του διηγηθεί πώς έγινε η γαμήλια τελετή, πως η Νοέμι έκλαιγε την ώρα που έμπαινε στο καινούργιο, το πλούσιο σπίτι της – έκλαιγε από ευτυχία, εννοείται – πως το σπίτι ήταν γεμάτο δώρα, πως ο κόσμος τους έραινε με ρύζι και λουλούδια μέχρι μέσα στην αυλή των νεόνυμφων, για να τους ευχηθεί καλή τύχη, πως όλοι, με λίγα λόγια, ήταν ευχαριστημένοι. «Κι εσύ έκανες τέτοιο πράγμα... να φύγεις έτσι, στα κρυφά... χωρίς να πεις τίποτα... σαν την άλλη φορά... Α, Έφις, δεν έπρεπε να το κάνεις αυτό... σήμερα, σήμερα ακριβώς!...»

Εκείνος έμοιαζε ν' ακούει, με τα γυάλινα μάτια του μισόκλειστα, ήρεμος αλλά αποφασισμένος να μην απαντήσει σαν καλός υπηρέτης, γεμάτος σεβασμό.

Η ντόνα Έστερ θυμήθηκε ότι του άρεσαν τα λουλούδια, έκοψε ένα γεράνι από το πηγάδι και του το έβαλε ανάμεσα στα δάχτυλα, επάνω στο σταυρό. Στο τέλος σκέπασε το νεκρό με ένα ύφασμα από πράσινο μετάξι που το είχαν βγάλει για το γάμο. Το ύφασμα όμως ήταν κοντό και τα πόδια έμειναν ακάλυπτα, στραμμένα, όπως συνηθίζεται, προς την πόρτα και έμοιαζε ο υπηρέτης να κοιμάται για τελευταία φορά στο αρχοντικό σπίτι, να αναπαύεται, πριν ξεκινήσει το ταξίδι προς την αιωνιότητα.

ΤΕΛΟΣ

[1] Rettore: στους καθολικούς ο ιερωμένος που διευθύνει ένα εκκλησιαστικό ίδρυμα, μια μη ενοριακή εκκλησία, μια ιερατική σχολή (σεμινάριο) (σ.τ.μ.)

[2} Χαρακτηριστικό κτίσμα της Σαρδηνίας σε σχήμα κόλουρου κώνου, κατασκευασμένο από μεγάλες πέτρες σε μορφή ξερολιθιάς, που χρησίμευε ως οχυρωμένη κατοικία. (σ.τ.μ.)

[3] Τυπικό γλυκό της Σαρδηνίας αποτελούμενο από αμύγδαλα, ζάχαρη ή μέλι και φλούδα πορτοκαλιού (σ.τ.μ.)

[4] Morra: Παλιό, λαϊκό παιχνίδι μεταξύ δύο παιχτών που παίζεται με τα δάχτυλα του ενός χεριού (σ.τ.μ.)

[5] Ύφασμα της Σαρδηνίας από ακατέργαστο μαλλί, ανθεκτικό και σχεδόν αδιάβροχο (σ.τ.μ.)